

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ
ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ

Х.Б. НИКАДАМБАЕВА, Д.И.РЎЗИЕВА,
З.А.КАРАБАЗОВ

**“ЎРТА ОСИЁ ТАБИЙ
ГЕОГРАФИЯСИ” НИ ИНТЕРФАОЛ
МЕТОДЛАРДАН ФОЙДАЛАНИБ
ЎҚИТИШ ИМКОНИЯТЛАРИ**
(Услубий қўлланма)

Тошкент – 2017

“Ўрта Осиё табиий географияси”ни интерфаол методлардан фойдаланиб ўқитиш имкониятлари/Услубий қўлланма. Муаллифлар: Х.Б. Никадамбаева, Д.И.Рўзиева, З.А.Карабазов. –Тошкент: Мирзо Улуғбек номидаги ЎзМУ нашриёти, 2017 й. – 224 бет.

“Ўрта Осиё табиий географияси”ни интерфаол методлардан фойдаланиб ўқитиш имкониятлари” номли услубий қўлланма Ўрта Осиё табиий географиясини ўқитиш жараёнига замонавий педагогик технологияни татбиқ этиш бўйича методик кўрсатмаларни ўз ичига олган. Шунингдек, мазкур услубий қўлланмада замонавий таълимда самарадорлиги эътироф этилган 100 га яқин интерфаол методлар, уларнинг дидактик имкониятлари, қўлланиш шартлари, технологияси ва методикаси каби масалалар ёритилган.

Услубий қўлланма география факультетининг 3-босқич “География ўқитиш методикаси”, магистратуранинг 2-босқич “Махсус фанларни ўқитиш методикаси”фанлари дастурлари асосида яратилган. Услубий қўлланма олий ўқув юртларининг талабалари, магистрлари, илмий тадқиқотчилар, таълим жараёнини самарали ташкил этиш ва уни такомиллаштириш масалалари амалга оширувчи ўқитувчилар учун мўлжалланган.

Масъул муҳаррир:

М.Т.Миракмалов

ЎзМУ География кафедраси доценти,
география фанлари номзоди

Такризчилар:

У.К.Абдуназаров

ЎзМУ География кафедраси доценти,
география фанлари номзоди

Ў.Сафаров

ТДПУ География ва уни ўқитиш
методикаси кафедраси доценти,
педагогика фанлари номзоди

М.Авезов

Олмазор туманидаги 278-мактаб
география фани ўқитувчиси

Услубий қўлланма Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети Услубий кенгашининг “31” октябрь 2017 йилдаги йиғилиши қарори (“2” -сонли баённома) билан чоп этишга тавсия этилган.

© Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети, 2017 йил

СЎЗ БОШИ

Учинчи минг йиллик инсониятнинг интеллектуал ривожланиш давридир. Шу сабабли ҳозирги замон ёшлари давр талабига жавоб берадиган, мустақил фикрловчи ҳамда умуминсоний таълим-тарбия шакл-шамойили билан ҳамоханг бўлишлари зарур. Бундай интеллектуал шаклланган шахсларнинг ўқув-билиш фаолиятларини маънавий-маърифий ва миллий қадриятлар, ҳуқуқий, психологик билимлар, касбий, ижтимоий маданият, ўз-ўзини бошқариш ва баҳолаш каби омиллар билан фаоллаштириш, бойитиб бориш лозим.

Маълумки, ўқитиш жараёни дидактик мақсадларга эришишга йўналтирилган ўқитувчининг педагогик ва талабаларнинг ўқув-билиш фаолияти бирлиги саналади. Ўқитувчи ўзининг мақсадга мувофиқ ташкил этилган педагогик фаолияти орқали талаба-ўқувчиларни ўқув-билиш фаолиятини ташкил этади ва бошқаради.

Ўқитувчи педагогик фаолиятини ўрганиладиган мавзу мазмунидан келиб чиққан ҳолда ўқитиш воситалари ва методлари орқали ташкил этади ҳамда талаба-ўқувчиларнинг ўқув-билиш фаолиятига билвосита таъсир кўрсатади.

Мавзу мазмунидан келиб чиққан ҳолда ўқитувчи томонидан машғулотда фойдаланадиган ўқитиш воситалари ва методлари талаба-ўқувчиларнинг ўқув-билиш фаолиятини ташкил этиш характерини белгилайди.

Таълим муассасаларида ташкил этиладиган таълим-тарбия жараёнида аксари ҳолатда талаба-ўқувчиларнинг ўқув-билиш фаолияти пассив тингловчи, яъни тайёр ҳолдаги ўқув материални ўзлаштиришга қаратилади. Мазкур жараёнда педагогик муносабатларнинг субъект-объект шакли вужудга келади.

География асосларини пухта ўзлаштириш, талаба-ўқувчиларнинг билим олиш қобилиятларини ривожлантириш ва уларни ҳаётга тайёрлаш, билиш фаоллигини оширишнинг ўрганиш усуллари ва имкониятлари кўп жихатдан ўқитиш методларига боғлиқ. Ўқитиш методлари ўқитувчи томонидан талаба-ўқувчилар фаолиятини белгилайдиган иш усуллари мажмуасидир. Ўқитиш методлари талаба-ўқувчиларга билим, кўникма ва малакаларни бериш билан бирга, уларнинг ижодий фаолиятларини ривожлантиришга, билимларни мустақил ўзлаштиришга ўргатади, илмий билимларга асосланган ҳолда тўғри дунёқараш ва эътиқодни тарбиялашга йўналтиради. Улар дарснинг мақсад ва мазмунига боғлиқ бўлиб, фан-техника ва ижтимоий тараққиёт натижасида ўзгаради.

Бугунги кунда ривожланган мамлакатларда талаба-ўқувчиларнинг ўқув ва ижодий фаолликларини оширувчи, таълим-тарбия жараёнининг самарадорлигини кафолатловчи педагогик технологияларни қўллашга доир катта тажриба тўпланган бўлиб, бу тажрибанинг асосини интерфаол методлар ташкил этмоқда.

Мазкур услубий қўлланмада замонавий таълимда самарадорлиги эътироф этилган 100 га яқин интерфаол методлар, уларнинг дидактик имкониятлари, қўлланиш шартлари, технологияси ва методикаси ёритилган. Шунингдек, услубий қўлланма Ўрта Осиё табиий географиясини ўқитиш жараёнига илғор педагогик технологияни татбиқ этиш бўйича методик кўрсатмаларни ўз ичига олган.

Ї БЎЛИМ.

ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАР ВА УЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ

Ўзбекистон Республикаси Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг иккинчи босқичида «ўқув – тарбия жараёналарини замонавий педагогик технологиялар билан таъминлаш»нинг зарурлиги, учинчи босқичида эса, тўла таъминлаш вазифаси белгиланган [1].

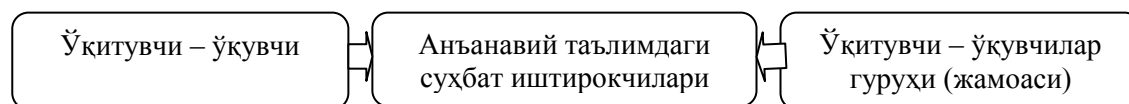
Педагогик технология – бу жамият эҳтиёжидан келиб чиқиб, талабанинг олдиндан белгиланган ижтимоий сифатларини самарали шакллантирувчи ва аниқ мақсадга йўналтирилган ўқув жараёнига тизим сифатида ёндашиб, уни ташкил қилувчи қисмлари бўлган педагогнинг ўқитиш воситалари ёрдамида талабаларга маълум бир шароитда муайян кетма-кетликда кўрсатган таъсирни назоратда тутувчи ва таълим натижасини баҳолаб берувчи технологиялашган таълимий тадбирлар тизимидир.

Педагогик технологиянинг ўзига хос хусусияти шундан иборатки, унда ўқув мақсадларига эришишни кафолатлайдиган ўқув жараёни лойиҳалаштирилади ва амалга оширилади. Технологик ёндашув, аслини олганда, тасвирлаш эмас, балки лойиҳалаштирилган натижаларни амалга ошириш имконини берувчи амалий кўрсатмали таълим тизимидан иборатдир. Замонавий шароитда таълим самарадорлигини оширишнинг энг мақбул йўлларида бири – бу машғулотларнинг интерфаол методлар ёрдамида ташкил этиш деб ҳисобланмоқда.

“Интерфаол” тушунчаси инглиз тилида “interact”, рус тилида “интерактив” деб ифодаланиб, луғавий маъноси “inter” – ўзаро, икки тарафлама, “act” – ҳаракат қилмоқ, иш кўрмоқ демакдир.

Мантиқий нуқтаи назардан интерфаоллик, энг аввало, ижтимоий субъектларнинг суҳбат, ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракат, фаолиятнинг олиб боришларини ифодалайди.

Таълим соҳасида фаолият юритаётган ҳар бир мутахассис яхши биладики, анъанавий таълим ҳам суҳбат (диалог)га асосланган ва бу суҳбат қуйидаги ўзаро муносабат шаклларида ташкил этилади:

Анъанавий таълимда ҳам табиий равишда суҳбат асосини ахборот ташкил этади. Аммо ахборот узатишнинг асосий манбаи ўқитувчининг тажрибаси бўлиб, бу жараёнда у етакчилик, доминантлик қилади, яъни у дарснинг асосий вақтида билимларни оғзаки тарзида талаба-ўқувчиларга етказиб беришга интилади. Фаоллик кўрсатиш ўқитувчигагина хос бўлиб, талаба-ўқувчилар бу вазиятда суҳбат тингловчи бўлиб қолади. Уларнинг асосий вазифаси ўқитувчини тинглаш, зарур ўринларда ёзиш, саволлар

билан мурожаат қилинганида жавоб қайтариш, кам ҳолатларда рухсат этилганидагина сўзлашдан иборатдир.

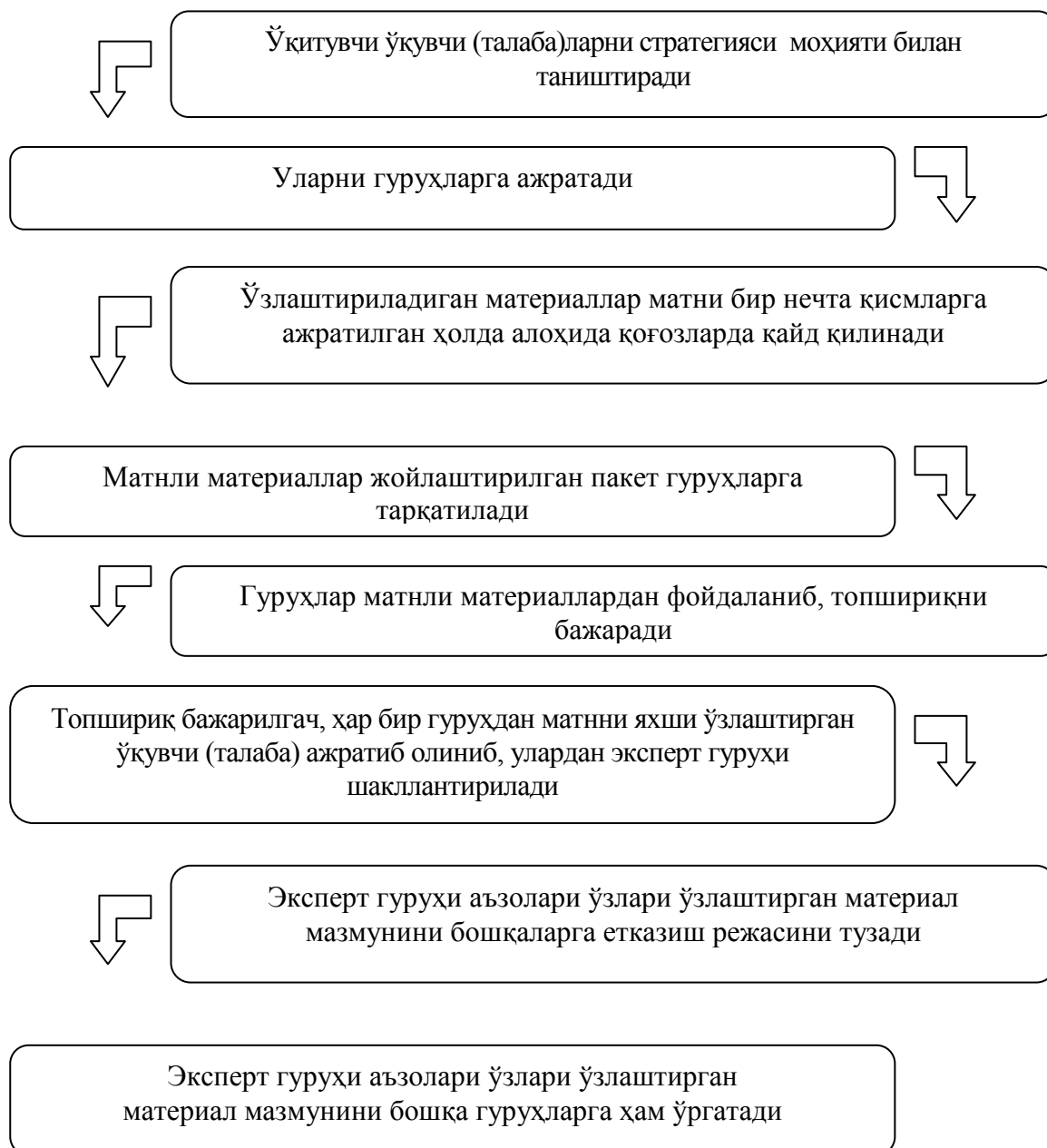
Анъанавий таълимдаги бир томонламалик олий таълим тизимидаги фақат маъруза машғулотларида эмас, семинар дарсларида ҳам устуворлик қилади. Унга кўра, “етказиб берувчи” ролида энди ўқитувчи эмас, балки талаба-ўқувчи намоён бўлади. Талаба-ўқувчи, асосан, ўзи ўзлаштирган билимларни намоёиш этади, ўқитувчи эса унинг фикрларини тинглайди, зарур ўринларда саволлар билан мурожаат қилади. Талаба-ўқувчилар гуруҳи (жамоаси) бу вазиятда бутунлай сушт иштирокчи, тингловчи бўлиб қолади. Бир қарашда талаба-ўқувчи ёки ўқитувчи томонидан узатилаётган ахборотларнинг қабул қилиниши талаба-ўқувчилар гуруҳи (жамоаси) учун билимларни ўзлаштириш имкониятини яратаётгандек таассурот уйғотади. Бироқ, психологик тадқиқот натижаларининг кўрсатишича, шу тарзда қабул қилинган билим (маълумот)лар жуда тез унутилади. Хусусан, америкалик психолог олимлар Р.Карникау ва Ф.Макэлроунинг ўрганишларига кўра шахснинг табиий физиологик-психологик имкониятлари муайян шаклларда ўзлаштирилган билимларни турли даражада сақлаб қолиш имконини беради. Яъни шахс: манбани ўзи ўқиганида 10 %; маълумотни эшитганида 20 %; содир бўлган воқеа, ҳодиса ёки жараёни кўрганида 30 %; содир бўлган воқеа, ҳодиса ёки жараёни кўриб, улар тўғрисидаги маълумотларни эшитганида 50 %; маълумот (ахборот)ларни ўзи узатганида (сўзлаганида, билимларини намоёиш этганида) 80 %; ўзлаштирилган билим (маълумот, ахборот)ларни ўз фаолиятига татбиқ этганида 90 % ҳажмдаги маълумотларни ёдда сақлаш имкониятига эга.

Ўқитувчи таълим жараёнида интерфаол таълим ёрдамида талаба-ўқувчиларнинг қобилиятларини ривожлантириш, мустақиллик, ўз-ўзини назорат, ўз-ўзини бошқариш, самарали суҳбат олиб бориш, тенгдошлари билан ишлаш, уларнинг фикрларини тинглаш ва тушуниш, мустақил ҳамда танқидий фикрлаш, муқобил таклифларни илгари суриш, фикр-мулоҳазаларини эркин баён қилиш, ўз нуқтаи назарларини ҳимоя қилиш, муаммонинг ечимини топишга интилиш, мураккаб вазиятлардан чиқа олиш каби сифатларни шакллантиришга муваффақ бўлади. Энг муҳими, интерфаол методларни қўллаш орқали ўқитувчи талаба-ўқувчиларнинг аниқ таълимий мақсадга эришиш йўлида ўзаро ҳамкорликка асосланган ҳаракатларини ташкил этиш, йўналтириш, бошқариш, назорат ва таҳлил қилиш орқали ҳолис баҳолаш имкониятини қўлга киритади.

“АЖУРЛИ АРРА” СТРАТЕГИЯСИ

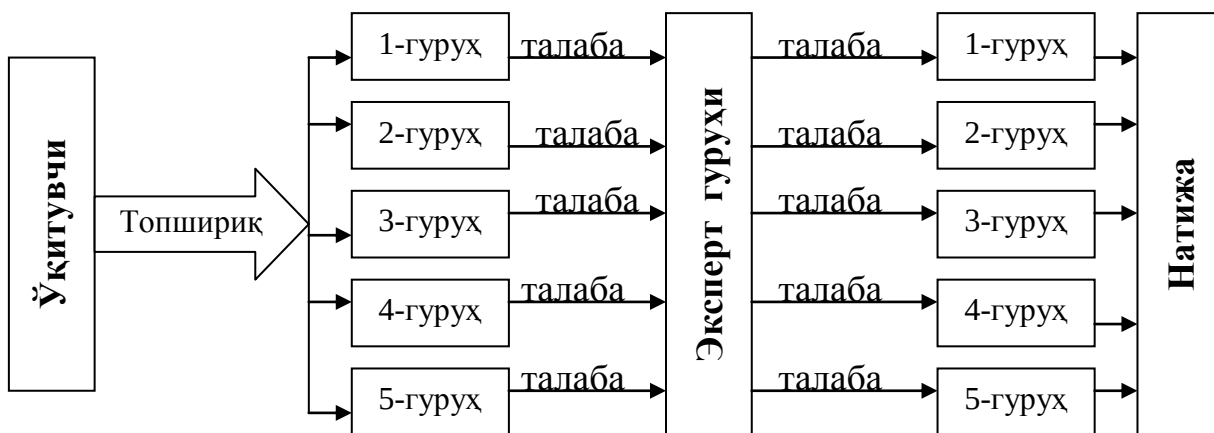
“Ажурли арра” (французча “ажоур” – бир ёқдан иккинчи ёққа ўтган, икки томони очик) стратегияси ўқувчи (талаба)ларга яхлит муайян мавзунини бир нечта қисмларга ажратиш орқали моҳиятини ёритиш имкониятини яратди. Ушбу метод қўлланилганда ўқувчи (талаба)лар тайёр матнлар билан ишлайди.

Машғулотда стратегияни қўллаш қуйидаги тахлитда амалга оширилади:

Стратегияни қўллашда ўқувчи (талаба)ларнинг мавзунини пухта ўзлаштирганликлари, ўзлари эга бўлган билимларни бошқаларга етказиб бериш лаёқатига эга бўлишлари муҳим саналади.

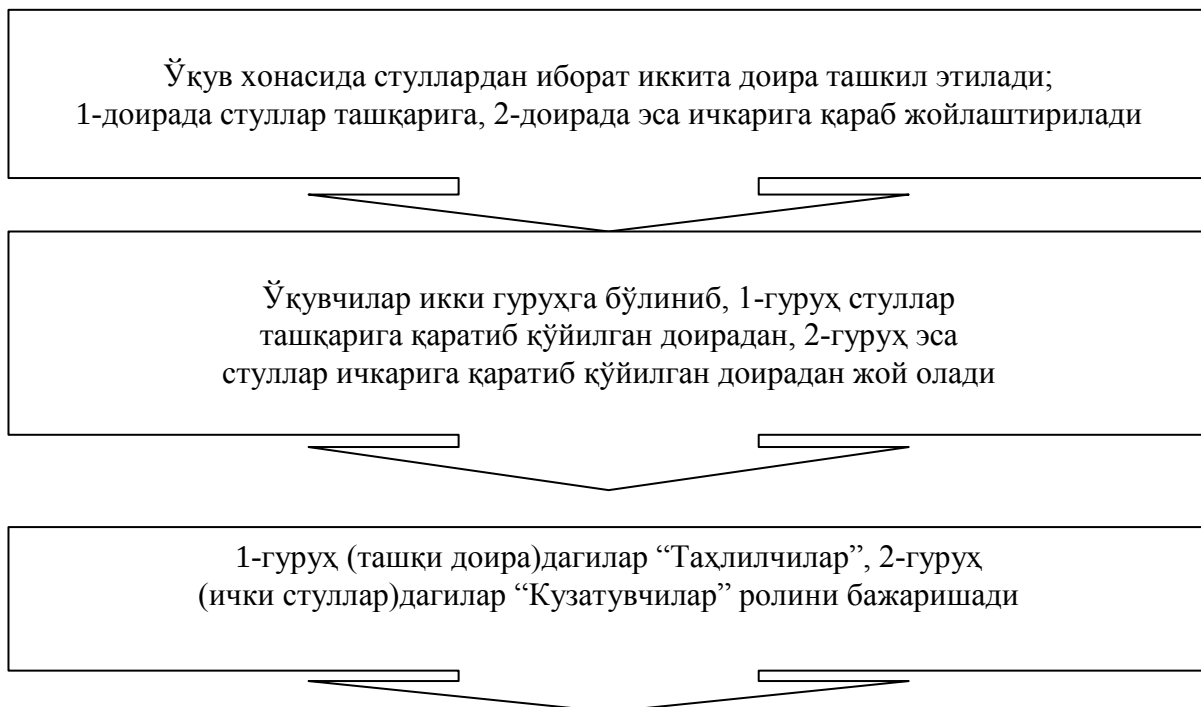
“Ажурли арра” стратегиясининг технологик модели қуйидагича:

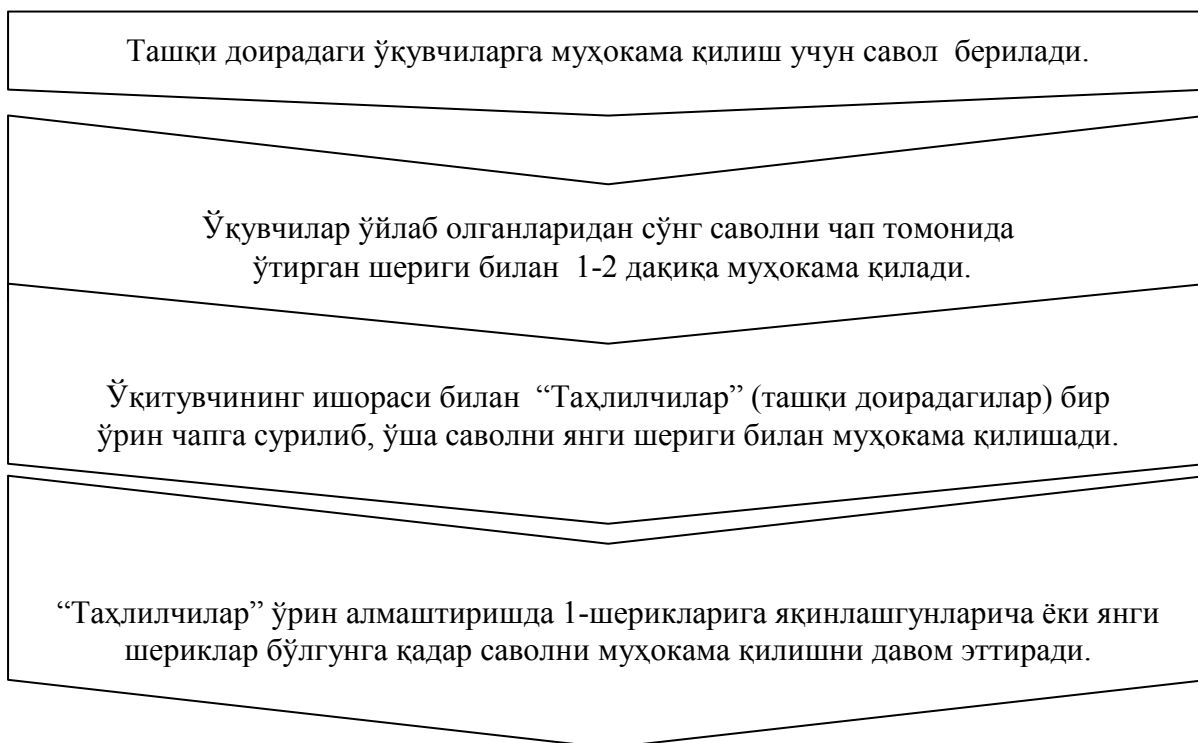
“АКВАРИУМ” СТРАТЕГИЯСИ

Таълим жараёнида ушбу технологияни қўллашдан мақсад ўқувчи (талаба)ни маълум муаммо бўйича фикрлаш, ўз фикрини баён этиш, муаммони шерик (сухбатдош) билан биргаликда муҳокама қилишга ўргатишдан иборат.

Стратегияни қўллашда қуйидаги ташкилий ҳаракатлар ташкил этилади:

Таълим жараёнида стратегияни қўллаш тартиби қуйидагича:

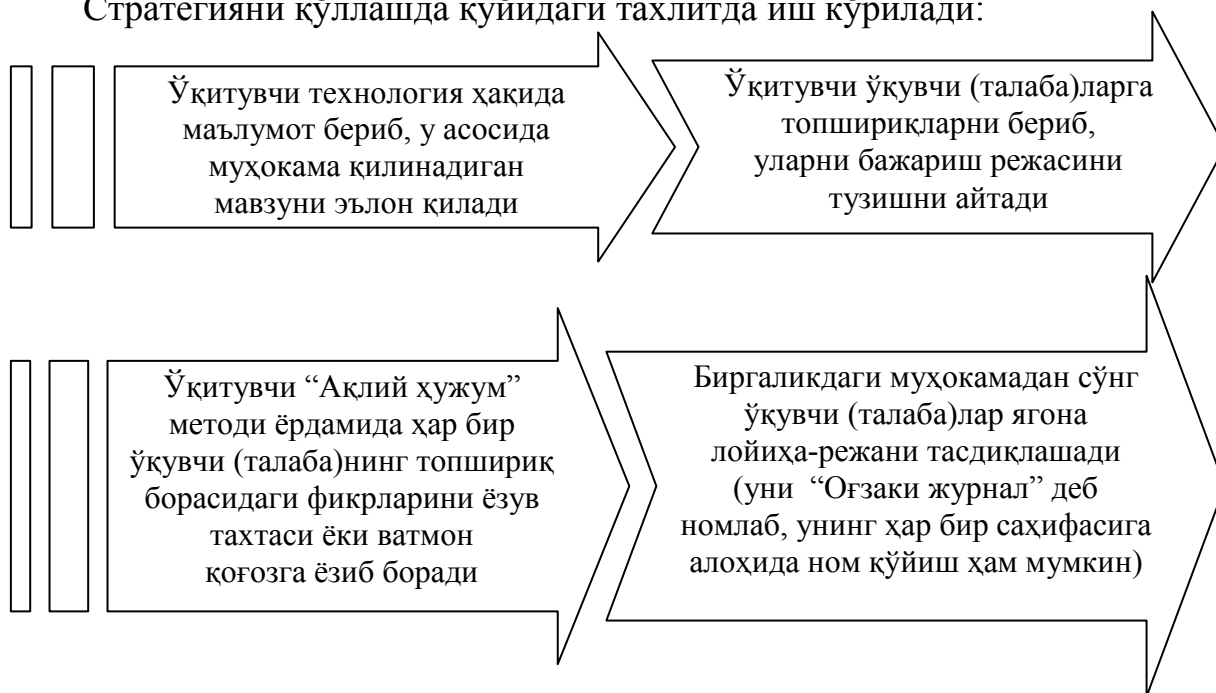
Изоҳ: “Таҳлилчилар”нинг асосий вазифаси савол юзасидан муҳокамани ташкил этиш, “Кузатувчилар”нинг асосий вазифаси эса 1-гуруҳ (“Таҳлилчилар”) фаолиятини кузатиб баҳолашдан иборат.

“АЖИЛ” (“АМАЛИЙ ЖАМОАВИЙ ИЖОДИЙ ЛОЙИҲАЛАР”) СТРАТЕГИЯСИ

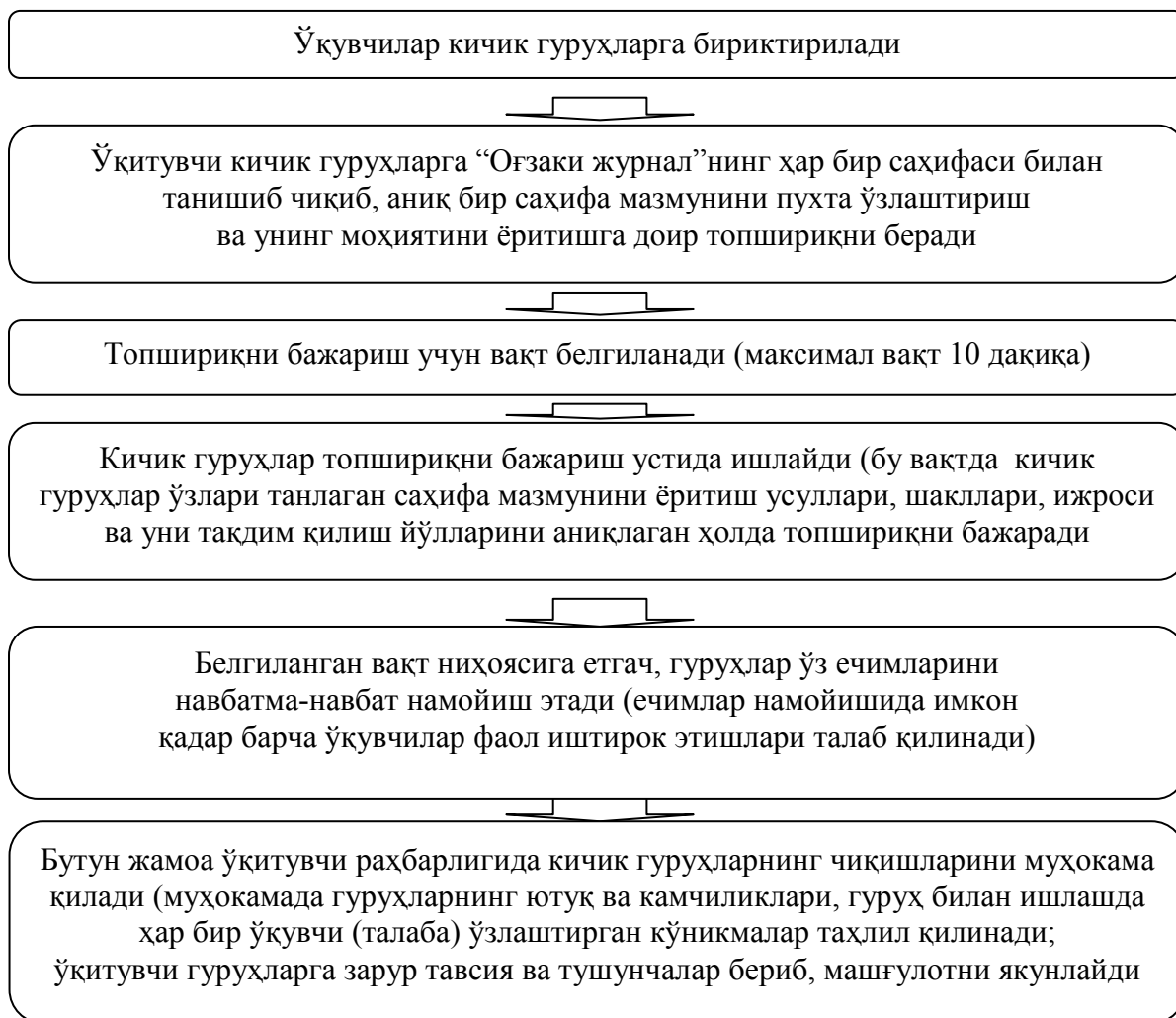
Технология ўқувчи (талаба)ларда ижодий фаолият малакаларини шакллантириш, жамоавий ижодий ишларни ташкил этиш кўникмаларини шакллантириш, жамоавий ижодий лойиҳа (иш)ларнинг шакллари тўғрисидаги тушунчани ҳосил қилишга кўмаклашишга хизмат қилади.

Мазкур технологияни ўқув жараёнида “Жамоавий ижодий ишни ташкил этиш” мавзусидаги суҳбат ёки “Мен – жамоавий иш ташкилотчисиман” номли блиц-ўйин ўтказилгандан сўнг қўллаш мақсадга мувофиқдир.

Стратегияни қўллашда қуйидаги тахлитда иш кўрилади:

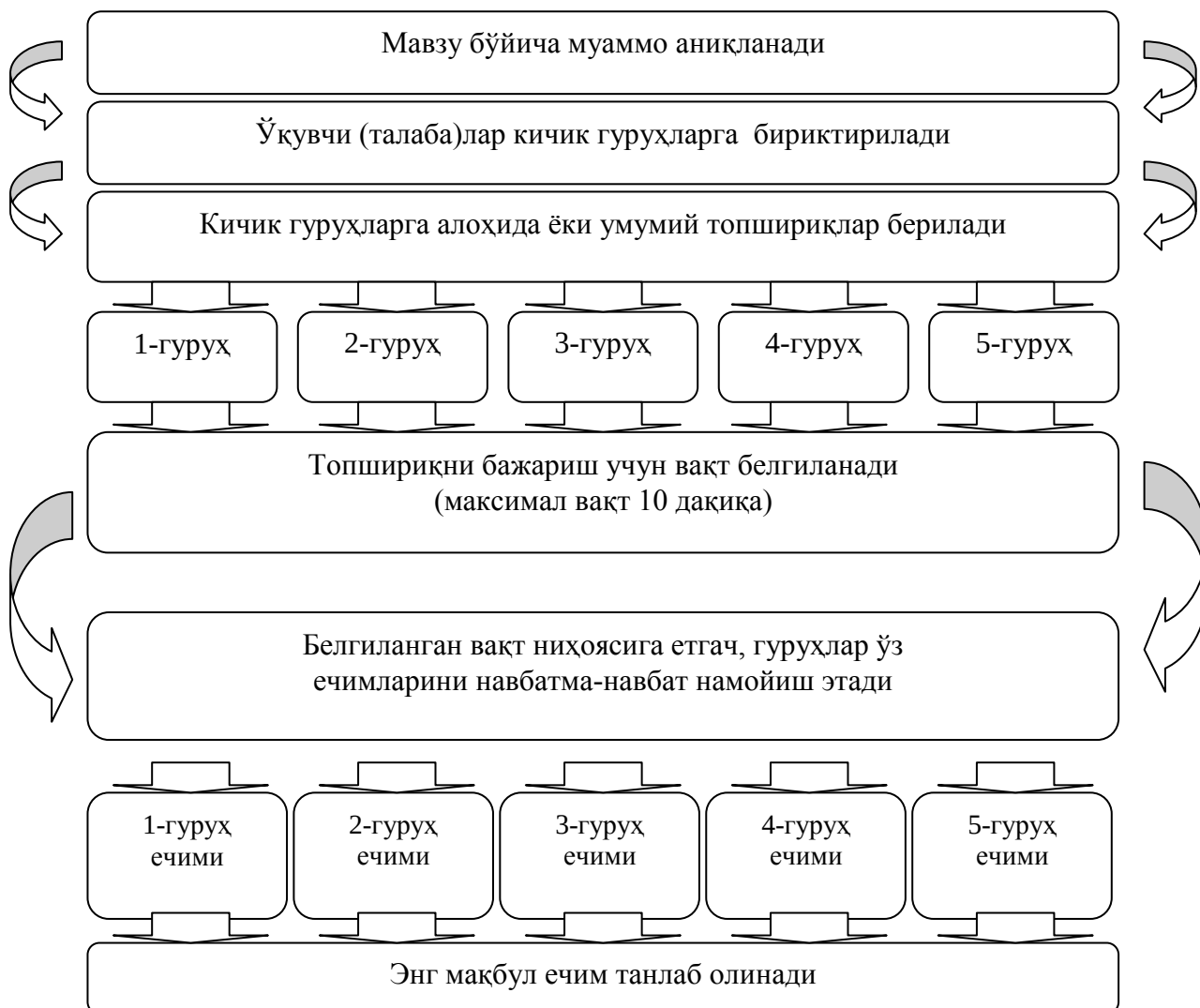
Шундан сўнг ўқувчи (талаба)лар кичик гуруҳларда ишлайди. Бу жараён қуйидаги босқичларда амалга оширилади:

“АСАЛАРИ ГАЛАСИ” СТРАТЕГИЯСИ

“Асалари галаси” стратегияси ўрганилаётган мавзу бўйича танланган муаммонинг аудиторияда умумий ёки кичик гуруҳларда алоҳида таҳлил қилинишига ёрдам беради. Стратегияни қўллашда кичик гуруҳларга бериладиган топшириқлар бир хил ёки турлича бўлиши мумкин. Гуруҳларга берилган топшириқ муайян муддат ичида муҳокама қилиниб, натижа барчага маълум қилинади. Машғулот якунида масаланинг энг мақбул ечими танлаб олинади.

Машғулот жараёнида стратегияни қўллашда қуйидагича йўл тугилади:

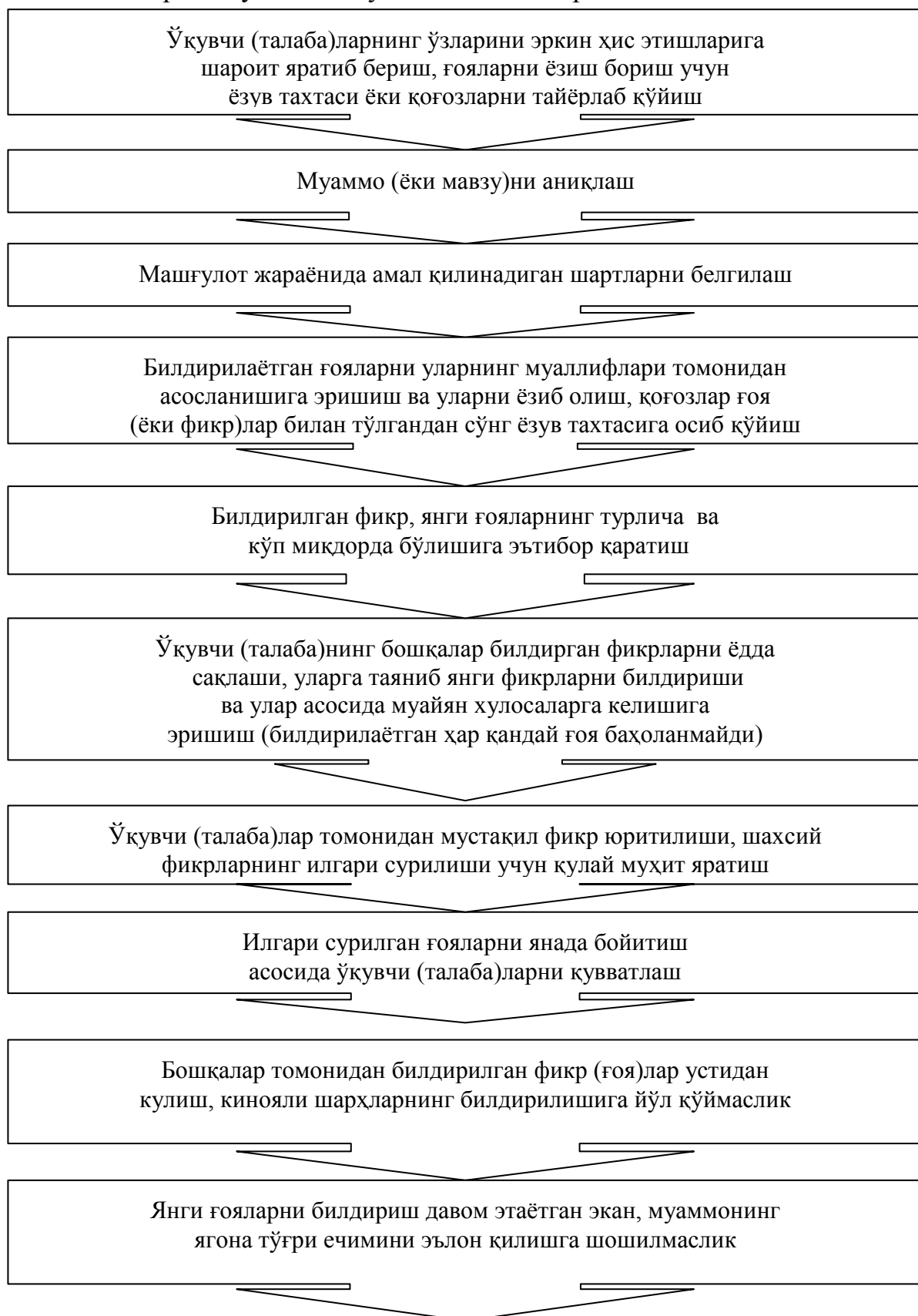

“АҚЛИЙ ҲУЖУМ” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (талаба)ларни мавзу хусусида кенг ва ҳар томонлама фикр юритиш, ўз тасаввурлари, ғояларидан ижобий фойдаланишга доир қўникма, малакаларни ҳосил қилишга рағбатлантиради. У ёрдамида ташкил этилган машғулотларда ихтиёрий муаммолар юзасидан бир неча

оргинал (ўзига хос) ечимларни топиш имконияти туғилади. Стратегия мавзу доирасида маълум қарашларни аниқлаш, уларга муқобил ғояларни танлаш учун шароит яратади.

Уни самарали қўллашда қуйидаги қоидаларга амал қилиш лозим:

Машғулотда стратегияни қўллашда қуйидагиларга эътибор қаратиш лозим:

Ўқувчи (талаба)ларни муаммо доирасида кенг фикр юритишга ундаш, улар томонидан мантикий фикрларнинг билдирилишига эришиш

Ҳар бир ўқувчи (талаба) томонидан билдирилаётган фикрлар рағбатлантирилиб борилади, билдирилган фикрлар орасидан энг мақбуллари танлаб олинади; фикрларнинг рағбатлантирилиши навбатдаги янги фикрларнинг туғилишига олиб келади

Ҳар бир ўқувчи (талаба) ўзининг шахсий фикрларига асосланиши ва уларни ўзгартириши мумкин; аввал билдирилган фикрларни умумлаштириш, туркумлаштириш ёки уларни ўзгартириш илмий асосланган фикрларнинг шаклланишига замин ҳозирлайди туғилишига олиб келади

Машғулотда ўқувчи (талаба)лар фаолиятини стандарт талаблар асосида назорат қилиш, улар томонидан билдириладиган фикрларни баҳолашга йўл қўйилмайди (зеро, фикрлар баҳоланиб борилса, ўқувчи (талаба)лар диққатларини шахсий фикрларни ҳимоя қилишга қаратади, оқибатда янги фикрлар илгари сурилмайди; методни қўллашдан кўзланган асосий мақсад ўқувчи (талаба)ларни муаммо бўйича кенг фикр юритишга ундаш эканлигини ёдда тутиб, уларни баҳолаб боришдан воз кечишдир)

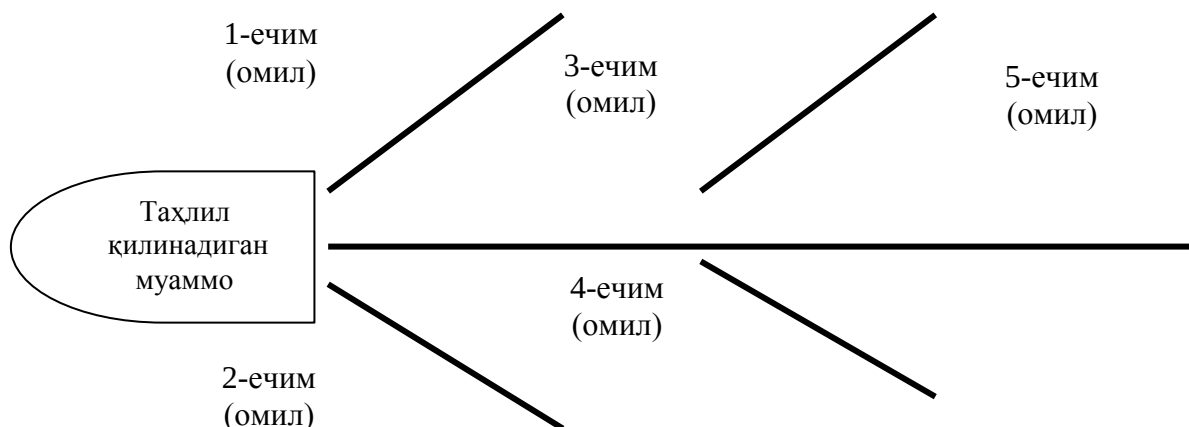
“БАЛИҚ СКЕЛЕТИ” ГРАФИК ОРГАНАЙЗЕРИ (ГО)

График органайзер ўқувчи (талаба)ларда мавзу юзасидан муайян масала моҳиятини тасвирлаш ва ечиш қобилиятини шакллантиради. Уни қўллашда ўқувчи (талаба)ларда мантикий фикрлаш, мавзу моҳиятини ёритувчи таянч тушунча, маълумотларни муайян тизимга келтириш, уларни таҳлил қилиш кўникмалари ривожланади.

Ундан фойдаланиш қуйидагича амалга оширилади:

- 1) ўқитувчи ўқувчи (талаба)ларни ГОни қўллаш шарти билан таништиради;
- 2) ўқувчи (талаба)лар кичик гуруҳларга бириктирилади;
- 3) гуруҳлар топшириқларни бажаради;
- 4) гуруҳлар ўз ечимларини жамоага тақдим этади;
- 5) жамоа гуруҳларнинг ечимлари юзасидан муҳокама уюштиради

Ўқувчи (талаба)лар топшириқларни қуйидаги тасвир асосида бажаради:

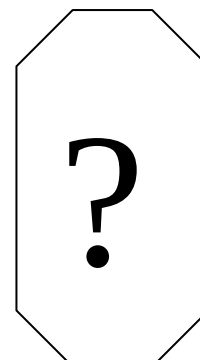
“БАРЧА ОМИЛЛАРНИ ҲИСОБГА ОЛ!” (БОҲО) МЕТОДИ

БОҲО – бу шахс эътиборини муайян омилларга қаратишга хизмат қилувчи метод саналиб, уни қўллашдан кўзланган мақсад шахс онгини ривожлантириш, тасаввурини кенгайтириш, тафаккурини бойитишдир.

Метод қанчалик аниқ мақсад асосида қўлланилса, унинг самарадорлиги шунча юқори бўлади. Агар ўқувчи (талаба) у ёки бу фикрни очик айтишга тортинса, у ҳолда методни қўллаш ҳеч қандай самара бермайди.

Машғулотлар жараёнида методдан фойдаланишда қуйидаги саволларга жавоб топган ҳолда мавзунини самарали ўзлаштириш имконини берадиган омилларнинг рўйхатини тузиб олиш мақсадга мувофиқдир:

Мавзунини ўзлаштиришда қайси омиллар ҳисобга олинди
Мавзунини ўзлаштиришда қандай омиллар ҳисобга олинмади
Рўйхатга яна қандай омилларни киритиш мумкин
Масаланинг яна қайси жиҳатларига эътибор бериш зарур

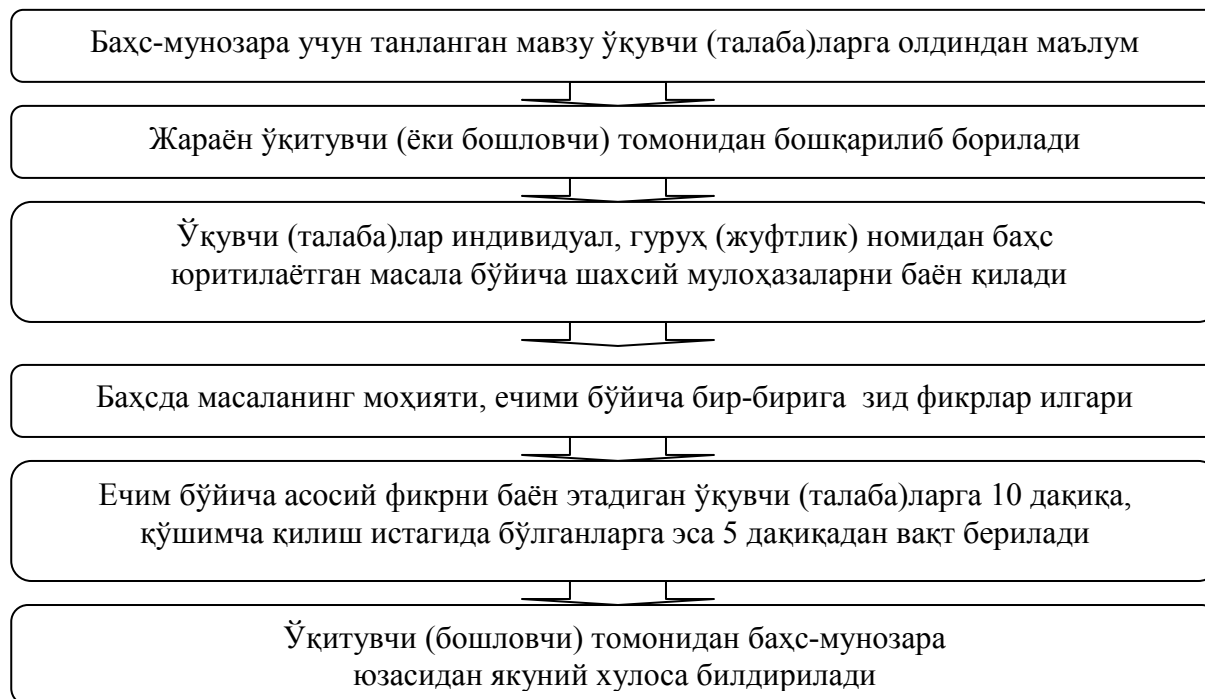

“БАҲС-МУНОЗАРА” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия икки ёки ундан ортиқ шахслар томонидан муайян вақт оралиғи ва қатъий қоидаларга мувофиқ ташкил этиладиган оғзаки баҳс бўлиб, ўқувчи (талаба)ларда ўрганилаётган мавзу бўйича эркин, асосли фикрларни билдириш қобилиятларини шакллантиришга хизмат қилади.

Ўқув машғулотида баҳс-мунозарадан фойдаланишда мавзуга доир маълум масалалар ҳал қилинади.

Уни қўллашда қуйидаги тартибда иш қўрилади:

Изоҳ: 1) бир ўқувчи (талаба)га икки марта сўзга чиқишга рухсат этилмайди;

2) ўқитувчи (бошловчи) ўқувчи (талаба)ларнинг мавзудан четга чиқмасликларини қатъий назорат қилиб боради, борди-ю, шундай ҳолатлар содир этилса, сўзловчилар бу ҳақида огоҳлантирилади.

“БЕШИНЧИСИ (ОЛТИНЧИСИ, ЕТТИНЧИСИ, ...) ОРТИҚЧА” СТРАТЕГИЯСИ

Ўқувчи (талаба)ларнинг мантиқий тафаккур юритиш кўникмаларига эга бўлишларида ушбу стратегия алоҳида аҳамиятга эга. Уни қўллашда қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

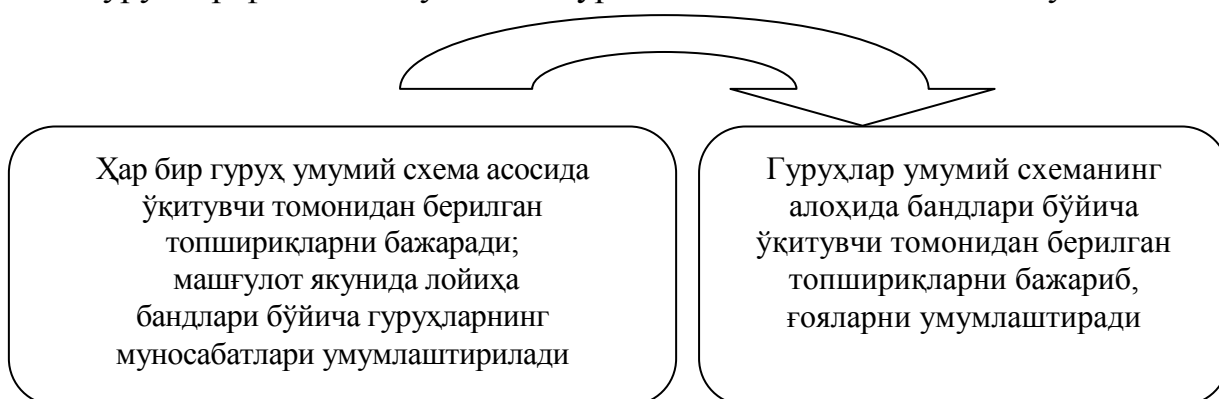
- 1) ўрганилаётган мавзу моҳиятини очиб беришга хизмат қиладиган тушунчалар тизимини шакллантириш;
- 2) ҳосил бўлган тизимдан мавзуга тааллуқли бўлган тўртта (бешта, олтита, ...) ва тааллуқли бўлмаган битта тушунчанинг ўрин олишига эришиш;
- 3) ўқувчи (талаба)ларга мавзуга тааллуқли бўлмаган тушунчани аниқлаш ва уни тизимдан чиқариш вазифасини топшириш;
- 4) ўқувчи (талаба)ларни ўз ҳаракатлари моҳиятини шарҳлашга ундаш (мавзунини мустаҳкамлаш мақсадида ўқувчилардан тизимда сақланиб қолган тушунчаларга ҳам изоҳ бериб ўтиш, улар ўртасидаги мантиқий боғлиқликни асослаш талаб қилинади)

Мавзу моҳиятини ёритувчи тушунчалар ўртасидаги мантиқий боғлиқликни кўрсата ва асослай олиш ўқувчи (талаба)ларда мустақил фикрлаш, шахсий ёндашувларини далиллаш тенгдошларнинг фикрлари ва шахсий ғояларни ўзаро таққослаш кўникмаларини ҳам шакллантиришга имкон беради.

“БИЛАМАН. БИЛИШНИ ХОҲЛАЙМАН. БИЛИБ ОЛДИМ” (БББ) ГРАФИК ОРГАНАЙЗЕРИ

График орғанайзер ўқувчи (талаба)ларга муайян мавзулар бўйича билимлари даражасини баҳолай олиш имконини беради. Уни қўллашда ўқувчи (талаба)лар гуруҳ ёки жамоада ишлашлари мумкин. Гуруҳда ишлашда машғулот якунида гуруҳлар томонидан бажарилган ишлар таҳлил қилинади.

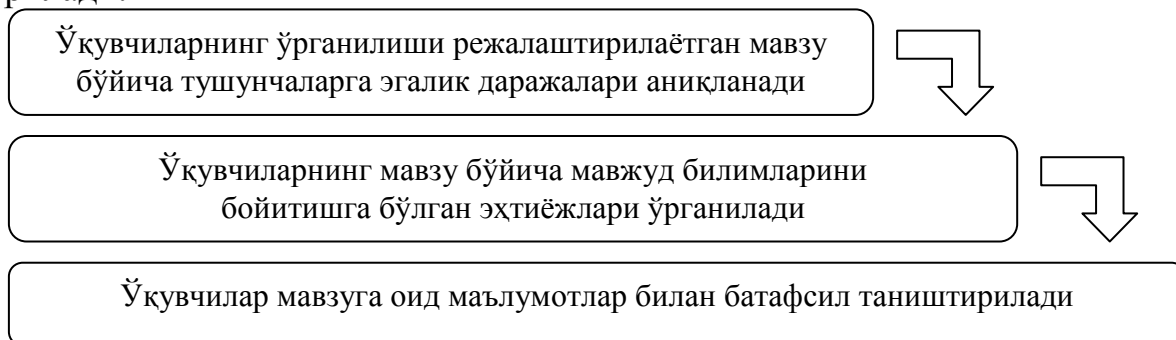
Гуруҳлар фаолияти қуйидаги кўринишда ташкил этилиши мумкин:

Ўқув фаолияти бевосита ёзув тахтаси ёки иш қоғозида ўз аксини топган қуйидаги схема асосида ташкил этилади:

Биламан	Билишни хоҳлайман	Билиб олдим

График орғанайзердан фойдаланиш уч босқич асосида амалга оширилади:

Босқичлар бўйича амалга оширилган ҳаракатларнинг тафсилоти қўйидагича:

- 1) ўқувчи (талаба)лар кичик гуруҳларга бириктирилади;
- 2) ўқувчи (талаба)ларнинг янги мавзу бўйича тушунчаларга эғалик даражаси ўрганилади;
- 3) ўқувчилар томонидан қайд этилган тушунчалар лойиҳанинг 1-бандига ёзиб борилади;
- 4) ўқувчи (талаба)ларнинг янги мавзу бўйича мавжуд билимларини бойитишга бўлган эҳтиёжлари ўрганилади;
- 5) ўқувчи (талаба)ларнинг эҳтиёжлари сифатида баён этилган тушунчалар лойиҳанинг 2-бандига ёзиб қўйилади;
- 6) ўқитувчи янги мавзуга оид умумий маълумотлардан ўқувчиларни хабардор қилади;
- 7) ўқувчи (талаба)лар томонидан ўзлаштирилган янги тушунчалар аниқланади;
- 8) баён этилган янги тушунчалар лойиҳанинг 3-бандига ёзиб қўйилади;
- 9) машғулот якунида ягона лойиҳа яратилади.

“БЛИЦ-СЎРОВ” МЕТОДИ

“Блиц-сўров” (инглизча “блиц” – тезкор, бир зумда) методи берилган саволларга қисқа, аниқ ва лўнда жавоб қайтарилишини тақозо этадиган метод саналади. Таълим муассасаларида ушбу методга мувофиқ саволлар, асосан, ўқитувчи томонидан берилади. Берилган саволларга жавоблар жамоавий, гуруҳли, жуфтлик ёки индивидуал тарзда қайтарилиши мумкин. Жавоб қайтариш шакли машғулот тури, ўрганилаётган мавзунинг мураккаблиги, ўқувчи (талаба)ларнинг қамраб олинишига кўра белгиланади.

Машғулотларда методни қўллаш қўйидагича кечади:

Ўқитувчи ўрганилган мавзу, муайян таркибий қисмлар моҳиятининг очиқ берилишини талаб этадиган саволларни ишлаб чиқиб, ўқувчилар эътиборига ҳавола қилади

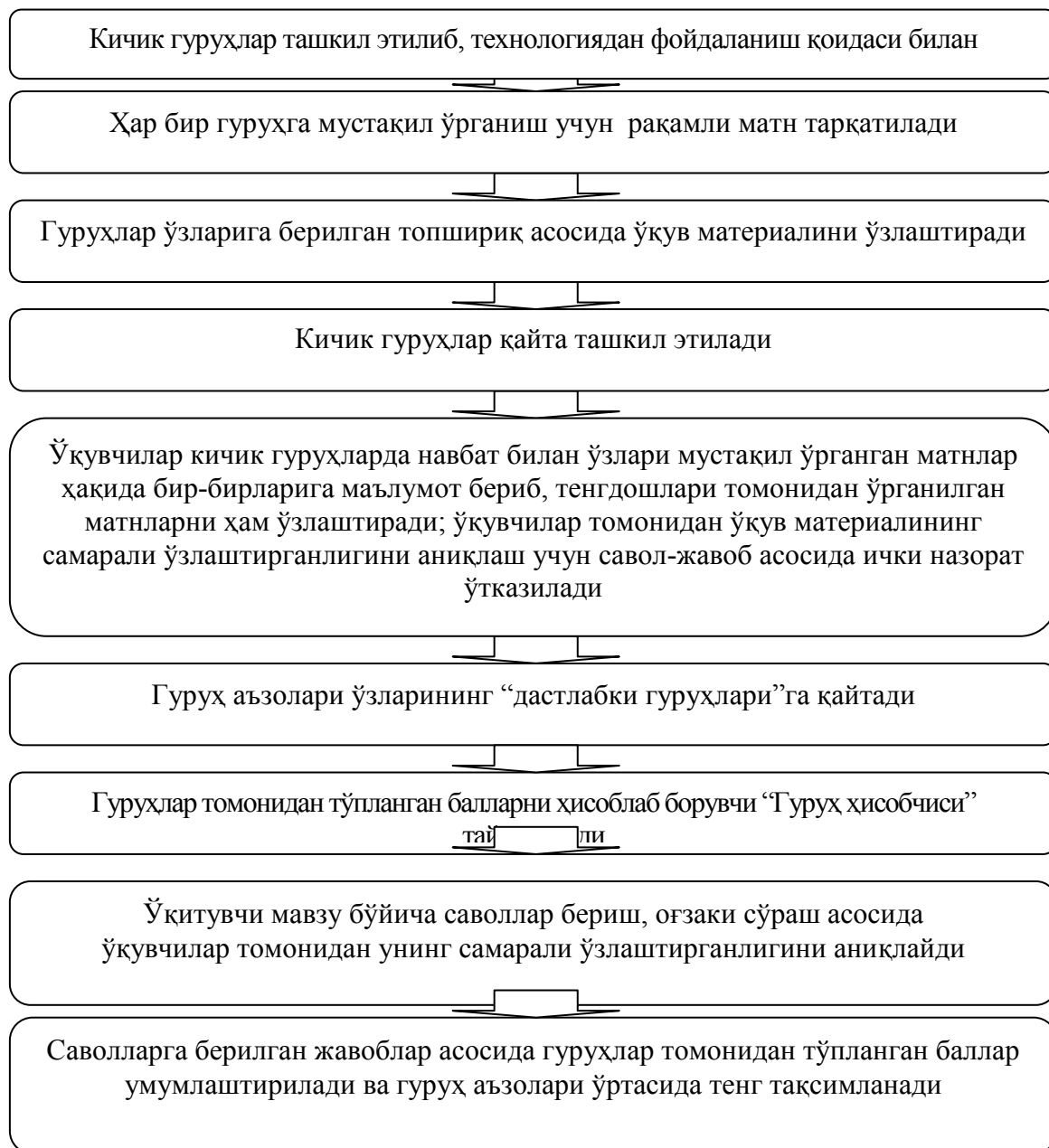
Ўқувчи (талаба)лар берилган саволга қисқа муддатда лўнда, аниқ жавоб беради

Гуруҳ (жуфтлик)да ишлашда бир нафар ўқувчи берилган саволга жавоб қайтаради (унинг гуруҳдошлари жавобни тўлдиради, (бирок, фикрлар такрорланмаслиги лозим)

Методни қўллашда мавзуга доир таянч тушунчалар, асосий ғояларнинг моҳияти ўқувчи (талаба)лар томонидан оғзаки, ёзма ёки тасвир (жадвал, диаграмма) тарзида ёритилиши мумкин.

“БУМЕРАНГ” СТРАТЕГИЯСИ

Технология ўқувчи (талаба)ларни дарс жараёнида, дарсдан ташқарида турли адабиётлар, матнлар билан ишлаш, ёдда сақлаш, сўзлаб бериш, фикрларни эркин баён этиш, қисқа вақт ичида кўп билимга эга бўлиш, ўқитувчи томонидан барча ўқувчилар фаолиятининг бирдек баҳоланиши учун шароит яратишга хизмат қилади. У ўқитувчига тарқатма материалларнинг ўқувчилар томонидан гуруҳли, индивидуал шаклда самарали ўзлаштирилишини, аудиторияда ташкил этиладиган суҳбатнинг мунозарага айланишини таъминлаш орқали уларнинг фаолиятини назорат қилиш имконини беради. Бу технологиядан суҳбат-мунозара шаклидаги дарсларда индивидуал, жуфтлик, гуруҳли ва жамоавий шаклларда фойдаланиш мумкин. Бошқа интерфаол методлар каби таълим жараёнида мазкур технологияни қўллаш ҳам муайян тартибда амалга оширилади. Яъни:

“ВЕНН ДИАГРАММАСИ” ГРАФИК ОРГАНАЙЗЕРИ

График органиайзер ўқувчи (талаба)ларда мавзуга нисбатан таҳлилий ёндашув, айрим қисмлар негизида мавзунинг умумий моҳиятини ўзлаштириш (синтезлаш) кўникмаларини ҳосил қилишга йўналтирилади. У кичик гуруҳларни шакллантириш асосида аниқ схема бўйича амалга оширилади.

Ёзув тахтаси ўзаро тенг тўрт бўлакка ажратилади ва ҳар бир бўлакка қуйидаги схема чизилади:

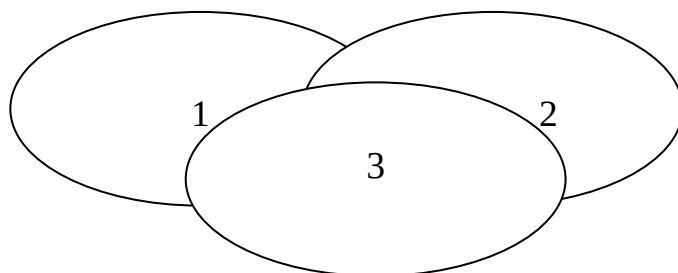

График органиайзер ўқувчи (талаба)лар томонидан ўзлаштирилган ўзаро яқин назарий билим, маълумот ёки далилларни қиёсий таҳлил этишга ёрдам беради. Ундан муайян бўлим ёки боблар бўйича якуний дарсларни ташкил этишда фойдаланиш янада самаралидир.

Уни қўллаш босқичлари қуйидагилардан иборат:

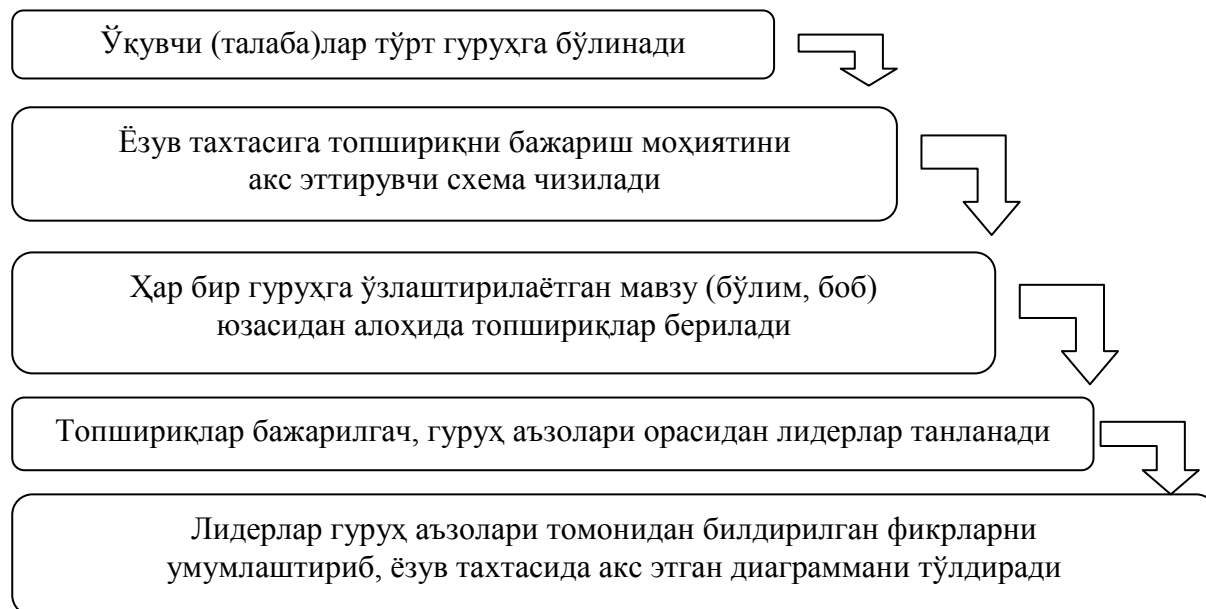

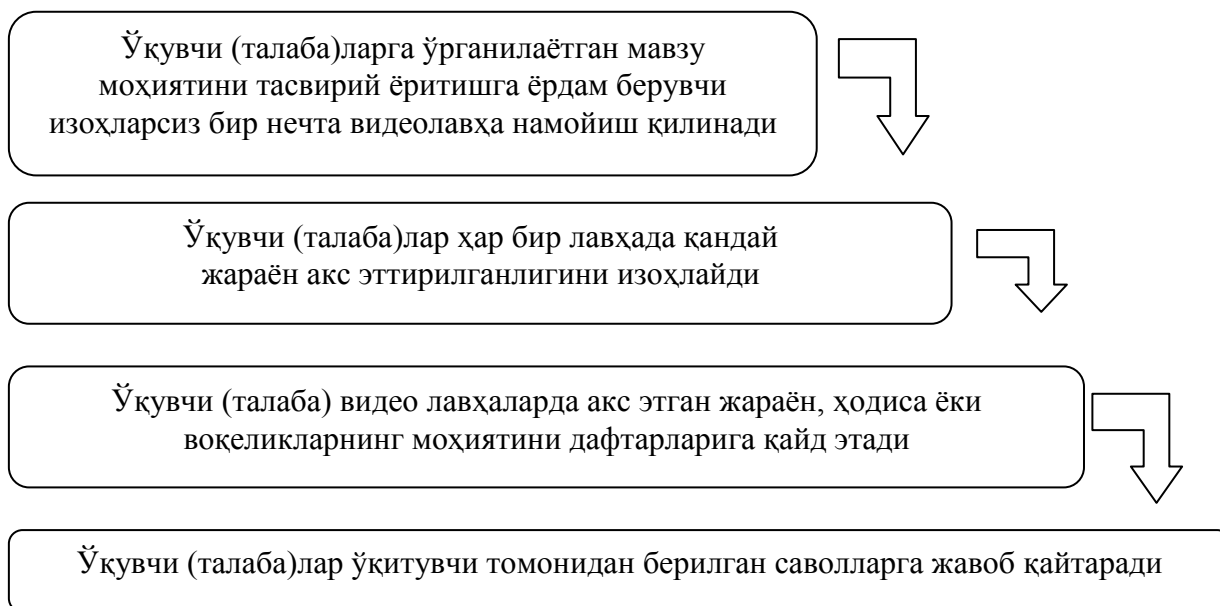
График органайзерни қўллаш жараёнида ҳар бир гуруҳ муайян мавзуга оид топшириқларни бажаради. Ўқувчи (талаба)ларнинг эътиборларига қуйидаги жадвални тақдим этиш мумкин:

Гуруҳлар	Диаграмманинг тартиб рақами	Топшириқлар мазмуни
1- гуруҳ	1-диаграмма	
	2-диаграмма	
	3-диаграмма	
2-гуруҳ	1-диаграмма	
	2-диаграмма	
	3-диаграмма	
3-гуруҳ	1-диаграмма	
	2-диаграмма	
	3-диаграмма	
4-гуруҳ	1-диаграмма	
	2-диаграмма	
	3-диаграмма	

“ВИДЕОТОПИШМОҚ” СТРАТЕГИЯСИ

Сўнгги йилларда педагогик фаолиятда турли ахборот воситалар (компьютер, телевидение, радио, нусха кўчирувчи қурилма, слайд, видео ва аудио магнитофонлар) ёрдамида таълим жараёни ташкил этилишига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Ўқитувчилар олдида ўқитишда турли ахборот воситаларидан ўринли, мақсадли, самарали фойдаланиш вазифаси турибди.

Стратегиядан фойдаланишда қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

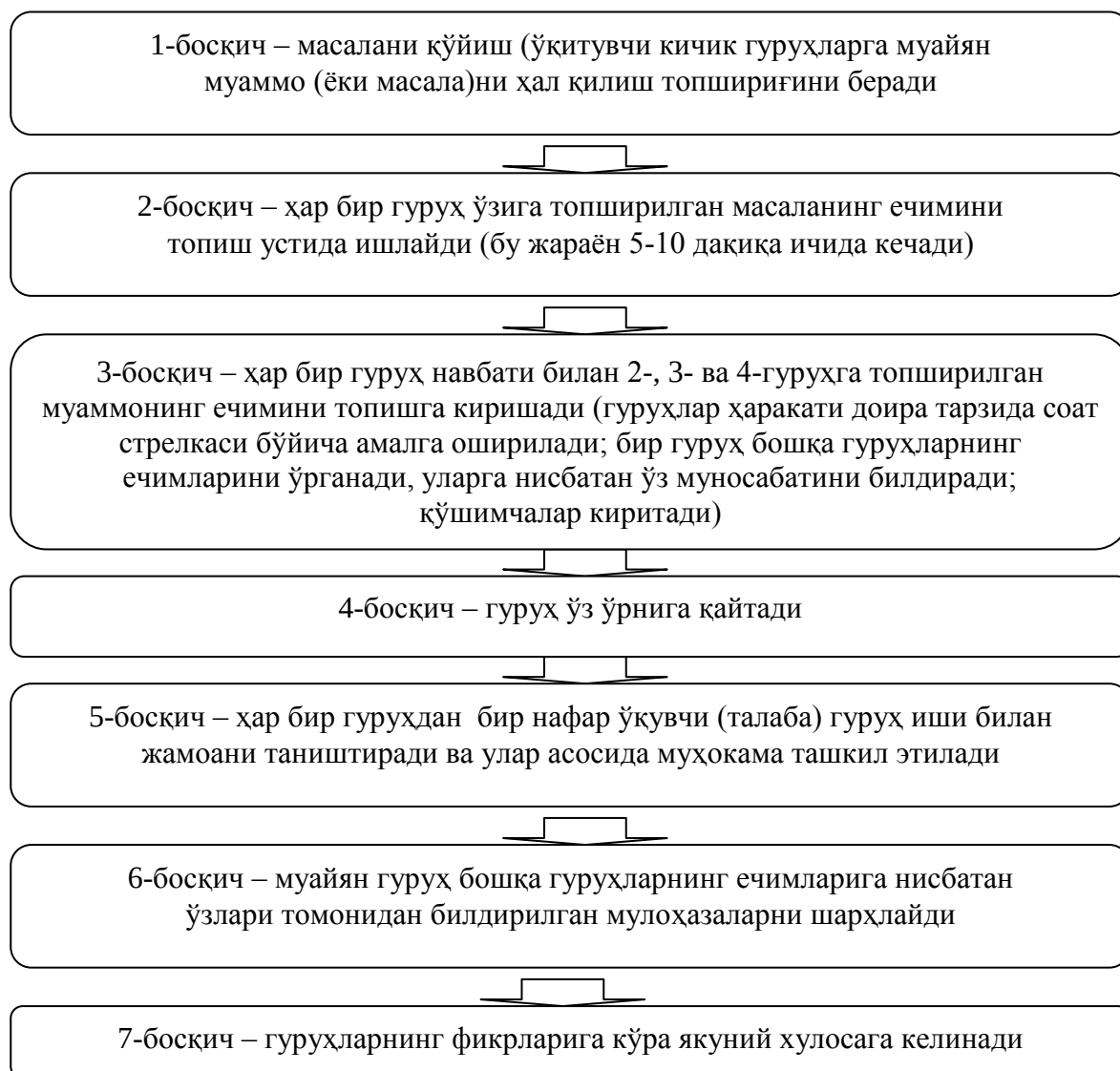

Видеолавҳалар намоиш қилинган, ўқувчи (талаба)лардан лавҳада қандай жараён, ҳодиса ёки воқелик акс этганлиги, қайси бадиий асар қаҳрамони ёки тарихий шахс ифодаланганлиги юзасидан мушоҳада юритиш талаб қилинади. Видеотопишмоқнинг жавобини топиш орқали ўқувчи (талаба)лар ўрганиладиган янги мавзу ҳақида тасаввурга эга бўлади.

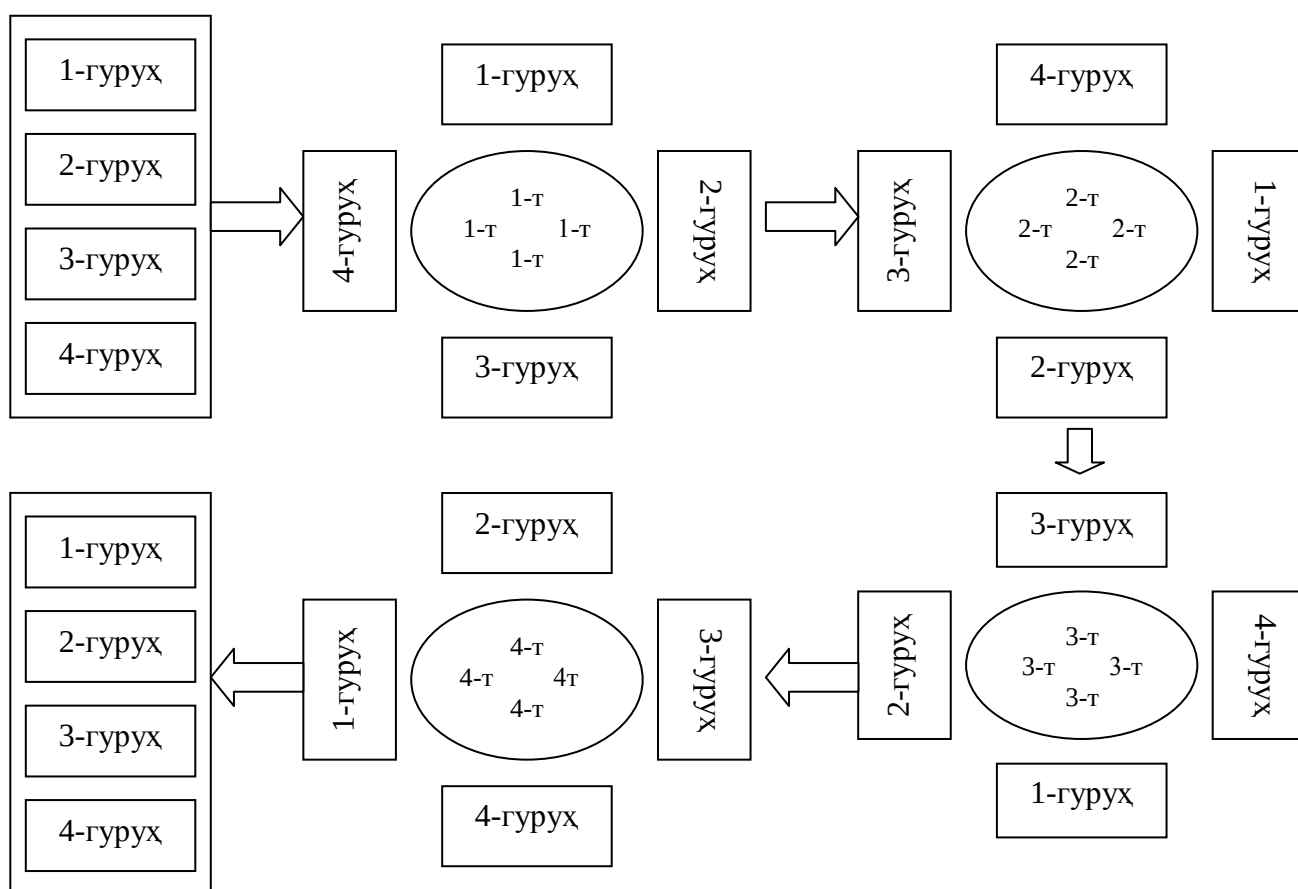
“ГАЛЕРЕЯ” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (талаба)ларда кичик гуруҳ асосида бир йўла бир нечта масалани муҳокама қилиш қобилиятини шакллантиради. Уни қўллашда гуруҳнинг ҳар бир аъзоси таклиф этилган барча масалалар ечимини топишга ўз ҳиссасини қўшиш имкониятига эга бўлади.

Машғулотлар даврида “Галерея” стратегиясидан фойдаланиш куйидаги тартибда амалга оширилади:

Стратегияни қўллаш жараёнини схема асосида қуйидагича ифодалаш мумкин:

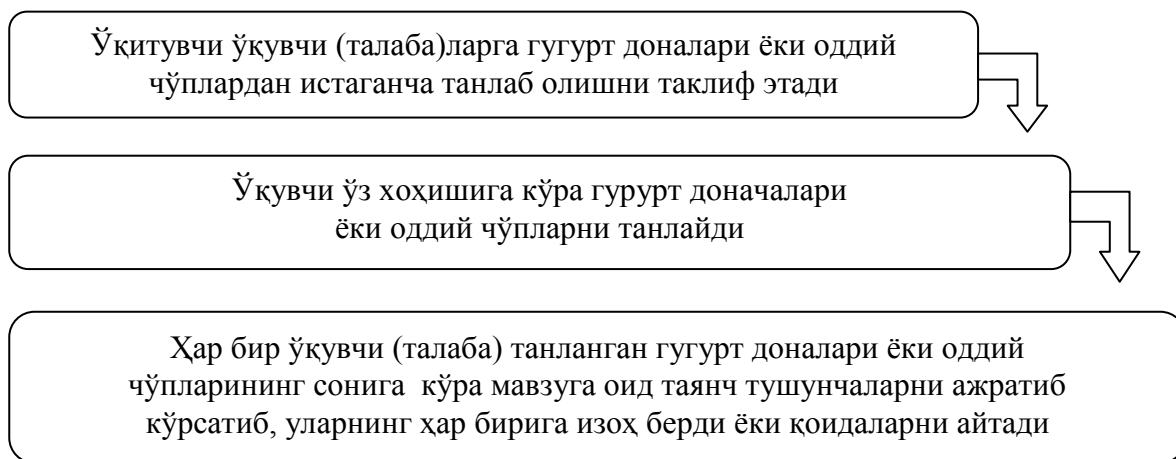
Изоҳ: доира ичидаги 1-т, 2-т, 3-т- ва 4-т ифодалари қуйидаги мазмунни билдиради: 1-т – 1-топширик; 2-т – 2-топширик; 3-т – 3-топширик; 4-т – 4-топширик.

“ТУГУРТ ДОНАЛАРИ” СТРАТЕГИЯСИ

“Тугурт доналари” стратегияси ўқув материалларининг ўқувчи (талаба)лар томонидан ўрганилганлиги қай даражада эгалланганлигини аниқлаш мақсадида қўлланилади. Стратегия ўқувчи (талаба)ларга ўқув материалларининг мавзусидан келиб чиққан ҳолда турли муаммоли масала ёки вазиятларни яратиш, мавзунинг асосий таянч тушунчаларини ажратиб олиш, уларни изоҳлаш, таҳлил қилиш, таърифлашда ёрдам беради. Шунингдек, стратегия машғулот давомида ҳар бир ўқувчи (талаба)га турли топшириқларни индивидуал бажариш, унинг устида мустақил ишлаш имконини беради. Бу стратегия ўқувчиларда бир қатор тарбиявий характердаги, яъни: мустақил ишлай олиш; мулоқатга киришувчанлик; хушфеъллик; ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш; фаоллик; фаолиятга ижодий ёндашиш; фаолиятнинг самарали бўлишига қизиқиш ва интилиш; ўзини ўзи баҳолаш каби сифатларни шакллантиришга ёрдам бери.

Стратегия қўлланилган машғулот ўқувчиларни ўрганилган ёки ўрганилиши керак бўлган мавзу бўйича якка ва кичик жамоа бўлиб фикрлаш, ўзлаштирилган билимларни ёдга олиш, тўпланган фикрларни умумлаштириш, уларни ёзма равишда ёки расм, чизма, тасвир, схема, модел кўринишида ифодалашга ўргатади. Мазкур стратегия жуфтлик, кичик гуруҳлар ёки жамоада ташкил этилади. Ўқувчи (талаба)лар тушунчаларни ёзма равишда таърифлайди ва уларни тақдимот асосида жамоага намоёниш қилади.

Машғулотда стратегияни қўллаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

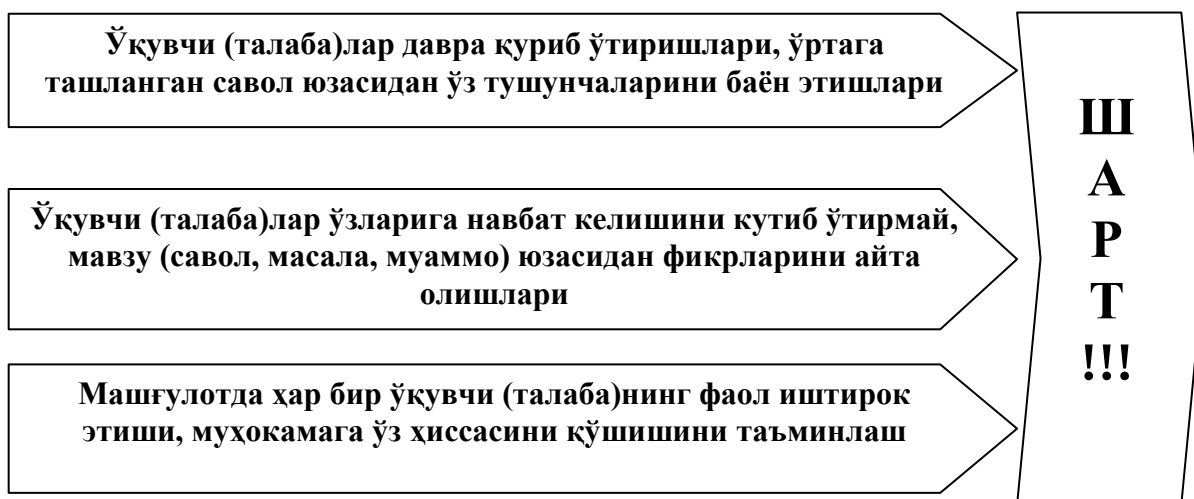

Изоҳ: ўқувчи (талаба)лар томонидан танланган ҳар бир гугурт донаси ёки оддий чўп биттадан тушунчани таърифлаш шартлигини англатади. Шунга кўра ўқувчи (талаба) агарда иккита гурут донасини танлаган бўлса, у ҳолда иккита тушунчани ажратиб кўрсатиб, уларни таърифлайди. Гурурт доналари сонининг ортиб боришига кўра тушунчалар сони ва уларга бериладиган таърифлар миқдори ҳам кўпайиб боради.

“ЯГОНА ДАВРА” СТРАТЕГИЯСИ

“Ягона давра” стратегияси ўқувчи (талаба)ларда ўрганилаётган мавзу юзасидан мустақил, мантиқий фикрлаш, бошқалар томонидан билдирилаётган фикрларни тинглаш, уларни тўлдириш, шахсий фикрларни асослаш, хулоса чиқариш қобилиятини тарбиялашга хизмат қилади. Мавзу юзасидан ҳар бир ўқувчи (талаба)нинг фикрини билиш муҳим. Шунинг учун ҳар бир ўқувчи (талаба) фикр билдираётганда унинг сўзини бўлиш, қўшимча қилиш ҳеч кимга, ҳатто ўқитувчига ҳам рухсат этилмайди.

Стратегияни қўллашда қуйидаги шартларга риоя этиш шарт:

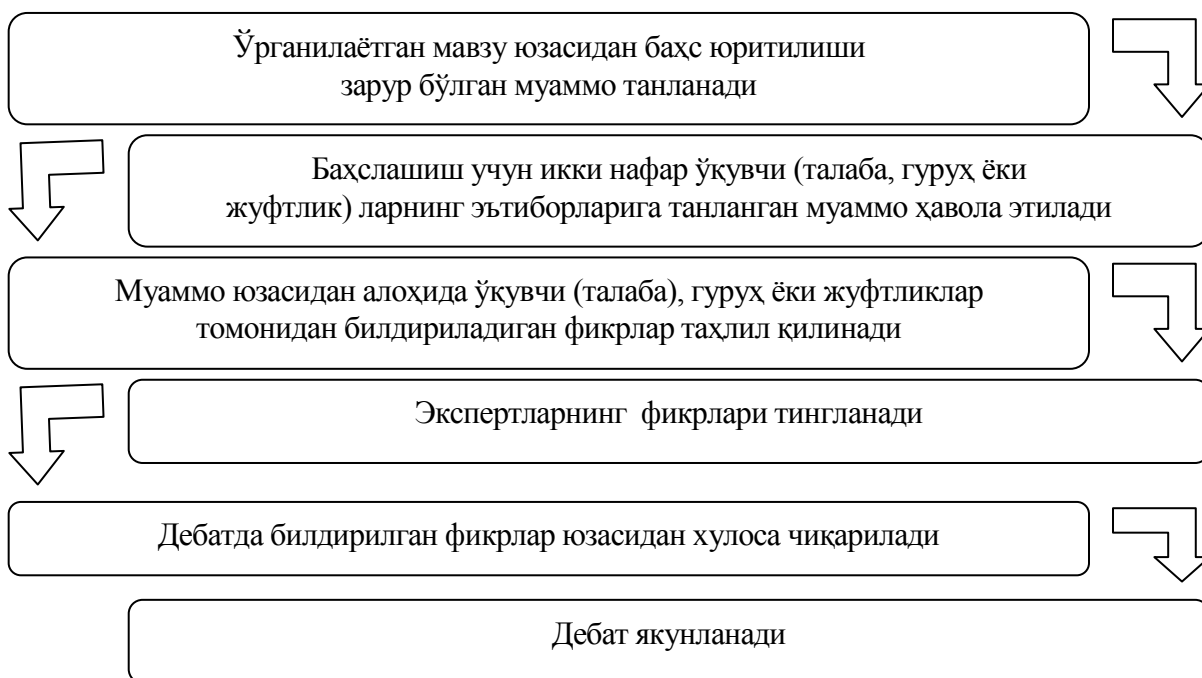

Ўқитувчи муҳокаманинг якунида билдирилган фикрларни умумлаштириши, ҳар бир ўқувчи (талаба)нинг иштирокини кўрсатиб ўтиши мумкин. Стратегия, одатда, машғулотнинг бошланиши ёки якунида қўлланилади.

“ДЕБАТ” МЕТОДИ

“Дебат” (французча “дебаттере” сўзидан олинган бўлиб, “дебац” – “баҳслашмоқ”) технологияси йиғилиш, мажлис ёки машғулотларда бирор-бир мавзу юзасидан иштирокчилар ўртасида ўзаро баҳс уюштириш, уларнинг ўзаро фикр алмашишларини таъминлашга хизмат қилади.

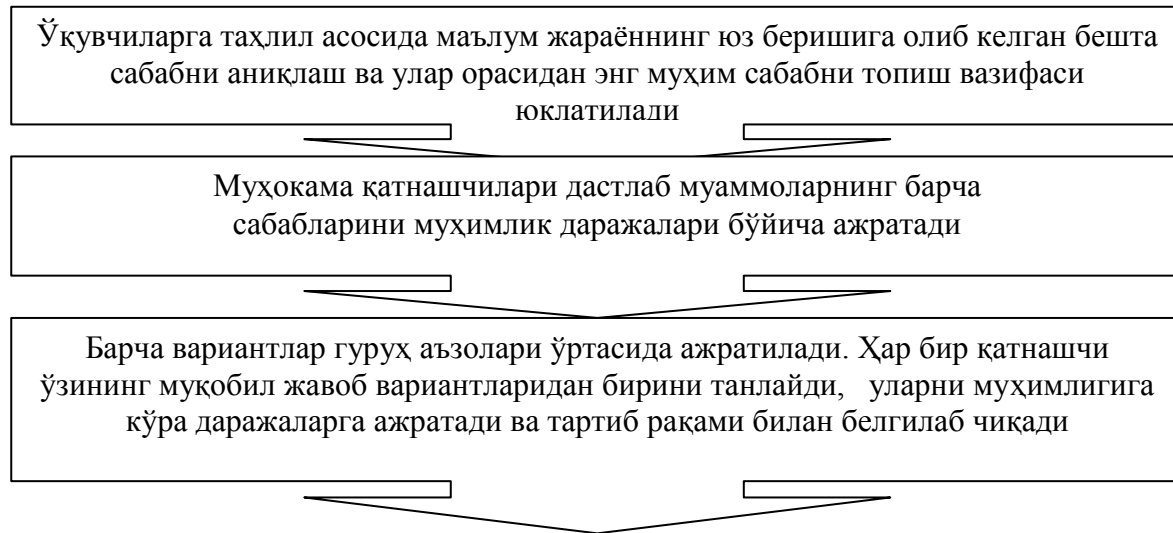
Ўқув машғулотларида дебат куйидаги тартибда уюштирилади:

“ДЕЛЬФИ” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия таклиф қилинаётган муқобил жавоблар ичидан энг яхшисини танлашга ёрдам беради. Бунинг учун жамоанинг аъзоларидан муайян мавзу моҳиятини очиб берувчи энг мақбул жавобларни билдириш таклиф қилинади. Билдирилган жавоб вариантлари тўпланади. Сўнгра жамоанинг ҳар бир аъзосидан маълум кетма-кетликда мавжуд жавобларнинг ҳар бирига баҳо бериш талаб қилинади.

Таълимда стратегиядан фойдаланиш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

“ЕЛПИҒИЧ” СТРАТЕГИЯСИ

Мураккаб ва кўп тармоқли бўлиб, муаммоли вазиятларни ўрганишга йўналтирилган ушбу технологиянинг моҳиятига кўра мавзунинг бандлари, бўлимлари бўйича маълумот берилади. Банд ва бўлимлар алоҳида-алоҳида муҳокама қилинади. Масалан, маълум ҳодиса, воқеа ёки жараённинг ижобий, салбий жиҳатлари, фойдаси, зарари, афзаллиги, камчилиги кўрсатиб берилади.

Стратегия ўқувчи (талаба)ларда танқидий, таҳлилий, мантикий фикрлаш, ўз фикрларини муваффақиятли ривожлантириш, шахсий ғояларни ёзма ва оғзаки шаклда ихчам баён этиш, уни самарали ҳимоя қилиш кўникма, малакаларини шакллантиришга имконият яратади.

“Елпиғич” стратегияси ёрдамида ўзлаштирилаётган мавзунинг муайян жиҳатларини жамоа, гуруҳ, жуфтлик ҳамда ҳар бир қатнашчининг индивидуал фаол ишлаши асосида ўрганишга хизмат қилади.

Технологияни нафақат таълим, шу билан бирга маънавий-маърифий ишлар жараёнида ҳам қўллаш мумкин. Бунда ўқувчи (талаба)ларнинг қуйидаги сифат ва кўникмаларга эга бўлишларига эришилади: жамоа билан ишлаш; муаммо ва вазиятларни турли нуқтаи назардан муҳокама

килиш; келишувчан қарорларни қабул қилиш; ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш; ҳушмуомалалик; фаолиятга ижодий ёндашиш; фаоллик; муаммога диққатни жамлай олиш ва б.

Таълим жараёнида муайян мавзунини ўрганиш чоғида стратегияни турли босқичларда аниқ мақсадлар асосида қўллаш мумкин. Масалан:

“ЁЗМА ИШ” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (талаба)ларда мустақил, ижодий фикрлаш малакаларини шакллантиришга ёрдам беради ва ҳар бир ўқувчини мустақил равишда фаолият юритишини таъминлайди.

Таълимда стратегияни қўллашда ўқувчи (талаба)ларга қуйидаги схема асосида иш кўриш таклиф қилинади:

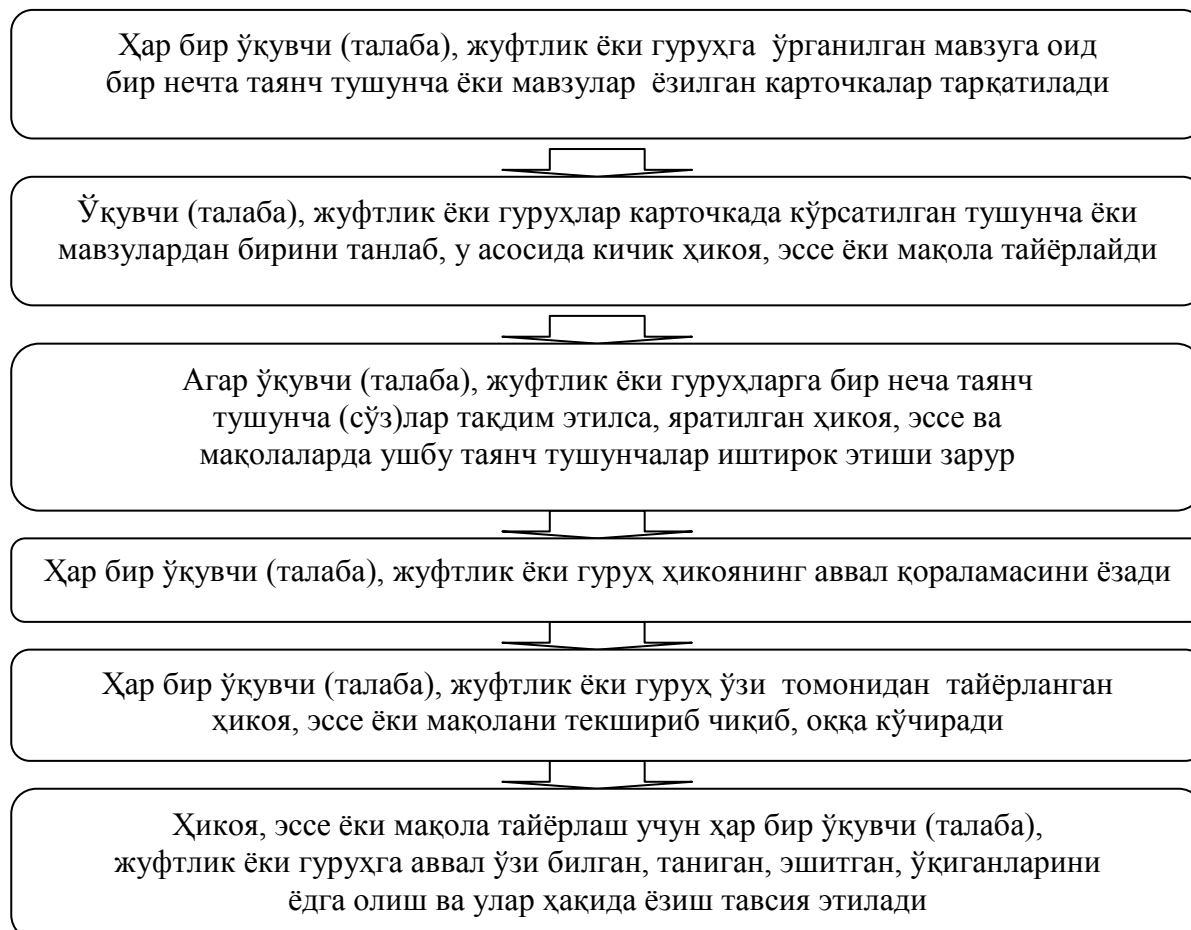
1. Ким ёки нима ҳақида ёзмоқчи эканлигингизни аниқ белгилаб олинг!
2. Иншо (ҳикоя, мақола) учун мос сарлавҳа топинг!
3. Иншо (ҳикоя, мақола)нинг қораламаси (хомаки нусхаси)ни тайёрланг!
4. Иншо (ҳикоя, мақола)нинг хомаки нусхасини қайта ўқиб чиқиб, хатолари бўлса тузатиш киритинг!
5. Иншо (ҳикоя, мақола)нинг матнини оққа кўчиринг!
6. Иншо (ҳикоя, мақола)ни жамоадошларингизга ўқиб беринг!

Стратегия асосида ишлаш учун ўқувчи (талаба)ларга 9-10 дақиқа вақт берилади.

Уни кичик гуруҳларда ҳам қўллаш мумкин. Бунда ўқувчи (талаба)ларни гуруҳларга бириктириш учун рақамли карточкалардан фойдаланиш қулай. Ҳар бир кичик гуруҳ алоҳида мавзулар асосида ҳикоя, эссе ёки мақолаларни тайёрлаши мумкин. Ҳикоя, эссе ёки мақолаларни

тайёрлашда гуруҳ аъзоларининг биргаликда, ўзаро фикр алмашиб фаолият юритишларига эришиш мақсадга мувофиқдир. Белгиланган вақт ниҳоясига етгач, ҳар бир гуруҳнинг иши тақдимот асосида намойиш этилади. Ўқитувчи ҳикоянинг мазмуни, савияси ва орфографик хатоларига эътибор берган ҳолда гуруҳ ишини баҳолайди.

Стратегияни қўллаш қуйидаги босқичларда амалга оширилади:

“ЖАДВАЛ” ГРАФИК ОРГАНАЙЗЕРИ

График органайзер ўқувчи (талаба)ларда ўрганилаётган мавзу, муҳокама этилаётган масала ёки муаммонинг назарий моҳиятини жадвал ёрдамида ақс эттириш қобилиятини шакллантиришга хизмат қилади. Уни қўллашда ўқувчи (талаба)лар мавзу (масала, муаммо) моҳиятини оғзаки баён ёки ёзма матн кўринишида эмас, балки асосий ғоя, таянч тушунча, муҳим жиҳатларни жадвалда аниқ, қисқа ифодалаш кўникмаларини ўзлаштиради.

Машғулотда график органайзерни қўллаш бўйича ўқувчи (талаба)ларга қуйидаги жадвал намунасини тақдим этиш мумкин:

Моҳияти	Ижтимоий тарбия турлари				
	Маънавий-ахлоқий тарбия	Ақлий тарбия	Жисмоний тарбия	Эстетик тарбия	Меҳнат тарбияси
Мақсади					
Вазифалари					
Ўзига хос жиҳатлари					

“ЗАКОВАТЛИ ЗУККО” СТРАТЕГИЯСИ

Билимларни пухта ўзлаштиришда ўқувчи (талаба)ларнинг фикрлаш, тафаккур юритиш қобилиятларига эга бўлишлари муҳим аҳамиятга эга.

Ушбу стратегия ўқувчи (талаба)ларда тезкор фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга, уларнинг тафаккур тезликларини аниқлашга ёрдам беради. Уни қўллаш ўз хоҳишига кўра шахсий имкониятларини синаб кўриш истагида бўлган ўқувчи (талаба)лар учун қулай имкониятни яратади.

Бунда ўқувчи (талаба)лар ўқитувчи томонидан берилган саволларга қисқа муддатларда тўғри, аниқ жавоб қайтара олишлари зарур. Мураккаблик даражасига кўра ҳар бир саволга қайтарилган тўғри жавоб учун баллар белгиланади. Якуний балларнинг ўртача арифметик қийматини топиш асосида ўқувчи (талаба)ларнинг тафаккур тезлиги аниқланади.

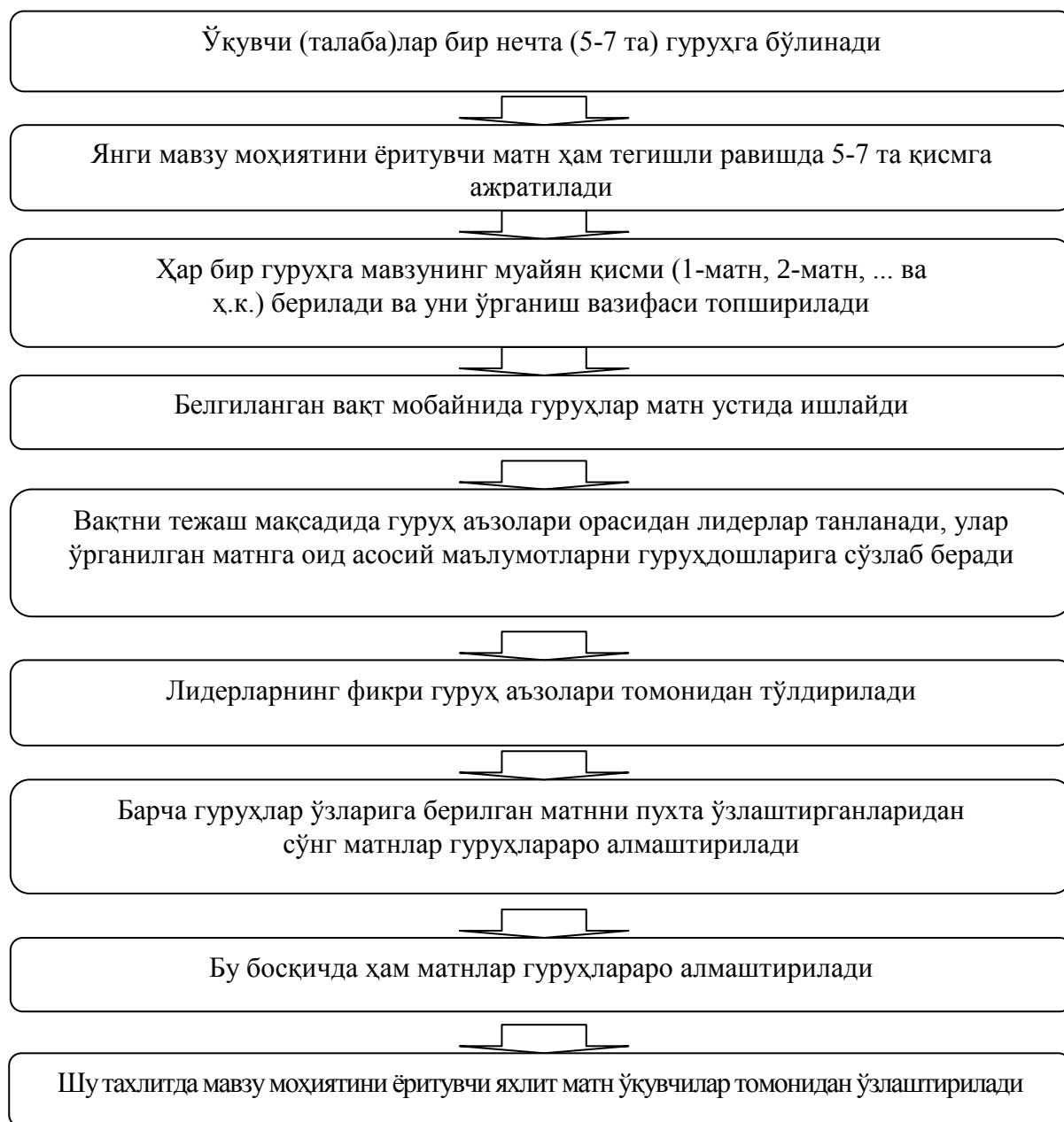
Машғулотларда стратегияни қўллаш орқали ўқувчи (талаба)ларнинг тафаккур тезлиги қуйидаги схемага асосланувчи фаолият ёрдамида аниқланади:

“ЗИГ-ЗАГ” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (талаба)лар билан кичик гуруҳларда ишлаш, улар томонидан мавзунинг тез ва пухта ўзлаштирилишини таъминлашга хизмат қилади. Унинг афзаллиги шундаки, уни қўллашда: 1) ўқувчи (талаба)ларда жамоа (гуруҳ) бўлиб ишлаш кўникмаси шаклланади; 2) мавзунинг ўзлаштиришга сарфланадиган вақт тежалани.

Машғулотларда стратегияни қўллаш қуйидагича амалга оширилади:

Юқорида кўрсатилган тартибда мавзу моҳиятини ёритувчи яхлит матн ўқувчи (талаба)лар томонидан ўзлаштирилади.

“ЗИНАМА-ЗИНА” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (талаба)ларда ўрганилаётган мавзуни кичик мавзуларга ажратилган ҳолда расм, тасвир, жадвал ёки слайдлар асосида ўрганиш кўникмаларини шакллантиради. Шунингдек, у ўқувчи (талаба)ларда мавзуни ўрганишга ижодий ёндашиш, шахсий фикр, ўзлаштирилган тушунчаларни тасвирий кўринишларда ифодалаш қобилиятини ривожлантиришга ёрдам беради. Ундан фойдаланиш тартиби қуйидагича:

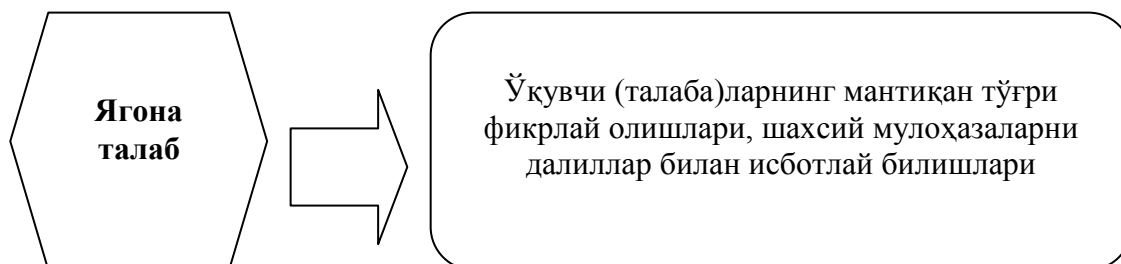

Машғулотларда стратегияни қўллашда қуйидаги шартларга амал қилинади:

“ИЖОДИЙ ИШ” МЕТОДИ

Метод ўқувчи (талаба)ларни ижодий фаолликка ундаш орқали уларда ўзлаштирилган назарий билимлар асосида мавзу моҳиятини ёритиш, янгича талқин этиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Уни қўллашда ўқувчи (талаба)ларнинг эркинлиги таъминланади, мустақил фикрлашлари учун имконият яратилади. Ўқувчи (талаба)лар мавжуд билимларига таянган ҳолда ўрганилаётган мавзу моҳиятини очиб беради.

“ИНСЕРТ” ГРАФИК ОРГАНАЙЗЕРИ

График органиайзер янги мавзу бўйича ўқувчи (талаба)ларнинг муайян тушунчаларга эғаликларини аниқлаш, уларда матнга нисбатан таҳлилий ёндашиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади.

Уни қўллашда ўқувчи (талаба)лар қўйидаги схемалар билан ишлайди:

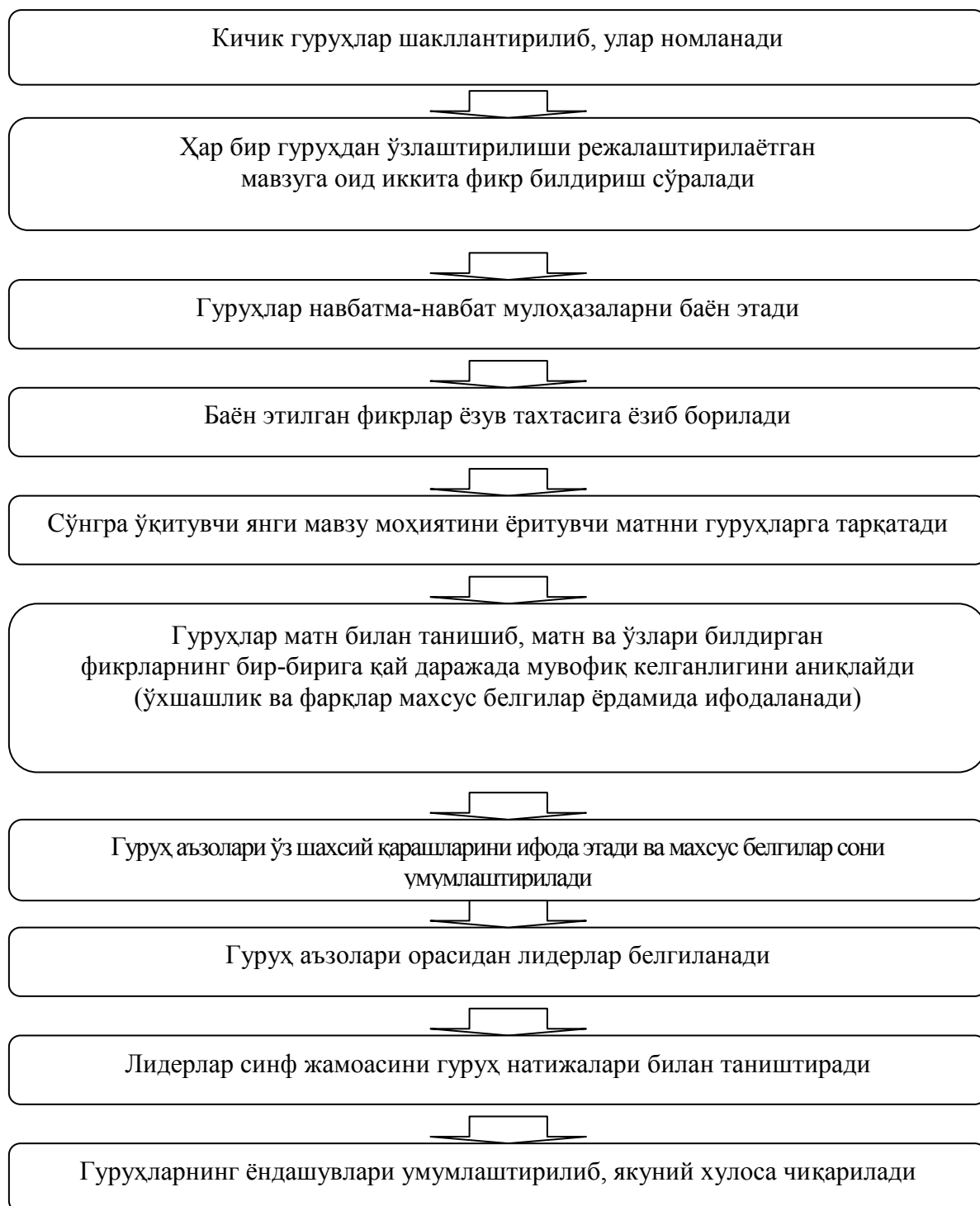
1. Матн гуруҳларнинг фикрлари билан қиёсий таққосланганда:

Махсус белгилар	Махсус белгиларнинг маъноси
З	Матнда гуруҳлар томонидан билдирилган фикрлар ўз аксини топган бўлса
С	Матнда гуруҳлар томонидан билдирилган фикрлар ўз аксини топмаган бўлса
?	Матн билан танишиш жараёнида саволлар туғилса (тушунмовчиликлар юзага келса)

2. Лидерларнинг ҳисоботидан сўнг гуруҳларнинг натижаларини ўрганиш чоғида:

Махсус белгиларнинг тартиб рақамлари	Гуруҳларнинг номлари			
	Коперник	Галилей	Форобий	Ибн Сино
1.				
2.				
3.				

3. График органиайзерни кўллашда қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

“ИНТЕРВЬЮ” СТРАТЕГИЯСИ

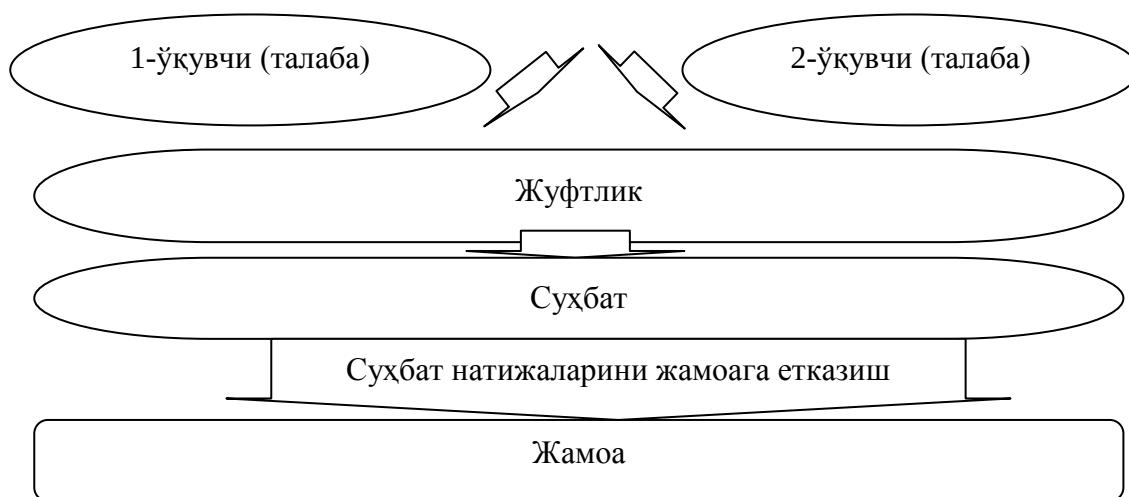
Стратегия бир-бирлари билан таниш бўлмаган ўқувчи (талаба)лар ўртасида ўзаро мулоқотни ташкил этиш, уларнинг бир-бирлари билан

яқиндан танишишлари учун зарур шароитни яратиб бериш мақсадида қўлланилади.

Уни қўллашда бир-бирларини яхши танимайдиган жуфтликлар тузилиб, ўқувчи (талаба)ларнинг танишиб олишлари учун 2-3 дақиқа вақт берилади. Сўнгра жуфтликнинг ҳар бир аъзоси жамоага бирор қизиқарли далил ёрдамида ўз шериги тўғрисидаги маълумотларни тақдим этади. Бунда гуруҳдаги ҳар бир ўқувчи (талаба)нинг бир нафар киши билан танишиши назарда тутилади. Стратегия ўқувчи (талаба)да дадиллик, журъатни ҳосил қилади. Бироқ, бу методни 25 нафардан ортиқ аъзоси бўлган гуруҳларда қўллаш самарали ҳисобланмайди.

“Интервью” стратегиясидан болалар оромгоҳлари, волонтерлик гуруҳлари, умумий ўрта таълим мактаблари, ўрта махсус таълим муассасалари, олий ўқув юртлиари ҳамда таълим олувчилардан иборат янги ижтимоий гуруҳлар ташкил этилганда фойдаланиш самарали саналади.

“Интервью” стратегияси қуйидаги схема асосида қўлланилади:

Таълим жараёнида ушбу стратегия жуфтлик асосида мавзу бўйича ўқувчи (талаба)лар томонидан ўрганилган билимларнинг намойиш этилишини таъминлаш мақсадида қўлланилади. Бунда жуфтликдаги ўқувчи (талаба)ларнинг бири “Мухбир”, иккинчиси эса “Таниқли шахс” бўлиши лозим. Интервью жараёнининг ҳар икки қатнашчиси ҳам мавзунини яхши ўзлаштирган бўлиши шарт. “Мухбир” ўрганилган мавзу юзасидан саволлар тўпламини ишлаб чиқади, “Таниқли шахс” эса саволларга жавоб бера олиши лозим. Саволлар ва улар юзасидан берилган жавобларни ёзма шаклда қисқача баён этиш мақсадга мувофиқдир. Зеро, белгиланган вақт ниҳоясига етгач, ҳар бир “Мухбир” жамоа аъзоларини ўзи тузган саволлар, улар юзасидан “Таниқли шахс” берган жавоблар билан таништиради. Барча “Мухбир”ларнинг чиқишлари тинглангач, жамоа аъзолари ўқитувчи раҳбарлигида энг мақбул саволлар тўпламини, саволларга берилган энг тўғри, батафсил жавоблар вариантларини аниқлаб, ғолибларни

белгилайди. Жамоанинг фикрини инобатга олган ҳолда ўқитувчи ғолибларни эълон қилади.

“Интервью” стратегиясини олий ўқув юртлари, ўрта махсус таълим муассасаларида семинар машғулотлари, умумий ўрта таълим мактабларида эса тўғарак, илмий жамиятлар фаолияти, “Маънавият соати” (ёки “Синф (гуруҳ) соати”)да фаол ва самарали қўллаш мумкин.

ИМАК (“ИШОНТИРИШ МАКТАБИ”) СТРАТЕГИЯСИ

Технология ўқувчиларда бошқаларни ишонтириш (бунинг учун далилларни топиш, уларни асослаш), суҳбатдошни бошқариш, жамоа орасида, турли ҳаётий вазиятларда ўзини тутиш малакаси ва ташкилотчилик қобилиятларини шакллантириш мақсадида қўлланилади.

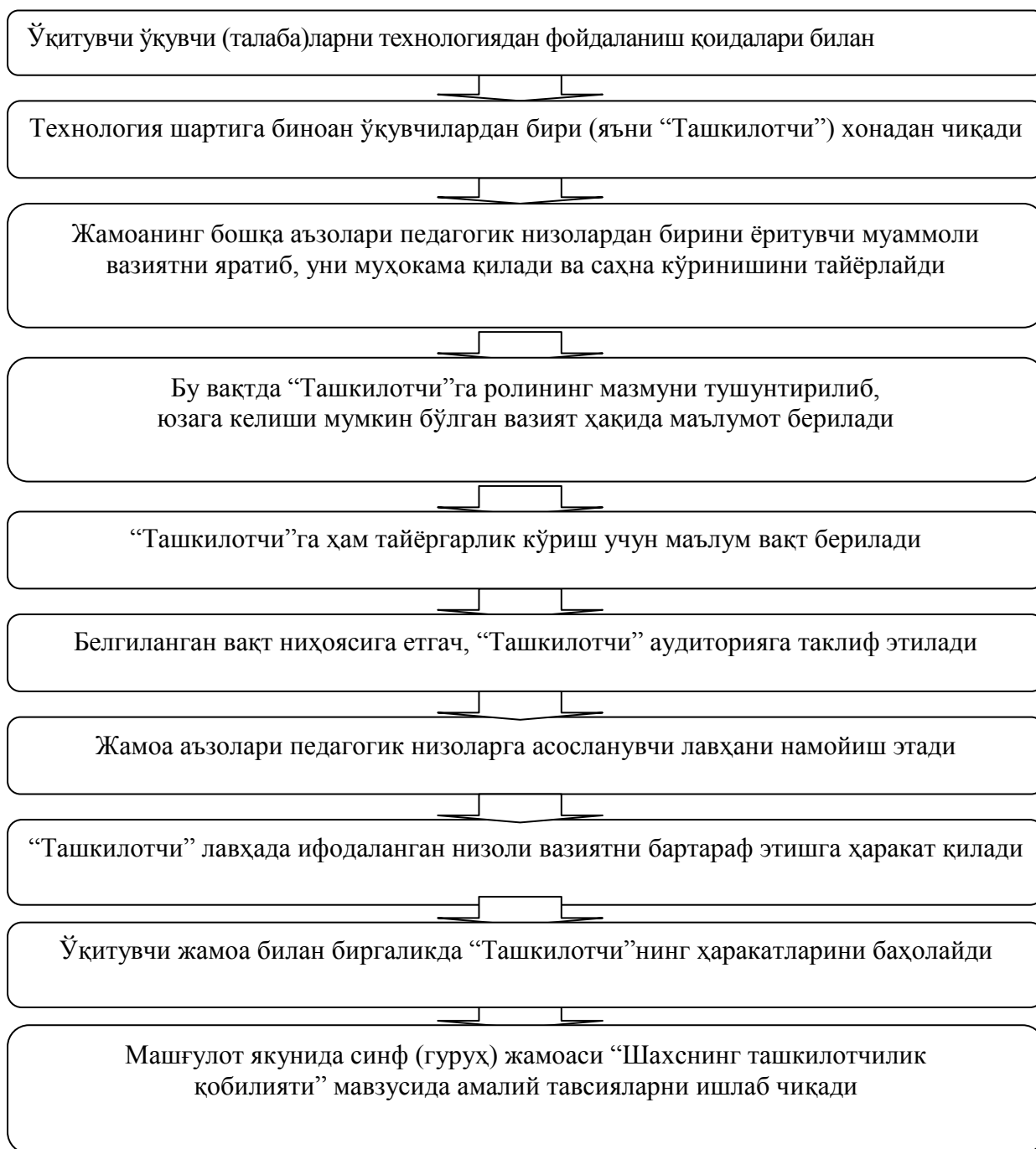
Изоҳ: 1. “Ташкилотчи” лавҳада ифодаланган воқеликдан келиб чиққан ҳолда ўзининг ташкилотчилик қобилияти, ишонтира олиш малакаси, вазиятни назорат қилиш, турли вазият, шароитларда ўзини тутиш, бошқариш кўникмаларини намоён этиши, тарбиявий методларни қўллаб, низоли вазиятни бартараф этишга ҳаракат қилиши лозим.

2. Муҳокама чоғида ўқитувчи жамоа билан биргаликда “Ташкилотчи”нинг ўзини тутиши, бошқаларни ўз фикрига ишонтира олиши, маданияти, ҳаракатларидаги ижобий ва салбий жиҳатларни муҳокама қилади (бунда низоли вазиятни бартараф этиш учун “Ташкилотчи” қандай методлардан фойдаланганлигини аниқлаш мақсадга мувофиқдир).

3. Стратегияни қўллашда ўқувчи (талаба)лар томонидан тайёрланган педагогик низоли вазиятлардан бири тўғрисидаги видеолавҳани намоёиш этиш мумкин.

4. Видеолавҳа машғулотнинг 2-ярмида экранда ёки компьютер орқали намоёиш этилади. У томоша қилиниб, мазмуни жамоа томонидан муҳокама этилади. Бу каби таҳлил ҳар бир ўқувчи (талаба)га ўз хатти-ҳаракатларининг моҳиятини англаш, зарур хулосаларни чиқариш кўникмаларига эга бўлиш учун ёрдам беради.

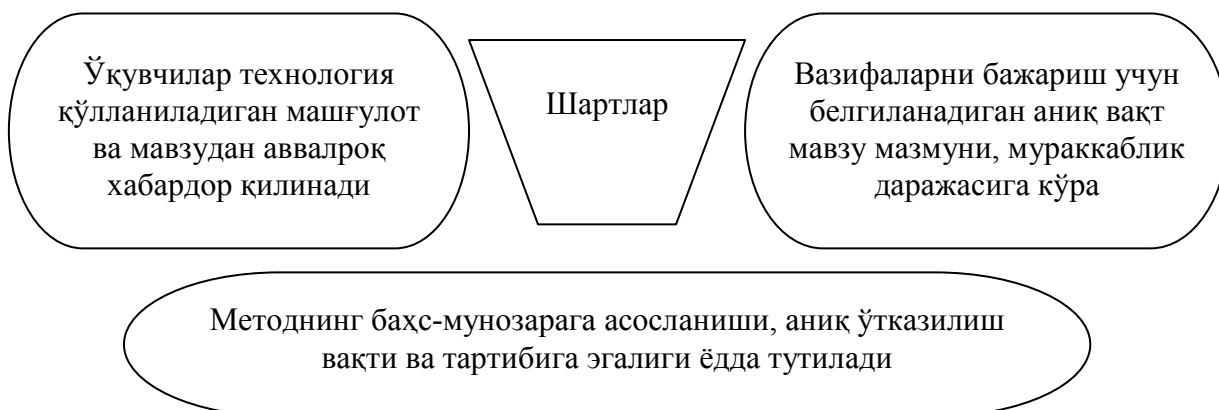
Стратегияни қўллаш тартиби қуйидагича:

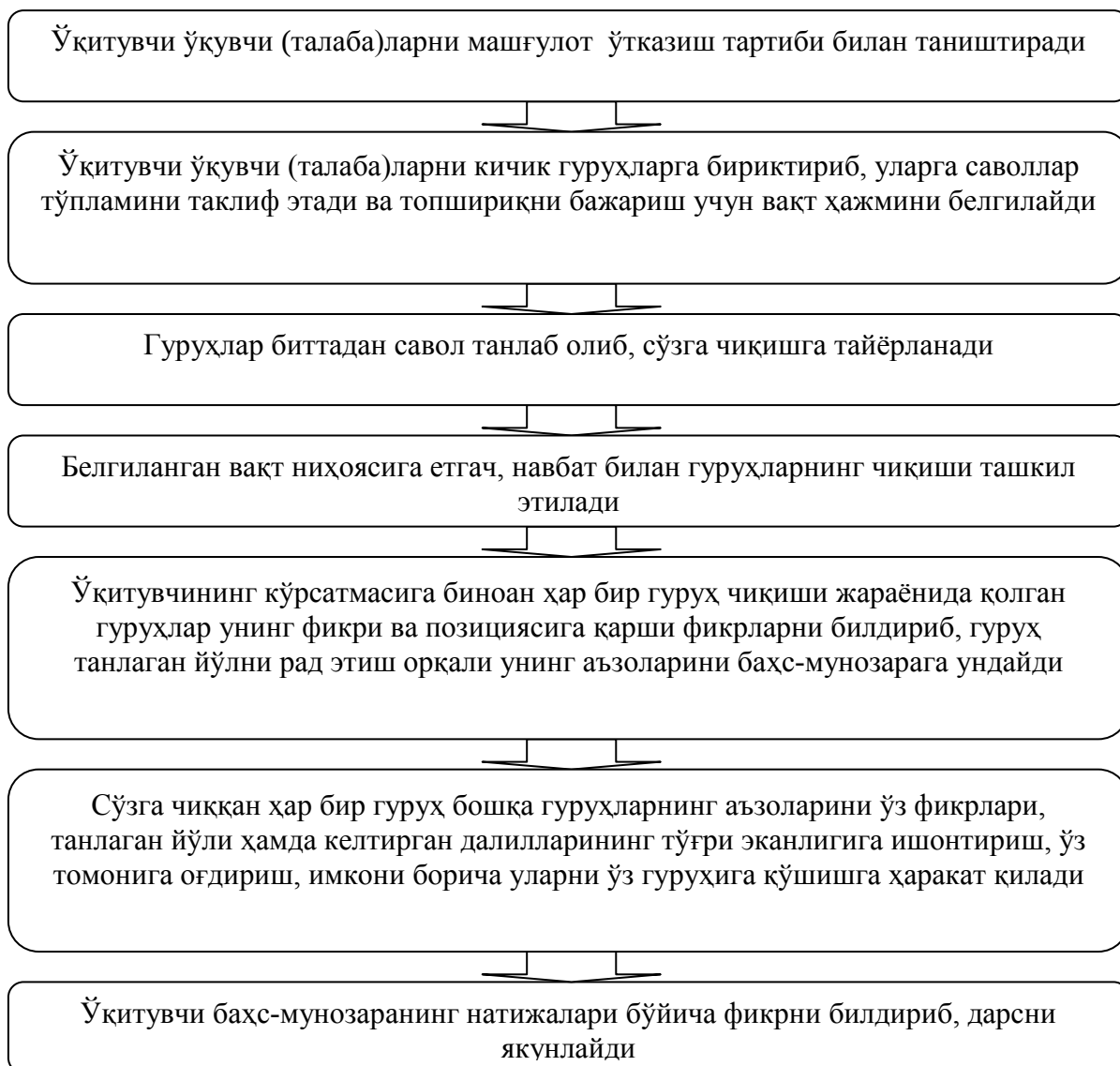
КБИ (“КУЗАТИШ, БАҲСЛАШИШ, ИШОНТИРИШ”) СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчиларни ҳаётда ўз ўринини топиш йўлида фаоллик кўрсатишга рағбатлантириб, уларда етакчилик, сардорлик сифатлари, жамоада ишлаш кўникмалари, ўзгалар фикрини ҳурмат қилган ҳолда ўз позицияларини ҳимоялаш, фикрини исботлай билиш, асослаш, ишонтириш, мунозара олиб бориш, мурсага келиш, ижодий изланиш каби қобилиятларини шакллантириш ва ривожлантиришга хизмат қилади.

Машғулотда мазкур стратегияни қўллашда қуйидаги шартларга риоя этилади:

Стратегиядан фойдаланиш тартиби қуйидагича:

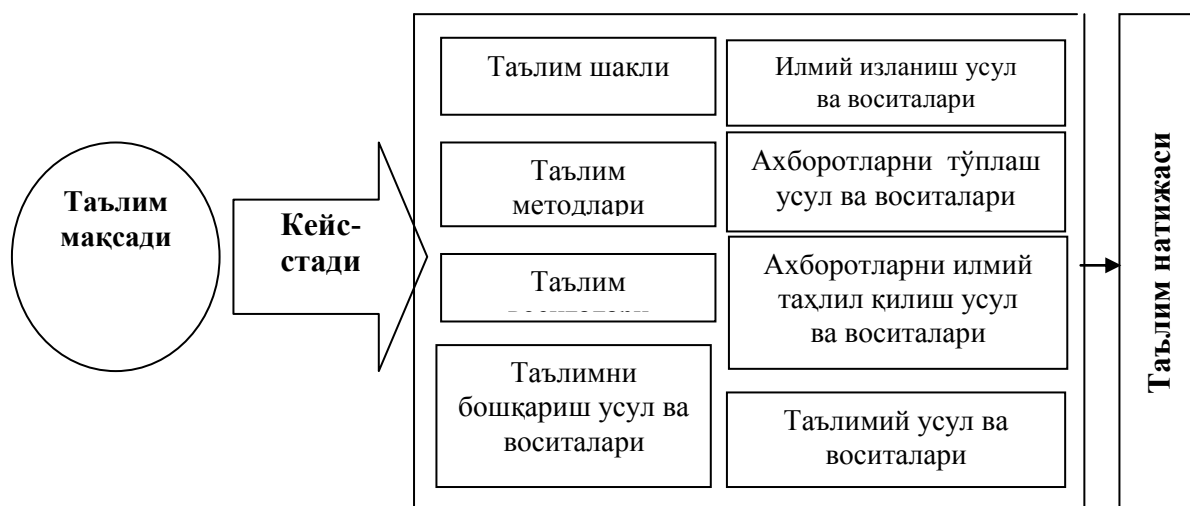
Изоҳ: ҳар бир гуруҳ ўз чиқишида танлаган савол бўйича тушунчалари, мавзуга ёндашувлари, жавобларининг тўғри эканлигига жамоа аъзоларини ишонтира олишлари зарур.

“КЕЙС-СТАДИ” (ЁКИ “ЎҚУВ КЕЙСЛАРИ”) МЕТОДИ

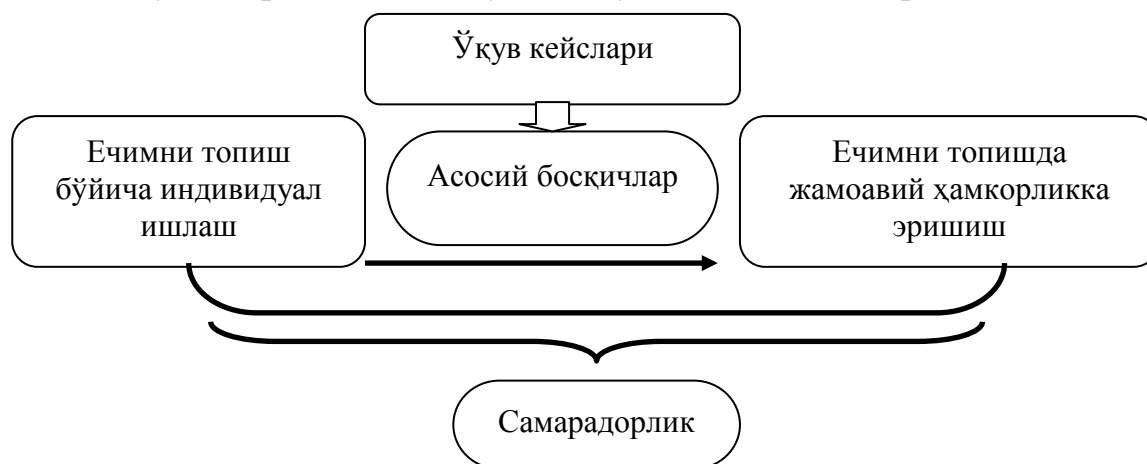
“Кейс-стади” (инглиз тилида “case” – метод, “study” – муаммоли вазият; вазиятли таҳлил ёки муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш) технологияси ўқувчи (талаба)ларда аниқ, реал ёки сунъий яратилган муаммоли вазиятни таҳлил қилиш орқали энг мақбул вариантларини топиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. У ўқувчи (талаба)ларни бевосита ҳар қандай мазмунга эга вазиятни ўрганиш ва таҳлил қилишга ўргатади.

Технологиянинг негизида муайян муаммоли вазиятни ҳал қилиш жараёнининг умумий моҳиятини акс эттирувчи элементлар ётади. Булар қуйидагилардир: таълим шакллари, таълим методлари, таълим воситалари, таълим жараёнини бошқариш усул ва воситалари, муаммони ҳал қилиш юзасидан олиб борилаётган илмий изланишнинг усул ва воситалари, ахборотларни тўплаш, уларни ўрганиш усул ва воситалари, илмий таҳлилнинг усул ва воситалари, ўқитувчи ва ўқувчи (талаба) ўртасидаги таълимий алоқанинг усул ва воситалари, ўқув натижалари.

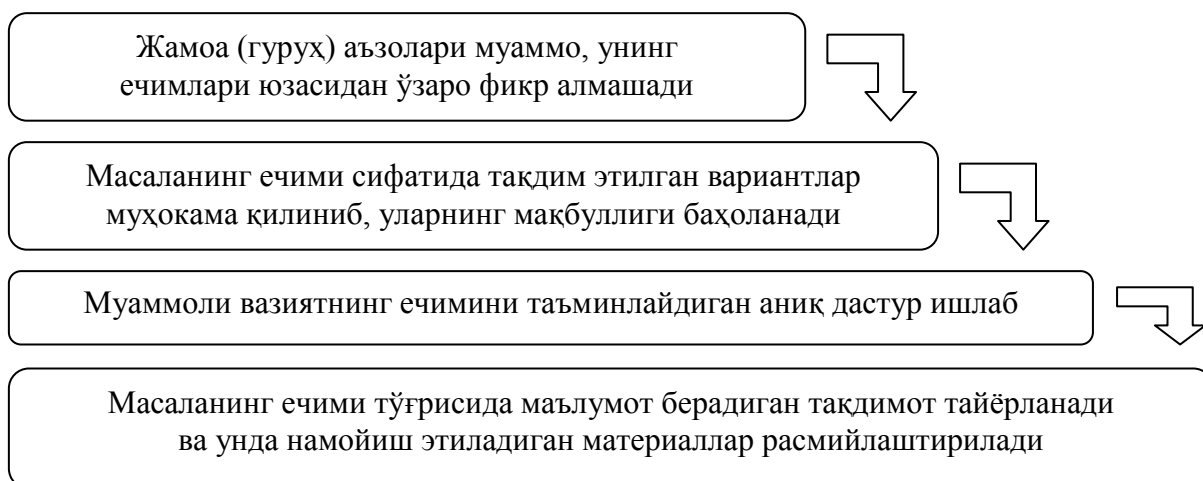
Кейс-стади технологиясининг умумий тузилмаси қуйидагича:

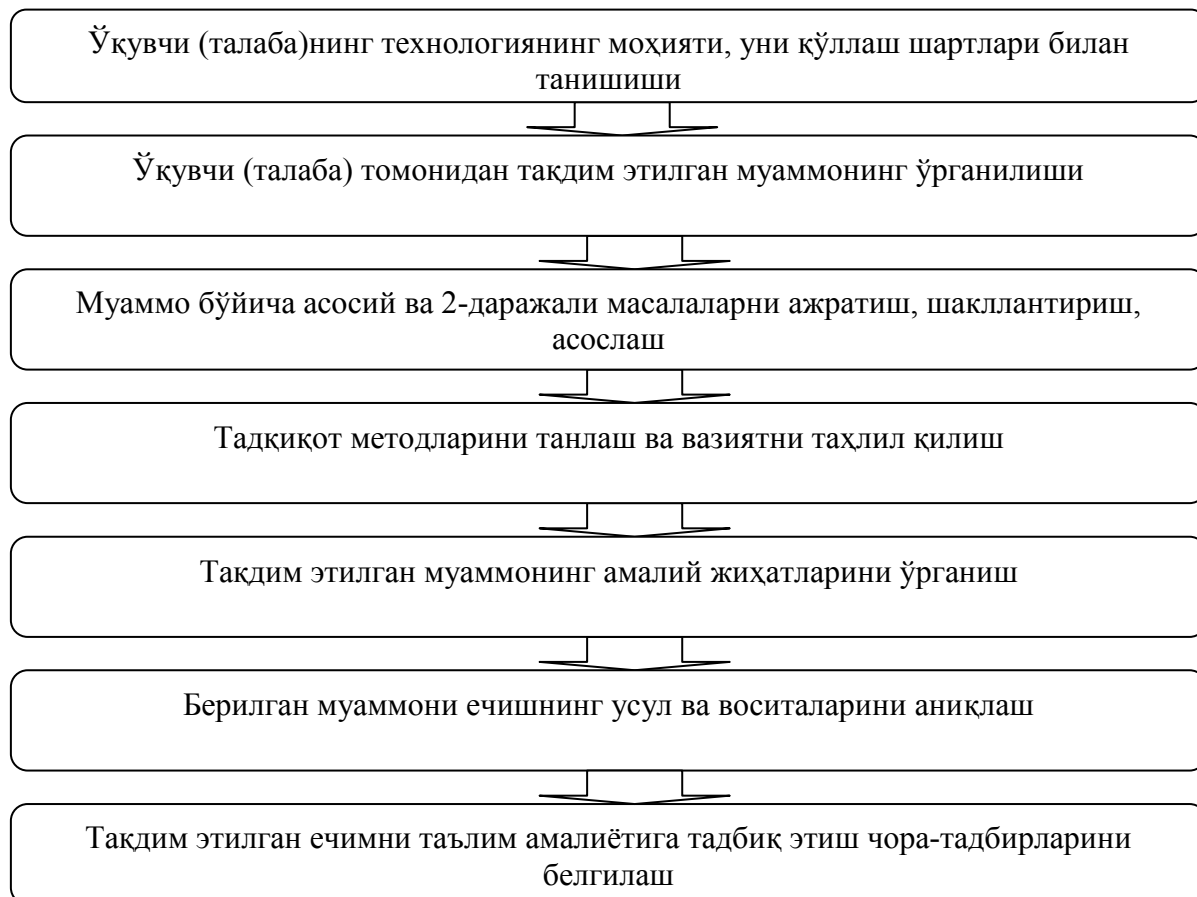
Машғулотларда методни қўллаш қуйидаги босқичларда кечади:

Кейс-стади бўйича жамоавий ҳамкорлик куйидаги тартибда амалга ошади:

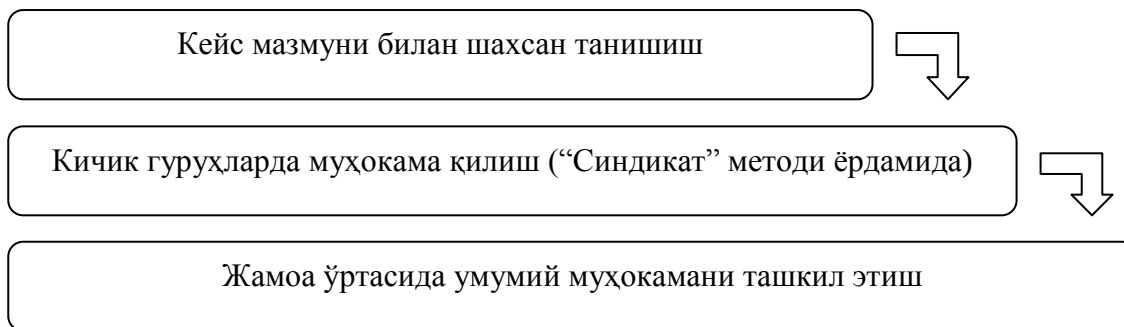

Технологияни алоҳида ўқувчига нисбатан қўллаш тартиби куйидагича:

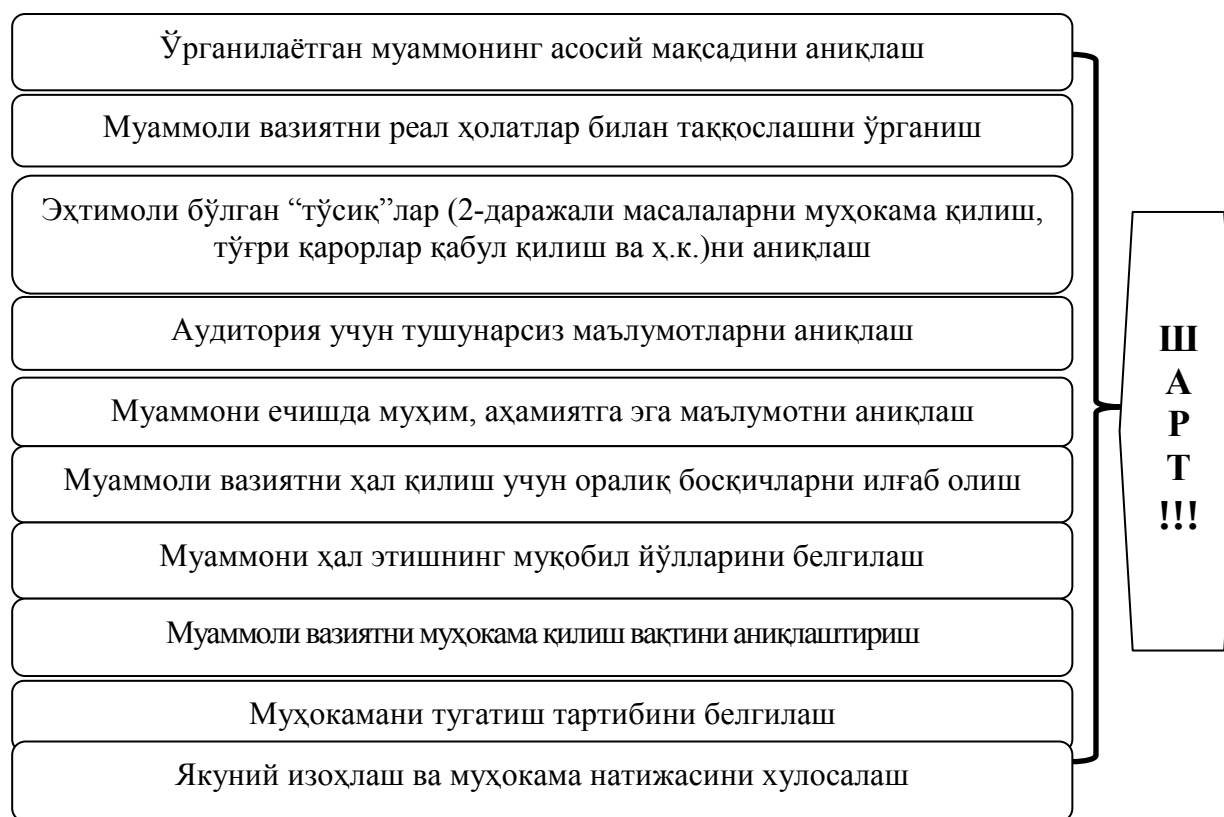

Таълимий характерга эга муаммоли вазият (ўқув кейси)ни ташкил этиш мақсади мавжуд имкониятларни ҳисобга олган ҳолда жамоа ўртасида муаммоли вазиятни яратиш, уни ҳал қилиш ечимлари тўғрисидаги фикрларни жамлаш, муҳокама қилиш орқали тўғри қарорлар қабул қилиш муҳитини яратишдан иборат.

Технология ёрдамида танланган муаммонинг ечимини топишга доир муҳокама қуйидаги босқичларда ташкил қилинади:

Муаммони муҳокама қилишда эътиборни қуйидагиларга қаратиш зарур:

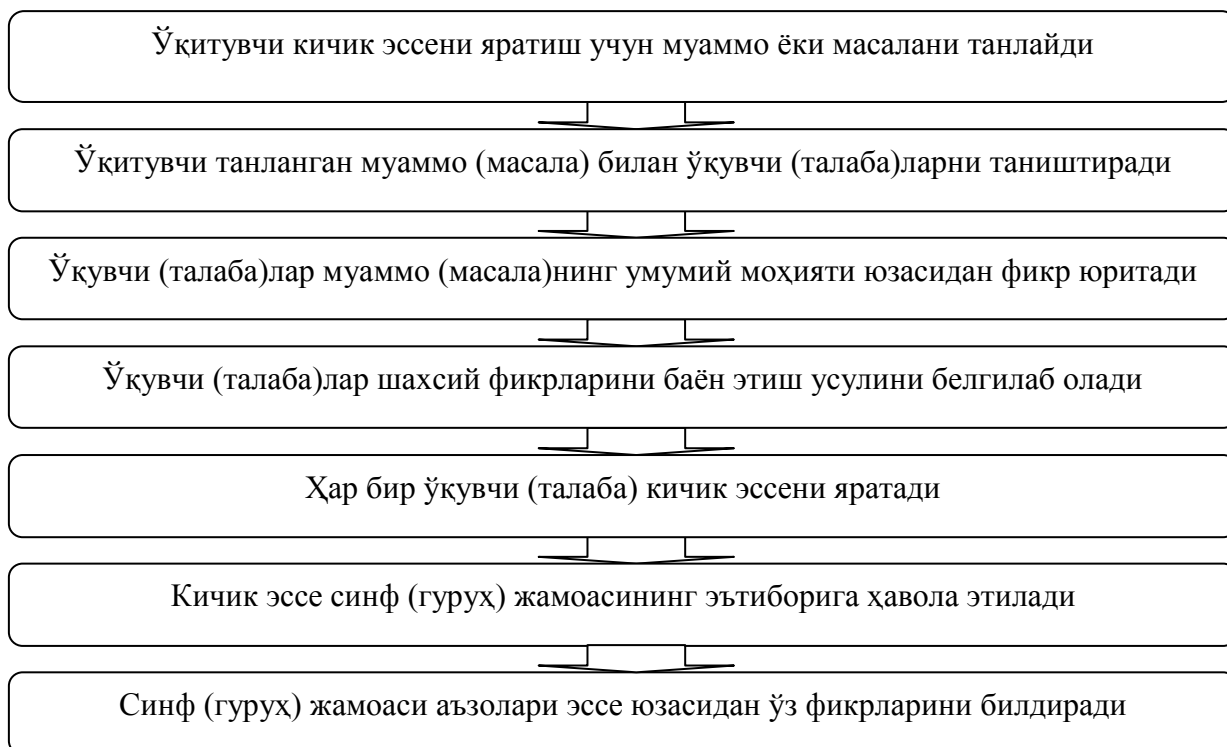

“КИЧИК ЭССЕ” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия кичик ҳажмли, эркин баён усулига эга бўлиб, ўрганилаётган муаммо ёки таҳлил қилинаётган масала юзасидан шахсий таассурот, тасаввурларни ифодалашга хизмат қилади. У ўқувчи (талаба)лар томонидан ўрганилган мавзу, муҳокама қилинаётган масала бўйича эркин фикр билдириш, мазмун-моҳиятини қайта баён қилиш имконини беради. Кичик эссени яратишда ўқувчи (талаба)лар мавзу ғояларини

умумлаштириш, тизимлаштириш, туркумлаштириш, хулосаларни баён этиш имконига эга бўлади.

Машғулотларда стратегияни қўллаш қуйидаги тартибда йўлга қўйилади:

“КЛАСТЕР” ГРАФИК ОРГАНАЙЗЕРИ

“Кластер” (ғунча, тўплам, боғлам) график органиайзери пухта ўйланган стратегия бўлиб, уни ўқувчи (талаба)лар билан якка тартибда, гуруҳ асосида ташкил этиладиган машғулотларда қўллаш мумкин. Кластерлар илгари сурилган ғояларни умумлаштириш, улар ўртасидаги алоқаларни топиш имкониятини яратади.

График органиайзердан фойдаланишда қуйидаги шартларга риоя қилиш талаб этилади:

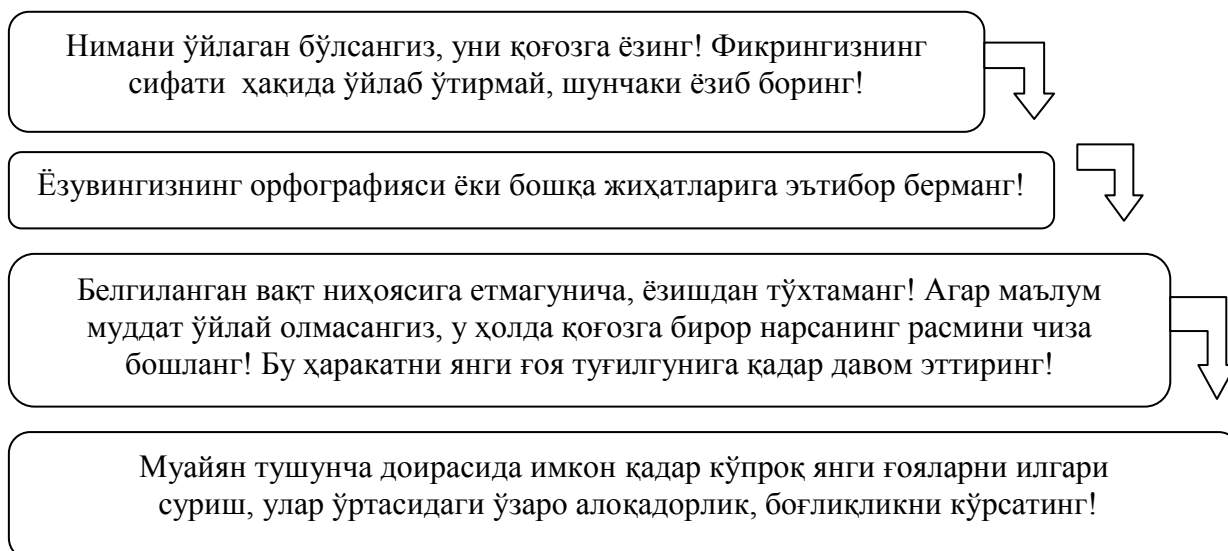
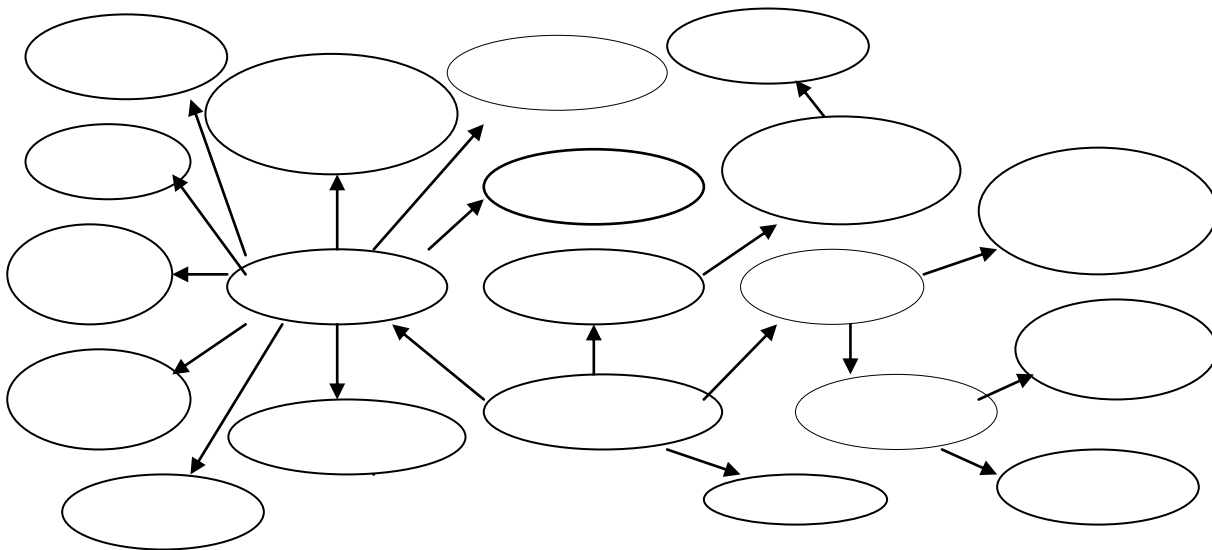

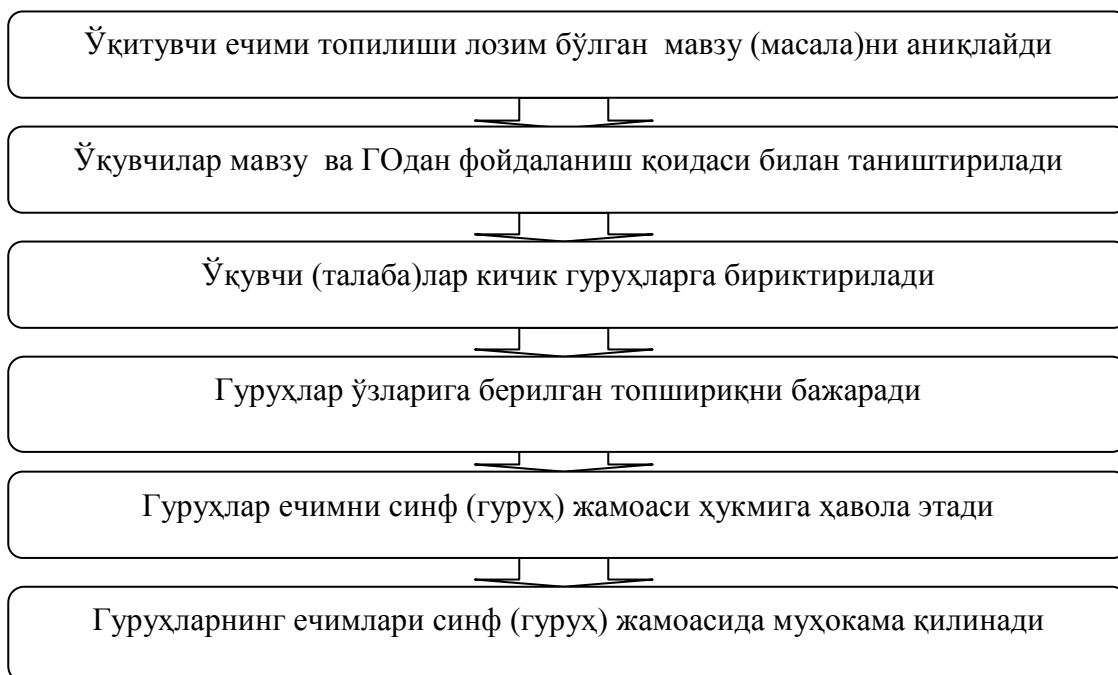
График органайзер ёрдамида ўқувчи (талаба)лар топшириқ бўйича фикрларини кластер (майда, алоҳида қисмлар) тарзида қуйидагича ифодалайди:

“КОНЦЕПТУАЛ ЖАДВАЛ” ГРАФИК ОРГАНАЙЗЕРИ

График органайзер ўқувчи (талаба)ларни ўрганилаётган мавзу (масала ёки муаммо)ни икки ёки ундан ортиқ жиҳатлари бўйича таққослашга ўргатади. Ундан фойдаланишда ўқувчи (талаба)ларнинг мавзу юзасидан мантиқий фикрлаш, маълумотларни тизимли баён қилиш қобилиятлари ривожлантирилади.

Машғулотлар чоғида график органайзердан қуйидагича фойдаланилади:

Ўқувчи (талаба)лар эътиборига қуйидаги намунани тавсия этиш мумкин:

Ўрганилаётган мавзу моҳиятини ёритувчи жиҳатлар	Муҳим белгилар, тавсифлар		
	1-белги (тавсиф)	2-белги (тавсиф)	3-белги (тавсиф)
1-жиҳат			
2-жиҳат			
...			

“КУБИК” ГРАФИК ОРГАНАЙЗЕРИ

График органайзер турли вазиятларни ҳосил қилиш орқали мавзунинг ўрганилишини осонлаштиришга хизмат қилади. Кубикнинг олти қиррасида ўрганиладиган мавзу (муаммо)ни чуқур таҳлил қилишга ёрдам берадиган тушунча (йўналиш)лар мавжуд. График органайзер моҳиятига кўра кубикнинг олти қиррасида қуйидаги кўрсатмалар ўз ифодасини топади:

Изоҳ: “Кубик”нинг олти қиррасидаги кўрсатмалар қуйидаги маъноларни англатади:

1. Тасвирланг! Предметни диққат билан кўздан кечириб, унинг нималигини тасвирлаб беринг! Тасвирлаш жараёнида предметнинг ранги, шакли ва ҳажмини аниқ ёритишга эътибор қаратинг!

2. Таққосланг! Таққослаш асосида предметнинг нимага ўхшаши, нимадан кескин фарқланишини айтинг!

3. Изоҳланг! Предметнинг бундай тузилма, ҳажм, шакл ва рангга эгалигининг сабабларини тушунтиринг! Предмет Сизни нималар ҳақида ўйлашга мажбур этаяпти? Хаёлларингизга эрк беринг! (Тасвирланган предметлар бир-бирларига ўхшаши, бир-биридан кескин фарқланиши мумкин).

4. Таҳлил қилинг! Предметнинг ясаиш (яратилиш) жараёни қандай? (Предметнинг ясаишини билишингиз шарт эмас, буни ўйлаб топинг!).

5. Қўлланг! Предметдан Сиз ҳаётий жараёнларда фойдалана оласизми? Ундан қандай фойдаланишингиз мумкин?

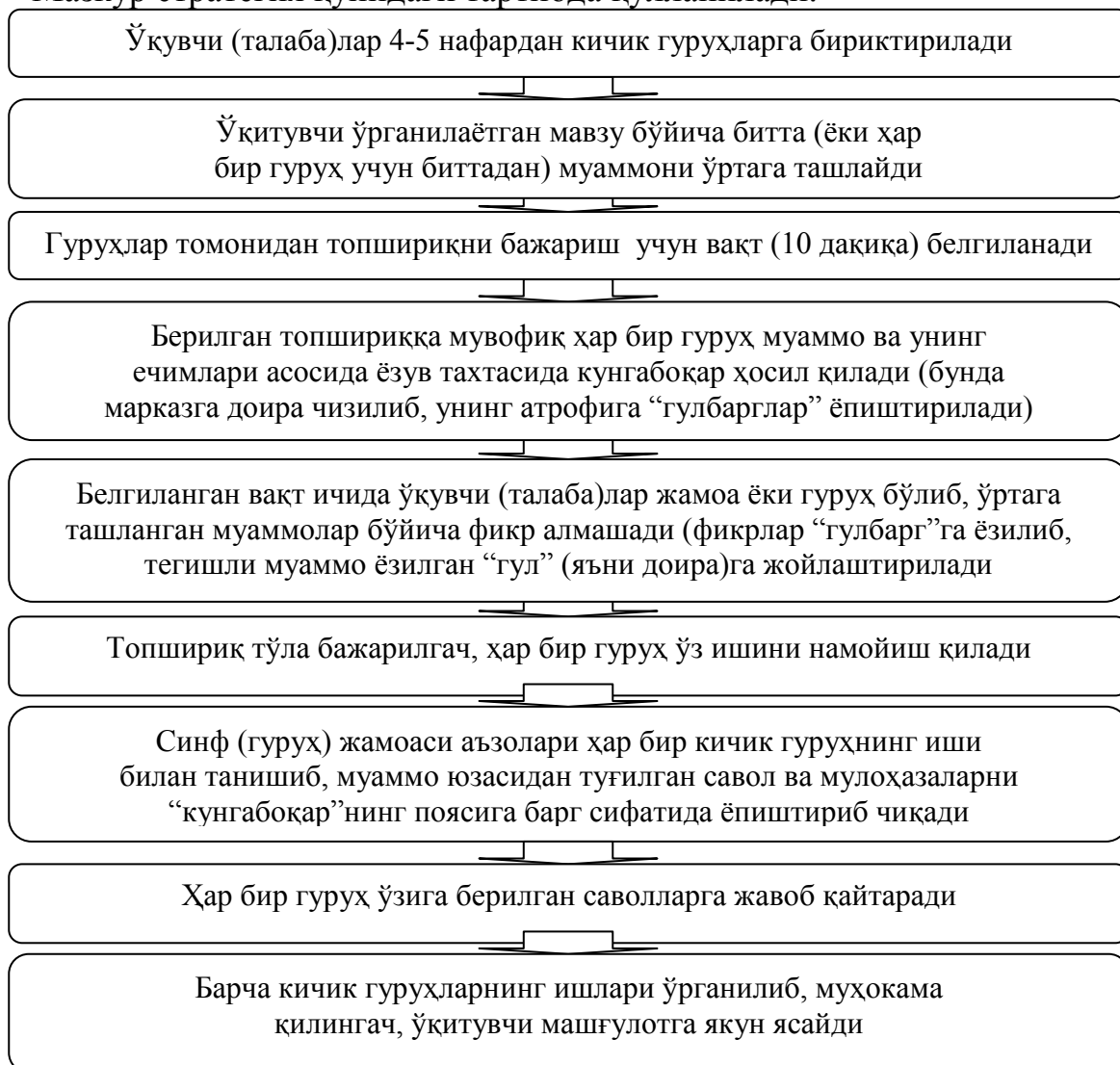
6. Асосланг! Предметнинг амалий қийматини белгиловчи фикрларингизни асосланг! Бу жараёнда ишончли далиллар топишга ҳаракат қилинг!

График органайзер ўқувчи (талаба)ларни муайян муаммо (мавзу)ни олти томондан турлича ёндашиб, муҳокама қилишга ундайди. Бу ҳаракат муаммо ечимини топишни тезлаштиради.

“КУНГАБОҚАР” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (талаба)ларда муаммоларни ечиш, умумлаштириш, мустақил фикрлаш ва ўз фикрларини эркин баён қилиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. У ўрганилган мавзунини такрорлаш, ўқувчи (талаба)ларнинг у борасидаги билимларини мустаҳкамлаш, ўқувчи (талаба)лар томонидан эгаллаган билимлар даражасини аниқлашда самарали саналади.

Мазкур стратегия қуйидаги тартибда қўлланилади:

2. Ҳар бир гуруҳ иши юзасидан мулоҳаза ва фикрларни билдиришга 6 дақиқа вақт ажратилади.

“КУНДАЛИК” СТРАТЕГИЯСИ

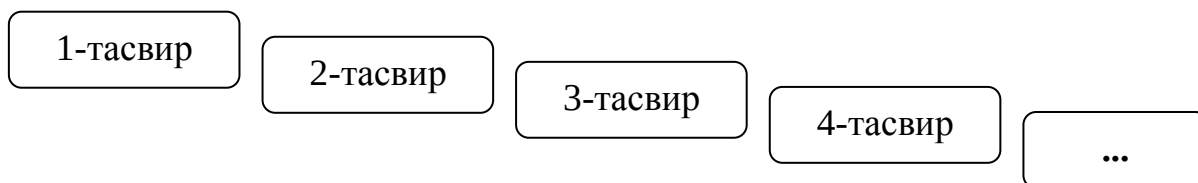
Стратегияни қўллашда ўқувчи (талаба)лардан ташкил этилган “Сифат гуруҳи” аъзоларининг ҳар бирига ён дафтарча тарқатилади. Дафтарчалар муҳокама қилинаётган муаммога оид бўлиб, ҳафтанинг муайян кунида туғиладиган ғоялар ёзиб борилади. Жамоа аъзоларининг қайдлари гуруҳ сардори томонидан таҳлил қилиб қилинади. Тўпланган материаллар ҳафтанинг якунида синф (гуруҳ) жамоаси йиғилишида муҳокама қилинади.

Ушбу стратегиянинг аҳамиятли жиҳати шундаки, у, биринчидан, пайдо бўлган ғоя ёки ихтирочилик таклифлари “Жамоа (ёки гуруҳ) таклифи” номини олади; иккинчидан, барча ноаниқ ва турли нуқтаи назардан иборат фикрлар гуруҳ йиғилишига қадар ойдинлаштирилади. “Бошқача бўлиши ҳам мумкин эмас!” тарзида кескин билдирилган фикрлар бир қадар “юмшатилади”. Муҳокамага одатда “меъёрлаштирилган” фикрлар олиб чиқилади.

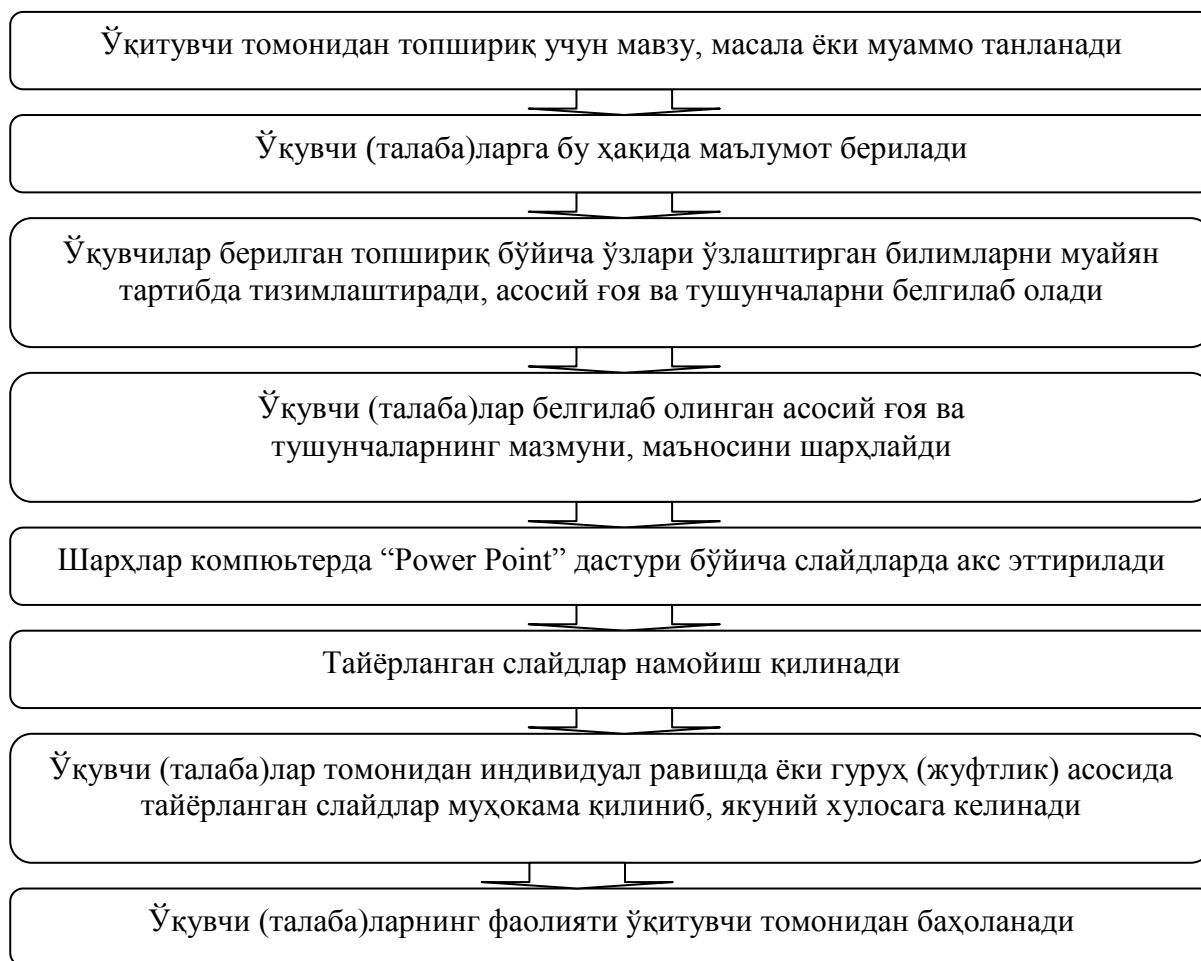
“КЎРГАЗМА” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (талаба)ларда мавзу юзасидан ўзлаштирилган назарий билимларни кўргазмали қуроллар воситасида намойиш этиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Шунингдек, стратегия ўқувчи (талаба)ларни ижодий фикрлашга ундайди. Кўргазмали қуроллар (тасвир, схема, макет ва б.)ни яратиш учун ўқувчи (талаба)лар мавзу моҳиятини ёритувчи асосий ғоя, тушунчаларни ажрата олиш, улар ўртасида ўзаро мантиқий боғлиқликни юзага келтириш лаёқатига эга бўлишлари лозим.

Таълим-тарбия жараёнида стратегия асосида ишлашлари учун ўқувчи (талаба)ларга намуна сифатида қуйидаги схема тақдим этилади:

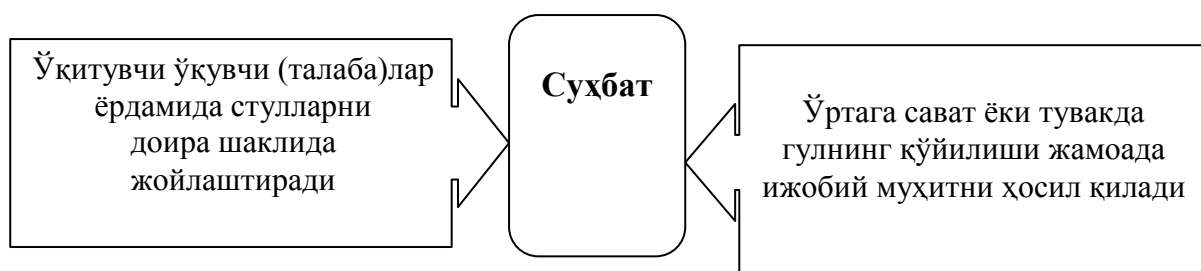
Машғулотда стратегияни қўллаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

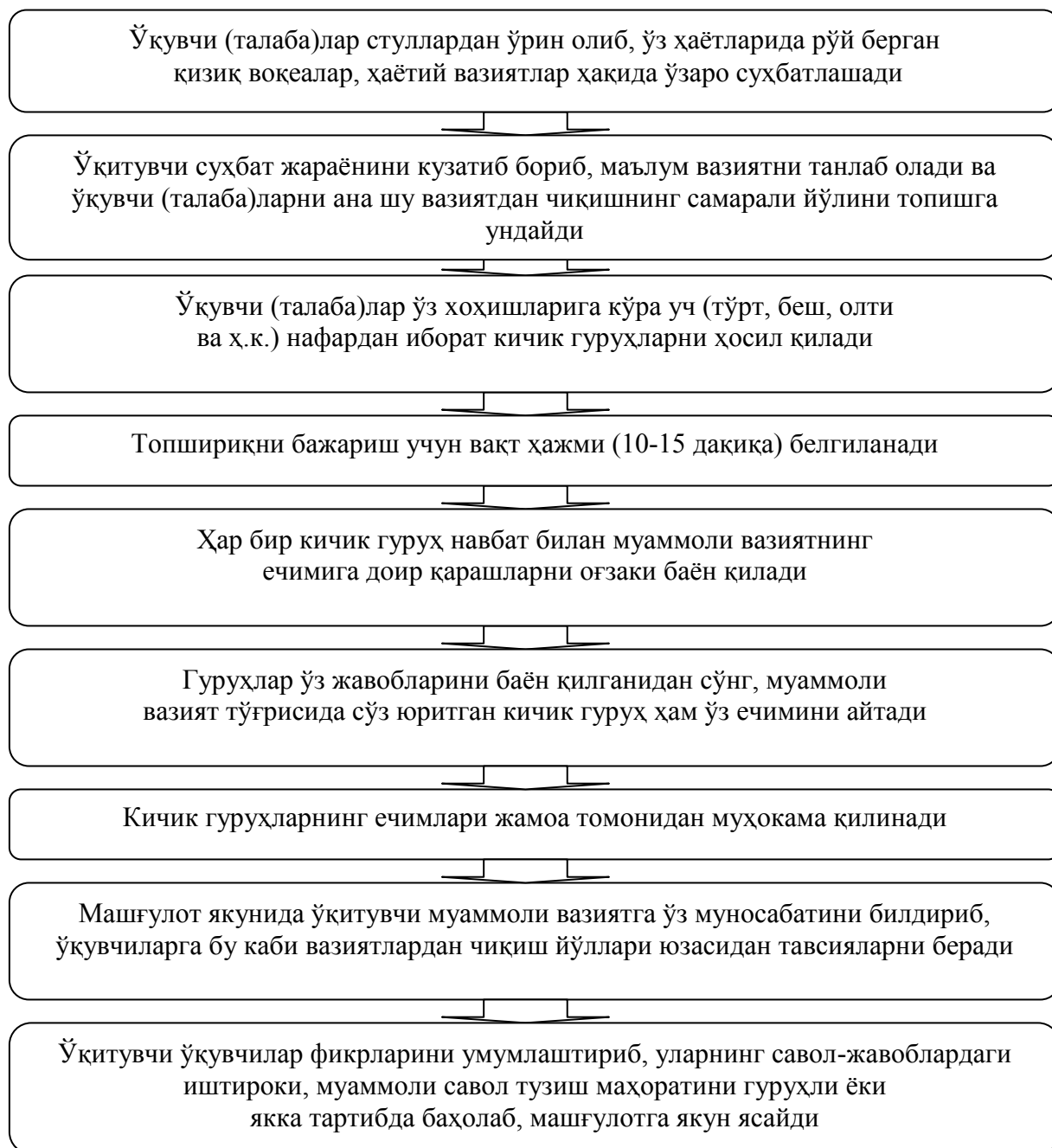
“ЛАБИРИНТ” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчиларда ўқув ва ҳаётий фаолиятда учрайдиган турли ҳолат, вазиятларни тўғри баҳолаш, улардан чиқа олиш, тезлик билан зарур ечимларни топиш кўникмаларини шакллантириш, фикрлаш қобилиятини ривожлантиришга ёрдам беради.

Уни қўллашда қуйидаги ташкилий вазифалар ҳал қилинади:

Машғулотларда стратегияни қўллаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

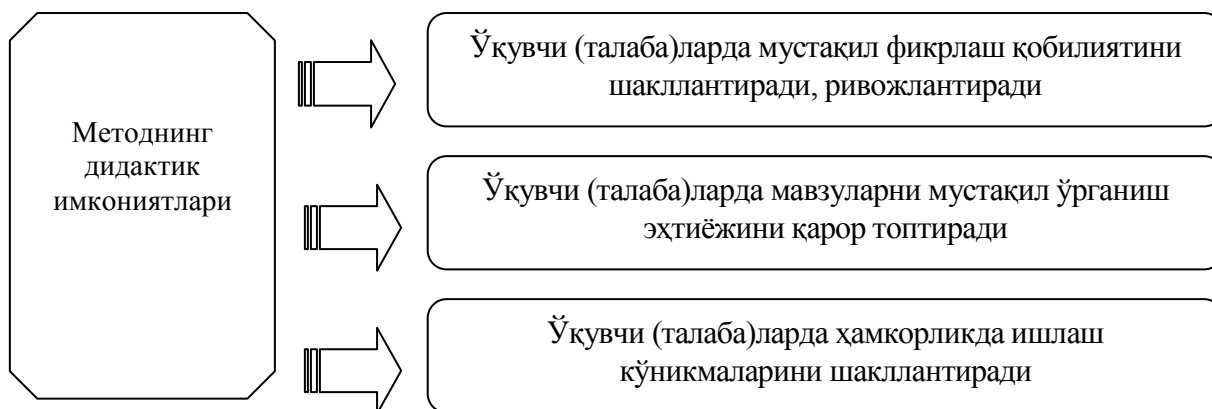
Изоҳ: ўқитувчи вазиятнинг уч (тўрт, беш, олти ва ҳ.к.) ечимларини айтиб, улардан бирини танлашни таклиф этади, сўнгра нима учун бу вариантни танлаганликларининг сабабини сўрайди.

“ЎҚУВ ЛОЙИҲАСИ” МЕТОДИ

Метод ўқувчи (талаба)лар томонидан индивидуал, гуруҳ ёки жамоа тарзида аниқ белгиланган вақт оралиғида ўрганилаётган мавзу бўйича ахборотларни йиғиш ва тадқиқ қилинишини таъминлашга хизмат қилади.

Машғулотларда методдан фойдаланиш ўқувчи (талаба)ларда режалаштириш, қарор қабул қилиш, фаолиятни амалга ошириш, маълумотларни қайта текшириш, мавжуд маълумотларга таянган ҳолда хулоса чиқариш, натижаларни баҳолаш кўникмаларининг шаклланишига ёрдам беради. Методни қўллашда ўқувчи (талаба)лар мавзу бўйича янги лойиҳаларни ярата олишлари лозим. Лойиҳаларни яратишда таклиф этилган жараённинг моҳияти қисқа, аниқ фикр, белги, тасвирлар ёрдамида ифодаланиши талаб этилади.

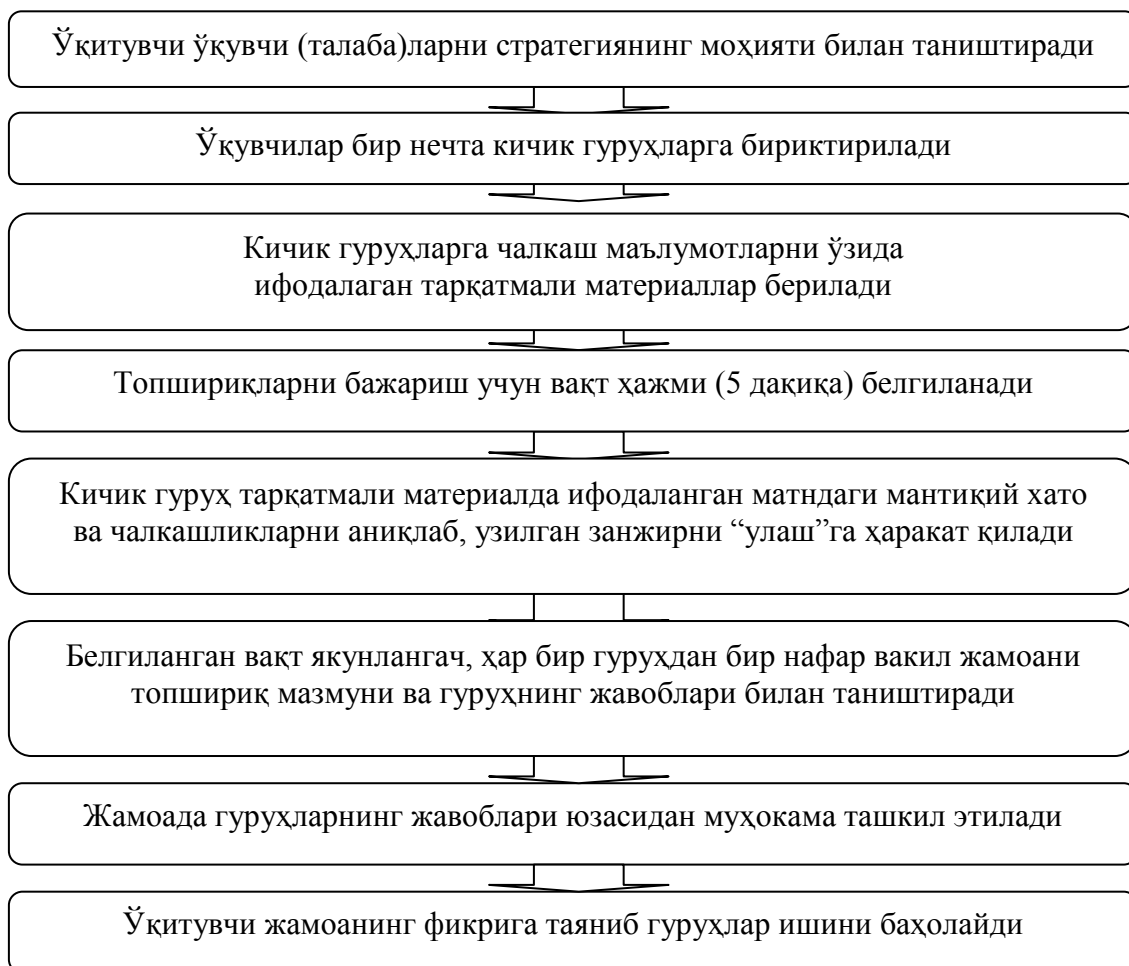
Методнинг дидактик имкониятлари қуйидагилар билан белгиланади:

“МАНТИҚИЙ ЧАЛКАШ ЗАНЖИР” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия тушунчалар, билдирилган фикрлар ўртасида боғлиқликни юзага келтириш, уларни мантиқий жиҳатдан кетма-кетликда тўғри ифодалашга ёрдам беради. Унинг моҳиятига кўра, ўқитувчи мавзунинг ёритувчи маълумотларини тўғри ва нотўғри тартибда баён этади. Ўқувчи (талаба)ларнинг вазифаси мантиқий жиҳатдан нотўғри ифодаланган маълумотларни тўғри далилларга айлантириш, юзага келган мантиқий чалкашликни тузатиш, фикрларни муайян кетма-кетликда тўғри жойлаштирган ҳолда узилган занжирни “улаш”дан иборат.

Машғулотда стратегияни қўллаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

Изоҳ: ўқитувчи мустақил ишлашини таъминлаш учун ҳар бир ўқувчига мазмунини бироз ўзгартирган ҳолда алоҳида топшириқ бериши мумкин.

“МУСБАТ, МАНФИЙ, ҚИЗИҚАРЛИ” (ММҚ) СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (талаба)ларни мавжуд вазиятнинг барча деталларини пухта ўрганиш асосида хулоса чиқаришга одатлантириш орқали онгини бойитиш, тафаккурини кенгайтиришга хизмат қилади. Таълим жараёнида ММҚ стратегиясини қўллаш ўқувчиларнинг маълум воқелик, ҳодиса ёки жараённинг барча жиҳатларига эътиборни қаратиш, уларнинг салбий жиҳатларни баҳолаш, қизиқарли томонларини аниқлаш ва кенгайтиришга доир кўникма, малакаларини ривожлантиришда самарали саналади. Бунда асосий эътибор мавжуд вазиятнинг барча ижобий жиҳатларини инобатга олишга қаратилади. Ўрганилаётган вазият юзасидан хулоса чиқариш, қарор қабул қилиш фақат у батафсил ўрганиб чиқилгандан кейингина амалга оширилиши мумкин.

Ўқув фанларидан билимларни ўзлаштиришда ММҚ стратегияси қўлланилса, у ҳолда ўқувчи (талаба)ларнинг фикрлаш самарадорлиги бир

неча марта ошади. Кўп ҳолларда бир қарорга келишни талаб қиладиган вазиятларда ҳам ушбу стратегияни қўллаш мақсадга мувофиқдир.

ММҚ стратегияси бир вақтнинг ўзида ўқувчи (талаба)лар фаолиятини ўрганиш ва баҳолаш методи ҳам ҳисобланади. Уни қўллаш схемаси қуйидагича:

Таълим жараёнида стратегиядан фойдаланиш муаммони осон, тўлиқ ва батафсил ўрганишга ёрдам беради.

“МЕНГА СЎЗ БЕРИНГ!” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (талаба)ларда ўрганилаётган мавзу, муҳокама қилинаётган масала ёки тадқиқ этилаётган муаммо бўйича шахсий фикр-мулоҳазаларини билдириш, фикрларни далиллар билан исботлаш, уларни ҳимоя қилиш, мантикий хулосаларни илгари суриш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қиладди. У ўқитувчи ва ўқувчи (талаба)лар ўртасидаги таълимий ҳамкорликни қарор топширишга ёрдам беради. Машғулотларда стратегияни қўллаш орқали ўқувчи (талаба)лар дарснинг ташкилий жиҳатлари, самарадорлиги хусусида ўз фикрларини баён қилиш имкониятига эга бўлади.

Ўқувчи (талаба)лар иштирокида стратегияни қўллаш қуйидаги тартибда ташкил этилади:

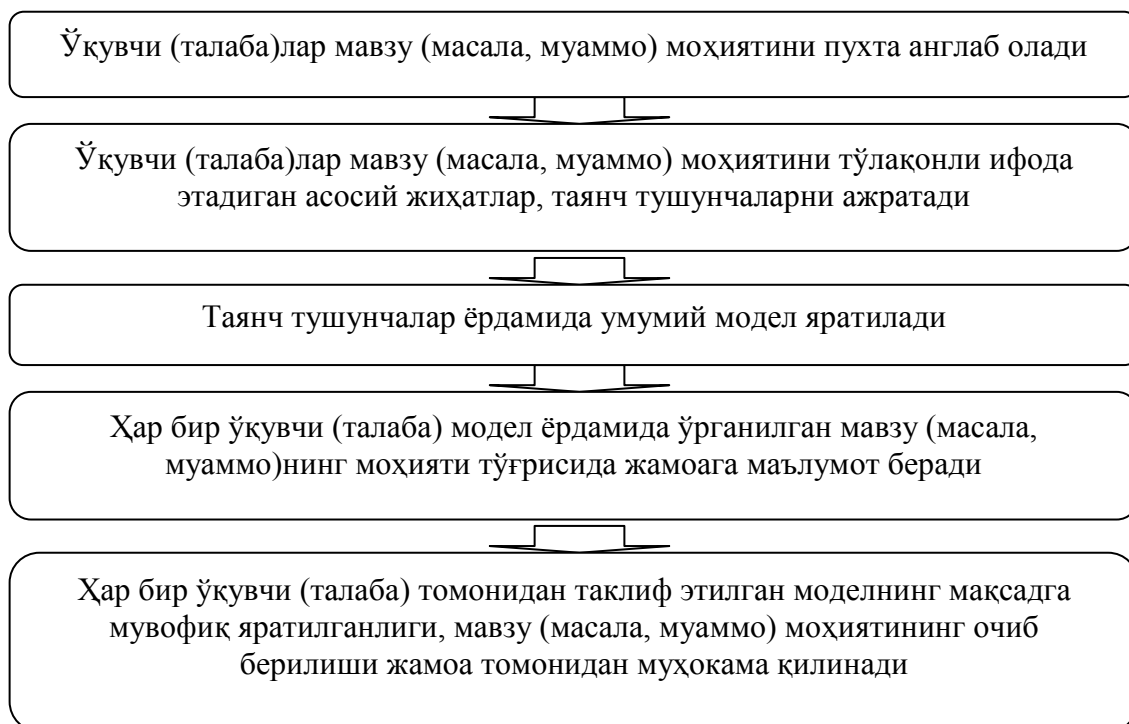
1. Ўқитувчи ўрганилган мавзу бўйича аниқ муаммони танлайди.
2. Ўқувчи (талаба)ларнинг муаммо юзасидан фикр юритишлари учун вақт ҳажми (6 дақиқа) белгиланади.
3. Ўқувчи (талаба)лар муаммо юзасидан мушоҳада юритади.
4. Белгиланган вақт якунига етгач, ўқувчи (талаба)лар навбатма-навбат муаммонинг ечими хусусидаги фикрларини билдиради.
5. Жамoa ўқитувчи ёрдамида энг яхши ечимни аниқлайди.
6. Ўқитувчи машғулотни якунлайди

“МОДЕЛЛАШТИРИШ” МЕТОДИ

“Моделлаштириш” (“modulus” – ўлчов, меъёр) методи ўқувчи (талаба)ларда ўзлаштирилган мавзу, масала ёки ҳал қилинган муаммо юзасидан мантикий фикрлаш, мавзу, масала ёки ҳал қилинаётган муаммонинг умумий моҳиятини модел (шартли белги)лар ёрдамида ифодалаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади.

Уни қўллашда танланган объект моҳияти, муҳим хусусиятлари, устувор жиҳатларини тўла очиб беришга алоҳида эътибор қаратилади.

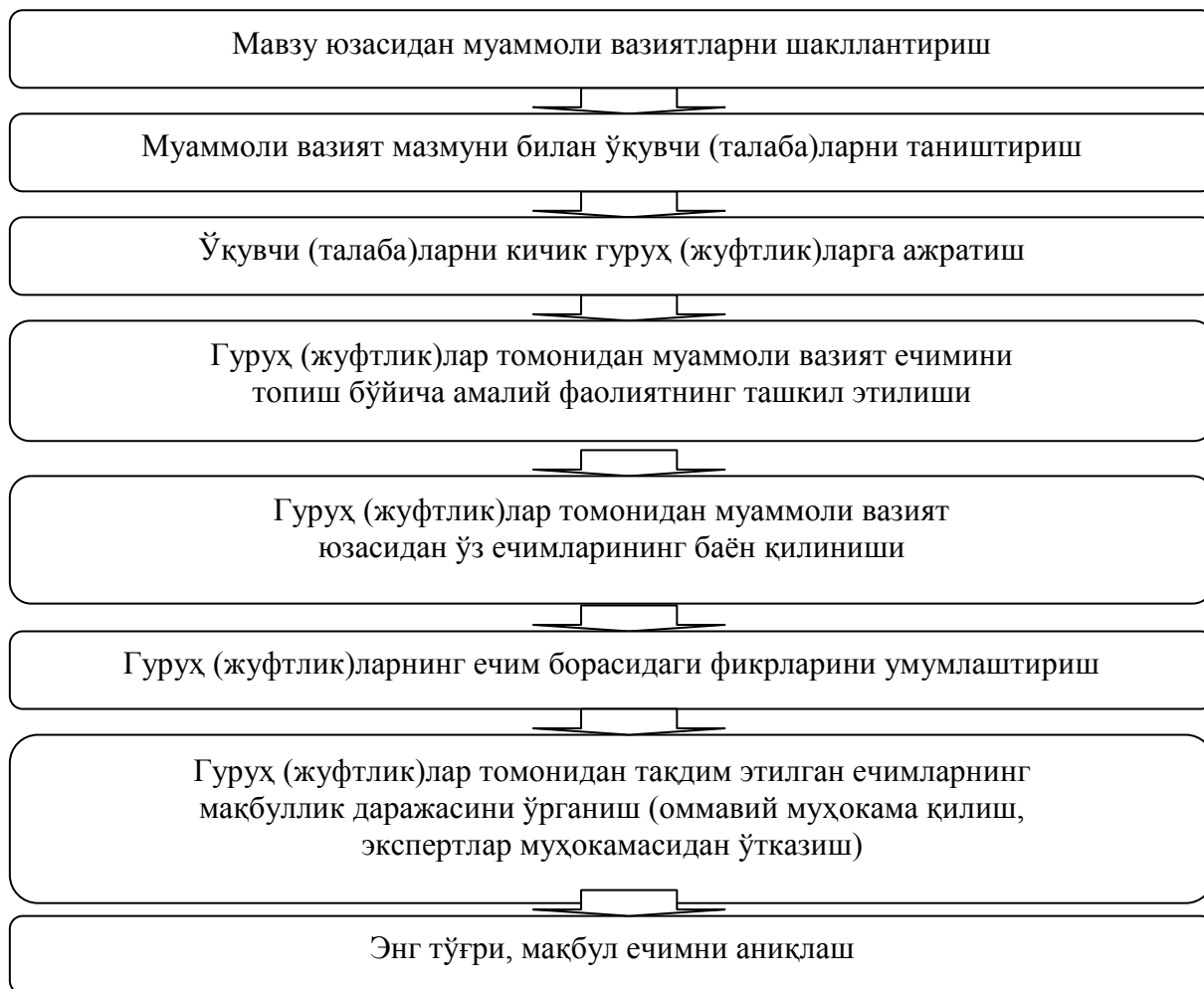
Машғулотда методдан фойдаланиш қуйидаги босқичларда амалга оширилади:

“МУАММОЛИ ВАЗИЯТ” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (талаба)ларни ўрганилаётган мавзу бўйича муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш, уларнинг келиб чиқиш сабаблари, оқибатларини ўрганиш, ечимларини топишга ундаш орқали уларда муайян кўникма, малакаларни шакллантиришга хизмат қилади.

Машғулотлар жараёнида “Муаммоли вазият” стратегиясини қўллаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

“МУНОСАБАТ” МЕТОДИ

Технология ўқувчи (талаба)ларга улар томонидан мавзу бўйича ўзлаштирилган билимларни эркин баён қилиш, мазмунини ўз фикри, ҳаётий мисоллар ёрдамида ёритилишини таъминлашга хизмат қилади.

Ўқув жараёнида технологиядан фойдаланиш ўрганилаётган муаммо бўйича муайян масалаларни ҳал этиш, маълум жараён (воқелик, ҳодиса)нинг келиб чиқиш сабаблари, уларни бартараф этиш йўллари топиш асосида ўқувчи (талаба)ларда мустақил фикрлаш, ижодий изланиш, фикрини исботлаш ва турли вазиятлардан чиқа олиш кўникма, малакаларини ҳосил қилади.

Технология тарбиявий характерга эга бўлиб, ўқувчи (талаба)ларга ўзларида ижобий фазилатларни кўпроқ шакллантириш, салбий хислатлардан эса воз кечишларида ёрдам беради.

Изоҳ: 1. “Ақлий ҳужум” вақтида гуруҳлар ўқитувчи томонидан баён этилган фикрнинг учта жиҳати, омили бўйича ўз мулоҳазаларини эркин баён этади. Ўқитувчи уларни ёзув тахтаси ёки ватман қоғозига ёзиб боради. 2. Топшириқ бажарилишидан аввал ўқитувчи гуруҳларга ватман қоғозлардаги схемани тўлдириш лозимлигини, унинг тартибини тушунтиради.

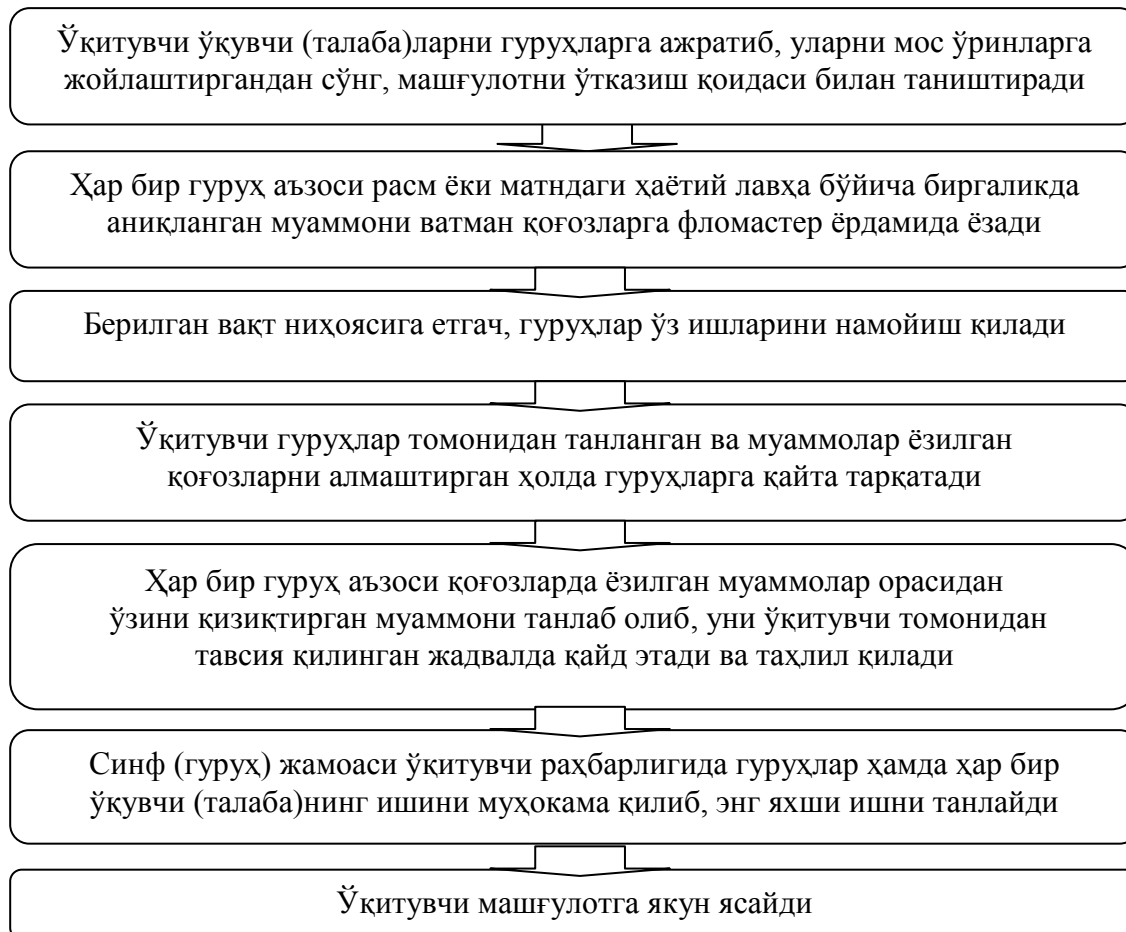
3. Кичик гуруҳлар қуйидаги схема асосида топшириқларни бажаради:

Муаммо	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ҳал қилиш ечимлари	Сизнинг хулосангиз

Стратегия ўқувчи (талаба)ларни мавзудан келиб чиқиб, турли муаммоли масала ёки вазиятларнинг тўғри ечимини топиш, муаммо моҳиятини аниқлашга доир малакаларни шакллантириш, уни ечишнинг айрим усуллари билан таништириш, ечимни топиш учун мос усулларни тўғри танлаш, муаммонинг келиб чиқиш сабаблари, шунингдек, ечимни топишга йўналтирилган ҳаракатларнинг мақсадга мувофиқлигини аниқлашга ўргатади.

Таълим жараёнида стратегияни қўллаш қуйидагича кечади:

Изоҳ: 1. Ўқитувчи ўқувчи (талаба)ларни стратегиядан фойдаланиш қоидалари билан таништиришда машғулотнинг босқичли бўлиши, ҳар бир босқичда ўқувчи (талаба)дан эътиборли бўлиш талаб қилиниши, машғулот давомида улар якка, гуруҳ ва жамоа бўлиб ишлашларига урғу бериб ўтиши лозим. Бундай йўл тутиш ўқувчиларнинг топшириқларни бажаришга руҳан тайёр бўлишларига ёрдам беради, уларда мавзуга қизиқишни уйғотади.

2. Стратегия асосида ишлашда ўқувчи (талаба)лар томонидан машғулот учун тайёрланган плакат, расм, афиша ёки бирор муаммо баён қилинган матн, дарслик, ёрдамчи адабиётлардан бирор бир материални ўрганиб, унда ёритилган муаммоларни аниқлайди ва уларни хотирада сақлаб қолади ёки дафтарларга белгилаб қўяди.

3. Ўқувчи (талаба)лар топшириқни индивидуал равишда бажаришлари учун ўқитувчи томонидан қуйидаги жадвал тавсия этилади:

Муаммо тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммонинг ечиш йўллари (амалий ҳаракатлар)
1.		
2.		
...		

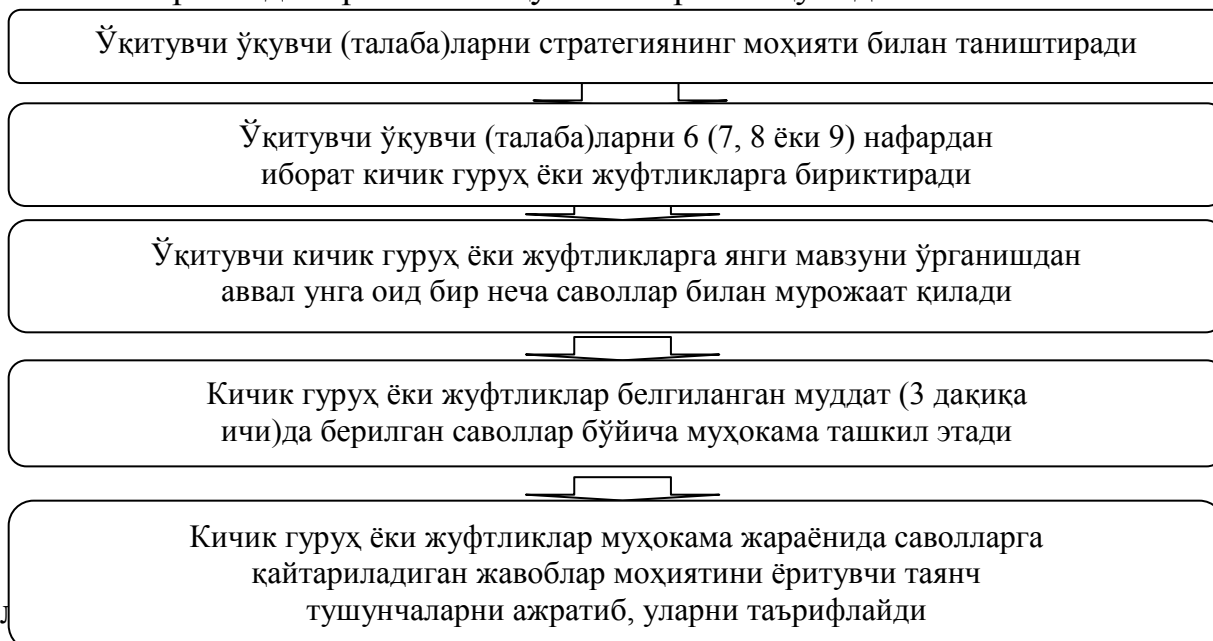
“МУЗЁРАР” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (талаба)ларни фаоллаштирувчи, маълум фаолиятга жалб қилувчи машқ бўлиб, уларнинг ўзаро танишишлари ва жамоада ишчанлик муҳитини яратиш мақсадида қўлланади. Унинг асосий вазифаси ўқувчи (талаба)ни ўзаро мулоқотга чорлашдир.

Кўпчилик нотаниш муҳит (янги жамоа, синф, мактаб, курс)да ўзини ноқулай сезади ва шу сабабли жамоа билан қўшилиб кетолмайди. Чунки улар ҳали жамоа, унда қарор топган муҳитдан хабардор эмас. Бу эса уларнинг жамоа аъзолари билан яқиндан муносабатда бўлишлари, мулоқотни ташкил этишлари йўлидаги энг жиддий тўсиқ саналади. Бордию, жамоага яқинда келган шахс унинг лоақал бир нафар аъзоси билан таниш бўлса, бундай ҳолатда унинг янги муҳитга мослашиши осон кечади.

Шу боис ўқитувчи (ёки бошловчи) янги шароитда ўқувчи (талаба)ларга ўзларида ишонч ҳиссини юзага келтирадиган дўстона муҳитни, бутун диққатни жалб этадиган ёки ижодий кайфиятни ифодалай оладиган вазиятни яратиб бериши керак. “Музёра” стратегияси ана шу мақсадда қўлланилади. Стратегия ўқитувчи ва ўқувчи (талаба)лар ўртасидаги “муз”ни эритиш, “девор”ни йўқотишга хизмат қилади.

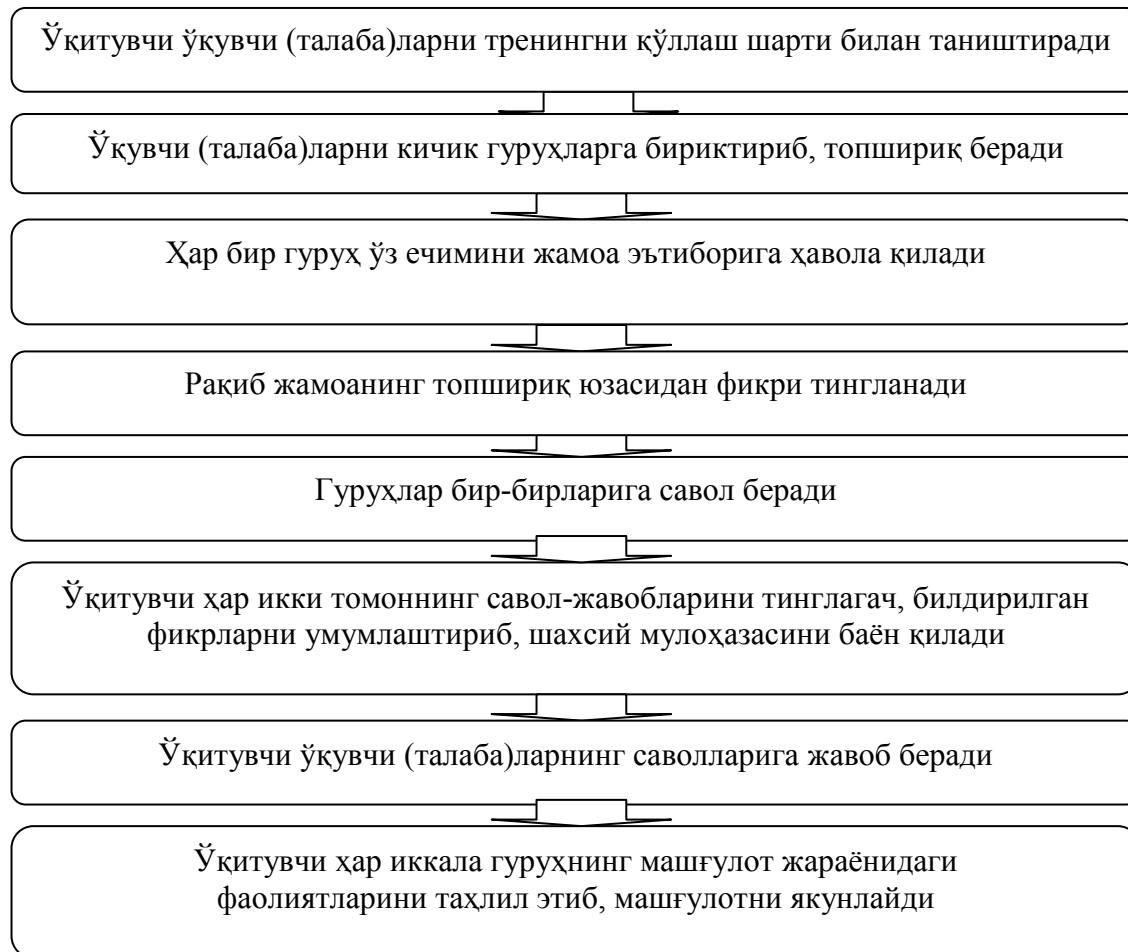
Таълим жараёнида стратегияни қўллаш тартиби қуйидагича:

“МУЛОҚОТ” ТРЕНИНГИ

Тренинг ўқувчи (талаба)ларда дарс жараёнида мустақил фикрлаш, ўз фикрини эркин баён этиш, баҳслашиш қобилиятини шакллантиришга хизмат қилади.

Уни қўллаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

Изоҳ: Кичик гуруҳлар топшириқни бажариш жараёнида мавзу юзасидан материал, далил, фикрларини тасдиқловчи кўргазмалар-дидактик восита, имкони бўлса, видеофильм, мақола, ихтибос ва бошқаларни тайёрлайди.

“МУҚОБИЛ ИМКОНияТЛАР ТАНЛОВИ” (МИТ) СТРАТЕГИЯСИ

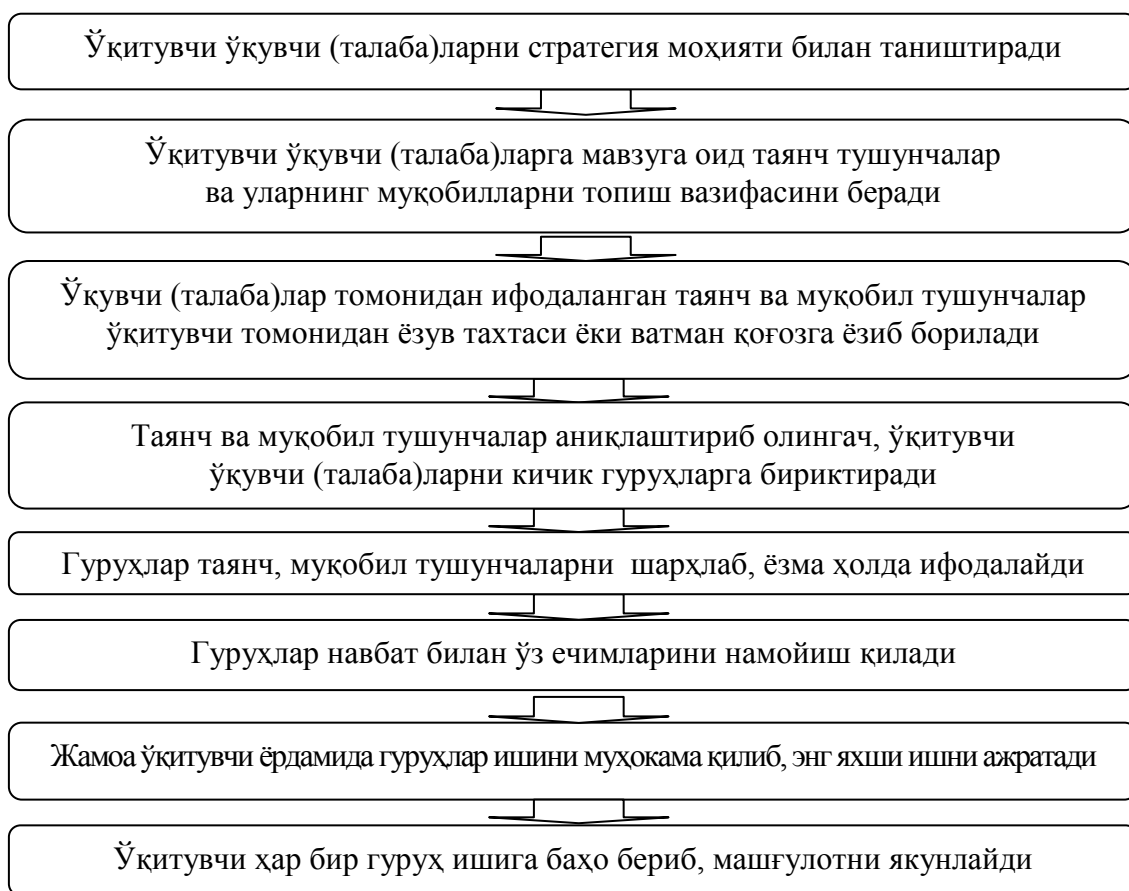
Диққатни йўналтиришга ёрдам берадиган ушбу стратегия мавзуларни пухта ўзлаштириш асосида ўқувчи (талаба)ларнинг мантикий фикрлаш кўникмаларига эга бўлишлари учун кенг имконият яратади.

Одатда, ўқувчи (талаба)лар фикрлаш жараёнида дадил ҳаракат қилиш ўрнига имкониятларни чамалашга уринади. Кўп ҳолларда ўз имкониятларини паст баҳолайди. Стратегия ўқувчи (талаба)лар олдидаги ана шундай сунъий тўсиқни бартараф қилиш, дадил ҳаракатланишга ёрдам

беради. Унга кўра мавзуга оид таянч тушунчалардан бири ажратиб олинади ва гарчи тўғрилигига ишонч ҳосил қилинмаса-да, унга муқобил таърифлар топилади. Муқобил таърифни топиш маълум афзалликларга эга. Зеро, баъзан муқобил таърифлар мавжуд таърифларга нисбатан мавзу моҳиятини аниқроқ, ёркинроқ ифодалаш имкониятига эга бўлади.

Стратегиядан фойдаланишда, энг муҳими, кўзланаётган мақсад ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлиш талаб қилинади. Зеро, метод аниқ мақсадга мувофиқ қўлланилгандагина самарадорлиги юқори бўлади.

Таълим жараёнида стратегияни қўллаш қуйидагича амалга оширилади:

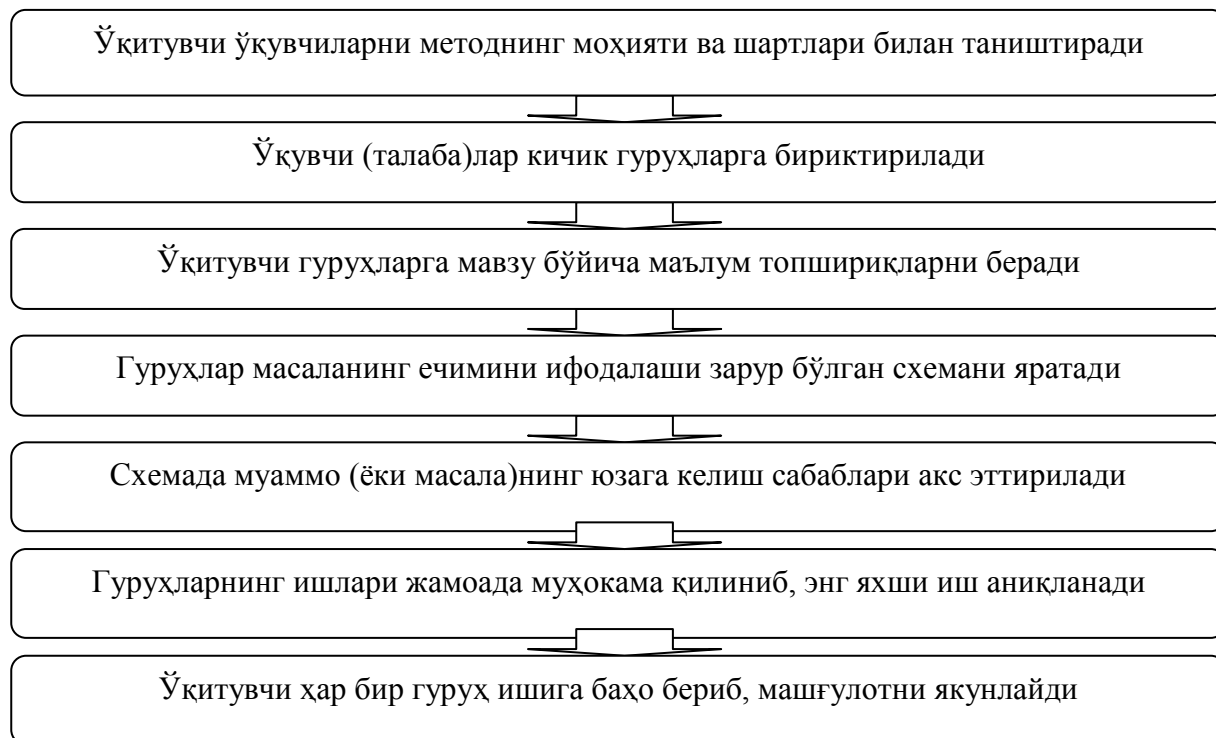

“НИМА УЧУН?” ГРАФИК ОРГАНАЙЗЕРИ

График органайзер ўқувчи (талаба)ларда ўрганилаётган муаммо ёки масала моҳиятини ёритувчи сабабларни аниқлаш юзасидан мустақил фикрлаш қобилиятини шакллантиришга хизмат қилади. У ёрдамида ўқувчилар муаммонинг ечимини топишга тизимли, ижодий ёндашишлари, сабабларни таҳлил қила олишлари лозим. Технологияни қўллаш шартлари қуйидагича:

1. Схемада акс этадиган шакл (айлана, тўғри тўртбурчак, квадрат ёки учбурчак)ларни ўқувчи (талаба)лар мустақил танлайди.
2. Схеманинг таркибий тузилиши – мулоҳазалар занжирининг тўғри ёки эгри чизикли бўлиши ҳам ўқувчи (талаба)лар томонидан белгиланади.
3. Йўналиш кўрсаткичлари ўқувчи (талаба)ларнинг дастлабки ҳолатдан ечимни топишгача бўлган фаолиятларини ифодалайди.

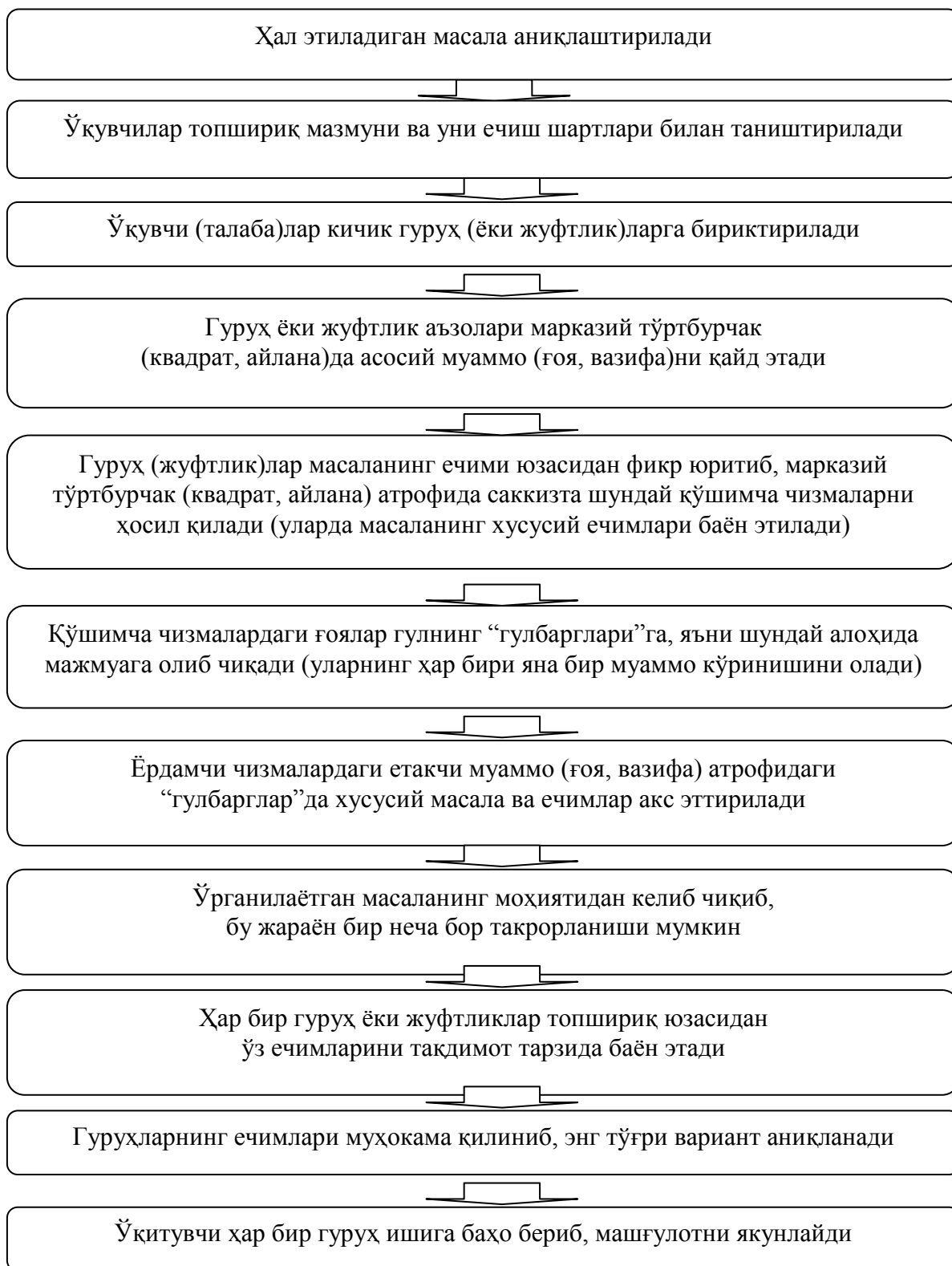
Машғулотларда график органайзерни қўллаш қуйидагича кечади:

“НИЛУФАР ГУЛИ” ТЕХНОЛОГИЯСИ

Технология дидактик муаммоларни ечишнинг самарали воситаларидан бўлиб, нилуфар гули кўринишига эга. Асос, унга бириккан тўққизта “гулбарг” (квадрат, тўртбурчак ёки айланалар)ларни ўз ичига оладиган бу метод ёрдамида асосий муаммо ва унинг мазмунини ёритишга имкон берадиган хусусий масалалар ҳал этилади.

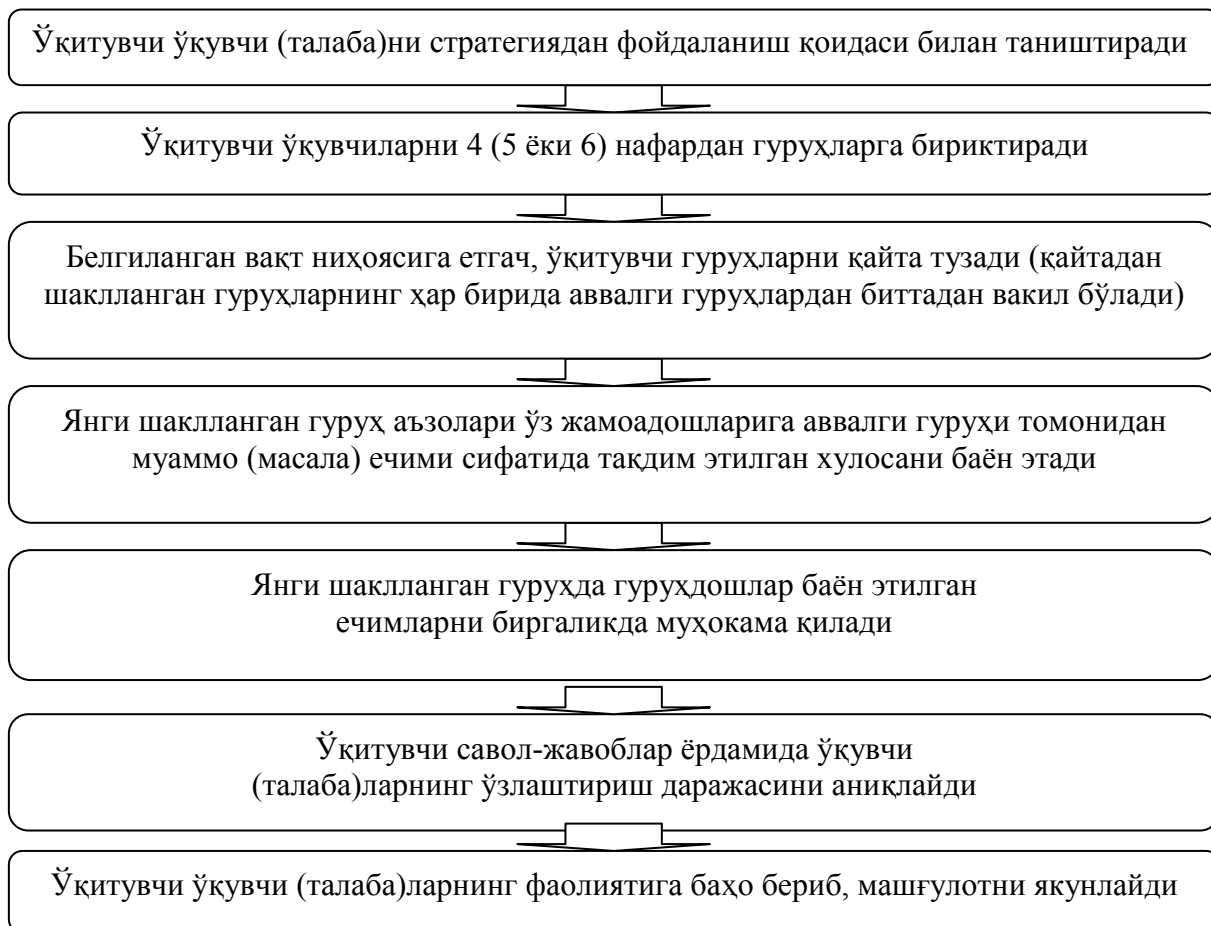
Ўқувчиларда ҳал этилаётган масала юзасидан мантиқий, изчил фикрлаш, ички моҳиятини таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантирувчи технологияни қўллаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

Ўқувчи (талаба)ларга қуйидаги схема намуна сифатида тақдим этилади:

Стратегия ёрдамида бир вақтнинг ўзида кўп сонли (20, 30, 40 ва ҳ.к.) ўқувчи (талаба)ларни муайян фаолиятга жалб этиш орқали маълум топшириқ ёки масалани ҳал этиш, гуруҳларнинг ҳар бир аъзоси имкониятларини аниқлаш, уларнинг қарашларини билиб олиш мумкин. У асосида ташкил этилаётган машғулотда ҳар бирида 4, 5 ёки 6 нафардан иштирокчи бўлган 4, 5 ва 6 та гуруҳ ўқитувчи томонидан ўртага ташланган муаммо (масала)ни муҳокама қилади.

Машғулотларда стратегияни қўллаш қуйидагича амалга оширилади:

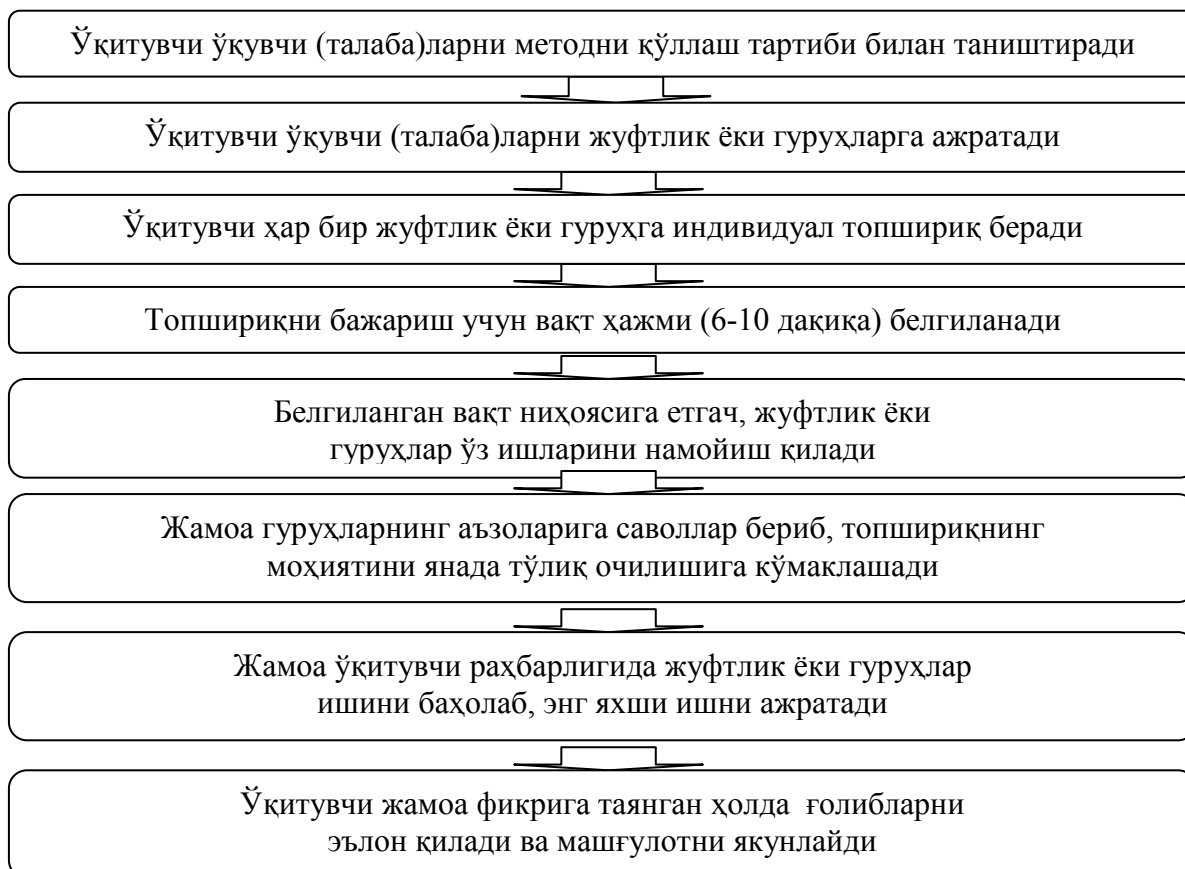
“РЕЖА” МЕТОДИ

Метод ўқувчи (талаба)лар томонидан муайян бўлим ёки боблар бўйича ўзлаштирилган назарий билимлар асосида педагогик фаолиятни ташкил этишга оид режани ишлаб чиқиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Уни қўллаш ўқувчи (талаба)лардан ўрганилаётган мавзу мазмунини пухта ўзлаштириш, асосий ғояларни умумлаштириш, маълум тизимга солиш лаёқатига эга бўлишни тақозо этади. Метод ўқувчи (талаба)лар фаолиятини жуфтлик, гуруҳ ва жамоа асосида ташкил этиш имконини беради.

Уни маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш, волонтерлик ҳаракатларини олиб бориш, педагогик амалиётни ташкил этишда қўллаш янада самарали ҳисобланади.

Одатда режани ишлаб чиқишда педагогик вазият, ўқувчи (талаба)ларнинг ёш, психологик хусусиятлари, маънавий-маърифий ишнинг йўналиши, мазмуни ҳамда самарадорликка эришиш имкониятига эътибори инобатга олинади.

Машғулотларда методни қўллаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

Одатда, таълим ва маънавий-маърифий ишларда метод қўлланилганида ўқувчиларга қуйидаги схема асосида фаолият юритиш тавсия қилинади:

1. Ўқув материални ўзлаштириш бўйича:

№	Бўлим ёки боб номи	Шакли	Кутилаётган самарадорлик	Натижа
1.				
2.				
3.				
...				

2. Маънавий-маърифий ишларни режалаштириш бўйича:

№	Тадбир номи	Шакли	Ўтказилиш муддати	Масъул шахс	Илова
1.					
2.					
3.					
...					

Изоҳ: 1. Ўқувчи (талаба)лар метод билан ишлашда схеманинг “Шакли” номли бандида ўқув материалларини ўзлаштириш ёки маънавий-маърифий ишларни ташкил этишда уларнинг моҳиятидан келиб чиққан ҳолда қуйидаги шаклларни кўрсатишлари мумкин: суҳбат, давра суҳбати, баҳс-мунозара, мусобақа, беллашув, тест, ёзма иш, ижодий ишлар танлови, конференция, семинар, дебат, фестивал, форум ва б.

3. Ўқувчилар мантиқий равишда ўқув материалларини ўзлаштириш ёки маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш юзасидан кўрсатилган шаклларни қўллашдан кутилаётган самарадорликни ҳам асослай олишлари лозим.

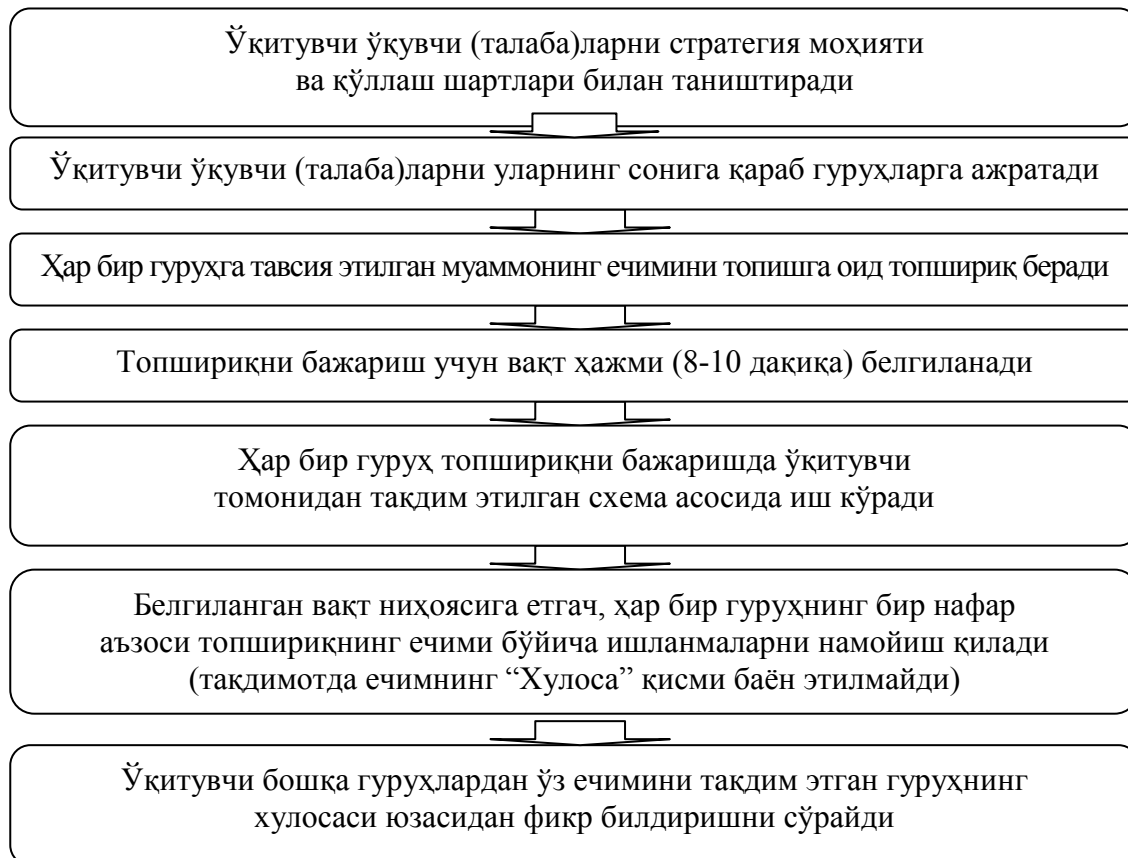
4. Шунингдек, улар ўқув материалларини ўзлаштириш ёки маънавий-маърифий ишларни ташкил этишга доир шаклларни қўллашнинг натижалари айнан нималарда акс этишини ҳам ифодалай билишлари лозим.

“РЕЗЮМЕ” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (талаба)лар томонидан мураккаб, кўп тармоқли ва муаммоли мавзуларнинг самарали ўзлаштирилиши учун хизмат қилади. Унга кўра ўрганилаётган мавзунинг банд ёки бўлимлари бўйича ахборот берилиб, ҳар бири алоҳида таҳлил қилинади. Таҳлил жараёнида ўқув материалларининг моҳиятини ёритувчи асосий тушунча, муҳим қоидаларнинг мазмуни, илмий билимларни ўзлаштиришдаги аҳамияти, мураккаблик даражаси ва амалий қиймати каби ҳолатларга эътибор қаратилади.

Бу стратегия ўқувчиларни эркин, мустақил, танқидий фикрлаш, жамоа бўлиб ишлаш, изланиш, мавзудан келиб чиққан ҳолда ўқув муаммосининг ечимини топиш, зарур хулосалар чиқариш, оқилона қарорлар қабул қилиш, жамоага самарали таъсир этиш, мавзу бўйича эгалланган билимларни бевосита амалда қўллай олишга ўргатади.

Машғулотларда стратегиядан фойдаланиш қуйидаги тартибда кечади:

Ўқитувчи ўқувчи (талаба)ларга стратегиядан фойдаланишда қуйидаги схема асосида иш кўришни тавсия этади:

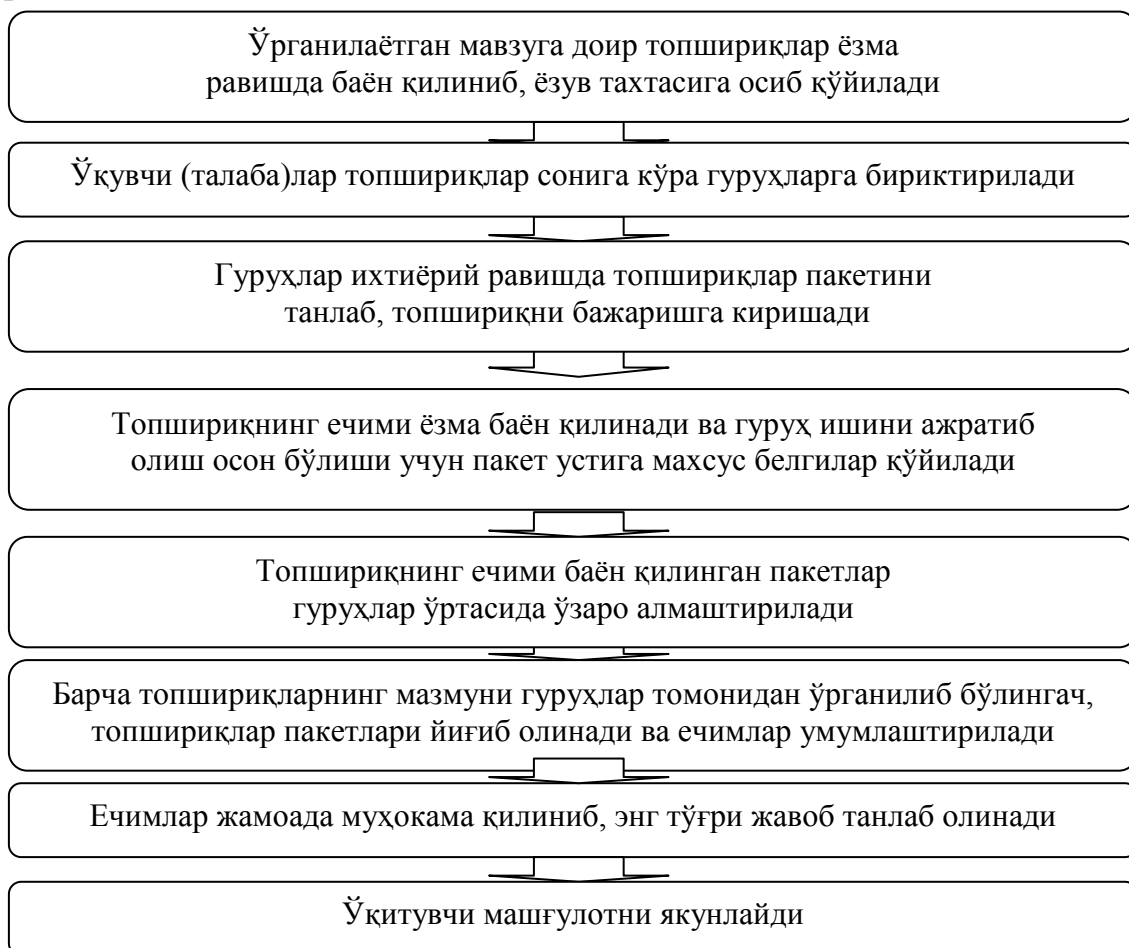
Асосий муаммо:			
№	Хусусий муаммолар	Ечимлари	Натижа
1.			
2.			
3.			
4.			
Хулоса:			

“РОТАЦИЯ” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия мавзуни кичик гуруҳларда ўрганиш, асосий ғояларни ёзма баён этиш, гуруҳлар томонидан тақдим қилинган ишларни жамоа иштирокида таҳлил қилиш имконини беради.

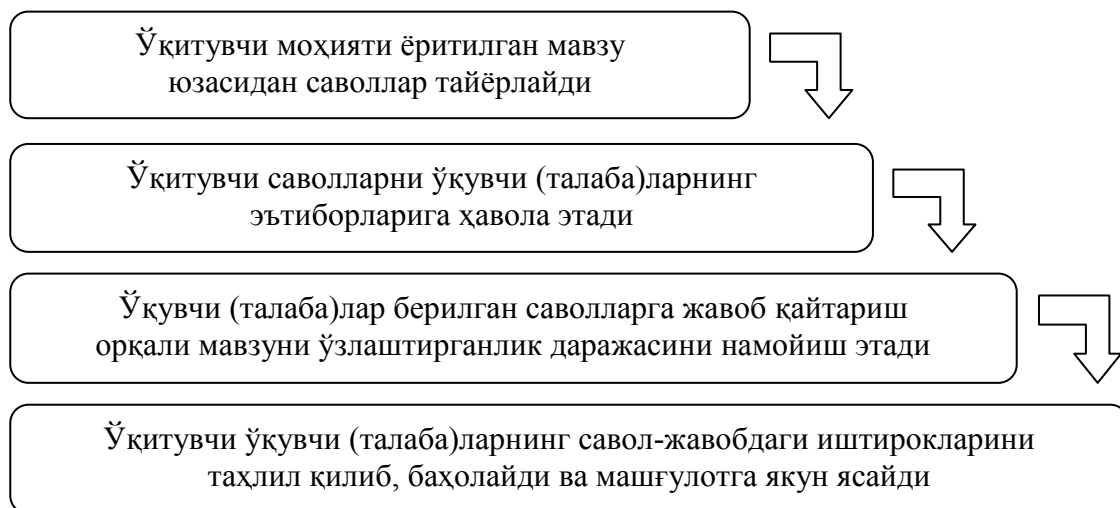
Машғулотларда стратегияни қўллаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

“САВОЛ-ЖАВОБ” МЕТОДИ

Метод мавзунинг ўқувчи (талаба)лар томонидан ўзлаштирилиш даражасини аниқлашга ёрдам беради. Уни қўллашнинг самарадорлиги савол-жавобларнинг аниқ, қисқа ва тушунарли тарзда ифода этилиши, айнан мавзуга доир бўлишига боғлиқ.

Таълим жараёнида методни қўллаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

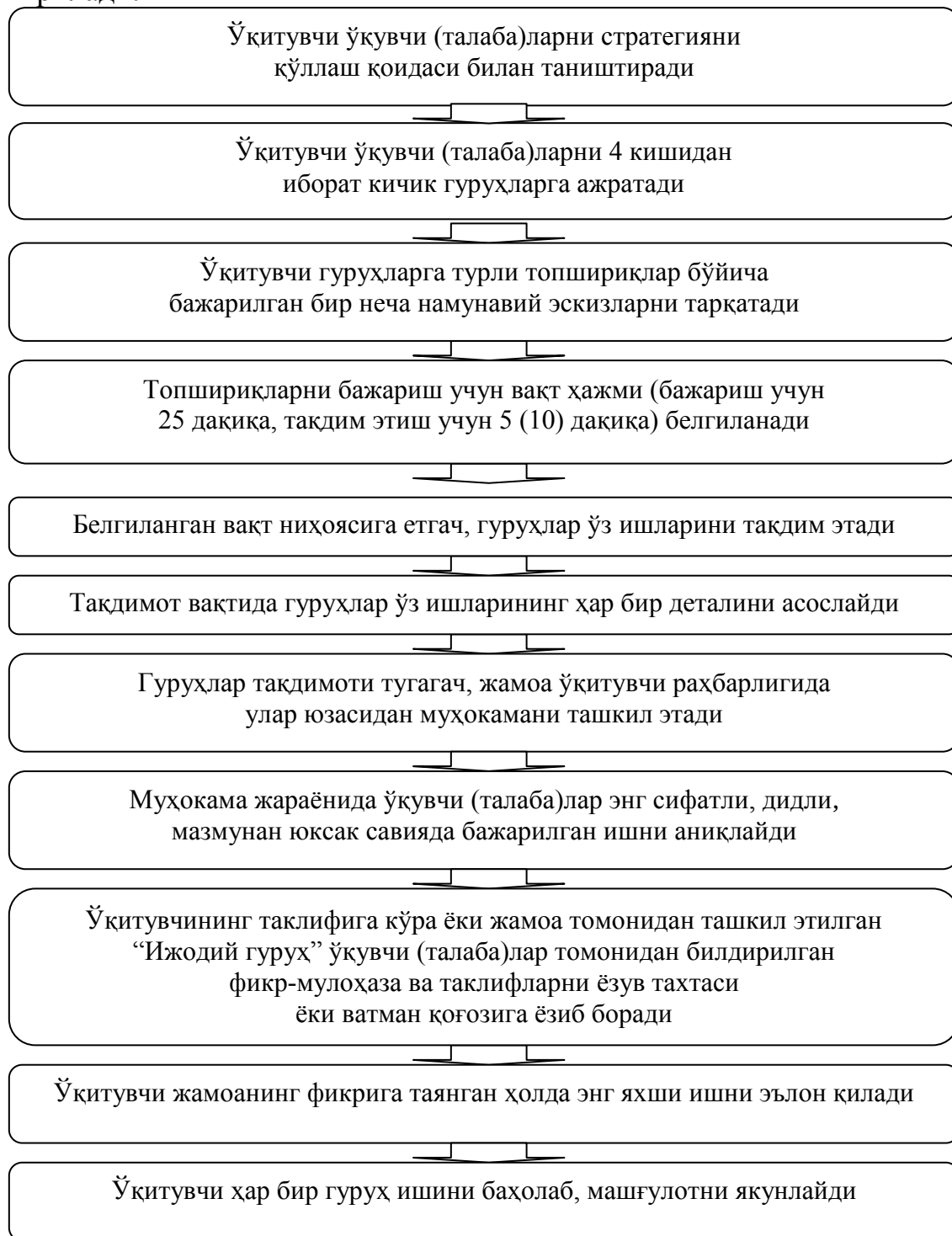
“САД” (УЧЛИК – САМАРАЛИ, АХЛОҚИЙ, ДИДЛИ) СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (талаба)ларда яқин, гуруҳ ва жамоа бўлиб ишлаш, ижодкорлик, ташкилотчилик, ишга масъулият билан ёндашиш, бажарилган ишни юксак дид билан тақдим этиш (намоён қилиш) қўникмаларини ривожлантиришга хизмат қилади.

Уни қўллашда ўқувчи (талаба)ларга қуйидаги топшириқларни бериш мумкин:

Машғулотларда стратегияни қўллаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

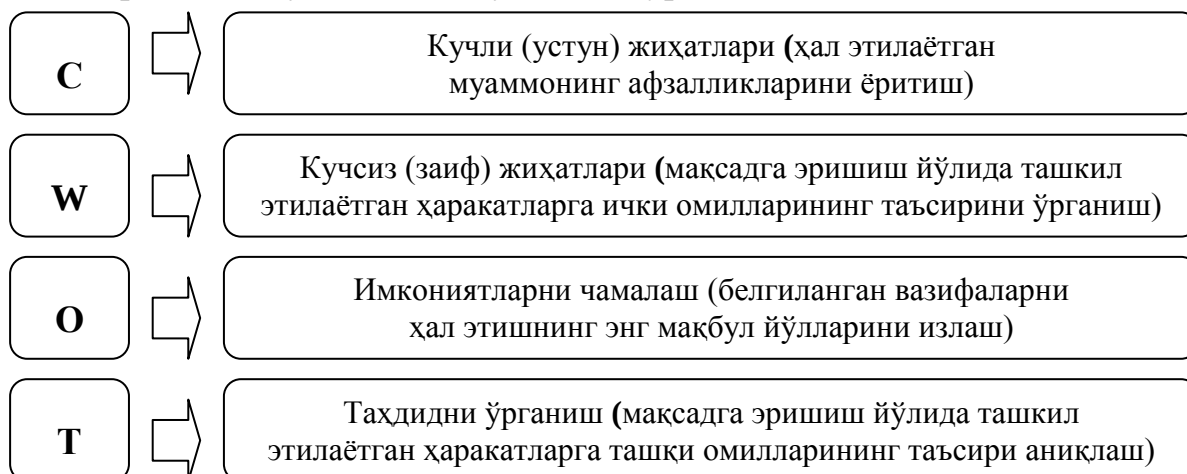

Изоҳ: кичик гуруҳларда ўқувчилар рассом, адабий муҳаррир ва дизайнер (безакчи) ролларни бажаришади. Кичик гуруҳлар ўрганилган мавзуга доир схема, жадвал, слайд, декорация, эскиз ёки икебана тайёрлайди.

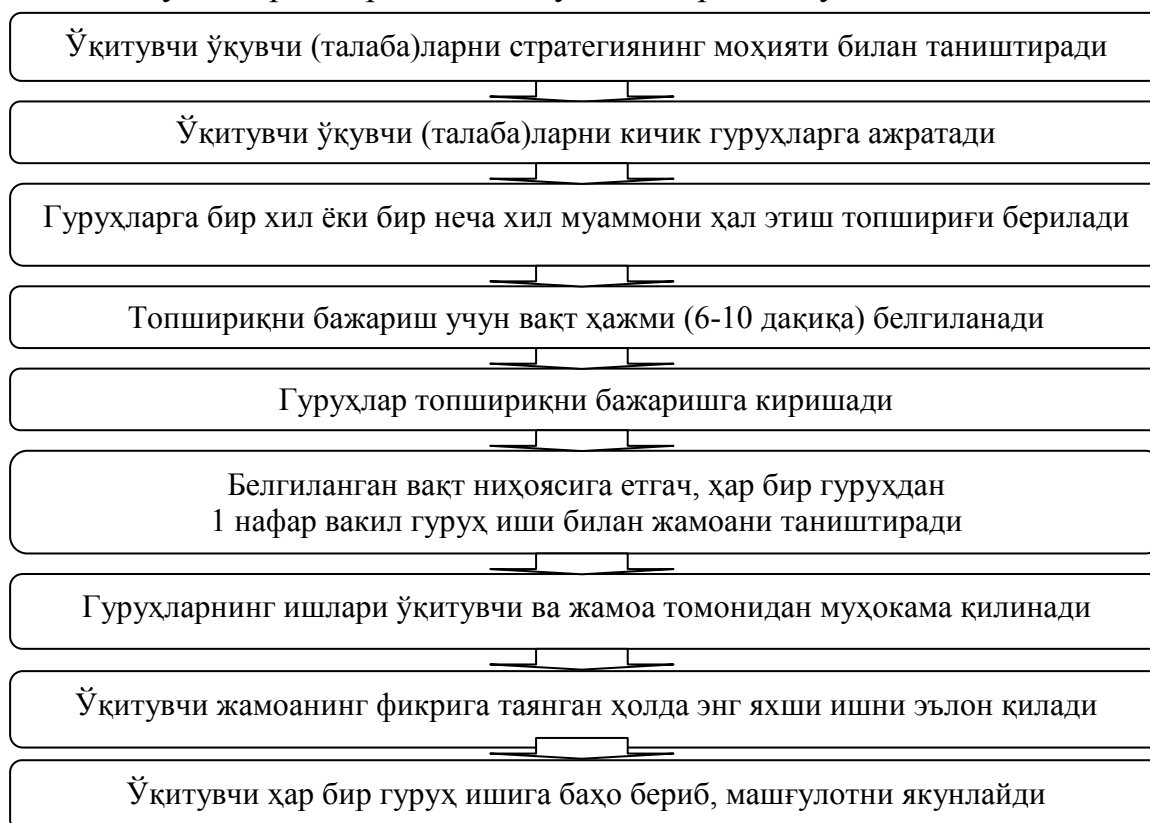
“SWOT-ТАҲЛИЛ” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия муаммонинг асосий тўрт жиҳатини ёритишга хизмат қилади. Ўқувчилар мавзунинг мазмунига мос муаммоларни атрофлича ўрганиш орқали моҳиятини ёритади, уларни келтириб чиқарувчи омилларни излаб, ҳал қилиш имкониятларини топади.

У ёрдамида муаммонинг қуйидаги тўрт жиҳати таҳлил қилинади:

Машғулотларда стратегияни қўллаш тартиби қуйидагича:

Изоҳ: стратегияни қўллашда муайян қийинчиликларни келтириб чиқариш эҳтимоли мавжуд. Бундай ҳолларда ўқитувчи стратегиянинг асосий моҳияти ёки бирор босқичини ўқувчининг ёшига мослаб, унга

тушунарли сўзлар билан ифодалаши (ўзгартириши) мумкин. Ўқитувчи томонидан ўқувчи (талаба)ларга стратегиянинг моҳияти, афзалликлари ҳақида етарлича маълумот берилиши, улар томонидан ҳал этиладиган муаммо моҳиятининг тўла тушунилишини таъминлашга ва кутилган натижага эришишга ёрдам беради.

“СЦЕНАРИЙ” ТЕХНОЛОГИЯСИ

Технология ўқувчи (талаба)ларда индивидуал ва жамоа бўлиб, ижодий фаолиятни ташкил этиш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. У асосида иш кўриш ўқувчи (талаба)ларда маънавий-маърифий тадбирларни олдиндан режалаштириш, сценарийни тайёрлаш, тадбирни ташкил этиш кўникма, малакаларини ҳосил қилишга ёрдам беради. Технология ўқувчи (талаба)ларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эга.

Машғулот жараёнида технологияни қўллаш қуйидаги тартибда кечади:

1. Ўқитувчи ўқувчи (талаба)ларни технологиянинг моҳияти билан таништиради.
2. Ҳар бир ўқувчи (талаба) индивидуал ишлаши учун ўқитувчи томонидан тавсия этилган мавзулардан бирини олади.
3. Ҳар бир ўқувчи (талаба) ўзи танланган мавзу бўйича тадбир ташкил этиш режасини тузади ва у асосида сценарий тайёрлайди.
4. Ҳар бир ўқувчи (талаба) ўзи тузган режа ва тайёрлаган сценарий ҳақида жамоага қисқача маълумот беради.
5. Ўқувчи (талаба)лар ўзлари тузган режа, тайёрлаган сценарийларининг мавзуси ва йўналишига кўра кичик гуруҳларга бириктирилади.
6. Гуруҳда ҳар бир аъзо гуруҳдошларни ўзи тузган режа ва тайёрлаган сценарий мазмуни билан таништиради.
7. Гуруҳ аъзолари ҳар бир иш юзасидан ўз фикр-мулоҳазаларини билдиради.
8. Ҳар бир гуруҳда биттадан энг яхши режа ва сценарий танлаб олинади.
9. Гуруҳ аъзолари танлаб олинган режа ва сценарийни мазмунан бойитади.
10. Ҳар бир гуруҳ ўз режа-сценарийлари билан жамоани таништиради.
11. Гуруҳлар иши юзасидан савол-жавоб ташкил этилади.
12. Жамоа ҳар бир гуруҳ томонидан тақдим этилган режа-сценарийни муҳокама қилади.
13. Ўқитувчи жамоанинг фикрига таянган ҳолда энг яхши режа-сценарийни эълон қилади.
14. Ўқитувчи ҳар бир гуруҳ ишини баҳолаб, машғулотга якун ясайди

Изоҳ: Режа-сценарий лойиҳасининг намоиши схема ёки томоша шаклида бўлиши мумкин. Сценарийлар улардан кейинчалик фойдаланиш учун ташкилотчиларга тавсия этилади.

“СИНКВЕЙН” СТРАТЕГИЯСИ

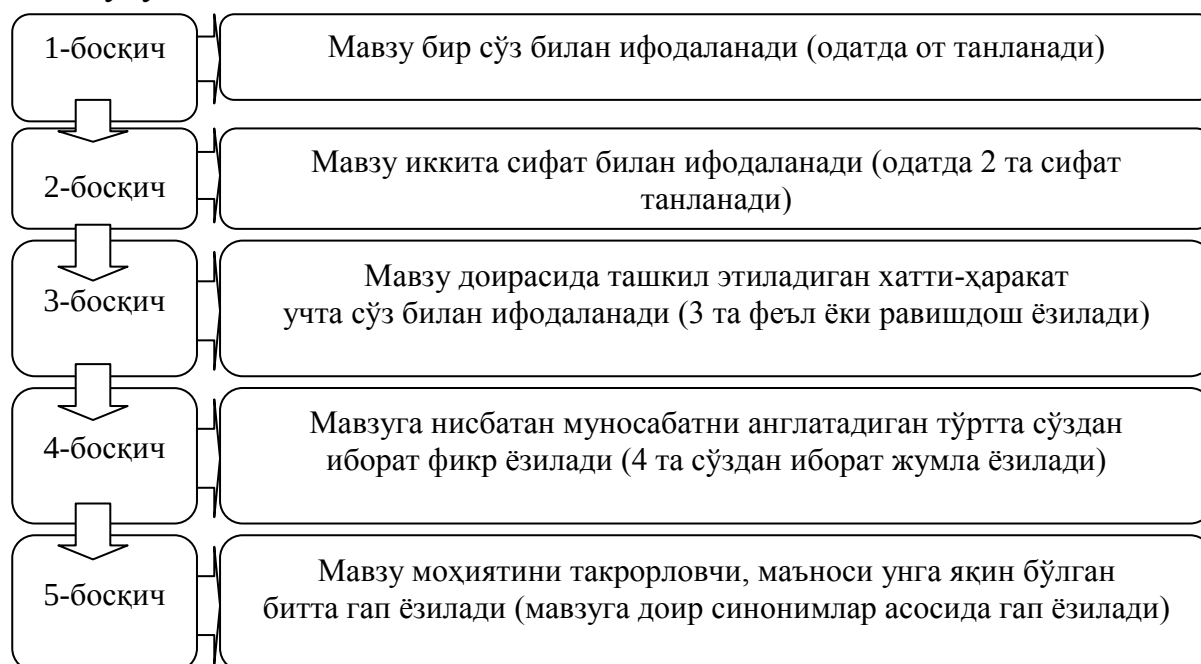
Ж.Стилл, К.Мереди, Ч.Темил томонидан ишлаб чиқилган “Ўқиш ва ёзиш асосида танқидий фикрлашни ривожлантириш дастури”да ҳар бир ўқувчи (талаба) ва ўқувчи (талаба)лар гуруҳларининг фикрлаш фаоллигини ошириш, уларда танқидий фикрлаш қобилиятини ривожлантириш учун “Синквейн” стратегиясини қўллаш самарали эканлиги айтилади.

Бу ўринда стратегиянинг моҳияти билан танишиб ўтиш мақсадга мувофиқдир.

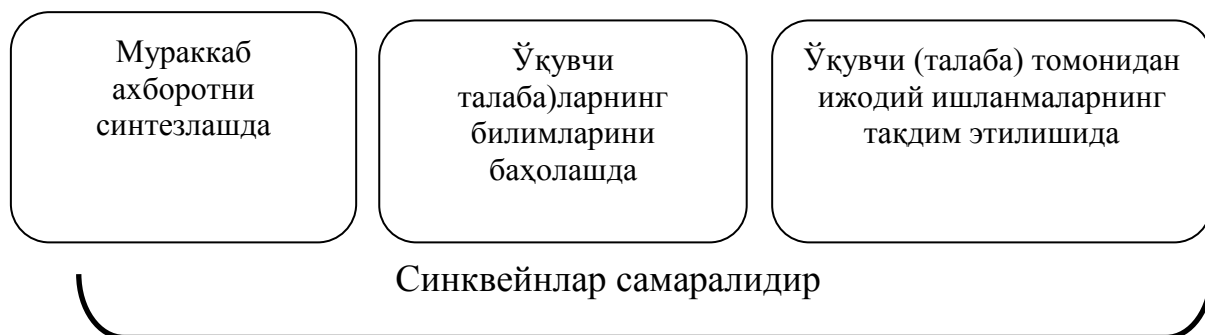
Синквейн (французча “беш қатор” маъносини англатади) маълумотларни синтезлаш (алоҳида маълумотлар асосида яхлит ғояларни шакллантириш)га ёрдам берадиган қофиясиз шеър бўлиб, у асосида ўрганилаётган мавзу (тушунча, ҳодиса, воқеа)ларга оид маълумотлар тўпланади; ҳар бир ўқувчи (талаба) ушбу маълумотлар йиғиндиси (қофиясиз шеър)ни ўз сўзлари билан турли вариант ёки нуқтаи назарлар орқали ифодалаш имкониятига эга

Синквейн тузиш – мураккаб ғоя, сезги ва ҳиссиётларни бир неча сўз орқали яққол, ёрқин ифодалаш малакаси бўлиб, бу жараён мавзунини пухтароқ ўзлаштириш, маълумотларни яхшироқ англашга ёрдам беради

Синквейн тузиш мураккаб жараён бўлиб, уни самарали ташкил этиш учун муайян қоидаларга амал қилиш талаб этилади. Одатда, синквейн тузиш беш босқичли ҳаракатларни ташкил этиш орқали амалга оширилади. Мисол учун:

Синквейнлар қуйидаги ҳолатларда самарали саналади:

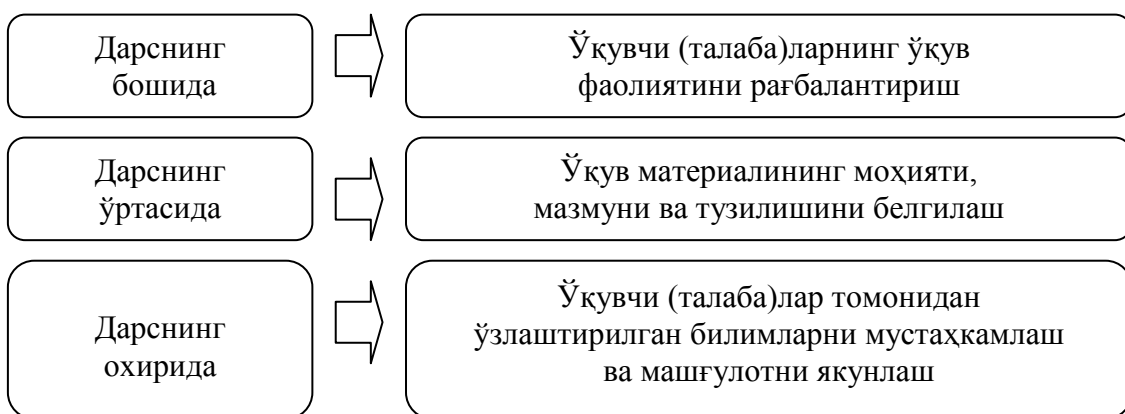

“СКАРАБЕЙ” СТРАТЕГИЯСИ

“Скарабей” (“Қўнғиз”) стратегияси ўқувчи (талаба)ларда мантиқий фикрлаш қобилиятини, хотирани, шунингдек, муайян муаммони ҳал қилишда ўз фикрини очиқ, эркин ифодалаш малакасини ривожланишига хизмат қилади. Ўқувчи (талаба) стратегияни қўллаш жараёнида билимларининг сифати, даражасини холис баҳолаш, ўрганилаётган мавзу ҳақидаги тасаввури кўламини аниқлаш имкониятини қўлга киритади. Стратегия, шунингдек, турли ғояларни очиқ, эркин, мантиқан ифодалаш, улар ўртасидаги ўзаро боғлиқликни аниқлашда ҳам самарали саналади.

Унинг ёрдамида ўқувчи (талаба)ларда қуйидаги сифатларни шакллантириш, ривожлантиришга эришиш мумкин: мустақил ишлаш; мулоқатга эркин кириша олиш; хушфەъллик, ўзгалар фикрини ҳурмат қилиш; фаоллик; фаолиятга ижодий ёндашиш; фаолиятининг самарали бўлишига қизиқиш; ўз-ўзини баҳолаш.

Стратегиядан дарснинг муайян босқичларида турли мақсадларда фойдаланиш мумкин. Яъни:

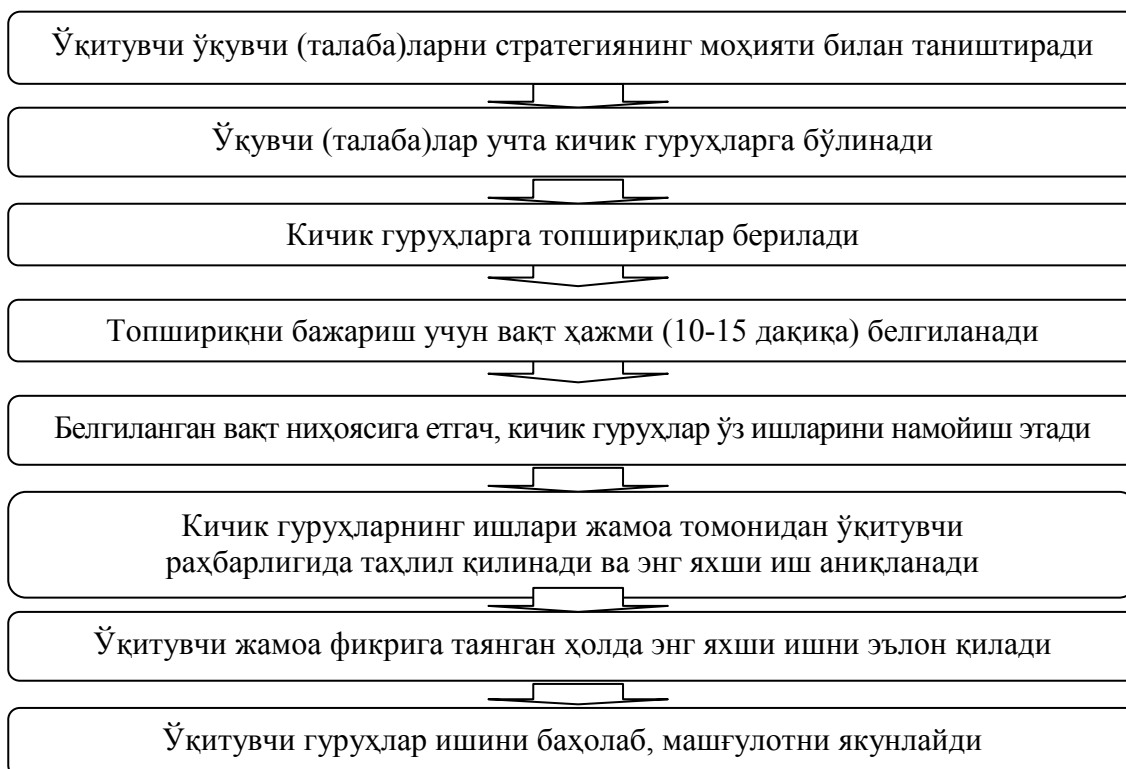
Мазкур стратегия ўқувчи томонидан осон қабул қилинади. Зеро, у шахсга хос фикрлаш, билиш хусусиятларини инобатга олган ҳолда ишлаб чиқилган.

“СИНДИКАТ” СТРАТЕГИЯСИ

“Синдикат” (юнонча “биргаликда ҳаракат қилиш”, “маслакдошлик”) стратегияси ўқувчи (талаба)ларда мавзу (масала, муаммо)ни ижодий ўрганиш, назарий билимларни умумлаштириш, тизимлаш асосида фикрни қисқа ва аниқ баён қилиш қобилиятини тарбиялашга хизмат қилади.

Ҳар бир гуруҳ ягона топшириқни уч хил вариантда ҳал этиши лозим. М: ўрганилаётган мавзу моҳиятини 1-гуруҳ схема, 2-гуруҳ кластер, 3-гуруҳ эса жадвал тарзида очиқ бериши керак. Гуруҳлар топшириқни бажариб бўлишгач, улар томонидан тақдим этилган ечим (ишланма)лар жамоа томонидан муҳокама қилинади.

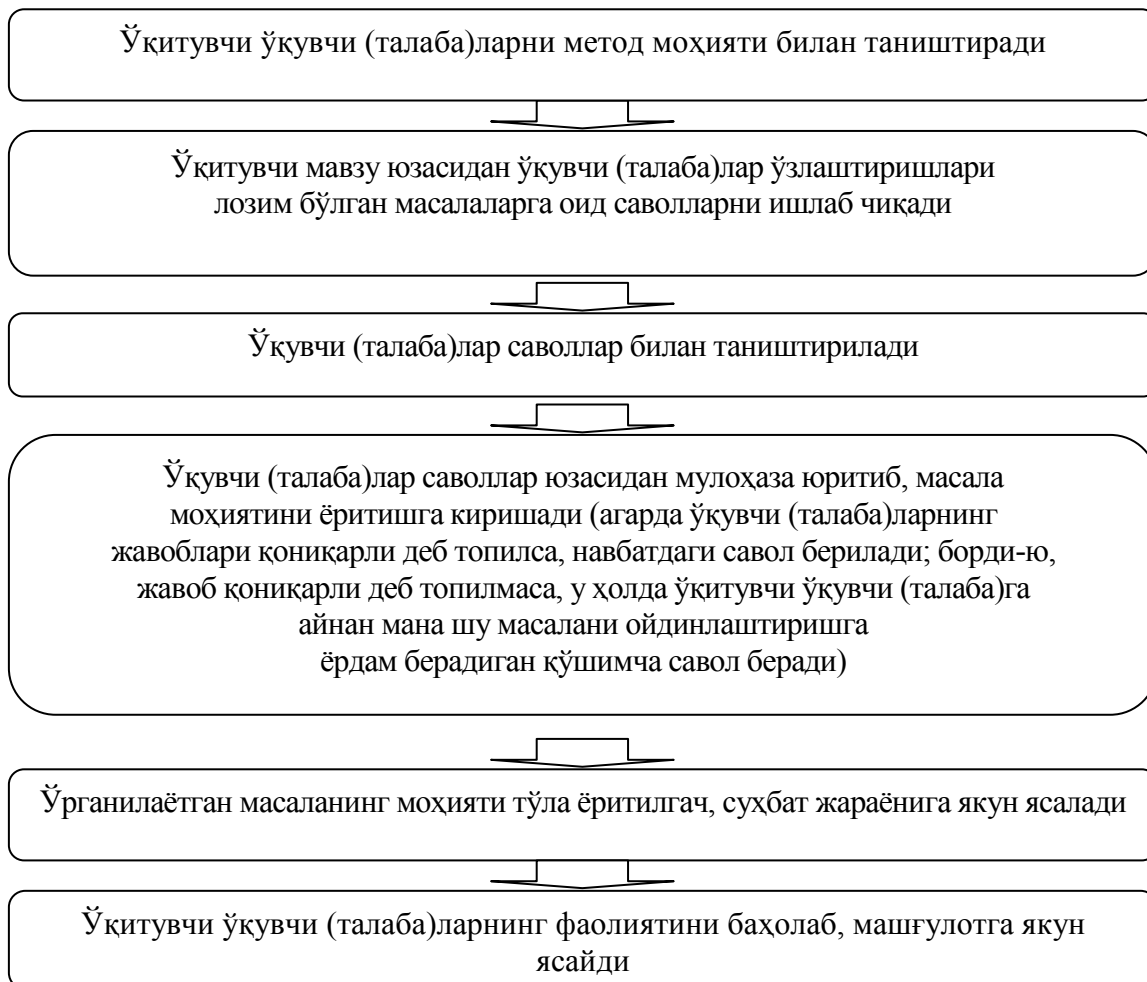
Стратегияни қўллаш тартиби қуйидагича:

“СУХБАТ” МЕТОДИ

Машғулотда ўқитувчи ва ўқувчи (талаба)лар ўртасидаги диалогик характерга эга, савол-жавобга асосланувчи ушбу метод негизини жонли мулоқот ташкил этади. Методнинг афзаллиги, суҳбат жараёнида ойдинлашмаган масалалар юзасидан қўшимча саволлар бериш, ўқувчи (талаба)ни фикрлашга ундаш имкониятининг мавжудлиги билан белгиланади. Таълимий муносабатнинг жонли мулоқотга асосланиши эса ўқитувчи ва ўқувчи (талаба)лар ўртасида руҳий яқинликни қарор топтириб, фаол фикр алмашиш имконини беради.

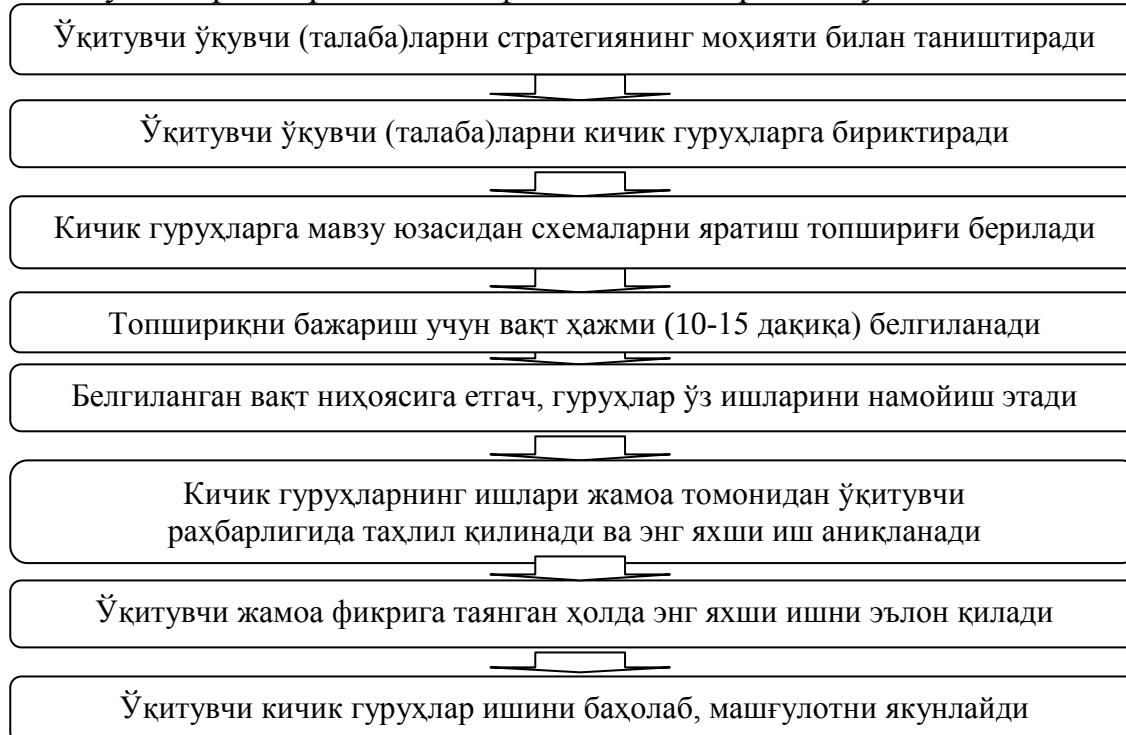
Методни қўллашда қуйидаги тартибда иш кўрилади:

“СХЕМА” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўрганилаётган мавзу, муҳокама қилинаётган масала моҳиятининг асосий хусусият ёки белгиларига мувофиқ схема, тасвир ёки расм орқали ифодаланишини таъминлайди. Уни қўллашда ўқувчи (талаба)дан масалага ижодий ёндашиш тақозо этилади. Топшириқни бажариш жараёнида ўқувчи (талаба)лар ўрганилаётган мавзу, муҳокама қилинаётган масала бўйича ўзлаштирган назарий билимларини ёдга олади, энг муҳим хусусият, белгиларни аниқлайди, уларни умумлаштиради ёки таркибий қисмларга ажратган ҳолда схемани яратади. Ўқувчи (талаба)ларда фикрлаш, ижодкорлик кўникмаларини шакллантириш, ривожлантиришга хизмат қилувчи ушбу стратегия ғоянинг қисқа, аниқ ифодаланиши учун шароит яратади.

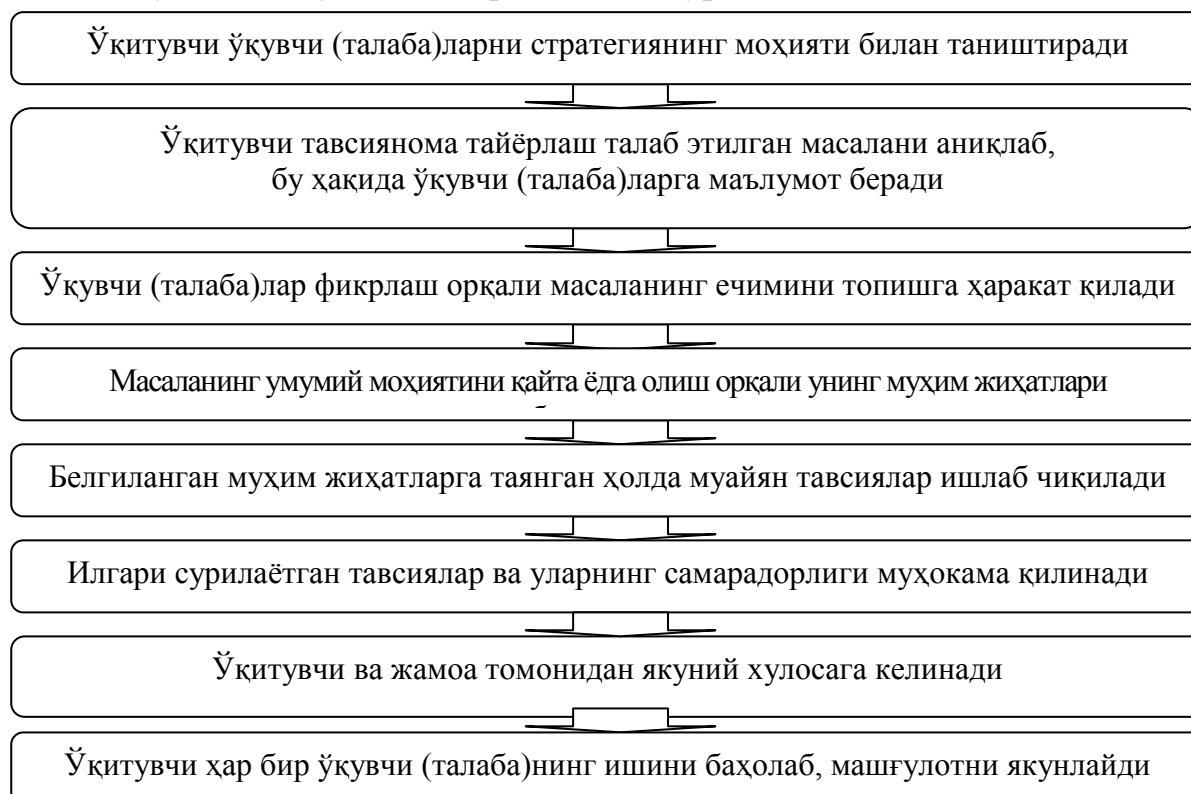
Машғулотларда стратегиядан фойдаланиш тартиби қуйидагича:

“ТАВСИЯНОМА” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (талаба)ларда муайян йўналишда ташкил этиладиган педагогик фаолият самарадорлигини таъминлаш юзасидан муайян тавсияларни илгари суриш кўникмасини шакллантиради. Илгари сурилаётган тавсиялар мазмунан масаланинг ечимини топишга ёрдам бериши, илмий жиҳатдан педагогик амалиётга мос келиши лозим.

Уни қўллашда қуйидаги тартибда иш қўрилади:

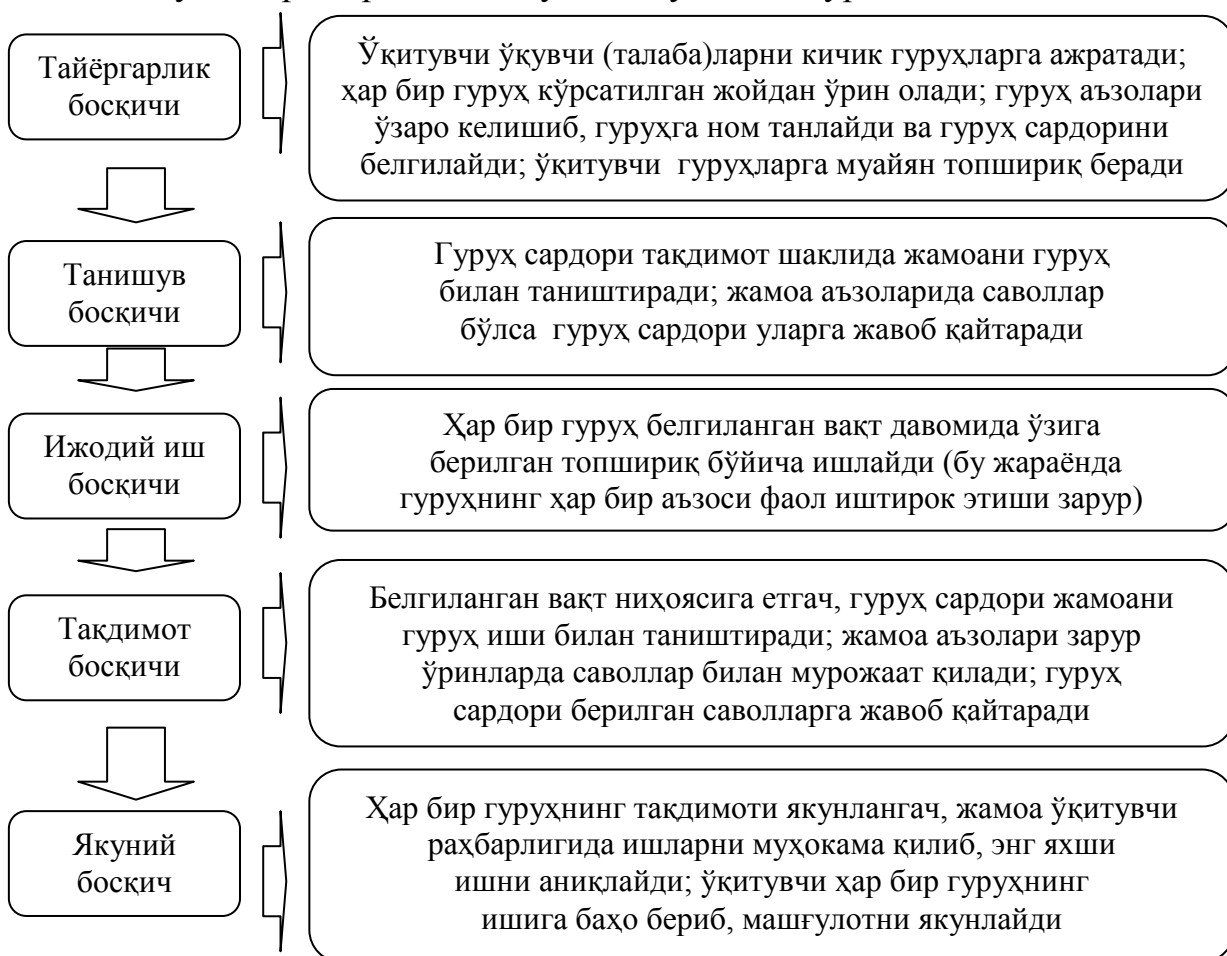
Стратегияни қўллашда ўқувчи (талаба)лар гуруҳ (жуфтлик)ларга бирлашган ҳолда ва индивидуал фаолият юритишлари мумкин. Машғулотда ўқувчи (талаба)лар томонидан ишлаб чиқилган тавсиялар умумлаштирилади.

“ТАНИШУВ” ТРЕНИНГИ

Тренинг ўқувчи (талаба)ларни жамоа бўлиб ёки кичик гуруҳларга бирлашган ҳолда ишлаш, гуруҳ ёки жамоада самимий, дўстона муҳитни ҳосил қилишга ёрдам беради. У, шунингдек, ҳар бир ўқувчи (талаба)ни фаоллаштириб, тенгдошлари ҳақида тўлиқроқ маълумотга эга бўлиш, шахсий сифатларини ўртоқларидаги мавжуд хислатлар билан таққослаш, ўзини ва гуруҳ аъзоларини бошқаларга таништириш имкониятини яратади.

“Танишув” тренингини умумий ўрта таълим мактабларининг 1- ва 5-синфлари, академик лицей, касб-хунар коллежлари, олий ўқув юртларининг 1-босқичи, муайян мақсад атрофида бирлашган жамоа шаклланишининг бошланғич даврида, дарсдан ташқари машғулотларда, фан тўғрақларида, болалар оромгоҳларида қўллаш самарали саналади. Шу билан бирга тренинг ўқувчи (талаба)ларга ўзларидаги ижодий қобилиятларни намоён қилиш учун қулай шароит яратиб бериши билан ҳам бекиёс аҳамиятга эга.

Машғулотларда тренингни қўллаш куйидаги тўрт босқичда кечади:

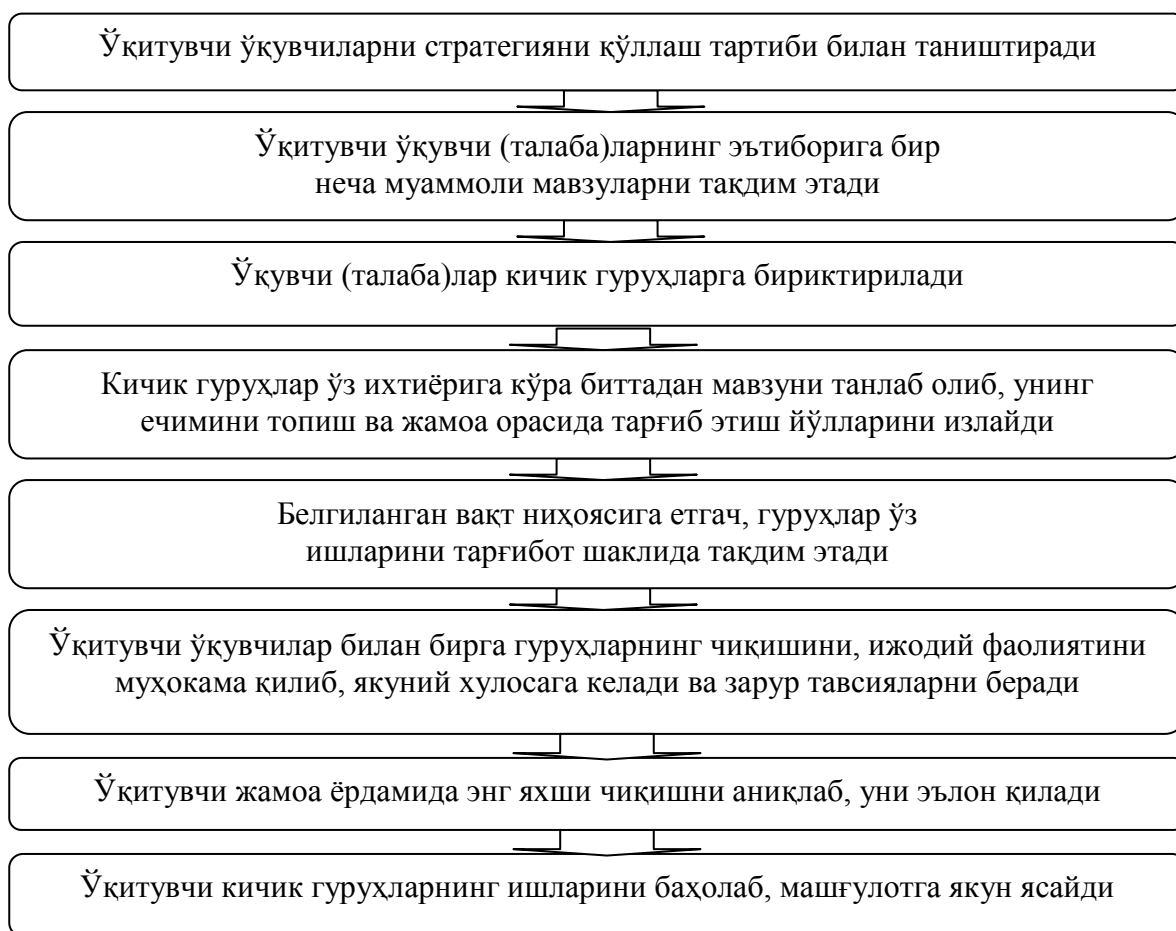

Изоҳ: гуруҳларнинг ишлари “Эксперт гуруҳи” томонидан ҳам баҳоланиши мумкин. Бунинг учун тайёргарлик боскичида ўқувчи (талаба)лар орасидан “Эксперт гуруҳи” учун аъзолар ажратилади ва ўқитувчи уларнинг вазифасини тушунтиради. “Эксперт гуруҳи” гуруҳлар ишини баҳолашда холисликка алоҳида эътибор бериши зарур.

“ТАШВИҚОТ ГУРУҲИ” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (талаба)ларда муаммонинг моҳиятини аниқлаш, ўз фикрларини аниқ ва қисқа далиллар асосида баён қилиш орқали уларни ишонтириш, муаммонинг моҳияти билан тенгдошларни таништириш (улар ўртасида мавзу мазмунини тарғиб қилиш) кўникмаларини шакллантиради.

Машғулотларда стратегияни қўллаш тартиби қуйидагича:

Изоҳ: 1. Ўқитувчи томонидан ўқувчи (талаба)лар эътиборига ҳавола этилаётган муаммоли мавзу ўқув предмети ёки маънавий-маърифий ишлар йўналишида бўлиши мумкин.

2. Гуруҳлар чиқишларининг қизиқарли, адабий жиҳатдан юқори савияда, кўргазмали, мусиқий характерга эга бўлиши талаб қилинади. Чиқишларнинг видеофильм, слайд ёки клиплар асосида бўлиши янада таъсирчан, самаралидир.

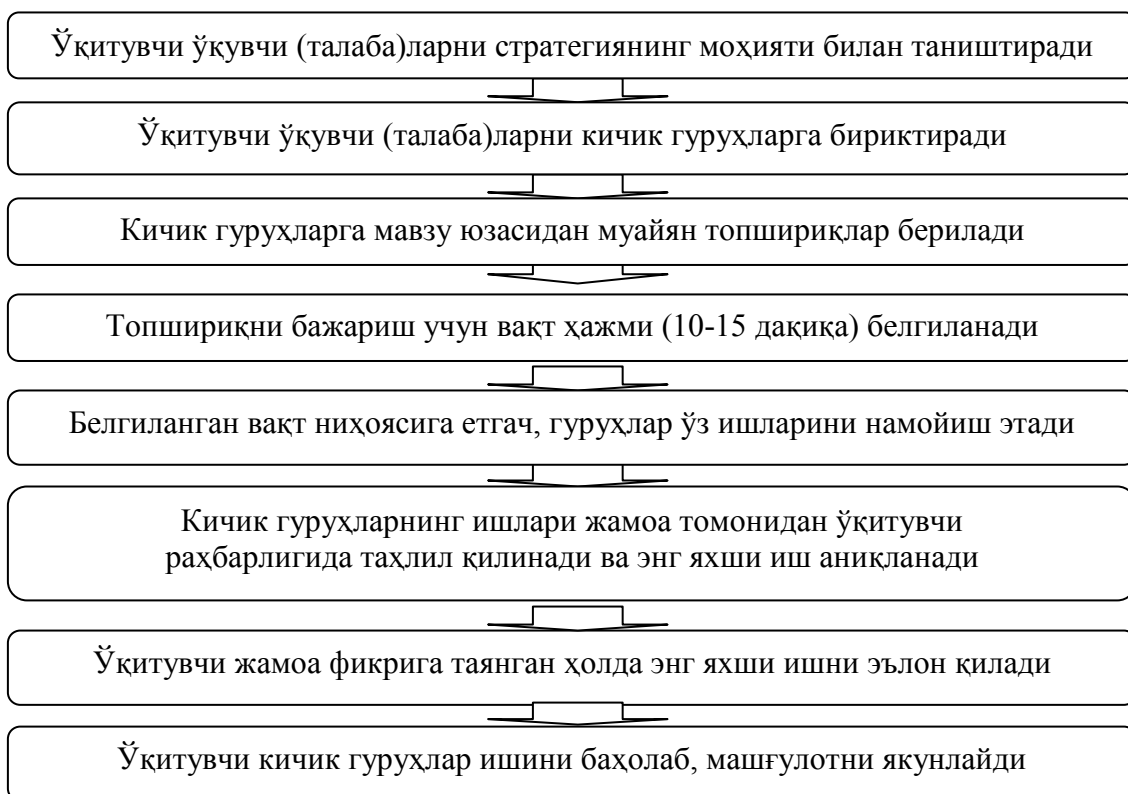
3. Ижодий гуруҳларининг чиқишларини муҳокама қилиш чоғида танланган мавзунинг долзарблиги, унинг ёритилиши, мавзуни ёритишга бўлган ижодий ёндашув, жиҳозлар ва ёрдамчи воситалардан ўринли фойдаланилганлик, чиқишнинг тарғибот ғояларига бойлиги, таъсирчанлиги, тарбиявий характерга эгалиги каби жиҳатларни эътиборга олиш мақсадга мувофиқ саналади.

4. Гуруҳлар чиқишларни ташкил этиш учун ўзларини таништирувчи белги ёки эмблема, шунингдек, шиор танлашлари ҳам мумкин.

“ТАҚДИМОТ” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўрганиладиган мавзу моҳиятини компьютер хизматидан фойдаланилган ҳолда слайдлар мажмуаси ёрдамида очиқ берилишини таъминлайди. Уни қўллашда мавзунинг асосий ғоялари, таянч тушунчалари, муҳим хусусиятлари кичик матн, жадвал, тасвир, схема, расм ва диаграммалар асосида ёритилади. Стратегия ўқувчи (талаба)ларда мавзу мазмунини образли, яхлит тарзда ўзлаштириш кўникмаларини шакллантиради.

Таълим жараёнида стратегияни қўллаш тартиби қуйидагичадир:

Изоҳ: 1. Ўқитувчи кичик гуруҳларга бир ёки бир неча мавзуни тавсия этиши мумкин.

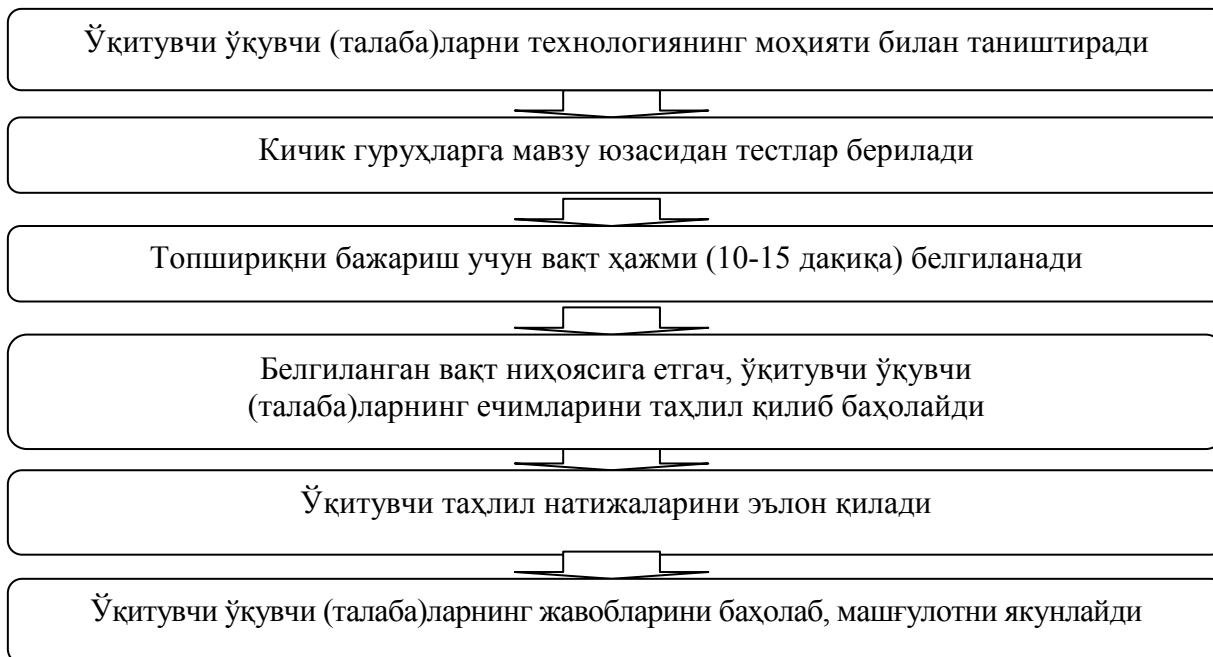
2. Гуруҳлар гарчи бир мавзу бўйича фаолият кўрсатсалар-да, бироқ, улар топшириқни турли (кичик матн, жадвал, тасвир, схема, расм,

диаграмма ва б.) шаклларда бажаради. Бу эса ўқувчи (талаба)лар томонидан мавзунини янада чуқур ва пухта ўзлаштирилишига ёрдам беради.

“ТЕСТ” ТЕХНОЛОГИЯСИ

“Тест” (инглизча “синов”, “текшириш”) технологияси шахснинг психологик, физиологик ва шахсий хусусиятлари, интеллектуал салоҳияти, қobiliяти, кўникма ва малакаларини баҳолашга хизмат қилади. Технология ўқувчи (талаба)лар томонидан муайян мавзу мазмунини ёки фан асосларининг қай даражада ўзлаштирилганлигини аниқлашда самарали ҳисобланади.

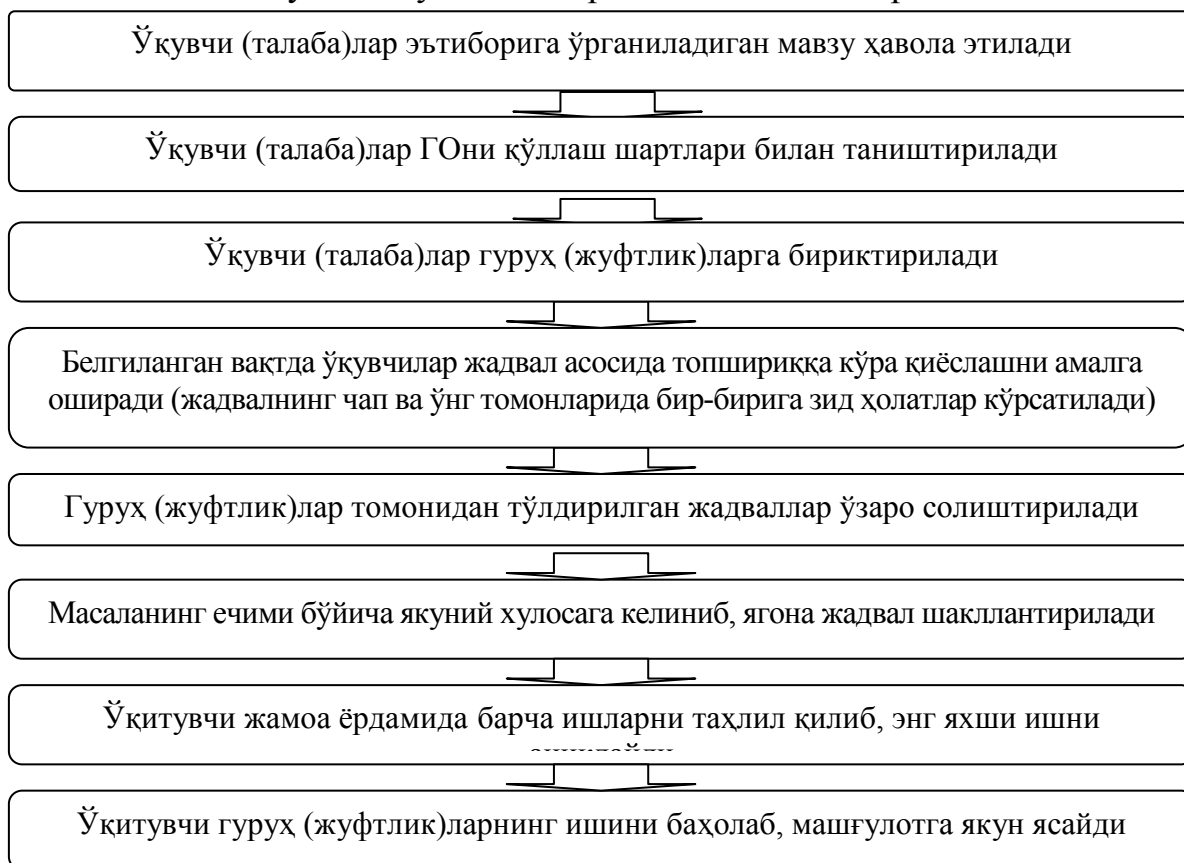
Машғулотларда технологиядан фойдаланиш қуйидагича кечади:

“Т-ЖАДВАЛ” ГРАФИК ОРГАНАЙЗЕРИ

График органайзер таянч тушунчаларни бир-бири билан ўзаро солиштириш, қиёслаш асосида ўрганилаётган мавзу ёки масаланинг муайян жиҳатини бир неча асосий белгиларга кўра батафсил ёритиш мақсадида қўлланилади. Кўп ҳолларда график органайзер мавзу мазмунида ёритиладиган бир неча ҳолатларнинг афзаллик ёки камчиликларини, самарадорли ёки самарасизлигини, бугунги кун ва истиқбол учун аҳамиятини таққослаш мақсадида қўлланилади.

Технологияни қўллаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

Машғулотларда “Т-жадвал” график органайзеридан фойдаланиш учун ўқувчи (талаба)ларнинг эътиборига қуйидаги схема тақдим этилади:

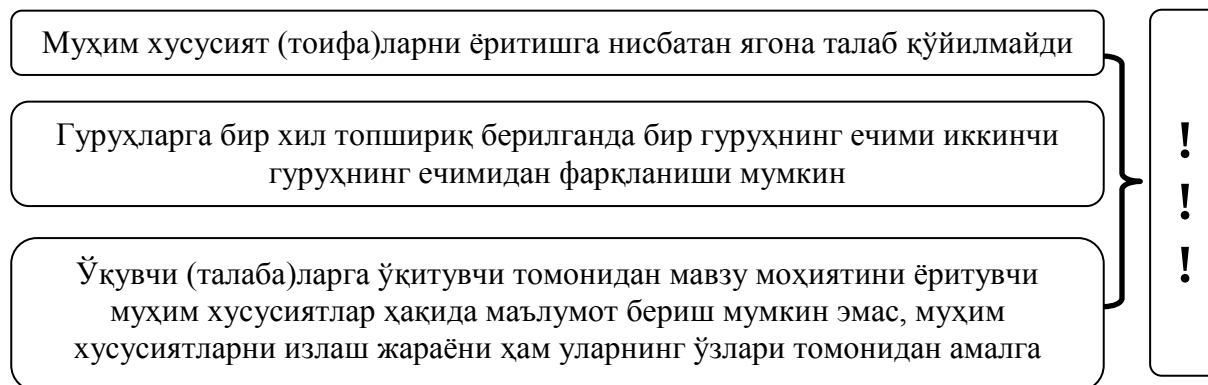
Ўрганилаётган масала (ғоя, омил)	
Афзаллиги	Камчилиги
1.	1.
2.	2.
...	...

“ТОИФАЛАШ” ГРАФИК ОРГАНАЙЗЕРИ

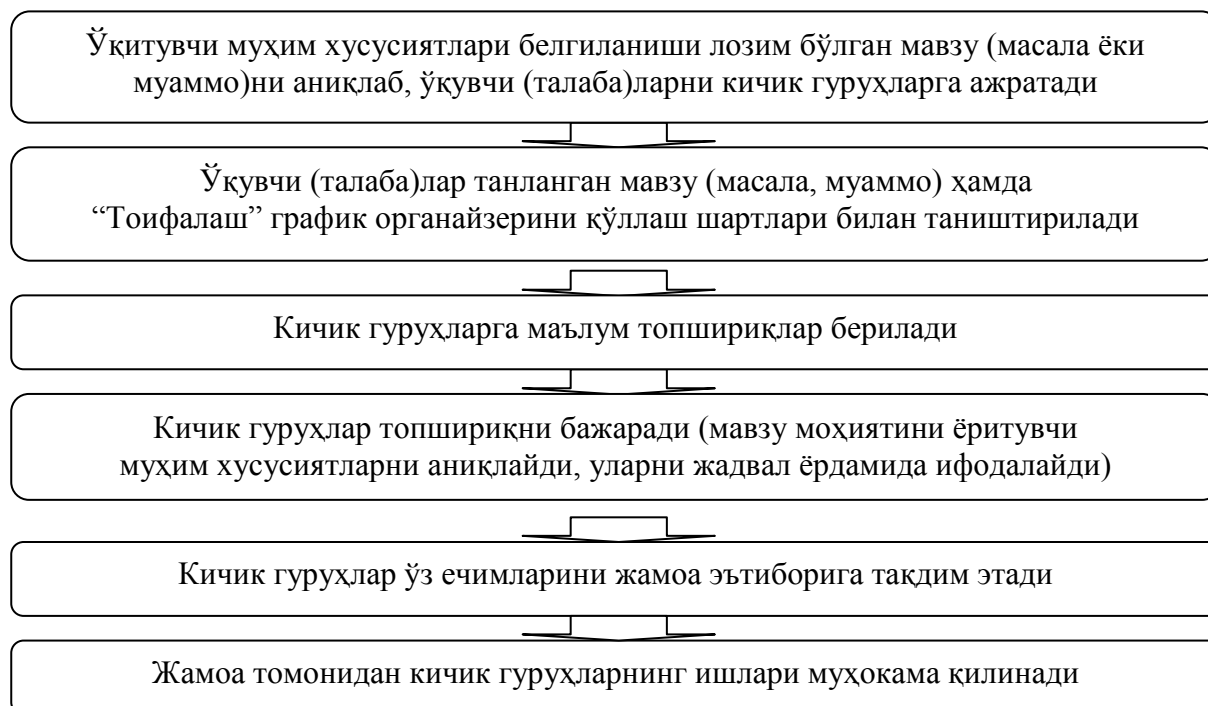
График органайзер ўқувчи (талаба)ларни ўрганилаётган мавзунинг муҳим хусусият, жиҳатларини аниқлаш, маълумотларни умумлаштиришга ўргатади.

Уни қўллашда ўқувчи (талаба)ларда мантиқий фикрлаш, муҳим хусусиятларни ёритувчи маълумотларни муайян тизимга келтириш кўникмалари шаклланади.

График органайзерни қўллашда ўқувчи (талаба)лар қуйидагиларга эътиборни қаратади:

Машғулотларда график орғанайзердан фойдаланиш тартиби қуйидагича:

“ФСМУ” СТРАТЕГИЯСИ

График орғанайзер ўқувчи (талаба)ларда ўрганилаётган мавзу юзасидан фикрларни мустақил баён этиш, шахсий мулоҳазаларни далиллаш (мисоллар билан асослаш), баҳслашиш қобилиятини шакллантиришга хизмат қилади.

Ўқувчи (талаба)ларга қуйидаги схема билан ишлаш тавсия этилади:

№	Тушунчалар	(Ф)	(С)	(М)	(У)
1.	Таълим методлари				
2.	Таълим воситалари				
3.	Таълимни ташхис қилиш				

Изоҳ: шартли белгилар қуйидаги мазмунни англатади:

(Ф) – **фикрингизни баён этинг;**

(С) – фикрингизни асословчи бирон **сабабни** кўрсатинг;

(М) – кўрсатилган сабабнинг асосли эканлигини исботловчи **мисол** келтиринг;

(У) – фикрингизни **умумлаштиринг!**

Машғулотларда график органиайзерни қўллаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

Ўқитувчи график органиайзер моҳиятини ёритиб, ўқувчи (талаба)ларни технологиядан фойдаланиш шартлари билан таништиради

Ҳар бир ўқувчи (талаба)га график органиайзернинг схемаси туширилган қоғозлар тақдим этилади

Ўқитувчи ўқувчи (талаба)ларга ушбу схема асосида мавзу моҳиятини ёритишга оид топшириқни беради

Ўқувчи (талаба)лар кичик гуруҳларда топшириқни бажаради

Кичик гуруҳлар ўз ечимларини жамоага маълум қилади

Жамоа кичик гуруҳларнинг ечимларини муҳокама қилади

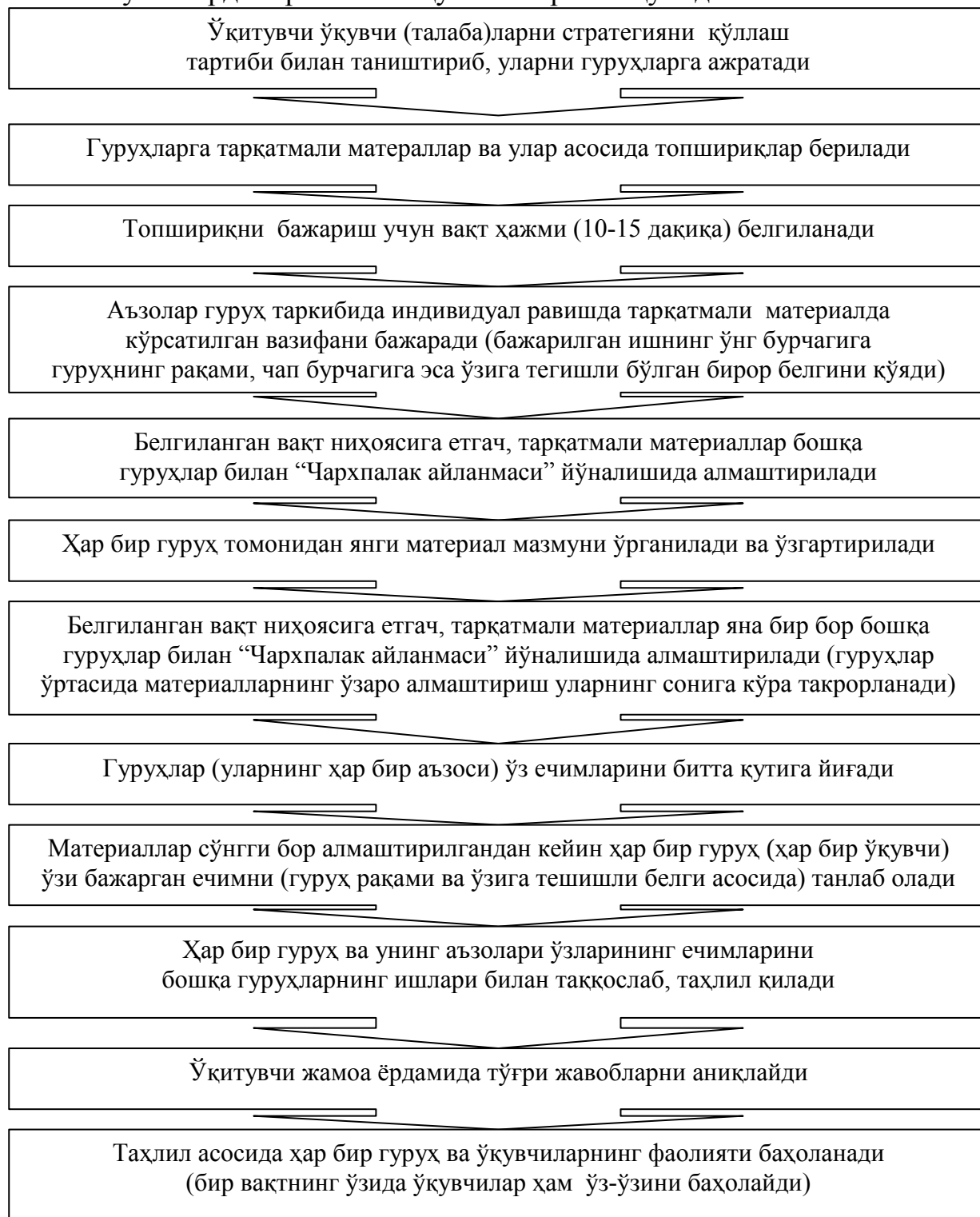
Ўқитувчи ўқувчи (талаба)ларнинг машғулот самарадорлиги юзасидан фикрларини тинглайди ва машғулотга яқун ясайди

“ЧАРХПАЛАК” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (талаба)ларда ўрганилган мавзуларни ёдга олиш, улар юзасидан мантиқий фикрлаш, саволларга мустақил, тўғри жавоб бериш, ўз-ўзини баҳолаш малакаларини шакллантириш, ўқитувчи томонидан қисқа вақтда ўқувчи (талаба)ларнинг билимларини баҳолаш имкониятини яратади. Унинг мақсади ўқувчи (талаба)ларда мантиқий

фикрлаш, ўз фикрларини мустақил, эркин баён қилиш, ўз-ўзини баҳолаш, индивидуал, жуфтлик, гуруҳ ва жамоада ишлаш, бошқалар фикрини ҳурмат қилиш, мавжуд фикрлар орасидан муҳимини танлаб олиш кўникма, малакаларини ривожлантиришдан иборат.

Машғулотларда стратегияни қўллаш тартиби қуйидагича:

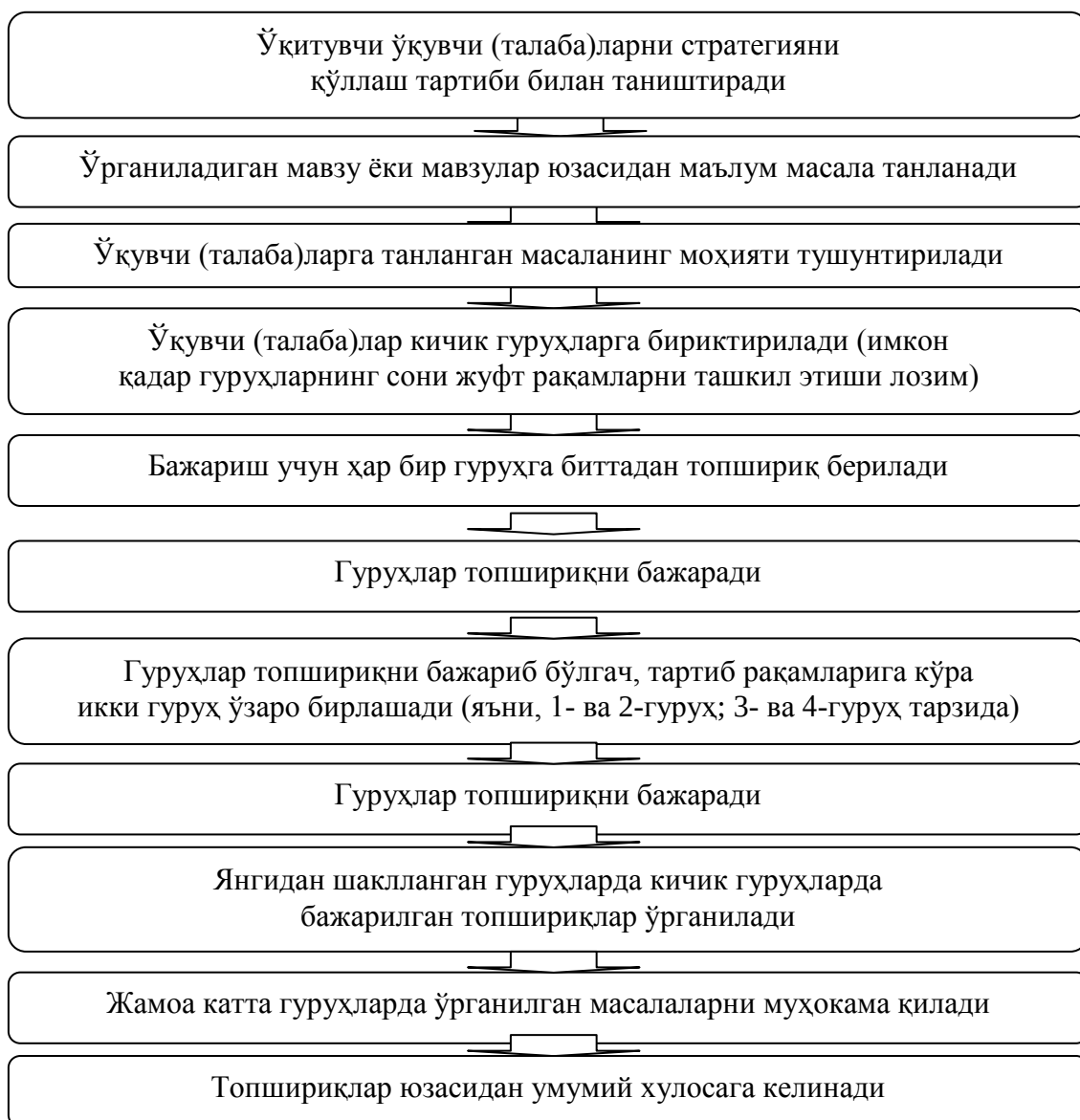

Стратегиядан барча турдаги ўқув машғулотларида, машғулотнинг боши ёки охирида, муайян бўлим (боб) якунида, ўтилган мавзунинг такрорлаш чоғида фойдаланиш мумкин. Шу билан бирга стратегия ўқувчи (талаба)ларнинг билимларини мустаҳкамлаш, ўрганилган мавзуларнинг ўқувчи (талаба)лар томонидан қай даражада ўзлаштирилганлигини аниқлаш ва баҳолашда ҳам самарали саналади.

“ЮМАЛОҚЛАНГАН ҚОР” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия мавзунинг муайян қисмларга бўлган ҳолда ўзлаштириш имконини беради, ўқувчи (талаба)ларда гуруҳ ва жуфтликда ишлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Уни қўллашда ўқувчи (талаба)лар жуфтлик, гуруҳ ёки жамоа бўлиб ишлари мумкин.

Машғулотларда стратегияни қўллаш қуйидаги тартибда амалга оширилади:

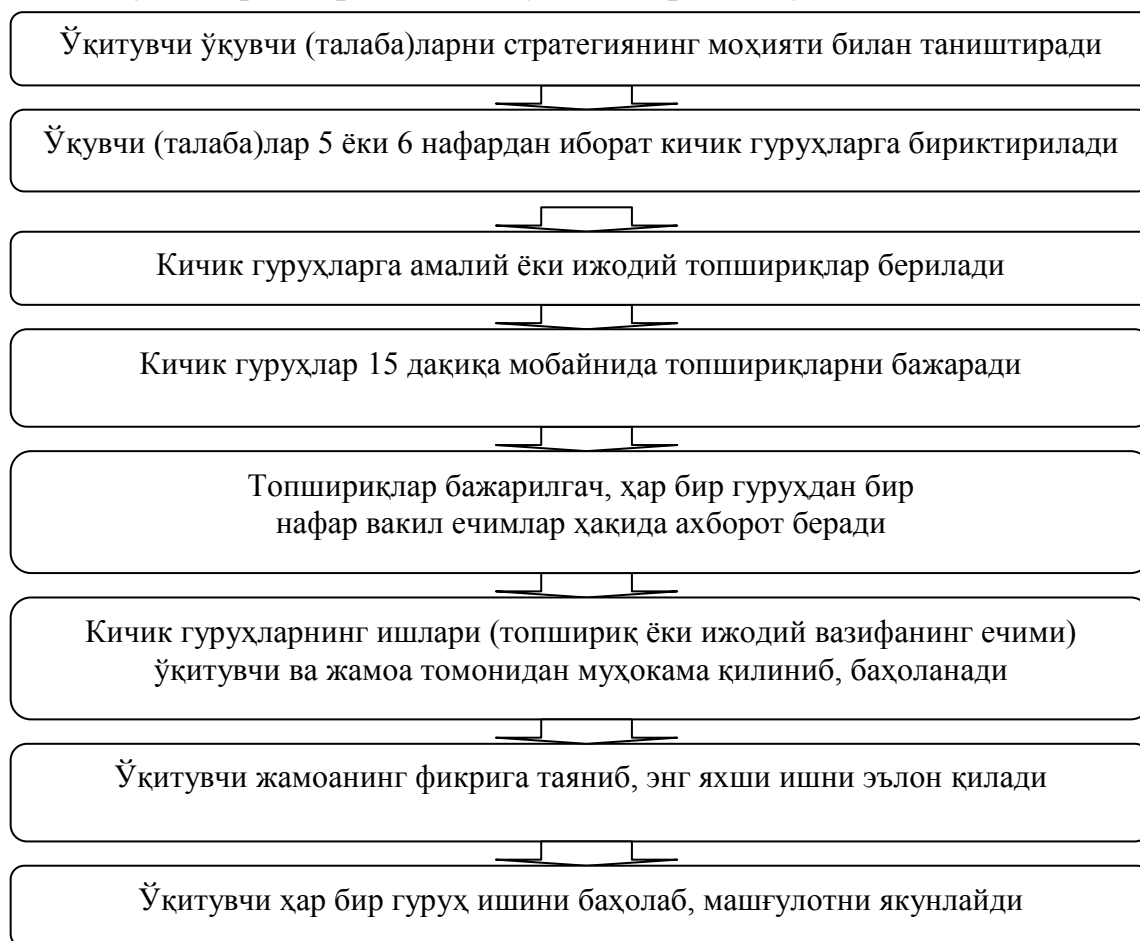

“Юмалоқланган қор” стратегиясидан муайян бўлим ёки боблар бўйича ўзлаштирилган назарий ва амалий билимларни мустаҳкамлаш мақсадида фойдаланиш самаралидир.

“ЯЛПИ ФИКРИЙ ҲУЖУМ” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия Ж.Дональд Филипс томонидан ишлаб чиқилган бўлиб, уни бир неча ўн (20-60) нафар ўқувчи (талаба)лардан иборат гуруҳларда қўллаш мумкин. У ўқувчи (талаба)лар томонидан янги ғояларнинг ўртага ташланиши учун зарур шароитни яратиб беришга хизмат қилади.

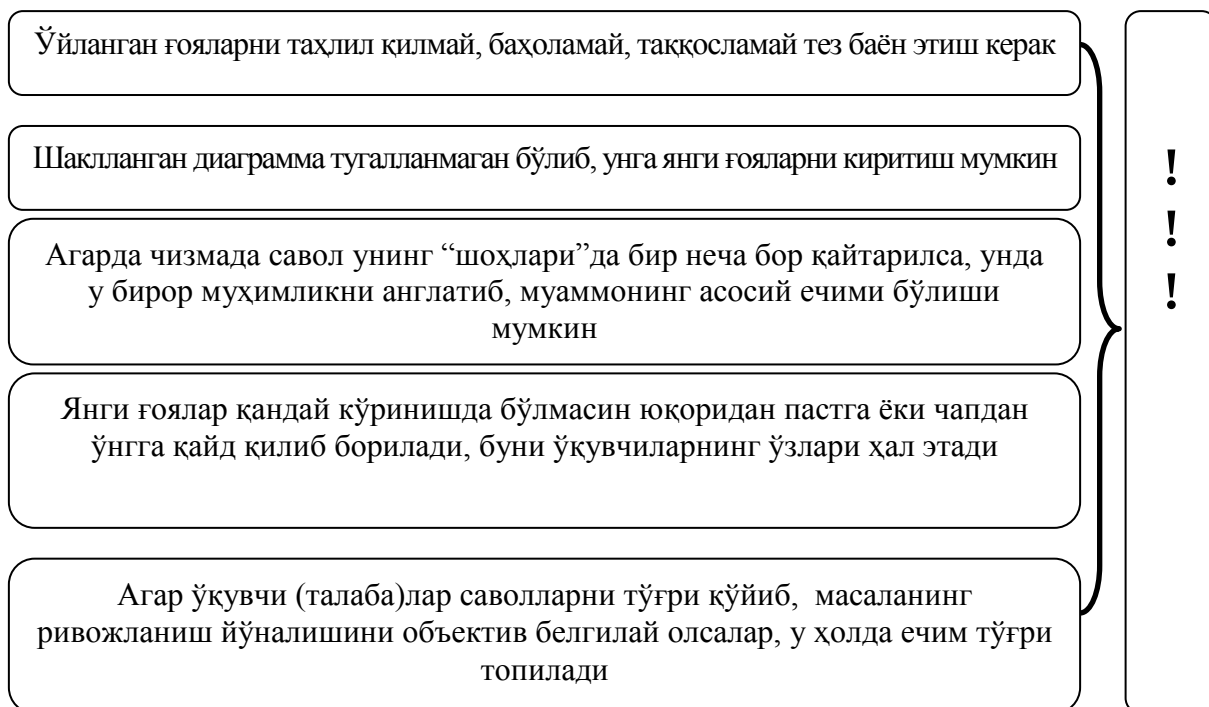
Машғулотларда стратегияни қўллаш тартиби қуйидагича:

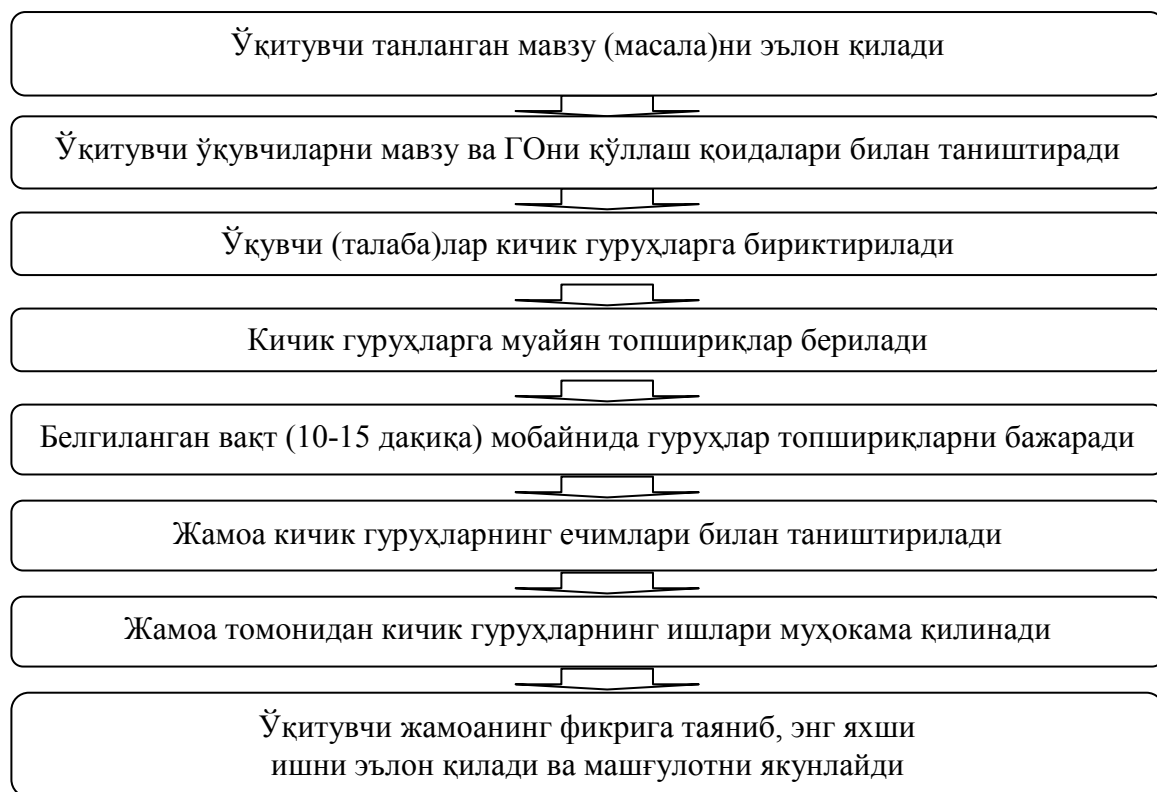
“ҚАНДАЙ?” ГРАФИК ОРГАНАЙЗЕРИ

График органиайзер ўқувчи (талаба)ларда ўрганилаётган мавзу, муаммо юзасидан умумий тасаввурларни ҳосил қилишга ёрдам беради. Уни қўллашда ўқувчи (талаба)ларда мантикий фикрлаш, мавзу моҳиятини ёритувчи таянч тушунча, маълумотларни муайян тизимга солиш, уларни таҳлил қилиш кўникмалари шаклланади.

Машғулотларда график органиайзерни қўллашда қуйидаги шартларга амал қилинади:

Таълим жараёнида график органиайзерни қўллаш тартиби қуйидагича:

Изоҳ: 1. Янги ғоялар график, кластер, тасвир кўринишида бўлиши мумкин.

2. Муамманинг ечими “Буни қандай бажариш лозим?”, “Қандай йўл тутиш тўғри?” каби саволларига жавоб топиш асосида ҳал қилинади.

3. Муаммони ечишда “Нима қилиш керак?” деган саволга ўйланиб қолмаслик лозим.

4. Саволларнинг изчил берилиши муҳим аҳамиятга эга.
5. Методни қўллашда муаммони ечиш йўлларигина изланмай, улардан самарали фойдаланиш чоралари ҳам ўрганилади.

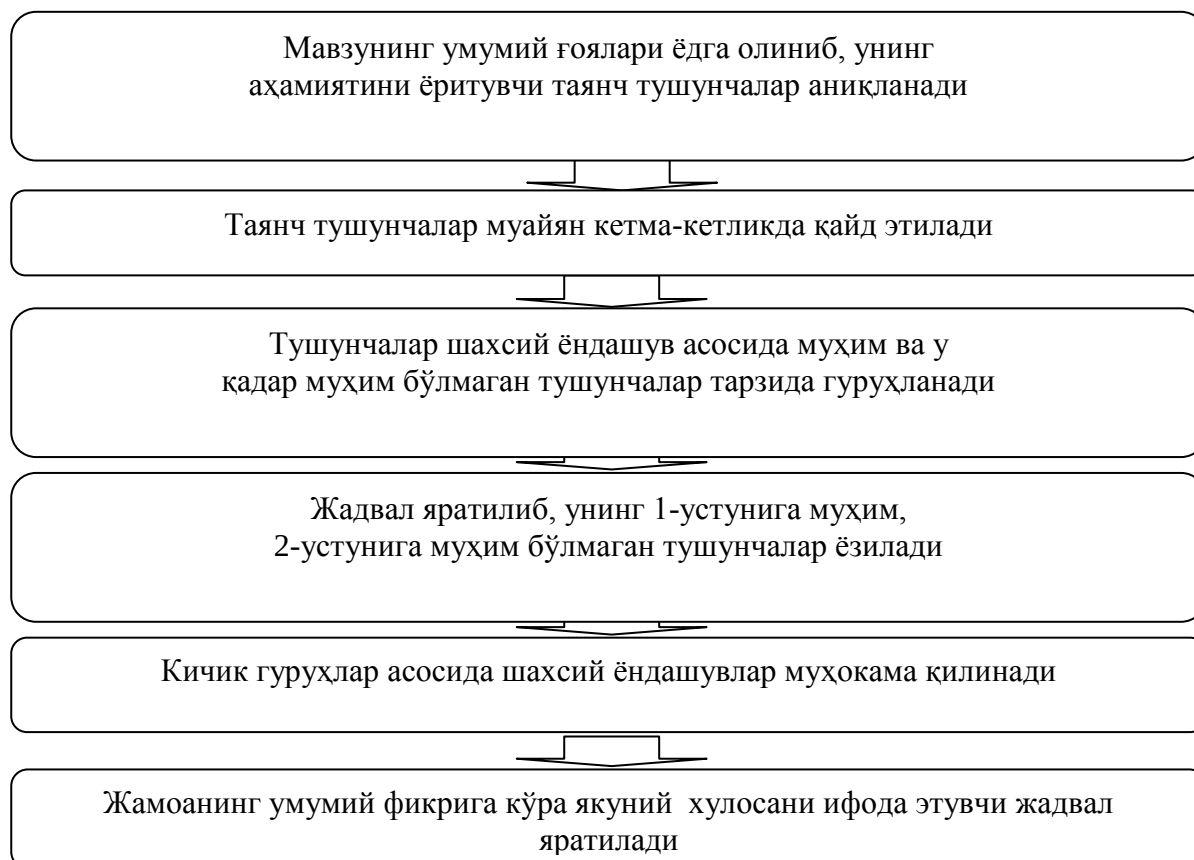
“ҚАРАМА-ҚАРШИ МУНОСАБАТ” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўз моҳиятига кўра ўқувчи (талаба)лар томонидан ўзлаштирилган билимларни таҳлил ҳамда синтез қилиш асосида мавзунинг ёритишда аҳамиятли бўлган таянч тушунчаларни асосий ва иккинчи даражали сифатида гуруҳларга ажратиш имконини беради.

Ўқувчи (талаба)лар фаолиятининг самарадорлигини таъминлаш учун уларнинг эътиборига қуйидаги жадвални тақдим этиш мақсадга мувофиқ:

Таянч тушунчалар:			
№	Муҳим тушунчалар	№	Муҳим бўлмаган тушунчалар
1.		1.	
2.		2.	
...		...	

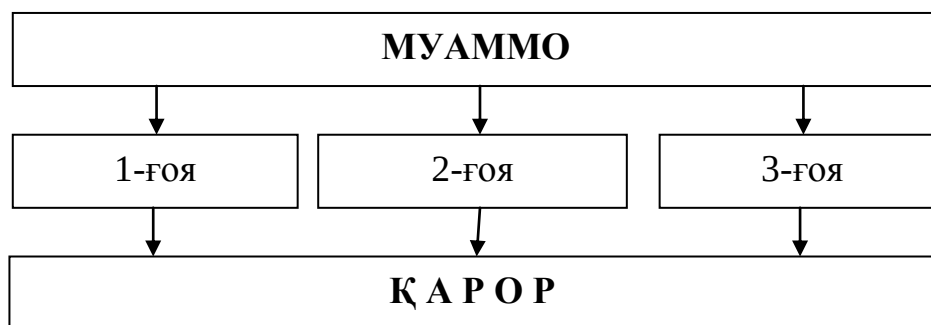
Машғулотда стратегияни қўллаш тартиби қуйидагича:

“ҚАРОРЛАР ШАЖАРАСИ” (“ҚАРОР ҚАБУЛ ҚИЛИШ”) СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия муайян фан асосларига оид бир қадар мураккаб мавзуларни ўзлаштириш, маълум масалаларни ҳар томонлама, пухта таҳлил этиш асосида, улар юзасидан муайян хулосаларга келиш, муаммо юзасидан билдирилаётган бир нечта хулоса орасидан энг мақбул ҳамда тўғриси топишга йўналтирилган техник ёндашувдир. У аввалги вазиятларда қабул қилинган қарорларни яна бир бора таҳлил қилиш, уни мукамал тушунишга хизмат қилади.

Таълимда стратегияни қўллаш ўрганилаётган муаммо юзасидан оқилона қарор қабул қилиш (хулосага келиш) учун ўқувчи (талаба)лар томонидан билдирилаётган ҳар бир вариантни таҳлил қилиш, мақбул ва номақбул жиҳатларини аниқлаш имкониятини яратади. Унга кўра машғулотларда ўқувчи (талаба)лар қуйидаги чизма асосида ишлайди (у ёки бу тартибдаги фаолиятни олиб боришда ёзув тахтасидан фойдаланади):

Мазкур стратегиянинг ўзига хос жиҳати шундаки, у бевосита маълум лойиҳа асосида қўлланилади. Лойиҳа қуйидаги кўринишга эга:

Умумий муаммо					
1-қарор варианты		2-қарор варианты		3-қарор варианты	
Афзал-лиги	Камчи-лиги	Афзаллиги	Камчилиги	Афзал-лиги	Камчилиги
ҚАРОР:					

Стратегия қуйидаги шартлар асосида қўлланилади:

Машғулот чоғида ўқитувчи энг аввал мунозара, таҳлил учун мавзуга оид бирор муаммони белгилайди; гуруҳлар томонидан қабул қилинган хулоса (қарор)ларни ёзиш учун плакатларни тайёрлайди

Ўқитувчи ўқувчи (талаба)ларни 4 ёки 6 нафардан кичик гуруҳларга ажратади; муаммонинг ҳал этиш, оқилона қарор қабул қилиш учун аниқ вақт белгиланади

Қарор қабул қилишда гуруҳларнинг ҳар бир аъзоси билдирган вариантнинг мақбул, номақбуллиги батафсил муҳокама қилиниб, афзаллиги, афзал эмаслиги ёзиб борилади; билдирилган вариантлар асосида муаммони ижобий ҳал этишга ёрдам берадиган усул ҳақида гуруҳ аъзолари бир тўхтамга келиб олади

Белгиланган вақт тугагач, ҳар бир гуруҳнинг лидери гуруҳ қарорини эълон қилади; билдирилган барча хулоса (қарор)лар ўқитувчи бошчилигида ўзаро қиёсланади

Изоҳ: 1. Муаммо бўйича билдирилган қарорлар юзасидан саволлар туғилса, уларга жавоб қайтарилади, ноаниқликларга аниқлик киритилади.
2. Агарда барча гуруҳлар муаммо юзасидан бир хил қарорга келинган бўлса, ўқитувчи бунинг сабабини изоҳлайди.

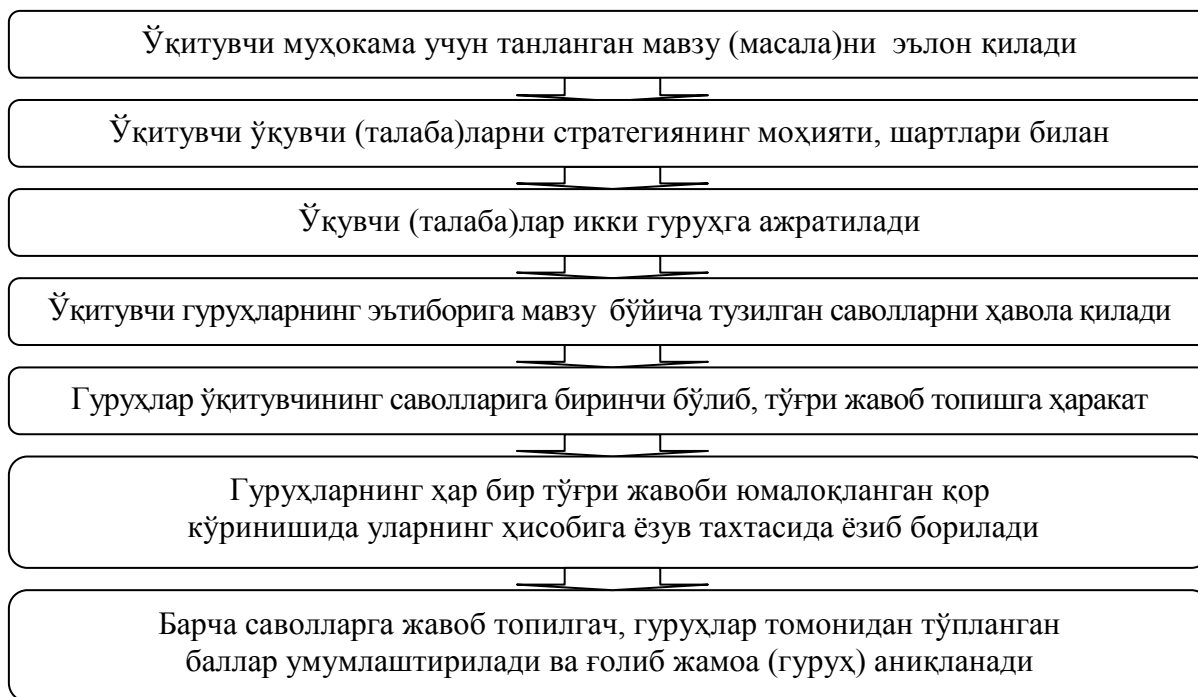
“ҚОРА ҚУТИ” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегияни қўллашдан мақсад ўқувчи (талаба)лар томонидан мавзунини пухта ўзлаштиришга эришиш, уларни фаолликка, ҳамкорликда ишлашга ундаш, вазиятни бошқариш, мантиқий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришдир.

Ундан фойдаланишда қуйидаги ҳаракатлар ташкил этилади:

1. Ўқитувчи ўқувчи (талаба)ларни стратегиянинг моҳияти билан таништиради.
2. Ўқувчи (талаба)лар жуфтлик (ёки кичик гуруҳ)ларга бириктирилади.
3. Жуфтлик (кичик гуруҳ)ларга мавзу моҳиятини ёритувчи асосий тушунчалар (таянч сўзлар, саналар, рақамлар, белгилар ва ҳ.к.)ни карточкаларга қайд этиш вазифаси юкланади.
4. Жуфтлик (гуруҳ)лар муайян вақт оралиғи (10-15 дақиқа)да топшириқни бажаради
5. Белгиланган вақт ниҳоясига етгач, ўқитувчи жамоа билан ҳамкорликда жуфтлик (гуруҳ)лар томонидан топшириқнинг бажарилишини текширади.
6. Топшириқни тўғри бажарган ўқувчи (талаба) ўқитувчи ролини бажаради ва топшириқнинг ечимини ёзув тахтасига ёзади.
7. Жамоа аъзолари ёзув тахтасида қайд этилган фикр (таянч сўзлар, саналар, рақамлар, белгиларнинг маънолари)ни шарҳлайди.
8. Тўғри жавоб берган ўқувчи “Ўқитувчи” ролини бажариб, жуфтлик (гуруҳ)ларга мавзу моҳиятини ёритувчи схема, жадвал, тасвир яратиш вазифасини топширади.
9. “Ўқитувчи” ролини бажарётган ўқувчи (талаба) ўқитувчи ёрдамида топшириқнинг бажарилишини текширади.
10. Ўқитувчи барча жуфтлик (гуруҳ)ларнинг ишини баҳолаб, машғулотни якунлайди.

Стратегия машғулотни ўзаро мусобақа кўринишида ташкил этилишини таъминлайди. Уни қўллашда ўқувчи (талаба)лар мавзу юзасидан тезкор, асосли, тўғри фикрлай олишлари лозим. Стратегияни қўллаш қуйидаги тарзда кечади:

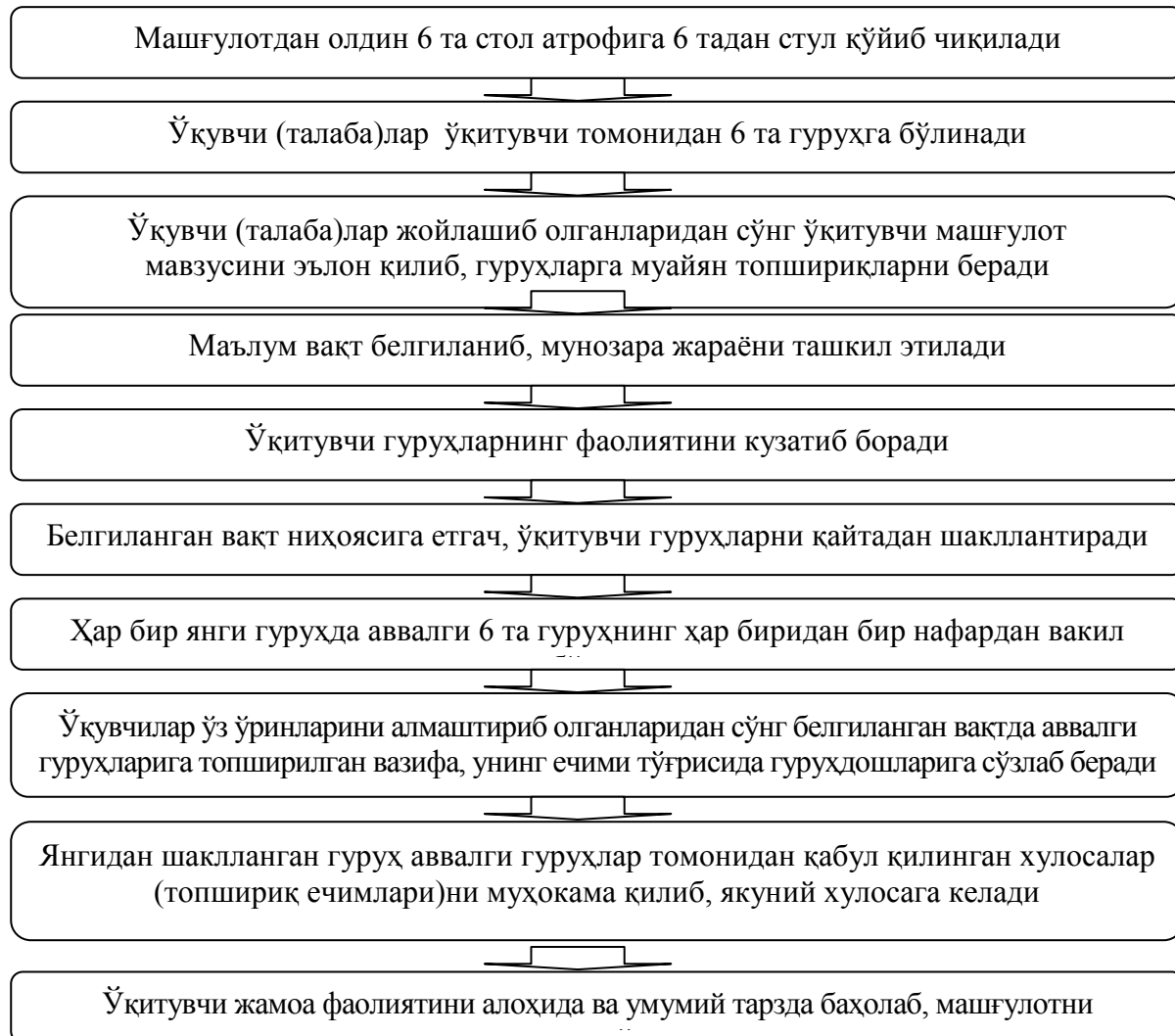
“6X6X6” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ёрдамида бир вақтнинг ўзида 36 нафар ўқувчи (талаба)ни муайян фаолиятга жалб қилиш орқали топшириқ ёки масалани ҳал этиш, гуруҳларнинг ҳар бир аъзоси имкониятларини аниқлаш, қарашларини баҳолаш мумкин. У асосида ташкил этилаётган машғулотда ҳар бирида 6 нафардан иштирокчи бўлган 6 та гуруҳ ўқитувчи томонидан ўртага ташланган муаммо (масала)ни муҳокама қилади. Белгиланган вақт ниҳоясига етгач, ўқитувчи 6 та гуруҳни қайта тузади. Қайтадан шаклланган гуруҳларнинг ҳар бирида аввалги 6 та гуруҳдан биттадан вакил бўлади. Янги шаклланган гуруҳ аъзолари ўз жамоадошларига аввалги гуруҳи томонидан муаммо (масала) ечими сифатида тақдим этилган хулосани баён этиб, ечимларни биргаликда муҳокама қилади.

Изоҳ: 1. Ўқувчиларни гуруҳларга бўлишда ўқитувчи қуйидагича йўл тутиши мумкин: 6 та столнинг ҳар бирига муайян объект (м: кема, тўлқин, балиқ, дельфин, кит, акула) сурати акс этган лавҳани қўйиб чиқади. Машғулот иштирокчиларига кема, тўлқин, балиқ, дельфин, кит, акула сурати тасвирланган (жами 36 та) варақчалардан бирини олиш таклиф этилади. Ҳар бир ўқувчи (талаба) ўзи танлаган варақчада тасвирланган сурат билан номланувчи стол атрофига қўйилган стулдан жой эгаллайди.

2. Ўқитувчи гуруҳларнинг фаолиятини кузатиб боришда зарур бўлганда уларга маслаҳатлар бериб, йўл-йўриқ кўрсатади, гуруҳлар томонидан топшириқларнинг тўғри ҳал этилганлигига ишонч ҳосил қилганидан сўнг гуруҳлардан мунозараларни яқунлашларини сўрайди.

Машғулотларда стратегияни қўллаш қуйидаги тартибда ташкил этилади:

“3Х4” СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия ўқувчи (талаба)ларни аниқ бир муаммони яқка ҳолда фикрлаб ҳал этиш, ечимини топиш, ғоялар орасидан муҳимини танлай билиш, бир неча муҳим фикрни умумлаштириш, улар асосида муаммо юзасидан аниқ тушунча ҳосил қилиш ва ўз фикрларини маъқуллай олишга ўргатади. У ўқувчи (талаба)ларни мустақил фикрлаш, жамоа бўлиб ишлаш, фикрларни жамлаб, назарий ва амалий тушунчалар ҳосил қилиш, жамоага ўз фикрини ўтказиш, ўз фикрини маъқуллаш, муаммони ечиш ва мавзуга умумий тушунча беришда ўрганилган барча мавзулар бўйича эгалланган билимларни амалда қўллашга ёрдам беради. Стратегия ёрдамида ўқувчи

(талаба)лар топшириқларни дастлаб индивидуал, сўнгра кичик гуруҳлар тартибида ёзма шаклда бажаради.

Изоҳ: 1. Гуруҳлар сонининг тўртта бўлиши стратегия самарадорлигини таъминлайди. Бунда машғулот зерикарли бўлмайди. Агар гуруҳлар сони 4 тадан ортиқ бўлса, гуруҳларни иккита катта гуруҳларга ажратиш мумкин.

2. Тарқатмали материалда кўрсатилган мавзу бўйича 3 та таянч тушунча (сўз, сўз бирикмаси ёки 3 та гап) ёзиш талаб этилади.

3. Дастлабки топшириқ бажарилгач, гуруҳлар соат мили йўналиши бўйича ўз жойларини ўзгартиради (1-гуруҳ 2-гуруҳнинг, 2-гуруҳ 3-гуруҳнинг, 3-гуруҳ 4-гуруҳнинг, 4-гуруҳ 1-гуруҳнинг ўрнини эгаллайди). Бу ҳолат ҳар бир гуруҳ ўзининг дастлабки ўрнига етиб келгунга қадар давом этади.

4. Гуруҳларнинг тақдимотидан сўнг ҳар бир ўқувчи (талаба) ҳам индивидуал равишда ўзининг муаллифлик ишини намойиш қилиши мумкин.

Машғулотда стратегияни қўллаш тартиби қуйидагича:

1. Ўқувчи (талаба)лар уларнинг сонига кўра кичик гуруҳларга ажратилади.
2. Ўқитувчи ўқувчи (талаба)ларни стратегия моҳияти ва уни қўллаш тартиби билан таништиради.
3. Ҳар бир кичик гуруҳга юқори қисмида ёзуви бўлган қоғозлар тарқатилади.
4. Кичик гуруҳлар белгиланган вақт мобайнида топшириқни бажаради.
5. Топшириқ бажарилгач, гуруҳлар соат мили йўналиши бўйича ўз жойларини ўзгартиради.
6. Бир гуруҳнинг ўрнини олган 2-гуруҳ аввалги гуруҳнинг ишини давом эттиради (яъни аввалги гуруҳ иши билан танишиб, унга учтадан янги фикр ёзиб қўяди).
7. Гуруҳ аъзолари яна бир бор жойларини алмаштиради.
8. Гуруҳларнинг алмашинуви улар дастлабки ўринларига қайтиб келгунларича давом эттади.
9. Ўз жойларига қайтиб келган кичик гуруҳлар тарқатмали материаллар асосида тўпланган барча фикрларни ўрганади ва умумлаштириб, яхлит ҳолатга келтиради.
10. Ҳар бир гуруҳдан бир нафар вакил чиқиб, гуруҳ ишини тақдим этади.
11. Ўқитувчи гуруҳ (ўқувчилар)нинг ишларини изоҳлаб, ишланмаларни баҳолайди.

“ОЛТИТА ФИКРЛОВЧИ ҚАЛПОҚЧА” (“ОЛТИТА ЎҚ”) СТРАТЕГИЯСИ

Стратегия муайян мавзу (муаммо) юзасидан бир неча, яъни ҳар бир уринишда биттадан фикрлаш операциясининг бажарилишини таъминловчи ҳаракат моҳиятини ифодалайди. Унга кўра ўқувчи (талаба)лар 6 хил рангдаги қалпоқларни кийиш орқали фикрлашнинг муайян жараёнларини амалга оширади.

Қалпоқларнинг ранги қуйидагиларни англатади:

Оқ қалпоқ	Далил ва рақамларга таянган ҳолда маълумот (ахборот)ларни аниқ ифодалаш талаб қилинади
Қизил қалпоқ	Ҳиссиёт, сезги, интуиция асосида муаммони олдиндан ҳис этиш
Қора қалпоқ	Фикрларни ифодалашда эҳтиёткор бўлиш, далилларнинг ҳақиқатга мос келишини таъминлаш, мулоҳазанинг оқилона бўлиши лозимлигини ёдда тутиш
Сарик қалпоқ	Муаммони самарали ҳал этиш йўлларини излаш, натижаларни кўра олиш, аҳамиятини баҳолаш зарур
Яшил қалпоқ	Ижодий изланиш, турли таклифларни кўриб чиқиш, янги ғояларни илгари суриш ва муқобил вариантларни излаш лозим
Кўк қалпоқ	Фикрларни таҳлил қилиш, фикрлаш жараёнини назорат қилиш орқали фикрларни умумлаштириш, якуний қарор қабул қилиш

Фикрловчи қалпоқчалардан икки йўл билан: ихтиёрий (2 та қалпоқчадан) ва изчил (навбат билан барча қалпоқчадан) фойдаланиш мумкин.

II. БЎЛИМ.

“ЎРТА ОСИЁ ТАБИЙ ГЕОГРАФИЯСИ” НИ ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ЎҚИТИШ ИМКОНИАТЛАРИ

**Ўқувчиларда шакллантириладиган таянч компетенциялар
элементлари:**

Коммуникатив компетенция:

A2

мустақил фикрини оғзаки ва ёзма тарзда ифода эта олиш, ўзининг мустақил фикрини оғзаки ва ёзма тарзда ифода эта олиш, гуруҳларда ижодий тарзда ишлай олиш, лойиҳаларни тузиш ва ҳимоя қила олиш.

A2+

мавзуга доир географик атама ва таянч сўзларни хорижий тилда айтилиши ва ёзилишини билиш.

Ахборотлар билан ишлаш компетенцияси:

A2

географик адабиётлардан самарали фойдалана олиш, улар асосида мавзули ахборотларни тайёрлай олиш, оммавий ахборот воситалари ҳамда интернет-сайтлардан географик мазмунга эга бўлган маълумотларни топа олиш.

A2+

интернет-сайтлардан об-ҳаво башорати, мамлакат ичидаги янгиликлар ҳақидаги лавҳаларни топа олиш ва уларни таҳлил қила билиш.

Ўзини ўзи ривожлантириш компетенцияси:

A2

мунтазам равишда ўз билимини оширишда географик манбалар билан мустақил тарзда ишлай олиш.

A2+

атрофидаги табиат манзаралари ва маданий ландшафтларни эстетик ҳис этиш.

Ижтимоий фаол фуқаролик компетенцияси:

A2

мактаб, маҳалласида олиб борилаётган тадбирларда мақсад йўлида фаол иштирок этиш, муомала маданиятга эга бўлиш.

A2+

ўз ўлкасининг ноёб табиат объектларини муҳофаза қилиш ва табиат бойликларида оқилона фойдаланиш тадбирларида ўз фикрларини баён эта олиши.

Миллий ва умуммаданий компетенцияси:

A2

умуминсоний ва миллий қадриятларга эътиқодли бўлиш, географик дунёқараш ва тафаккур асосида атрофимиздаги оламни объектив ҳолда,

сабаб-оқибат боғлиқликлари орқали яхлитлигини ва айни пайтда хилма-хиллигини англаш.

A2+

географик саёҳат ва кашфиётлар тарихи инсоният тарихининг ажралмас қисми эканлигини, ўз ўлкасининг қадимий маданият марказларидан бири эканлигини англаш.

Математик саводхонлик, фан ва техника янгиликларидан хабардор бўлиш ҳамда фойдаланиш компетенцияси:

A2

табиий ҳодисаларни (харорат, ёғинлар) акс эттирадиган жадвал, диаграмма ва графикларни тузиш.

A2+

мавзуга доир табиий ҳодисаларни (харорат, ёғинлар) акс эттирадиган жадвал, диаграмма ва графикларни тузиш ва уларнинг мазмунини таҳлил қила олиш.

1-БОБ. ЎРТА ОСИЁНИНГ ГЕОГРАФИК ЎРНИ, ЧЕГАРАЛАРИ ВА ТАБИЙ ГЕОГРАФИК ЎЛКА СИФАТИДА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

(4 соат, A2+: 6 соат)

1-мавзу: Ўрта Осиё табиий географик ўлкаси ҳақида тушунча (1 соат, A2+: 2 соат).

Дарснинг мазмуни. Курсни ўрганишнинг илмий, маънавий ва амалий аҳамияти. Ўрта Осиё Евросиёнинг табиий ўлкаларидан бири эканлиги. Ўлка ҳудудининг экваторга, бошланғич меридианга, океанларга нисбатан географик жойлашуви. Табиий географик чегаралар ўтказиш принцип лари. Шимоли-ғарбий ва шимолий чегараларнинг хусусиятлари. Ўлканинг шарқий ва жанубий чегараси тоғларнинг сувайирғичларидан, ғарбий чегараси денгиз қирғоғидан ўтказилиши.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда Ўрта Осиё табиий географик ўлкаси ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни шакллантириш.

Дарс жараёнида қуйидаги **вазифалар** амалга оширилади:

1. Ўқувчиларга Ўрта Осиё табиий географик ўлкаси, унинг ўзига хос хусусиятлари тўғрисида маълумотлар бериш.

2. Ўқувчиларни мавзуни чуқур ўзлаштиришларига имкон бериш.

3. Ўқувчиларда ўз ўлкаси табиатига нисбатан ҳурмат туйғусини уйғотиш.

4. Ўқувчиларда ватанпарварлик туйғуларини шакллантириш.

Дарс жиҳозлари: Дунёнинг табиий харитаси, Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “Инсерт” –график органайзери, “Биргаликда ўрганамиз” (“Кооп-кооп”), “Бешинчиси ортиқча”.

Дарснинг режаси:

1. Табиий географик районлаштириш. Евросиё табиий географик ўлкалари.
2. Ўрта Осиё ўлкасининг географик ўрни ва табиий шароити.
3. Ўрта Осиё ўлкасининг табиий географик хусусиятлари.
4. Ўрта Осиё тарихий меъморчилик ёдгорликлари, музей-шаҳарлари.

Дарснинг бориши:

I. “Инсерт”– график органайзери ёрдамида билимларни ўзлаштириш.

“Инсерт” жадвали – мустақил ўқиш вақтида олган ва эшитган маълумотларни тизимлаштиришни таъминлайди: олинган маълумотни тасдиқлаш, аниқлаш, четга чиқиш, кузатиш. Аввал ўзлаштирган маълумотларни боғлаш қобилятини шакллантиришга ёрдам беради. “Инсерт” методидан ўтилган боб, бўлим, мавзуни қайтариш, мустаҳкамлаш ва билимнинг ўзлаштирилиш даражасини аниқлаш мақсадида синф хонада якка ёки гуруҳларни жорий, оралиқ ва якуний баҳолашда фойдаланиш мумкин.

Ўқитувчи ўқувчиларга янги мавзуни мустақил ўқиб ўрганишлари учун дарслик, қўшимча адабиёт ва маълумотлардан фойдаланишлари лозим эканлигини айтади.

Ўқувчилар янги мавзуни мустақил ўқиб ўрганиш жараёнида қуйидаги жадвални тўлдирадилар: ***Инсерт жадвали***

V	+	–	?

II. Янги мавзуни ўрганиш ва дарслик билан ишлаш:

Ўқувчилар янги мавзуни ўқиб ўрганиш жараёнида олинган маълумотларни мустақил тизимлаштирадилар, яъни жадвал устунларига киритадилар. Белгилар қуйидагиларни англатади:

“V” – мен билган маълумотларга мос;

“–” – мен билган маълумотларга зид;

“+” – мен учун янги маълумот;

“?” – мен учун тушунарсиз ёки маълумотни аниқлаш, тўлдириб бериш керак.

III. “Инсерт” график органайзери ёрдамида ўзлаштирилган тушунчаларни мустаҳкамлаш.

Ўқувчилар жадвалдаги кетма-кетлик асосида биринчи, “V”– мен билган маълумотларга мос устуни бўйича ёзганларини ўқиб берадилар. Иккинчиси, “–” – мен билган маълумотларга зид устуни, учинчи “+” – мен учун янги маълумот устуни ва охири “?” – мен учун тушунарсиз ёки

маълумотни аниқлаш, тўлдириш керак устунини ўқиб берадилар. Ўқитувчи ўқувчиларни “?” – мен учун тушунарсиз ёки маълумотни аниқлаш, тўлдириш керак устунига жавоб беради, хулоса қилади, якунлайди ва баҳолайди.

IV. “Биргаликда ўрганамиз” (“Кооп-кооп”) – интерфаол методи ёрдамида билимларни ўзлаштириш.

Ўқитувчи мавзу матнини ўқиганлик даражаси бўйича 3-5 кишидан иборат бўлган ҳар хил гуруҳларни шакллантиради. Ҳар бир гуруҳга умумий мавзунинг бир қисmini топшириқ қилиб беради, бу бўйича барча ўқув гуруҳлари якка ҳолда ишлайди. Таянч (эксперт варақлар)ни тақдим этади. Топшириқни бажариш бўйича йўриқнома беради.

Кичик гуруҳларга бирлашишади. Ўқитувчи савол ва топшириқ беради. Ўқувчилар олдин ўйлаб кўришлари, сўнгра қисқа жавоблар ёзишлари керак бўлади. Гуруҳ ичида умумий топшириқ бўлинади. Гуруҳнинг ҳамма аъзолари алоҳида топшириқни бажарадилар ва барча мавзулар бўйича мустақил ишлайдилар. Ўқувчилар жуфтликларга бўлиниб, бир-бири билан фикр алмашадилар ва иккала жавобни мужассам этган умумий жавобни ишлаб чиқадиладар.

V. “Бешинчиси ортиқча” стратегияси ёрдамида ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

Ўқувчиларга қуйидаги вазифани бажариш топширилади: берилган рўйхатдан мавзуга тааллуқли бўлмаган тушунчаларни аниқланг ва уларни рўйхатдан чиқаринг, ҳаракатларингиз моҳиятини изоҳланг! Тушунчалар:

**Эратосфен, Аҳмад-ал-Фарғоний, Абу Райҳон Беруний,
Заҳриддин Муҳаммад Бобур, Муҳаммад Шайбонийхон**

2-мавзу: Табиий географик ўлка сифатида ўзига хос хусусиятлари (1 соат, A2+: 1 соат).

Дарснинг мазмуни: Табиий географик ўлка сифатида ўзига хос хусусиятлари: океанлардан узоқда, энг катта материк ўртасида, мўтадил ва субтропик кенгликларда жойлашганлиги, ундан келиб чиқадиган оқибатлар, экологик шароити жиҳатдан ҳам берк ҳавза экани, релефининг ўзига хослиги ва унинг табиий географик оқибатлари, Ўрта Осиёнинг жаҳон фани ва маънавиятига ҳисса қўшган буюк алломалар ватани эканлиги.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда Ўрта Осиё табиий ўлкасининг географик ўрни, чегаралари ва ўзига хос хусусиятлари ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни ривожлантириш.

Дарс жараёнида қуйидаги **вазифалар** амалга оширилади:

1. Ўқувчиларга Ўрта Осиё табиий ўлкасининг географик ўрни, чегаралари ва ўзига хос хусусиятлари тўғрисида маълумотлар бериш.

2. Ўқувчиларни Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.А.Каримов асарларида баён этилган “Ўзбекистоннинг стратегик ўрни” борасидаги қарашлар билан таништириш.

3. Ўқувчиларни Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегияси” фармони борасидаги қарашлар билан таништириш.

4. Ўқувчилар томонидан “ўлка”, “географик ўрин”, “чегара”, “давлат” каби географик тушунча ва атамаларнинг ўзлаштирилишига эришишда ватанпарварлик туйғуларини шакллантириш.

5. Таянч тушунча ва атамалар билан ишлаш кўникмаларини шакллантириш.

6. Ўқувчиларда Ўрта Осиё табиий ўлкасининг географик ўрни ҳақида тасаввур пайдо қилиш.

Дарс жиҳозлари: Дунёнинг табиий харитаси, Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, Интернет маълумотлари, тасвир, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “Сирли сандиқча”, “Тоифалаш-жадвали” – график органайзери.

Дарснинг режаси:

1. Ўрта Осиё алоҳида табиий географик ўлка.

2. Ўрта Осиё табиий ўлкасининг географик ўрни.

3. Чегаралари ва ўзига хос хусусиятлари.

Дарснинг бориши:

I. “Сирли сандиқча” технологияси ёрдамида билимларни ўзлаштириш.

Ўқитувчи янги мавзу баёнидан олдин ўтган дарсда ўқувчилардан уйга топшириқ қилиб “Сирли сандиқча” дан олинган географик атамалар юзасидан ўз жавобларини айтишларини сўрайди.

1. “Чилдухтарон” – Ўрта Осиёнинг энг чекка жанубий нуқтаси (форсчадан – “қирққиз” деган маънони билдиради).

2. “Туркистон ” – ҳозирги “Ўрта Осиё”– табиий географик маънода ўтмишда қўллаб келинган “Туркистон ” деган номга тўғри келади).

3. “Қорағиё ботиғи ” – Ўрта Осиёнинг энг паст нуқтаси – Каспий денгизи бўйида жойлашган ярим орол.

4. “Берк ҳавза” – Ўрта Осиёга нисбатан айtilган, ўзига хос хусусиятлардан бири.

5. “Тоғли Бадахшон” – Тожикистон Республикасидаги ягона автоном вилоят.

Ўқувчиларнинг жавобидан сўнг ўқитувчи томонидан янги мавзу баён этилади. Ўрта Осиё Евросиёнинг марказида яъни Осиёнинг жануби-ғарбий қисмида жойлашган. Ҳозирги кунда “Ўрта Осиё” деган тушунча икки хил

маънода юритилади. Биринчи тушунчада Ўрта Осиёнинг маъмурий боғлиниши кўзда тутилади. Бунда “Ўрта Осиё” деган ном 4 та Республика ҳудудини яъни Ўзбекистон, Тожикистон, Қирғизистон, Туркменистонни ўз ичига олади. Бироқ “Ўрта Осиё” 4 та республика ҳудудидан иборатдир деган тасаввур ҳудуднинг табиий географик жиҳатдан боғлинишларига монанд келмайди. Табиий географик нуқтаи назардан қараганда Ўрта Осиё деган номнинг иккинчи тушунчаси келиб чиқади. Ҳозирги “Ўрта Осиё” табиий географик маънода ўтмишда қўлланиб келинган (“Туркистон”) деган номга тўғри келади. Туркистон ҳақиқатан ҳам катта майдонни ишғол қилган. Туркий тиллар группасига мансуб бўлган халқларнинг тарқалган ерлари Туркистон деб аталган ва ўша вақтдаги Туркистон майдони ҳозирги Ўрта Осиё республикалари ва Жанубий ҳамда Марказий Қозоғистон банд қилиб турган ҳудудлардан ҳам катта бўлган. Ўлканинг энг шимолий нуқтаси ($53,8^{\circ}$ шимолий кенглик), Айиртов яқинида, энг жанубий нуқтаси Ҳиндикуш тоғларининг ғарбий тармоғи бўлган Сафедкўх тоғ тизмаси билан Нишопур тоғлари туташган жойда – Харид водийсида (34° шимолий кенглик), ғарбий нуқтаси Каспий денгизининг Манғишлоқ ярим оролидаги Тубқарағай бурнида ($50,3^{\circ}$ шарқий узунлик) ва шарқий нуқтаси Савр тоғларининг этагидаги Қора Иртиш дарёси водийсида ($85,6^{\circ}$ шарқий узунлик) жойлашган. Ўлка шимолдан жанубга 2200 км ва ғарбдан шарққа 2750 км га яқин масофага чўзилган.

“Тоифалаш-жадвали” – график органайзери ёрдамида билимларни мустаҳкамлаш.

Ўқувчилар тоифали шарҳлашни тузиш қоидаси билан танишадилар. Янги ўқув материали билан танишишдан сўнг, кичик гуруҳларда, олинган маълумот лавҳаларини бирлаштириш имконини берадиган тоифаларни излайдилар.

1-гуруҳ : Ўзбекистон Республикаси.

2-гуруҳ: Қозоғистон Республикаси.

3-гуруҳ: Қирғизистон Республикаси.

4-гуруҳ: Тожикистон Республикаси.

5-гуруҳ: Туркменистон Республикаси

Ўқувчилар тоифаларни жадвал кўринишида расмийлаштирадилар. Маълумотларни тоифага мос равишда бўладилар. Иш жараёнида тоифаларнинг айрим номлари ўзгариши мумкин. Янгилари пайдо бўлиши мумкин. Ҳар бир гуруҳ ўз номидан келиб чиқиб қуйида келтирилган “Тоифалаш жадвали” сингари, ўқитувчи томонидан берилган топшириқни тўлдирадилар.

ЎРТА ОСИЁ ТАБИЙ ҶЛКАСИ

ГЕОГРАФИК ҶРНИ	ЧЕГАРАЛАРИ	ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ
Ўрта Осиё Евросиё материгининг ўртасида жойлашган;	Ўлканинг чегараси жуда мураккаб;	Океанлардан узоқда, материкнинг ўртасида жойлашган;
Шимолий нуқтаси 53,8 ⁰ шим. кенгликда Айиртов яқинида;	Жануб ва шарқ томонларида чегара тоғларнинг сувайирғичидан ўтказилади;	Иқлими – қиши анча совуқ, ёзи иссиқ бўлган кескин континентал;
Жанубий нуқтаси Хиндикуш тоғларининг ғарбий тармоғи бўлган Сафедкўх;	Бу ерда тектоник чегаралар асос қилиб олинган;	Сувлари ташқарига чиқиб кетмайдиган, гидрографик жиҳатдан яхлит берк хавза;

3-мавзу: Ўрта Осиёнинг географик ўрганилиш тарихи (1 соат, А2+: 1 соат).

Дарснинг мазмуни: Ўрта Осиё жуда қадимий маданият марказларидан бири эканлиги. Ўлкани географик ўрганиш тарихи босқичлари: “Буюк ипак йўли” ташкил бўлгунча, “Буюк ипак йўли” даври, Россиянинг Ўрта Осиёни истило қилган ва истилодан кейинги даврлар, совет даври ва ҳозирги давр. Унинг қисқача таҳлили. Ўрта Осиё ва Ўзбекистонни географик ўрганишда Хитой, араб тадқиқотчилари, маҳаллий олимлар: Муҳаммад ал-Хоразмий, Абу Райҳон Беруний, Маҳмуд Қошғарий ва бошқа олимларнинг хизматлари. Рус ҳарбийлари ва олимларининг географик ишлари. Географ олимлар – Н.А. Когай, Л.Н. Бабушкин, К. Зокиров, М. Қориев, Н. Долимов, Ҳ. Ҳасанов, З. Ақромов, А. Рафиқов ва бошқаларнинг ишлари. Ҳозирги даврдаги географик тадқиқотлар.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда Ўрта Осиё ҳақидаги дастлабки маълумотлар, Геродот, Страбон, Птоломей ва бошқаларни асарлари ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни шакллантириш ва такомиллаштириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. “Буюк Ипак йўли” мавжуд бўлган давр ҳақида умумий маълумот бериш.

2. Ўрта Осиё табиатини ўрганишда ўз хиссасини қўшган буюк алломалар, юртдошларимиз ҳақида алоҳида тўхталиб ўтиш.

3. Ўқувчиларни Республикамиз Биринчи Президенти И.А.Каримов асарларида баён этилган “Тарихсиз келажак – йўқ” борасидаги қарашлар билан таништириш.

4. Ўқувчиларда “Буюк Ипак йўли”, унинг моҳияти ҳамда ўрганиш тарихи босқичлари тўғрисидаги тушунчаларни ҳосил қилиш.

5. Ўқувчиларга Ўрта Осиёнинг географик текширилиш тарихи ҳақидаги билимларни шакллантиришнинг аҳамияти тўғрисида маълумотлар бериш.

6. Ўқувчиларга Ўрта Осиёнинг текширилиш тарихи, унинг моҳияти, хусусиятлари, таркиб топиш йўллари, босқичлари хусусида батафсил маълумотлар бериш.

7. Ўқувчилар томонидан “Буюк Ипак йўли”, “Сўғдиёна”, “Бактрия”, “Мурғоб” каби географик номларни ўзлаштириш жараёнида ватанпарварлик туйғуларини шакллантириш.

Машғулот мазмуни:

1. Ўрта Осиё табиатини ўрганиш тарихининг биринчи босқичи.
2. Ўрта Осиё табиатини ўрганиш тарихининг иккинчи босқичи.
3. Ўрта Осиё табиатини ўрганиш тарихининг учинчи босқичи.
4. Ўрта Осиё табиатини ўрганишга катта хисса қўшган олимлар.

Дарс жиҳозлари: Дунёнинг табиий харитаси, Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “Ақлий ҳужум”, “Бумеранг” – стратегияси.

Дарс шакллари: маъруза, суҳбат, синф-дарс, муаммоли вазиятларни ҳал этиш.

Усуллар: нутқ, оёқ-қўл ва гавда ҳаракатларидан унумли фойдаланиш.

Мақсаднинг натижаланганлиги: ўқувчиларда билимларини эркин фаоллаштиради, мавзуни ўрганиш жараёнида, унинг асосларини чуқур фарқлашга ва англаб етишга, дарс жараёнида олинган билимларни тартибга солишга тизимлаштиришга кўмаклашади, агарда машғулот жараёнида қуйидаги дидактик талабларга амал қилинса:

- мақсаднинг аниқлиги;
- машғулот мазмунининг пухталиги, шакл, метод ва воситаларининг самарали эканлиги;
- машғулот жараёнида техник воситалар хизматидан самарали фойдаланиш;
- машғулот жараёнида ўқувчилар ёш хусусиятларининг ҳисобга олинганлиги, мустақиллигининг таъминланганлиги;
- ўқувчиларнинг машғулотга бўлган ижобий муносабатлари, фаолликлари ва б.

Назорат ва баҳолаш усуллари: якка тартибдаги, гуруҳли ва оммавий сўровлар, матн асосида ўқувчилар томонидан мавзунинг ўзлаштириш даражасини аниқлаш.

I. “Ақлий ҳужум” – стратегияси ёрдамида билимларни ўзлаштириш.

Назорат учун тавсия этиладиган саволлар:

1. “Буюк Ипак йўли” ҳақида нималарни биласиз?
2. “Буюк Ипак йўли” мавжуд бўлган даврлар ҳақида қандай маълумотга эгасиз?
3. Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти И.А.Каримов асарларида “Буюк Ипак йўли” ҳақида қандай маълумотлар келтирилган?
4. “Буюк Ипак йўли” мавжуд бўлган даврда Ўзбекистон ҳудуди қандай ўрин эгаллаган?
5. “Буюк Ипак йўли” мазмунини Сиз қандай тушундингиз?
6. Ипак йўли миллодан аввалги нечанчи асрларда асосий савдо йўли бўлиб ҳисобланган?
7. Ўрта Осиё табиатини ўрганиш тарихини нечта босқичи мавжуд?
8. Ўрта Осиё табиатини ўрганишган алломалардан кимларни биласиз?
9. Ўрта Осиё табиатини ўрганишда ўз хиссасини қўшган буюк алломалар, юртдошларимиз ҳақида қандай маълумотларга эгасиз?
10. Ўрта Осиё географиясига асос солган маҳаллий олим ким?
11. Муҳаммад ибн ал-Хоразмийнинг “Ер тасвири” номли асари нечанчи йил рус тилига таржима қилинган?
12. Захриддин Муҳаммад Бобурнинг қайси асарида Ўрта Осиё табиати ҳақида муҳим маълумотлар келтирилган?
13. “Бобурнома” асарига муносабат билдиринг.
14. Хитой сайёҳи Чжан-Сянь Иссиқкўл, Фарғона ва Хоразм табиатини, аҳолиси ва ҳўжалигини қачон ва неча йил давомида ўрганган?

Дарсинг бориши:

II. “Ақлий ҳужум”, “Бумеранг” – стратегияси асосида билимларни ўзлаштириш.

Ўқитувчи янги мавзу ва режаларини доска (ёзув тахтаси)га ёзади ва мавзу дарсликдан фойдаланилган ҳолда мустақил ўрганилиши керак эканлигини айтади.

Ўқитувчи ҳар бир гуруҳ ва унинг ҳар бир аъзосига мустақил ўқиб ўрганиш, фикрлаш ва ёдда сақлаб қолиш учун алоҳида-алоҳида аниқ вазифалар беради:

- 1-гуруҳ: Ўрта Осиё табиатини ўрганиш тарихининг биринчи босқичи.
- 2-гуруҳ: Ўрта Осиё табиатини ўрганиш тарихининг иккинчи босқичи.
- 3-гуруҳ: Ўрта Осиё табиатини ўрганиш тарихининг учинчи босқичи.
- 4-гуруҳ: Ўрта Осиё табиатини ўрганишга хисса қўшган олимлар.

Ҳар бир ўқувчи ўз гуруҳига берилган вазифадаги мавзу билан танишади. Ҳар бир гуруҳ аъзоси дарслик матнидан фақат ўзига берилган қисминигина ўқиб ўрганади ҳамда керакли жойларини дафтарларига ёзиб олади.

Белгиланган 10 дақиқадан сўнг олдиндан ўқитувчи томонидан тайёрланган, рақамлар ёзилган қоғозлар ўқувчиларга берилади ва ўқувчилар хоҳлаган рақамларини танлаб оладилар. Қоғоздаги рақамлар гуруҳдаги ўқувчилар сонига боғлиқ, иложи борича гуруҳларда ўқувчилар сони бир хил бўлиши керак. 1-6 гача бўлган рақамлардан биттадан танлаб олишади, 1 рақамини танлаганлар 1 столга, 2 рақамини танлаганлар 2 столга ва ҳоказо, 6 столга келиб жойлашади. Столларда 5 та мавзу бўйича гуруҳ аъзолари йиғилдилар, янги гуруҳ ташкил этилади.

III. Янги мавзунинг ўрганиш ва дарслик билан ишлаш:

Ҳар бир гуруҳ аъзоси ўрганиб чиққан матн маълумоти бўйича қолган гуруҳ аъзоларига тўлиқ маълумот беради. Бунга ҳам ўқувчиларни ўзлаштиришларига қараб регламент белгиланади. Бу вазифани бажаришда ўқувчидан ҳам ўқитувчи, ҳам ўқувчи вазифасини бажариш талаб қилинади. Аввал, ўқитувчи сифатида у ўрганган маъруза матнини синфдошига тушунадиган қилиб гапира бера олиши, ўзи мустақил ўрганган маъруза матнининг асосий жойларига барчанинг эътиборини ва диққатини қарата олиши, бошқа гуруҳ аъзоларини тушуниш ва ўзлаштириш қобилиятларини текшириб кўриш имкониятига эга бўлади. Ўқувчи сифатида синфдошларини ҳурмат, сабр-тоқат ва эътибор билан эшита олиши, таҳлил қилиши ва фикрлаши, эшитганларини ёдда сақлаб қолиши талаб қилинади.

Гуруҳ аъзолари бир-бирларига ўз матнларини гапириб берадилар. Ўқитувчи ўрганилган материал гуруҳ аъзолари томонидан қанчалик ўзлаштириб олинганини текшириб кўриш мақсадида ҳар бир гуруҳ аъзоси бир-бирларига ўз матнларидан келиб чиққан ҳолда саволлар беришлари мумкинлигини айтади. Шундай қилиб, гуруҳ ичида ички назорат савол-жавоб орқали ўтказилади. Бу эса, гуруҳдаги тингловчиларни бир-бирларига сўзлаб берган материалларини бошқалар томонидан ўзлаштирилганлик даражасини аниқлашга, мустаҳкамлашга ёрдам беради. Шундан сўнг, ўқитувчи ҳамма ўқувчиларнинг ўзлари аввал эгаллаган жойларига қайтиб келишларини сўрайди.

IV. Янги мавзунинг мустаҳкамлаш:

Ўқитувчи синф хонасидаги ўқувчиларнинг барчаси янги мавзу ҳақида умумий маълумотга эга бўлганликларини ҳисобга олган ҳолда, синфдаги ҳар бир ўқувчидан хоҳлаган маъруза матни бўйича сўраши мумкинлигини айтади. Ўқитувчи ёки махсус тузилган эксперт гуруҳи ўқувчиларга назорат саволлари билан мурожаат қилади. Жавоблар 5 балл асосида баҳоланиши ўқитувчи томонидан тушунтирилади, масалан, саволларга тўлиқ жавоб берган ўқувчига – 5 балл, жавобни тўлдирган ўқувчига – 4 балл, ўтирган жойдан лўқма ташлаган ўқувчига – 3 балл.

Изоҳ: Гуруҳ аъзоларининг жавобларини юқорида кўрсатилган тартибда баҳолаш балларни қўйиб бориш, умумлаштириш учун ҳар бир гуруҳ ўзига гуруҳ қатнашчиларидан бирини “ҳисобчи” этиб тайинлаши мумкин (“ҳисобчи” ҳам даврада бўлаётган савол-жавоблар мулоқатида иштирок этади). Умуман олганда, агар ўқувчи фаоллик кўрсатмаган ёки савол – жавобларда иштирок этмаган бўлса ҳам унинг шу дарс жараёнида бирон нарсани билиб олган ҳолда унга энг кичик балл берилиши мумкин. Бу ўқувчини кейинчалик шу шаклдаги дарсларда фаол бўлишга ундайди.

4-мавзу: Ўрта Осиё аҳолиси ва сиёсий харитаси (1 соат, А2+: 2 соат).

Дарсининг мазмуни: Ўрта Осиёнинг аҳолиси кўп миллатли бўлиб, унда ўзбек, қозоқ, туркман, қирғиз, уйғур, тожик, афғон, форс, рус, украин, корейслар ва бошқалар яшаши. Аҳолининг сони (давлатлар бўйича) ва зичлиги. Ўрта Осиёда аҳолининг ҳудудий жойлашишида ўзига хос хусусиятлар. Ўрта Осиё сиёсий-маъмурий харитаси, ўлка ҳудудида бутунлигича ва қисман жойлашган давлатлар.

Дарсининг мақсади: Ўқувчиларда Ўрта Осиё аҳолиси ва сиёсий харитасининг кейинги икки аср давомидаги ўзгаришлар ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни шакллантириш ва такомиллаштириш.

Дарс жараёнида қуйидаги **вазифалар** бажарилади:

1. Ўқувчиларга Ўрта Осиё аҳолисига оид билимларни бериш.
2. Ўқувчиларни “Дунёнинг сиёсий харитаси” мазмуни билан таништириш.
3. Ўқувчилар томонидан мавзу мазмуни ва моҳиятининг чуқур ўзлаштирилишини таъминлаш.
4. Ўқувчиларда Ўрта Осиё халқлари тўғрисидаги тушунчани қарор топтириш.
5. Муҳокама қилинаётган мавзулар ҳақида мушоҳада қилишга, уларни тушуниш, ўргатиш борасида турли мезонларни асос қилиб олган ҳолда, муайян изчилликда тасаввур қилишга замин яратиш.
6. Ўқувчиларни эркин фикр-мулоҳазаларини билдиришга йўналтириш.
7. Ўқувчиларни дарс жараёнидаги фаолликларини таъминлаш.
8. Ўқувчиларда турли халқ вакилларига нисбатан чексиз ҳурматни уйғотиш.

Дарс жиҳозлари: Дунёнинг табиий харитаси, Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “Чархпалак” – стратегияси.

Дарснинг режаси:

1. Ўрта Осиё аҳолиси.
2. Ўрта Осиё сиёсий харитасидаги ўзгаришлар.

Дарснинг бориши:**I. “Чархпалак” – стратегияси асосида билимларни ўзлаштириш.**

Вазифа ўқитувчи томонидан тушунтирилади, сўнгра мавзунини мустаҳкамлаш ва ўзлаштирилганлик даражасини аниқлаш мақсадида якка ҳолда (индивидуаль) жадвал шаклида тарқатма материал берилди. Жадвалда Ўрта Осиё сиёсий харитасининг кейинги икки аср давомидаги ўзгаришлар динамикаси жадвал кўринишида берилди. Унда Ўрта Осиёни босиб олиниши, хонликлар, уездлар, давлатлар ва республикалар динамикаси йилларда берилди. Биринчи устунда хонликлар, уездлар, давлатлар ва республикалар кетма-кетликда жойлаштирилган, кейинги устунларда босқичлар кетма-кет берилди. Биринчи устундаги номлар, уларнинг кўринишини қайси устунга тўғри келишини тўлдириш ўқувчиларга вазифа қилиб топширилади. Улар бу вазифадан келиб чиққан ҳолда тўғри жавобни аниқлайдилар ва керакли устунга + (плюс) белгисини қўйиб борадилар. Ўқувчиларни мавзу юзасидан хулоса чиқаришга ўргатиши – ушбу стратегиянинг яна бир муҳим томонларидан бири ҳисобланади.

Ҳар бир гуруҳда ўқувчилар сони бир хил бўлиши керак. Ҳар бир ўқувчи якка ҳолда берилган жадвални тўлдириб чиқади. Ўқитувчи ўқувчиларни фаоллаштириб, уларни вазифани қай даражада бажараётганларини назорат қилиб туради. Жадвал қуйидаги кўринишга эга.

Ўрта Осиё сиёсий харитасидаги ўзгаришлар

№	Хонлик., уезд., давлат., респуб-лар	Бирин. босқич	Иккин. босқич	Учин. босқич	Тўрт. босқич	Бешин. босқич
1.	Ўрта Осиё					
2.	Бухоро амирлиги					
3.	Қўқон хонлиги					
4.	Тожикистон					
5.	Бухоро республикаси					
6.	Хоразм республикаси					
7.	Россия империяси					
8.	Хива хонлиги					
9.	Қозоғистон					
10	Қўқон уезди					
11	Ўрта Осиё мухторияти					
12	Туркманистон					
13	Бухоро хонлиги					
14	Қирғизистон					

II. Мавзуни мустаҳкамлаш:

Гуруҳлар бажарган вазифаларини бир-бирлари билан алмаштирилади, яъни 1 гуруҳ, 2 гуруҳга, 3 гуруҳга ва ҳакозо. Гуруҳлар сонига қараб бу жараён бир неча бор бажарилади, токи 1 гуруҳ вазифаси ўзига қайтиб келгунига қадар.

Ўқитувчи жавобларни ўқийди, ўқувчилар ўзлари бажарган вазифани текширади, баҳолайди, таҳлил қилади. Ўқитувчи хулоса қилиб, ўқувчиларни баҳолайди.

№	Хонлик., уезд., давлат., респуб-лар	Бирин. босқич	Иккин. босқич	Учин. босқич	Тўрт. босқич	Бешин. босқич
1.	Ўрта Осиё				+	+
2.	Бухоро амирлиги	+				
3.	Қўқон хонлиги	+			+	+
4.	Тожикистон				+	+
5.	Бухоро Республикаси			+		
6.	Хоразм Республикаси			+		
7.	Россия империяси	+				
8.	Хива хонлиги	+	+			
9.	Қозоғистон				+	+
10	Қўқон уезди		+			
11	Ўрта Осиё мухторияти			+		
12	Туркменистон				+	+
13	Бухоро хонлиги		+			
14	Қирғизистон				+	+

III. “Биргаликда ўрганамиз” (“Кооп-кооп”) – интерфаол методи ёрдамида билимларни ўзлаштириш.

Ўқитувчи мавзу матнини ўқиганлик даражаси бўйича 3-5 кишидан иборат бўлган ҳар хил гуруҳларни шакллантиради. Ҳар бир гуруҳга умумий мавзунинг қисмини – бир топшириқ беради, бу бўйича барча ўқув гуруҳлари ишлайди. Таянч (эксперт варақлар)ни тақдим этади. Топшириқни бажариш бўйича йўриқнома беради.

Кичик гуруҳларга бирлашишади. Ўқитувчи савол ва топшириқ беради. Ўқувчилар олдин ўйлаб кўришлари, сўнгра қисқа жавоблар ёзишлари керак бўлади. Гуруҳ ичида умумий топшириқ бўлинади. Гуруҳнинг ҳамма аъзолари алоҳида топшириқни бажарадилар ва барча мавзулар бўйича мустақил ишлайдилар. Ўқувчилар жуфтликларга бўлиниб, бир-бири билан фикр алмашадилар ва иккала жавобни мужассам этган умумий жавобни ишлаб чиқадиладар.

IV. “Бешинчиси ортиқча” стратегияси ёрдамида ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

Ўқувчиларга қуйидаги вазифани бажариш топширилади: берилган рўйхатдан мавзуга тааллуқли бўлмаган тушунчаларни аниқланг ва уларни рўйхатдан чиқаринг, ҳаракатларингиз моҳиятини изоҳланг! Тушунчалар:

**Бухоро амирлиги, Хива хонлиги, Қўқон хонлиги,
Бухоро хонлиги, Қўқон амирлиги**

2-БОБ. ГЕОГРАФИК ХАРИТАЛАР. ВАҚТ ҲИСОБИ (6 соат. Географик номлар А2+: 10 соат)

5-мавзу: Географик хариталар. Харита андозалари (проекциялар) ҳақида тушунча (1 соат, А2+: 1 соат).

Дарснинг мазмуни: Хариталардаги хатоликлар ва картографик андозалар (проекциялар). Хариталардаги хатоликлар ва картографик андозалар (проекциялар) ҳақида умумий тушунча. Азимутал, конусли, цилиндрли, турли андозалардаги хатоликлар.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда харита андозалари (проекциялар), хариталардаги хатоликлар ҳамда харита тузиш андозалари ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни ривожлантириш.

Дарс жараёнида қуйидаги **вазифалар** бажарилади:

1. Ўқувчиларга харита андозалари (проекциялари) га оид билимларни бериш.

2. Ўқувчиларни хариталардаги хатоликлар мазмуни билан таништириш.

3. Ўқувчилар томонидан харита тузиш андозалари коидаларини ўзлаштирилишини таъминлаш.

4. Ўқувчи онгида харита андозалари сайёрамизнинг қабарик юзасини текис юзада тасвирлашнинг математик усули эканлиги тўғрисидаги тушунчани қарор топтириш.

5. Ўқувчиларга Ўзбекистон хариталари тўғри, тенг томонли конуссимон андозадан тузилган эканлиги ҳақида билимларни бериш.

6. Ўқувчиларни муаммонинг ҳал этилиши борасида афзаллик ва камчиликларни объектив кўрсата олишга ва сўнгида хулоса чиқара олишга ўргатиш.

Дарс жиҳозлари: Дунёнинг табиий харитаси, Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “Елпиғич” – стратегияси.

Дарснинг режаси:

1. Харита андозалари, проекциялар.

2. Хариталардаги хатоликлар.

3. Харита тузиш андозалари.

Дарснинг бориши:

I. “Елпиғич” – стратегияси асосида билимларни ўзлаштириш.

Янги мавзу ўқувчиларга мустақил ўқиб, тайёрланиб, ўрганиб келишлари учун олдиндан вазифа қилиб берилади. Ўқитувчи дарс бошланишидан олдин мунозара, таҳлил учун мавзуга оид бирор муаммони белгилайди. Ушбу стратегия бир неча босқичда ўтказилиши ҳақида

ўқувчиларга маълумот беради, гуруҳларга вазифалар таркатади, қўйилган вазифа гуруҳларда бажарилиши кераклигини таъкидлайди, муаммонинг ҳал этилиши борасида афзаллик ва камчиликларини кўрсатишлари, сўнгида хулоса чиқаришлари кераклигини таъкидлайди ва муайян вақт белгилайди.

Гуруҳлар вазифаларини қуръа ташлаш ёрдамида аниқлаб оладилар. Бериладиган вазифалар қуйидаги кўринишда бўлади:

1-гуруҳ

Глобус	
Географик объектлар тасвирланиши	Глобусдаги хатоликлар
Хулоса:	

2-гуруҳ

Харита	
Географик объектлар тасвирланиши	Харитадаги хатоликлар
Хулоса:	

3-гуруҳ

Тенг бурчакли андозалар	
Афзалликлари	Камчиликлари
Хулоса:	

4-гуруҳ

Тенг майдонли ёки тенг ҳажмли андозалар	
Афзалликлари	Камчиликлари
Хулоса:	

5-гуруҳ

Ихтиёрий андозалар	
Афзалликлари	Камчиликлари
Хулоса:	

III. Гуруҳларда ишлаш жараёни:

Гуруҳ вазифани бажариш жараёнида ҳар бир аъзоси томонидан билдирилаётган фикр-мулоҳазаларнинг мақбуллик даражаларини батафсил муҳокама қилади. Барча гуруҳ аъзолари томонидан билдирилган фикр-мулоҳазалар, ҳар бир муаммонинг афзаллик ва камчилик жиҳатларини, барча маълумотлар компьютер иш столида берилган гуруҳлар вазифасига ёзиб борилади. Билдирилган фикрлар асосида муаммони ижобий ҳал этишга хизмат қилувчи усул хусусида гуруҳ аъзолари умумий хулосага келиб оладилар ва жадвални тўлдирадилар

IV. Мавзунини мустаҳкамлаш ва гуруҳлар тақдими:

Муаммонинг афзаллик ва камчилик жиҳатлари ўқиб ёки оғзаки айтиб берилади. Гуруҳнинг умумий битта тўғри хулосаси гуруҳ тақдимотининг сўнгида, барча гуруҳлар ўз жавобларини таклиф қилганларидан сўнг айтилади. Тақдимот давомида шу гуруҳ аъзолари фаол иштирок этиб, тўлдириб борадилар.

Тақдимот тугагач гуруҳ аъзоларига ўқитувчи томонидан қўшимча саволлар берилиши мумкин. Ҳар бир тақдимот ўқитувчи томонидан изоҳланади ва асослаб баҳоланади.

6-мавзу: Географик хариталар ва уларнинг шартли белгилари (1 соат, А2+: 1 соат).

Дарснинг мазмуни: Географик хариталар, аэро ва космик фотосуръатлар, жой плани, улар орасидаги фарқлар. Картографик тасвирлаш усуллари.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда географик хариталар ва уларнинг шартли белгилари ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни ривожлантириш.

Дарс жараёнида қуйидаги **вазифалар** бажарилади:

1. Ўқувчиларга хариталар география фанининг ҳамма соҳаларида қўлланилиши ва унинг асосий таркиби эканлиги ҳақида тўлиқ маълумот бериш.

2. Ўқувчиларга географик хариталар ва уларнинг шартли белгилари оид билимларни бериш.

3. Хариталар мазмуни билан таништириш.

4. Ўқувчилар томонидан мавзу моҳиятининг чуқур ўзлаштирилишини таъминлаш.

5. Ўқувчи онгида хариталар ва ундаги шартли белгилар тўғрисидаги тушунчани қарор топтириш.

6. Ўқувчиларда география фанига нисбатан ҳурматни такомиллаштириш.

Дарс жиҳозлари: Дунёнинг табиий харитаси, Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “Тушунчалар таҳлили” – стратегияси.

Дарснинг режаси:

1. Жой плани.
2. Аэросуръат.
3. Космик суръат.
4. Хаританинг шартли белгилари.

Дарснинг бориши:

I. “Тушунчалар таҳлили” – стратегияси асосида билимларни ўзлаштириш.

Ўқитувчи дарс режаси асосида янги мавзу бўйича умумий маълумотларни беради. Технология бажарилиш жараёнида, ўқувчилар мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир йўла маълумот беришларини, шу билан бирга уларнинг ҳар бирини алоҳида-алоҳида кичик қисмларда муҳокама қилишлари мумкинлиги айтиб ўтилади. Масалан, бирор бир тушунча таърифи берилади, ўқувчи нимани таърифи эканлигини кўрсатиб ёки ёзиб беради. Шундан сўнг қуйидаги тарқатма материалларни (лавҳа) ўқувчиларга беради:

№	Таъриф	Тушунча	Тўғри жавоб
1.	Жойнинг йирик масштабда тузилган чизмасидир –	Харита	
2.	Ернинг ва бошқа сайёраларнинг сунъий йўлдошлар ёрдамида олинган тасвиридир –	Жой плани	

II. Гуруҳларда ишлаш жараёни:

Дарслик билан якка (индивидуаль) ишлаш жараёнида ҳар бир ўқувчи ўзига берилган вазифани мустақил дарслик, атлас ва қўшимча адабиёт ҳамда ўқитувчидан эшитган маълумотлар асосида тўғри жавобини бўш катакларга ёзади.

III. Мавзунини мустахкамлаш:

Ўқитувчи тўғри жавобни айтиб туради, ўқувчилар ўзларини баҳолайдилар.

№	Таъриф	Тушунча	Тўғри жавоб
1.	Жойнинг йирик масштабда тузилган чизмасидир –	Харита	1-2
2.	Ернинг ва бошқа сайёраларнинг сунъий йўлдошлар ёрдамида олинган тасвиридир –	Жой плани	2-3
3.	Ер юзаси ёки унинг бир қисмининг самолёт ва бошқа учувчи асбоблар ёрдамида олинган тасвир –	Космик суръат	3-4

4.	Ернинг ва бошқа сайёралар юзасининг кичрайтирилиб ва умумлаштириб, шартли белгилар билан текис юзага туширилган тасвири	Аэросуръат	4-1
5.	Харита масштабида тасвирлаб бўлмайдиган нарсалар, воқеа ва ҳодисалар тасвирланади –	Ранг бериш усули	5-10
6.	Воқеа ва ҳодисаларнинг ҳудудий тарқалишини тасвирлашда қўлланилади –	Нукта усули	6-5
7.	Бир хил қийматга эга бўлган воқеа ва ҳодисаларни тасвирлашда қўлланилади –	Чизиқлар усули	7-7
8.	Нарсаларни, воқеа ва ҳодисаларнинг тарқок жойланишини тасвирлашда ишлатилади –	Чегара усули	8-6
9.	Бир хил воқеа ва ҳодисаларнинг тарқалишини тасвирлашда қўлланилади –	Ҳаракат белгилари – кўрсаткич чизиқлар усули	9-8
10	Воқеа ва ҳодисаларнинг ҳаракат ва йўналишини кўрсатишда ишлатилади –	Белгилар усули	10-9

7-мавзу: Хариталарнинг турлари, улардан фойдаланиш (1 соат, А2+: 1 соат).

Дарснинг мазмуни: Хариталардан илмий ишларда фойдаланиш. Хариталар ёрдамида географик кесмалар тузиш. Атласлар ва уларнинг турлари.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларга хариталар нималиги, унда нималар таъсвирланиши, географик атласлар ва уларнинг турлари ҳақида билим бериш, глобуснинг яратилиш тарихи ва турлари тўғрисида маълумот бериш, уларнинг бир-биридан фарқини тушунтириш ва бу борадаги билимларини янада такомиллаштириш.

Дарс жараёнида қуйидаги **вазифалар** бажарилади:

1. Ўқувчиларга хариталарнинг турлари ва глобус ҳақида тўлиқ маълумот бериш.
2. Ўқувчиларда географик хариталар ва уларнинг турларига оид билимларни ривожлантириш.
3. Харита турлари ҳақидаги билимларни такомиллаштириш.
4. Ўқувчиларда географик атласлар ва уларнинг турларига оид билимларни шакллантириш.
5. Глобус ва унинг турлари ҳақидаги тасаввурни шакллантириш.
6. Ўқувчилар томонидан мавзу моҳиятининг чуқур ўзлаштирилишини таъминлаш.
7. Ўқувчиларда умумий географик ва мавзули хариталар тўғрисидаги тушунчани қарор топтириш.

8. Ўқувчиларни харита, атлас ва глобусларни бир-биридан фарқлай олишга, таққослашга, солиштиришга, ўзига хос хусусиятларни топишга ўргатиш.

Дарс жихозлари: Турли мавзудаги хариталар: Дунёнинг табиий харитаси, Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, ўсимлик харитаси, дарслик, атласлар, глобус, тарқатма материаллар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “Венн диаграммаси” – графикли органайзер.

Дарсинг режаси:

1. Хариталар ва уларнинг турлари.
2. Географик атласлар ва уларнинг турлари.
3. Глобус ва унинг турлари

Дарсинг бориши:

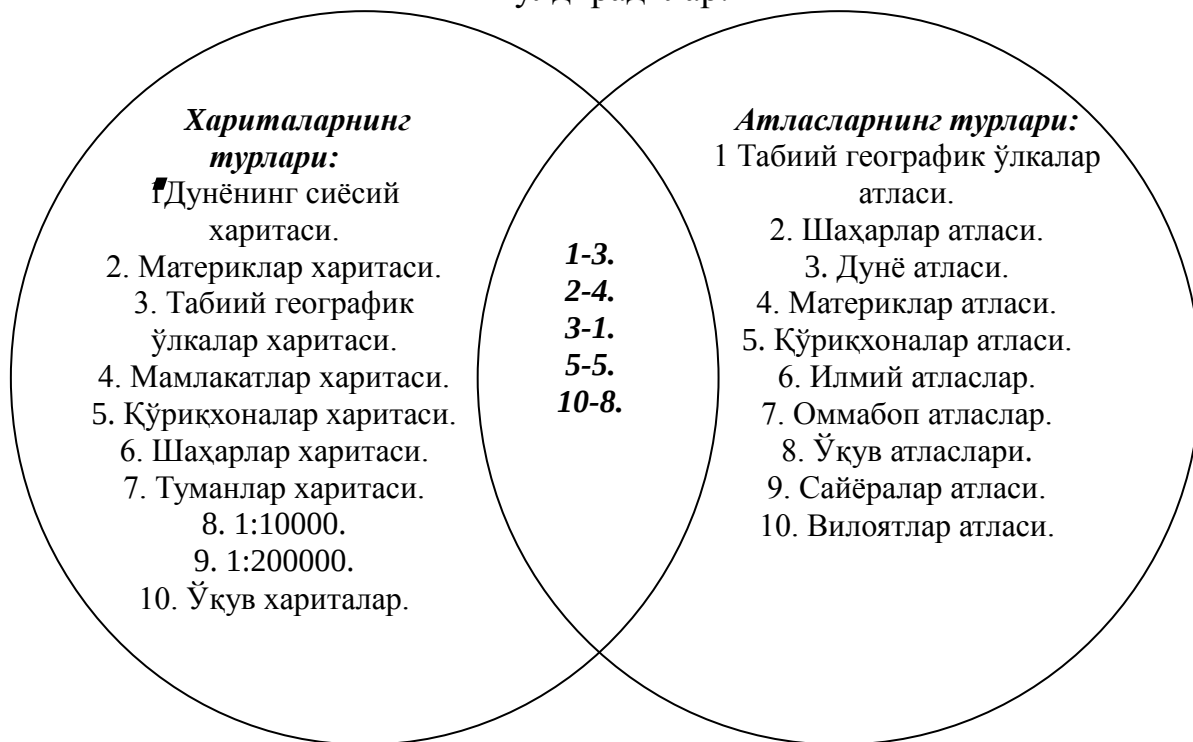
I. “Венн диаграммаси” – графикли органайзерини асосида билимларни ўзлаштириш.

Ўқитувчи синф ўқувчиларини 4-та гуруҳга ажратиб олади ва вазифаларни тақсимлайди. Венн диаграммасини тузиш қондаси билан танишадилар. 1-2 гуруҳ: Харита ва атласларни турларини таққослайдилар ва диаграммани тўлдирадилар. 3-4 гуруҳ: Глобус ва хариталарни турларини таққослайдилар ва диаграммани тўлдирадилар.

II. Гуруҳларда ишлаш жараёни:

Жуфтликларга бирлашадилар, ўзларининг диаграммаларини таққослайдилар ва тўлдирадилар. Алоҳида кичик гуруҳларда Венн диаграммасини тузадилар ва кесишмайдиган жойларни тўлдирадилар. Доираларни кесишувчи жойида, икки доира учун умумий бўлган, маълумотлар рўйхатини тузадилар.

1-2 гуруҳ: Харита ва атласларни турларини таққослайдилар ва тўлдирадилар:

3-4 гуруҳ: Харита ва глобусларнинг турларини таққослайдилар ва тўлдирадилар:

III. Мавзуни мустаҳкамлаш:

Ҳар бир гуруҳ ўз ишини тақдимот қилиб беради. Тақдимот вақтида шу гуруҳ аъзоларидан бир киши чиқиши мумкин. Қолган гуруҳ аъзолари тақдимот давомида фаол иштирок этиб, тўлдириб борадилар.

Тақдимот тугагач гуруҳ аъзоларига ўқитувчи томонидан қўшимча саволлар берилиши мумкин. Ҳар бир тақдимот ўқитувчи томонидан изоҳланади, янги маълумотлар билан тўлдирилади, асослаб борилади, ўқувчилар билими баҳоланади.

8-мавзу: Топографик хариталар (1 соат, А2+: 1 соат).

Дарсинг мазмуни: Топографик хариталар. Топографик хариталар ҳақида тушунча, уларнинг географик хариталардан фарқи. Топографик хариталарнинг градусли ва километрли тўрлари, шартли белгилари. Топографик хариталарда рельефни тасвирлаш усуллари, горизонталларни ўқиш, улар ёрдамида рельеф шакллари ва элементларини аниқлаш.

Дарсинг мақсади: Ўқувчиларга илмий-тадқиқот ишларида хариталардан фойдаланиш ҳамда хариталар ёрдамида географик кесмалар тузишни ўргатиш ҳамда шу бўйича билимларини такомиллаштириш.

Дарсда хариталардан фойдаланиш жараёнида қуйидаги **вазифалар** бажарилади:

1. Ўқувчиларда илмий-тадқиқот ишларида географик хариталардан фойдаланишнинг ва унинг амалий аҳамияти ҳақидаги билимларини такомиллаштириш.

2. Ўқувчи онгида хариталар ёрдамида географик кесмалар тузиш бўйича билимларни шакллантириш.

3. Илмий-тадқиқот ишларида хариталардан фойдаланиш билим, кўникмаларни такомиллаштириш.

4. Хариталар ёрдамида географик кесмалар тузиш ҳақидаги тасаввурни шакллантириш.

5. Ўқувчилар томонидан мавзу моҳиятини чуқур ўзлаштирилишини таъминлаш.

6. Ўқувчилар онгида харитавий тадқиқот усули тўғрисидаги тушунчани қарор топтириш.

7. Ўқувчиларни хариталар ёрдамида географик кесмалар тузишга ўргатиш.

Дарс жиҳозлари: Турли мавзудаги хариталар: Дунёнинг табиий харитаси, Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, ўсимлик харитаси, атласлар, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “Биргаликда ўрганамиз” (“Кооп-кооп”) – интерфаол методи.

Дарсинг режаси:

1. Хариталарни халқ хўжалигидаги аҳамияти.

2. Илмий-тадқиқот ишларида хариталардан фойдаланиш.
3. Хариталар ёрдамида географик кесмалар тузиш.

Дарсинг бориши:

I. “Биргаликда ўрганамиз” (“Кооп-кооп”) – интерфаол методи ёрдамида билимларни ўзлаштириш.

Ўқитувчи мавзу матнини ўқиганлик даражаси бўйича 3-5 кишидан иборат бўлган ҳар хил гуруҳларни шакллантиради. Ҳар бир гуруҳга умумий мавзунинг бир қисмини – бир топшириқ қилиб беради, бу бўйича барча ўқув гуруҳлари ишлайди. Таянч (эксперт варақлар)ни тақдим этади. Топшириқни бажариш бўйича йўриқнома беради.

II. Гуруҳларда ишлаш жараёни:

Кичик гуруҳларга бирлашишади. Ўқитувчи савол ва топшириқ беради. Ўқувчилар олдин ўйлаб кўришлари, сўнгра қисқа жавоблар ёзишлари керак бўлади. Гуруҳ ичида умумий топшириқ бўлинади. Гуруҳнинг ҳамма аъзолари алоҳида топшириқни бажарадилар ва барча мавзулар бўйича мустақил ишлайдилар. Ўқувчилар жуфтликларга бўлиниб, бир-бири билан фикр алмашадилар ва иккала жавобни мужассам этган умумий жавобни ишлаб чиқишга ҳаракат қиладилар. Гуруҳ аъзолари гуруҳ ичида кичик маърузаларини тинглайдилар. Умумий маърузани ифодалайдилар.

III. Мавзунини мустаҳкамлаш:

Ўқитувчи 2-3 та жуфтликларга доска (ёзув тахтаси)га чиқариб, ўз ишини қисқа якунини ифодалаб беришини таклиф қилади ва уларнинг жавобларини изоҳлайди. Ўқитувчи вазифани гуруҳ қай даражада тушунганлигини текширади. Гуруҳ сардорлари ёки ҳамма жуфтликлар кетма-кетлик алгоритми сақланган ҳолда маъруза тақдимотини ўтказадилар. Ўқитувчи топшириқни бажариш натижасини, ютуғини, муомала маданиятини назорат қилади. Гуруҳлардаги иш якунини ва натижалар тақдимотини эълон қилади. Ўқитувчи янги мавзуга якун ясайди. Гуруҳ натижаларининг таҳлили ва баҳолашини ўтказди, ғолиб-гуруҳни ёки жуфтликни аниқлайди ва рағбатлантиради.

9-мавзу: Топографик хариталар билан ишлаш. Назорат иши (1 соат, А2+:2 соат).

Дарсинг мазмуни: Топографик хариталарнинг амалий аҳамияти. Топографик хариталар ёрдамида ориентирлаш, азимутларни аниқлаш тартиби, географик (ҳақиқий) ва магнит азимутлар ҳақида тушунча.

Дарсинг мақсади: 1-вариант. Ўқувчиларда топографик хариталар ва уларнинг шартли белгилари ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни такомиллаштириш.

Дарсда хариталар ёрдамида топографик хариталар билан ишлаш жараёнида қуйидаги **вазифалар** бажарилади:

1. Ўқувчиларга топографик хариталарга оид билимларни бериш.

2. Ўқувчиларга топографик хариталар ва уларнинг шартли белгилари бўйича билимларни шакллантириш.

3. Ўқувчиларда топографик хариталар ва уларнинг шартли белгилари ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиш.

4. Топографик хариталардан фойдаланиш бўйича билим, кўникмаларни шакллантириш.

5. Ўқувчилар томонидан мавзу моҳиятининг чуқур ўзлаштирилишини таъминлаш.

6. Ўқувчиларда топографик хариталар ва уларнинг шартли белгилари тўғрисидаги тушунчани қарор топтириш.

7. Ўқувчиларни топографик хариталар ёрдамида маълумотлар тўплашга ўргатиш.

8. Ўқувчиларни ўқув материални мустақил, чуқур ва яхлит ҳолатда ўрганишга, ижодий тушуниб етишга, эркин эгаллашга ҳамда нутқи раво бўлишга йўналтириш.

Дарс жиҳозлари: Дунёнинг табиий харитаси, Ўрта Осиё ва Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 5 ва 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “Бумеранг” – стратегияси, “Тест” технологияси.

Дарснинг режаси:

1. Топографик хариталар ҳақида тушунча.

2. Топографик хариталарнинг шартли белгилари.

3. Давлат геодезия тўри, таянч нуқталари.

4. Масштабсиз шартли белгилар.

Дарснинг бориши:

I. “Бумеранг” – стратегияси асосида билимларни ўзлаштириш.

Ўқитувчи ҳар бир гуруҳ ва унинг ҳар бир аъзосига мустақил ўқиб ўрганиш, фикрлаш ва ёдда сақлаб қолиш учун алоҳида-алоҳида аниқ вазифалар беради:

1-гуруҳ: Топографик хариталар ҳақида тушунча.

2-гуруҳ: Топографик хариталарнинг шартли белгилари.

3-гуруҳ: Давлат геодезия тўри, таянч нуқталари.

4-гуруҳ: Масштабсиз шартли белгилар.

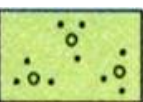
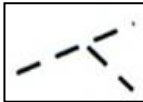
Ҳар бир ўқувчи ўз гуруҳига берилган вазифадаги мавзу билан танишади. Ҳар бир гуруҳ аъзоси дарслик матнидан фақат ўзига берилган қисминигина ўқиб ўрганади ҳамда керакли жойларини дафтарларига ёзиб олади.

Белгиланган 10 дақиқадан сўнг олдиндан ўқитувчи томонидан тайёрланган, рақамлар ёзилган қоғозлар ўқувчиларга берилади ва ўқувчилар хоҳлаган рақамларини танлаб оладилар. Қоғоздаги рақамлар

гуруҳдаги ўқувчилар сонига боғлиқ, иложи борида гуруҳларда ўқувчилар сони бир хил бўлиши керак. 1-6 гача бўлган рақамлардан биттадан танлаб олишади, 1 рақамини танлаганлар 1 столга, 2 рақамини танлаганлар 2 столга ва ҳоказо, 6 столга келиб жойлашади. Столларда 5 та мавзу бўйича гуруҳ аъзолари йиғилдилар, янги гуруҳ ташкил этилади. Ҳар бир гуруҳ аъзоси ўзи мустақил ўрганиб чиққан вазифа бўйича матн маълумотини қолган гуруҳ аъзоларига тўлиқ гапириб беради.

II. “Тест” – технологияси асосида билимларни ўзлаштириш.

Ўқитувчи синф хонасидаги ўқувчиларнинг барчаси янги мавзу материаллари билан таниш эканликлари, улар ҳақида тўлиқ маълумотга эга бўлганликларини ҳисобга олган ҳолда, синфдаги ҳар бир ўқувчидан тест ёки саволларга жавоб олишини айтади ва тарқатма материални беради. Саволлар наъмунасида лавҳа:

1. Топографик план ва хариталарда рельеф нима ёрдамида тасвирланади?	Ж. Горизонталлар ёрдамида.	
2. Қуйидаги шартли белги нимани билдиради?	Ж. Ўтлоқ.	
3. Топография сўзининг маъноси нима?	Ж. Юнонча “topos” – жой, “онома” – исм.	
4. Қуйидаги шартли белги нимани билдиради?	Ж. Бутазорни.	
5. Қуруқлик юзасидаги мутлоқ баландлиги бир хил бўлган нуқталарни туташтирувчи чизиқлар нима деб аталади?	Ж. Горизонталлар	
6. Қуйидаги шартли белги нимани билдиришини айтинг.	Ж. Жарликлар	
7. Горизонталларга қўйиладиган нишаб (қия) томонни кўрсатувчи белги-чизиқча нима дейилади?	Ж. Бергштрих.	
8. Қуйидаги шартли белги нимани билдиришини айтинг.	Ж. Сўқмоқ йўли.	
9. Топографик пландан кимлар кўпроқ фойдаланадилар?	Ж. Ҳарбийлар, қурувчилар, йўлсозлар, сайёҳлар.	
10. Қуйидаги шартли белги нимани билдиришини айтинг?	Ж. Кенг баргли ўрмон.	

Дарснинг мақсади: 2-вариант. Ўқувчиларда топографик хариталардан географик объектларнинг координаталарини аниқлашда фойдаланиш афзалликлари ҳақида умумий маълумотларни бериш, бу борадаги билимларни ривожлантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. “Топографик хариталардан фойдаланиш” мавзуси бўйича умумий обзорни ташкил этиш.

2. Интерфаол методлар ёрдамида ўқувчилар томонидан “Топографик хариталардан фойдаланиш” мавзуси бўйича ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

3. Ўқувчиларни “Топографик хариталардан фойдаланиш” мавзуси ўзлаштиришда “БББ” график органайзерини тадбиқ этиш қоидалари билан таништириш.

4. Мавзу бўйича мавжуд билимларини эркин баён этиш, билишни истаганларини айта олиш қобилиятларини шакллантириш.

5. Ўқувчиларда дарс жараёнида билмаганларини билиб олиш, олинган билимларни тартибга солиш, мавзунинг асосий тушунчаларини чуқур фарқлаш, англаб етиш, тизимлаштириш каби хусусиятларни шакллантириш.

6. Ўқувчиларни “Топографик хариталардан фойдаланиш” мавзуси бўйича назорат варағи билан ишлаш қоидалари билан таништириш.

Дарс жихозлари: Дунёнинг табиий харитаси, Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, 5-7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “Ақлий ҳужум”, “Бешинчиси ортиқча”, “Қора кути” стратегияси, “Биламан, билишини хоҳлайман, билиб олдим” (БББ)– графикли органайзери.

Дарснинг режаси:

1. Топографик хариталар билан ишлаш.

2. Расмда кўрсатилган хариталар билан ишлаш.

3. Харитага қараб азимутларни аниқлаш.

4. Матнда берилган топографик хариталар.

Дарснинг бориши:

I. “Ақлий ҳужум” стратегияси ёрдамида ўқувчилар томонидан “Топографик хариталардан фойдаланиш” мавзуси ўзлаштириш даражаси аниқланади:

1. Топографик хариталар географик хариталардан нимаси билан фарқ қилади?

2. Топографик хариталарда хатоликлар нега кам бўлади?

3. Топографик хариталар масштаблари қандай бўлади?

4. Топографик хариталардан қандай соҳаларда кўпроқ фойдаланилади?

5. Топографик хариталарда километрли тўр нима?

6. Топографик хариталарнинг шартли белгилари қандай?

II. “БББ” – графикли органайзери ёрдамида билимларни ўзлаштириш.

Ўқув топшириқни ҳамкорликда бажариш учун ташкил этилган, ўқув жараёнида кичик гуруҳларда ишлашга мўлжалланган (2 тадан – 8 тагача иштирокчи) таълимни ташкил этиш шаклидир. Бунда асосий топшириқ натижа эмас балки, гуруҳ ичидаги ҳамкорлик жараёнидир. Ўқитувчи ёзув доска (ёзув тахтаси)ни учга бўлади: 1. Биладим; 2. Билишни хоҳлайман; 3. Билиб олдим, деб ёзиб қўяди. Ўқитувчи ўқувчиларга қараб, топографик хариталар ҳақида нималар биласиз? Деган савол билан мурожат қилади. Ўқувчиларнинг жавоби ўқитувчи томонидан оғзаки такрорланади ва “Биладим” устунига ёзиб борилади.

Ўқитувчи ўқувчиларга қараб, топографик хариталардан фойдаланиш ҳақида нималарни билишни хоҳлайсиз? Деган савол билан мурожат қилади. Ўқувчиларнинг жавоби ўқитувчи томонидан “Билишни хоҳлайман” устунига ёзиб борилади.

Биладим	Билишни хоҳлайман	Билиб олдим

Ўқитувчи дарслик, қўшимча адабиёт ва Интернет маълумотлари асосида тайёрланган POWER POINT такдимоти ёрдамида янги мавзунини баён қилиб бериш жараёнида, айнан ўқувчилар “Билишни хоҳлайман” устунига ёзган фикрларга эътибор беради.

Ўқитувчи ўқувчиларга қараб, топографик хариталардан фойдаланиш ҳақида нималарни билиб олдингиз?, деган савол билан мурожат қилади. Ўқувчиларнинг жавоби ўқитувчи томонидан оғзаки такрорланади ва “Билиб олдим” устунига ёзиб борилади.

III. “Бешинчиси ортиқча” стратегияси ёрдамида мавжуд билимларни мустаҳкамлаш.

Ўқувчиларга қуйидаги вазифани бажариш топширилади: берилган тушунчалар рўйхатидан мавзуга тааллуқли бўлмаган тушунчаларни аниқланг ва уларни рўйхатдан чиқаринг, ҳаракатларингиз моҳиятини изоҳланг!

Тушунчалар: харита, азимут, рельеф, масштаб, хатолик.

IV. Видеотопишмоқ.

Изоҳларсиз топографик хариталардан фойдаланиш ҳақида маълумот берувчи иккита видеолавҳа намойиш этилади.

Ўқувчилар қуйидаги вазифани бажаришлари лозим: ҳар бир лавҳада қандай жараён моҳияти ёритилганлигини изоҳланг ва жараёнларни босқичма-босқич дафтарга қайд этиб бординг!

Бу боскичдаги фаолият ўқувчилар томонидан қуйидаги саволларга жавоб қайтариш билан якунланади:

1. Топографик хариталар географик хариталардан нимаси билан фарқ қилади, асослаб беринг.

2. Топографик хариталарда хатоликлар кам бўлишига асосий сабаб нима?

V. “Қора қути” стратегияси ёрдамида ўзлаштирилган тушунчаларни мустаҳкамлаш.

Ушбу технология воситасида жуфтлик асосида қуйидаги ҳаракатлар ташкил этилади: ўқувчилар навбат билан “Ўқитувчи” вазифасини бажаради. Синф тахтасига топографик харита, географик харита, хатолик, масштаб, азимут каби атамалар ёзилади, дастлаб “Ўқитувчи” ролидаги ўқувчи қайд этилган рўйхатга топографик хариталар моҳиятини ёритувчи асосий тушунчалар киритилганлигини текширади. Сўнгра ўқувчилардан синф тахтасида ўз ифодасини топган атамаларга изоҳ беришни сўрайди, тўғри жавоб бера олган ўқувчи “Ўқитувчи” вазифасини бажаради. Ўқувчилар бу боскичдаги фаолиятлари учун ҳам назорат варағининг иккинчи поғонасида ўзларига ҳам баҳо қўйиб борадилар.

VI. Саволларга асосланувчи суҳбатни ташкил этиш. Мазкур ҳолатда ўқувчиларга қуйидаги саволлар билан мурожаат қилинади:

1. Топографик хариталар географик хариталардан нимаси билан фарқ қилади, асослаб беринг.

2. Топографик хариталарда хатоликлар кам бўлишига асосий сабаб нима?

3. Давлат геодезия тўри таянч нуқталари деганда нима тушунаси?

4. Топографик хариталар илмий-тадқиқот соҳаларида қандай вазифаларни бажаради?

5. Харитага қараб азимутларни қандай аниқлаш мумкин?

6. Топографик хариталар билан географик хариталарнинг шартли белгилари қандай фарқланади?

VII. “Қизил ва яшил рангли карточкалар билан ишлаш” технологияси ёрдамида билимларни мустаҳкамлаш.

Технологиянинг моҳияти: ўқувчиларга қизил ва рангли карточкалар тарқатилади. Ўқитувчи томонидан берилган саволларнинг ҳар бирига ўқувчилар қизил (тасдиқ маъносини билдирувчи) ёки яшил (инкор маъносини билдирувчи) рангли карточкаларни кўрсатиш асосида жавоб қайтаради. Ўқитувчи томонидан қуйидаги саволлар берилиши мумкин:

1. Топографик хариталар географик хариталардан нимаси билан фарқ қилади?

2. Топографик хариталарда хатоликлар нега кам бўлади?

3. Топографик хариталар масштаблари қандай бўлади?

4. Топографик хариталардан қандай соҳаларда кўпроқ фойдаланилади?

5. Топографик хариталарда километрли тўр нима?
6. Топографик хариталарнинг шартли белгилари қандай?
7. Топографик хариталар географик хариталардан нимаси билан фарқ қилади, асослаб беринг.
8. Топографик хариталарда хатоликлар кам бўлишига асосий сабаб нима?
9. Давлат геодезия тўри таянч нуқталари деганда нима тушунаси?
10. Топографик хариталар илмий-тадқиқот соҳаларида қандай вазифаларни бажаради?
11. Харитага қараб азимутларни қандай аниқлаш мумкин?
12. Топографик хариталар билан географик хариталарнинг шартли белгилари қандай фарқланади?

VIII. Дарсни якунлаш. Балларни ҳисоблаш. Ўз-ўзини назорат қилиш варағига якуний баллар йиғиндисини ёзиш.

Назорат варағи			
№	Интерфаол методлар ёрдамида ташкил этилган босқичлар	Баллар миқдори	Шахсий фаолият учун қўйилган баллар
1.	Ақлий ҳужум	0 – 3	
2.	БББ	0 – 8	
3.	Бешинчиси ортиқча	0 – 2	
4.	Видеотопшириқ	0 – 3	
5.	Қора қути	0 – 4	
6.	Саволларга асосланувчи суҳбат	0 – 2	
7.	Қизил ва яшил рангли карточкалар билан ишлаш	0 – 5	

10-мавзу: Вақт ўлчови, соат минтақалари, тақвимлар (1 соат, А2+: 2 соат).

Дарсининг мазмуни: Маҳаллий вақт. Дунёнинг соат минтақаларига бўлиниши. Минтақа вақти ва унинг фарқланиши. Тақвим. Григорий тақвими. Ҳижрий тақвим.

Дарсининг мақсади: Ўқувчиларга вақт ўлчови, соат минтақалари, тақвимлар ҳақида умумий маълумотларни бериш, бу борадаги билимларни шакллантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. “Вақт ўлчови” мавзуси бўйича умумий обзорни ташкил этиш.
2. Интерфаол методлар ёрдамида ўқувчилар томонидан “Соат минтақалари” мавзуси бўйича ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

3. Ўқувчиларни “Вақт ўлчови. Соат минтақалари. Таквимлар” мавзуни ўзлаштиришда “SWOT – таҳлил”– стратегиясини тадбиқ этиш қоидалари билан таништириш.

4. Ўқувчиларда мавзу бўйича мавжуд билимларини эркин баён этиш, танқидий фикрлай олиш, имкониятлар, хавф-хатарларни айта олиш қобилиятларини шакллантириш.

5. Ўқувчиларда тизимли фикрлаш, солиштириш, таққослаш, таҳлил қилиш кўникмаларини ривожлантириш.

Дарс жихозлари: Дунёнинг табиий харитаси, Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, жадвал, қўшимча адабиётлар, вақт ўлчагичлар ва ҳар хил таквимлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “Юмалоқланган қор”, “Заковатли зукко”, “SWOT – таҳлил”– стратегияси.

Дарснинг режаси:

1. Вақт ўлчови.
2. Соат минтақалари.
3. Таквимлар.

Дарснинг бориши:

I. Кичик гуруҳлар (жуфтлик)да ишлаш.

Ўқувчиларни кичик гуруҳларга бўлиш асосида фаолият олиб боришда “Расмларни жойлаштир!” номли технологиядан фойдаланиш ўзининг ижобий натижасини беради. Машғулотда “Расмларни жойлаштир!” номли технологиясини қўллашда қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

Жуфтликларга ўқитувчи томонидан тайёрланган ҳамда ҳар бир карточканинг бир томонига вақт ўлчови, соат минтақалари қисмларини англатувчи “Соат минтақалари”, “Вақт ўлчови”, “Таквим”, “Маҳаллий вақт”, “Минтақа вақти” ва “Харита” каби сўзлар ёзилган карточкалар тўплами топширилиб, шундай кўрсатмалар берилади:

1. Мавзу юзасидан ўзлаштирган билимларингизга таяниб, тақдим этилган карточкаларни мантикий кетма-кетликда жойлаштиринг.

2. Карточкаларнинг орқа томонини ўғиринг ва топшириқни тўғри бажарганлик даражасини текширинг (агар вазифа тўғри бажарилган бўлса, ҳар бир карточканинг орқа томонида берилган биттадан ҳарф асосида “вақт ўлчови” сўзи ўқилади).

Топшириқнинг бажарилиш ҳолатига кўра ўқувчилар “Назорат варағи”нинг иккинчи поғонасига шахсий фаолиятлари учун баҳо (балл тизимида) қўядилар.

II. “Юмалоқланган қор” технологияси ёрдамида билимларни мустаҳкамлаш.

Синф ўқувчилари парталар қаторлари бўйича уч гуруҳга бўлинади. Ҳар бир гуруҳ ўқувчилари турли соат минтақалари (маҳаллий вақт, минтақа вақти ва ҳ.к.)ларнинг тасвири туширилган ва орқа томонида 3 ёки

4 та вазифа ёзилган карточкаларни олади. Биринчи гуруҳ ўқувчилари маҳаллий вақтнинг, иккинчи гуруҳ ўқувчилари минтақавий вақтнинг, учинчи гуруҳ ўқувчилари эса соат минтақаларининг ўзига хос хусусиятига оид топшириқларни бажарадилар.

Топшириқ жуфтлик асосида бажарилади: биринчи саволга биринчи гуруҳнинг дастлабки жуфтлиги жавоб қайтаради, иккинчи саволга биринчи гуруҳнинг иккинчи жуфтлиги жавоб қайтаради ва ҳ.к. Фаолият якунида топшириқларнинг бажарилиши юзасидан умумий хулосалар чиқарилади.

Карточкаларда қуйидаги саволлар ўз аксини топиши мумкин:

1-рақамли карточка

1. Расмда тасвирланган соат минтақалари бир-биридан нимаси билан фарқ қилади?
2. Соат минтақалари қандай кўринишда бўлади?
3. Халқаро келишувга кўра нечта соат минтақаси мавжуд?

2-рақамли карточка

1. Расмда тасвирланган вақт ўлчови қандай шаклга эга?
2. Вақт ўлчови қандай кўринишда бўлади?
3. Вақт ўлчови қандай текширилиб турилади?

3-рақамли карточка

1. Расмда тасвирланган тақвимлар ҳақида нималар биласиз?
2. Тақвимлар қандай кўринишда бўлади?
3. Тақвимлар нимага асосланиб тузилади?

III. “Заковатли зукко” стратегияси ёрдамида билимларни мустаҳкамлаш.

Тўплаган баллар нисбатига кўра машғулот жараёнида фаол иштирок этган ўқувчилар ўз хоҳишларига кўра ўқитувчи томонидан бериладиган қуйидаги саволларга қисқа муддатда жавоб қайтарадилар:

1. Ер Қуёш атрофида қанча вақтда бир марта айланиб чиқади?
2. Ер ўз ўқи атрофида неча соатда бир марта айланиб чиқади?
3. Ер шари айланаси неча градусдан (даражадан) иборат?
4. Ер экваторининг узунлиги неча км. га тенг?
5. Тақвимларда қандай ҳаётий жараёнлар содир бўлади?
6. Тақвим нима?
7. Халқаро келишувга кўра нечта соат минтақаси мавжуд?
8. Вақт ўлчови нимага асосланган?
9. Нима учун юлдуз вақтидан амалда фойдаланилмайди?
10. Нима учун минтақа вақти ҳар 15⁰ да бир соатга фарқ қилади?
11. Сана ўзгариш чизиғи нима?
12. Қандай тақвимларни биласиз?

IV. “SWOT – таҳлил” жадвали стратегияси ёрдамида мавзуни ўзлаштириш даражси аниқланади:

Ўқитувчи янги мавзуни қисқа баёни қилиб беради, сўнгра ўқувчиларни “SWOT-таҳлил” жадвалини тузиш қондаси билан таништиради. “SWOT – таҳлил” жадвалининг номи инглизча сўзларнинг бош ҳарфларидан тузилган:

Strengths – кучли томони, ташкиллаштиришнинг ички манбалари мавжудлиги назарда тутилади;

Weakness – кучсиз томони ёки ички муаммоларнинг мавжудлиги;

Opportunities – ташкиллаштиришдан ташқарида ривожланиш учун мавжуд, имкониятлар;

Threats – ташқи муҳитда ташкиллаштиришни муваффақиятига таъсир этувчи хавф-хатарлар.

Гуруҳларни тузишда ўқувчиларни ўтирган қаторларига қараб ҳам ажратиш мумкин. 1-қатор ўқувчилари – **вақт ўлчови**; 2-қатор ўқувчилари – **соат минтақалари**; 3-қатор ўқувчилари – **тақвимларни** “SWOT-таҳлил” жадвали асосида мустақил ўқиб ўрганадилар. Алоҳида кичик гуруҳлар якка ҳолда жадвални тузадилар ва тўлдирадилар. Кичик гуруҳларга бирлашадилар, таққослайдилар, тўлдирадилар, жадвални ўзгартирадилар. Умумий жадвалга келтирадилар, иш натижаларининг тақдимотини тайёрлайдилар. Тақдимотни қуйидаги жадвал кўринишида тайёрлайдилар:

“SWOT - таҳлил” жадвали

S	W
O	T

Ҳар бир гуруҳдан иккита вакил ёки гуруҳ аъзоларининг барчасига чиқиб гуруҳ ишини тақдимот қилиб берадилар. Ўқитувчи гуруҳ тақдимотига ўз фикрини билдиради, ўқувчилар билимини баҳолайди ва уйга вазифа беради.

11-мавзу: Амалий машғулот (1 соат, A2+: 1 соат).

1. Хариталардаги масофаларнинг ҳақиқий, яъни жойдаги қийматларини масштаб ёрдамида аниқлаш.

2. Жойдаги масофаларнинг нисбатини ҳисоблаб, харита масштабини аниқлаш.

3. Соат минтақалари орасидаги вақт фарқини аниқлаш.

Географик номлар (A2+: 4 соат)

Топонимика ва география. Топонимик атама ва тушунчалар. (A2+: 2 соат)

Географик номларнинг пайдо бўлиши. (A2+: 1 соат)

Географик номларнинг турлари. (A2+: 1 соат)

3-БОБ. ЎРТА ОСИЁНИНГ ГЕОЛОГИК ТУЗИЛИШИ, ФОЙДАЛИ ҚАЗИЛМАЛАРИ ВА РЕЛЬЕФИ (3 соат, А2+: 4 соат)

12-мавзу: Геологик вақт ҳисоби (1 соат, А2+: 1 соат).

Дарснинг мазмуни: Геологик вақт ҳисоби. Геологик сана. Тоғ жинсларининг нисбий ёши, тоғ жинсларининг мутлақ ёши. Геохронологик жадвал.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларга геологик вақт ҳисоби, геологик сана, тоғ жинсларининг мутлақ ёши ҳақида умумий маълумотларни бериш, бу борадаги билимларни ривожлантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга геологик вақт ҳисоби, геологик сана, тоғ жинсларининг мутлақ ёши ҳақида умумий маълумотларни бериш.

2. Интерфаол методлар ёрдамида ўқувчилар томонидан “Геологик вақт ҳисоби” мавзуси бўйича ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

3. Ўқувчиларни мавзунинг ўзлаштириш жараёнида тадбиқ этиладиган “Зиг-заг”, “Чархпалак” – стратегияси қоидалари билан таништириш.

4. Ўқувчиларда муҳокама қилинаётган мавзулар ҳақида мушоҳада қилишга, уларни тушуниш, ўргатиш борасида турли мезонларни асос қилиб олган ҳолда фикрини асослай олиш қобилиятларини шакллантириш.

5. Ўқувчиларда муайян изчилликда тасаввур қилиш, тизимли фикрлаш, солиштириш, таққослаш, таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантиришга замин яратиш.

6. Гуруҳда ишлаш лаёқатини шакллантириш.

Дарс жиҳозлари: Дунёнинг табиий харитаси, Ўрта Осиё табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, Интернет маълумотлари, тасвир, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарснинг бориши:

I. Саволлар асосидаги суҳбатни ташкил этиш.

Ўқувчиларга қуйидаги саволларни бериш мумкин:

1. Тоғ жинслари келиб чиқишига кўра қандай турларга бўлинади?
2. Платформа ва геосинклиналлар нима?
3. Чўкинди жинсларнинг қандай турларини биласиз?
4. Геологик сана нима?
5. Тоғ жинсларининг нисбий ва мутлақ ёши қандай аниқланади?
6. Қандай тоғ ҳосил бўлиш босқичларини биласиз?
7. Геохронологик жадвал қандай даврлардан иборат?
8. Ўрта Осиё ер юзасининг ҳозирги кўриниши нима таъсири натижасида вужудга келган?
9. Геологик сана қандай йирик босқичларга бўлинади?

10. Геологик вақт давомида Ер пўстида содир бўлиб турадиган ҳаракатлар натижасида нима ҳосил бўлган?

11. Тоғ жинсларининг ёши ҳозирги пайтда қандай усул билан аниқланмоқда?

12. Тоғ жинслари таркибидаги қадимги ўсимлик ва ҳайвонларнинг қодиқларини ўрганиш нимага имкон беради?

13. Тоғ жинсларининг нисбий ва мутлақ ёши қандай усуллар ёрдамида билиб олинади?

14. Ҳар бир эра ва даврларда Ер юзаси қандай хусусиятга эга бўлган?

II. “Зиг-заг” технологияси асосида янги мавзунинг моҳияти очиб бериш.

Синф ўқувчилари 5 та гуруҳга бўлиниб, гуруҳлар номланади. Янги мавзу моҳиятини ёритувчи матн қисмларга ажратилади ва гуруҳларга муайян қисм мазмуни билан танишиб чиқиш вазифаси топширилади. Гуруҳлар матнларни диққат билан ўрганадилар, мавзунинг ўзлаштириладилар. Топширилган вазифани бажариш вақтида вақтни тежаш учун ҳар бир гуруҳ ўз лидерини белгилайди. Лидерлар гуруҳ аъзоларига материалнинг моҳиятини тушунтиради (ҳар бир лидернинг фикри гуруҳ аъзолари томонидан тўлдирилиши мумкин). Гуруҳлар томонидан уларга берилган матн ўрганилиб бўлингач, матнлар гуруҳлараро алмаштирилиб, аввалги фаолият такрорланади.

Гуруҳларга қуйидаги матнлар тақдим этилади:

1-матн

Геологик сана ҳақида умумий тушунча

Ўрта Осиё ер юзасининг ҳозирги кўриниши узоқ давом этган геологик даврлар мобайнида Ернинг ички ва ташқи кучларининг ўзаро таъсири натижасида вужудга келган.

Географик қобикнинг ҳозирги ҳолати, унинг айрим қисмларининг келиб чиқишини тушуниб олиш ва изоҳлаб бериш учун Ернинг геологик тарихини билишимиз керак. Ер пўстининг ҳосил бўлиши ва ўзгариб, ҳозирги ҳолатга келгунча кетган вақт геологик вақт дейилади. Геологик вақт ҳисоби геологик сана дейилади.

Геологик сана йирик босқич – эонларга, яъни криптозой, фанерозой, эраларга – архей, протерозой, палеозой, мезозой, кайназой ва даврларга бўлинади. Ҳар бир эра ва даврларда Ер юзасининг рельефи, иқлими, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ўзига хос хусусиятга эга бўлган.

2-матн

Ер юзасининг ўзига хос хусусияти

Геологик вақт давомида ер пўстида содир бўлиб турадиган ҳаракатлар натижасида турли хил ёриқ ва синиқлар ҳосил бўлган. Ана шу ёриқ ва синиқлар орқали мантиядан магма оқиб чиқиб, Ер юзасига лава

сифатида ёйилган, натижада Ер пўстининг калинлиги аста-секин ошиб борган. Магма ер пўстининг ёриқ ва синикларида қотиб қолиб, турли хил тоғ жинсларини ҳосил қилган. Сув ҳавзалари остида (океан, денгиз, кўл, дарё) ва қуруқликнинг паст жойларида ўсимлик ва ҳайвонот қолдиқлари аралашган чўкинди тоғ жинслари қатламлари вужудга келган. Ер геологик тарихининг ҳар бир даврида ўзига хос хусусиятга эга бўлган тоғ жинсларининг маълум бир турлари вужудга келган.

3-матн

Тоғ жинсларининг нисбий ёши

Чўкинди тоғ жинсларининг асосий хусусияти уларнинг қатлам-қатлам бўлиб ётишидир. Шундай қатламларнинг ётиш тартибини ва улар таркибидаги тошга айланган ўсимлик ва ҳайвонларнинг қодиқларини ўрганиш натижасида қайси қатламлар олдин, қайси қатламлар кейин пайдо бўлганини, яъни уларнинг нисбий ёшини аниқлаш мумкин.

Тоғ жинслари, қатламлари бузилмасдан қат-қат бўлиб ётган бўлса, пастда ётган қатлам олдин, юқорида ётган қатлам кейин пайдо бўлган бўлади. Энг устки қатлам энг ёш қатлам ҳисобланади.

Тоғ жинслари таркибидаги қадимги ўсимлик ва ҳайвонларнинг қодиқларини ўрганиш Ернинг ривожланиш тарихидаги босқичларни, яъни эра ҳамда даврларни ажратишга имкон беради.

4-матн

Тоғ жинсларининг мутлақ ёши

Маълум бир тоғ жинсининг ҳосил бўлганидан, ҳозиргача ўтган вақт унинг мутлақ ёши деб аталади. Тоғ жинсларининг нисбий ва мутлақ ёши илмий усуллар ёрдамида билиб олинади. Тоғ жинсларининг ёши ҳозирги пайтда, асосан, радиологик усул билан аниқланмоқда. Бу усул раидоактив элементларнинг узоқ вақт давомида парчаланишига ва натижада бошқа кимёвий элементларнинг ҳосил бўлишига кетган вақтни аниқлашга асосланган.

Масалан, уран вақт ўтиши билан бир хил тезликда парчаланиб, гелий ва кўрғошин ҳосил бўлади. Гелий тарқалиб кетади, аммо кўрғошин тоғ жинслари таркибида қолади. Уларнинг парчаланиш тезлигини билган ҳолда таркибида уран бўлган тоғ жинслари ёшини ҳисоблаб чиқиш мумкин.

100 г урандан 74 млн. йил давомида 1 г кўрғошин ҳосил бўлади. Шу йўл билан турли хил тоғ жинсларининг ёши аниқланади. Таркибида уран бўлмаган тоғ жинсининг ёши бошқа усуллар, масалан калий-аргон, углерод усуллари билан аниқланади.

Тоғ жинсларининг ёшини аниқлаб ва ўсимлик ҳамда ҳайвонот дунёсининг ривожланиш учун кетган вақтни ҳисоблаб, геохронологик жадвал тузишган.

5-матн
Геохронологик жадвал – таҳлили

Эон	Эра	Давр	Давом этган вақт	Тоғ ҳосил бўлиш босқичлари	Ҳосил бўлган тоғлар
Криптозой (ёпик, яширин, берк, органик дунёсиз)	Архей	-	1 млрд.йил		
	Проте- розой	-	2 млрд.йил		
	Палеозой 330 млн. йил	Кембрий	70 млн. йил	1. Байкал	Байкалбўйи, Шарқ, Саён, Таймир, Арабис- тон я.о., Ш.Корея, ж-ш Бразилия, Лаунда-Катанга тоғлари.
		Ордовик	60 млн. йил		
		Силур	30 млн. йил		
		Девон	70 млн. йил	2. Калеодон	Олтой, Тяньшань, Қозоғистон паст тоғлари, Шим.Скандина вия, Шим. Аппалачи.
		Тошкўмир	55 млн. йил	3. Герцен	Урал, Марк. Европа, Жан. Аппалачи, Пата- гония, Жан. Тяньшань, Шарқий Австралия, Шарқий Қозоғистон
		Пермь	45 млн. йил		
	Мезозой 173 млн. йил	Триас	45 млн. йил	4. Мезозой (Киммерий, Ларамий, Невадий)	Юқори Яна, Колима, Чукотка, Сихоеталин, Жан.-Шарқ. Осиё, Шарқий, Марказий Кордиллера
		Юра	58 млн. йил		
		Бўр	70 млн. йил		
	Кайнозой 68 млн. йил	Палеоген	41 млн. йил	5. Альп	Альп-Химолай мнтақасидаги тоғ., Анд т., Ғ.Кордильера, Камчатка, Япония, Янги Гвинея, Янги Зеландия
		Неоген	24 млн. йил		
		Антропоген	3 млн. йил		

III. “Чархпалак” – стратегияси асосида билимларни ўзлаштириш.

Янги мавзу ўқитувчи томонидан тушунтирилади, сўнгра мавзунини мустақамлаш ва ўзлаштирилганлик даражасини аниқлаш мақсадида якка ҳолда (индивидуаль) жадвал шаклида тарқатма материал берилади. Геохронологик жадвални ўқувчилар томонидан ўзлаштирилганлик даражасини аниқлаш мақсадида эра, давр давом этган вақти аралаштирилган кўринишида берилади. Биринчи устда давр давом этган вақт кетма-кетлиги бузилган ҳолда ёзиб қўйилади, кейинги устунларда эра номлари ёзилади. Давр давом этган вақт кўринишини қайси устунга тўғри келишини тўлдириш ўқувчиларга вазифа қилиб топширилади. Улар бу вазифадан келиб чиққан ҳолда тўғри жавобни аниқлайдилар ва керакли устунга + (плюс) белигисини қўйиб борадилар, яна бир устунга ўзлари давр номини ёзиб қўйишлари керак бўлади. Ушбу стратегиянинг яна бир муҳим томонларидан бири ўқувчиларни мавзу юзасидан хулоса чиқаришга ўргатишидир.

Ҳар бир гуруҳда ўқувчилар сони бир хил бўлиши керак. Ҳар бир ўқувчи якка ҳолда берилган жадвални тўлдириб чиқади. Ўқитувчи ўқувчиларни фаоллаштириб, уларни вазифани қай даражада бажараётганларини назорат қилиб туради. Жадвал қуйидаги кўринишга эга.

Геохронологик жадвалдаги бўш каттакларни тўлдириш:

№	Давр давом этган вақт	Архей	Протерозой	Палеозой 330 млн. й.	Мезозой 173 млн.й.	Кайназой 68 млн.й.
1.						
2.						

Гуруҳлар бажарган вазифаларини бир-бирлари билан алмаштирилади, яъни 1 гуруҳ 2 гуруҳга, 2 гуруҳ 3 гуруҳга ва ҳақозо. Гуруҳлар сонига қараб 1 гуруҳ вазифаси ўзига қайтиб келгунига қадар бу жараён бир неча бор такрорланади.

Ўқитувчи жавобларни ўқийди, ўқувчилар ўзлари бажарган вазифани текширадилар, баҳолайдилар, таҳлил қиладилар. Ўқитувчи хулоса қилиб, ўқувчиларни баҳолайди.

№	Давр давом этган вақт	Архей	Протерозой	Палеозой 330 млн. й.	Мезозой 173 млн.й.	Кайназой 68 млн.й.
1.	Кембрий 70 млн. йил			+		
2.	Палеоген 41 млн. йил					+
3.	Пермь 45 млн. йил			+		
4.	Ордовик 60 млн. йил			+		
5.	Юра 58 млн. йил				+	
6.	Тошкўмир 55 млн. йил			+		
7.	Антропоген 3 млн. йил					+
8.	Триас 45 млн. йил				+	
9.	Силур 30 млн. йил			+		
10.	Бўр 70 млн. йил				+	
11.	Неоген 24 млн. йил					+
12.	Девон 70млн. йил			+		

13-мавзу: Ўрта Осиё ҳудудининг ривожланиш тарихи ва геологик тузилиши. Фойдали қазилмалари (1 соат, А2+: 2 соат).

Дарснинг мазмуни: Ўрта Осиё ҳудудининг ривожланиш тарихи ва геологик тузилиши. Турли эраларда содир бўлган тектоник жараёнлар, денгиз босиши ва чекинишлари. Уларнинг таъсирида вужудга келган тоғлар, платолар, текисликлар. Геологик тузилиши. Зилзилалар. Фойдали қазилмалар, уларнинг турлари ва жойлашиш қонуниятлари. Энг муҳим фойдали қазилма конлари.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда Ўрта Осиё ҳудудининг ривожланиш тарихи ҳамда фойдали қазилмалари, табиий бойликларнинг миллий иқтисодиётдаги аҳамияти ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни ривожлантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар**:

1. Ўқувчиларга Ўрта Осиё ҳудудининг ривожланиш тарихи ҳақида умумий маълумотларни бериш.

2. Ўқувчиларда фойдали қазилмалар, табиий бойликларнинг миллий иқтисодиётдаги аҳамияти ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиш.

3. Интерфаол методлар ёрдамида ўқувчилар томонидан мавзуси бўйича ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

4. Ўқувчиларни мавзунини ўзлаштириш жараёнида “Елпиғич” – стратегияси тадбиқ этиш қоидалари билан таништириш.

5. Ўқувчиларда муҳокама қилинаётган мавзулар ҳақида мушоҳада қилишга, уларни тушуниш, ўргатиш борасида турли мезонларни асос қилиб олган ҳолда фикрини асослай олиш лаёқатини шакллантириш.

6. Ўқувчиларда муайян изчилликда тасаввур қилиш, тизимли фикрлаш, солиштириш, таққослаш, таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантириш.

7. Гуруҳда ҳамкорликда ишлаш лаёқатини шакллантириш.

Дарс жиҳозлари: Дунёнинг ва Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, жадвал-диаграммалар, видеоролик, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган метод: “Елпиғич” стратегияси.

Дарснинг режаси:

1. Ривожланиш тарихи.

2. Зилзилалар.

3. Фойдали қазилмалари.

Дарснинг бориши:

1. “Елпиғич” – стратегияси асосида билимларни ўзлаштириш.

Ўқувчилар синфга кириб ўз ўриндиқларига ўтиришларидан аввал, ўқитувчи шароитдан келиб чиққан ҳолда бирор бир усул (қурра ташлаш) ёрдамида гуруҳлар ташкил этади. Янги мавзу ўқувчиларга мустақил тайёрланиб, ўрганиб келишлари учун олдиндан вазифа қилиб берилади. Тарқатма материаллар ҳам олдиндан ўқитувчи томонидан тайёрланади. Ўқувчиларга бериладиган вазифалар мавзудан келиб чиққан ҳолда бир хил ёки ҳар хил бўлиши мумкин.

Ўрта Осиё ҳудудининг ривожланиш тарихи, зилзилалари ҳамда фойдали қазилма конлари, улардан фойдаланиш муаммолари ва уларнинг ечимини чуқур, илмий таҳлил этишни тақозо этади. Шу боис, бу мавзунини «Елпиғич» методи асосида кўриб чиқиш кўпроқ ижобий натижа беради. Ўқитувчи ушбу технология бир босқичда ўтказилиши ҳақида ўқувчиларга маълумот беради, вазифани бажаришга белгиланган вақт, яъни регламент берилиши, ўқувчилар эса шу вақтдан унумли фойдаланишлари кераклиги ҳақида уларни огоҳлантиради, қўйилган вазифа гуруҳ аъзоларини барчалари иштирокида бажарилиши кераклиги таъкидланади. Гуруҳлардан

вакиллар чиқиб, вазифалардан бирини танлайдилар. Гуруҳларга берилган вазифалар қуйидаги кўринишга эга бўлиши мумкин:

Наъмуналар:

1-гуруҳ

Ўрта Осиё ҳудудининг ривожланиш тарихини ўрганиш жараёнида	
Салбий оқибатлар	Ижобий оқибатлар
ХУЛОСА	

2-гуруҳ

Зилзилалар натажасида юзага келувчи	
Салбий оқибатлар	Табиий оқибатлар
ХУЛОСА	

3-гуруҳ

Фойдали қазилма бойликлари мавжудлигини	
Афзаллиги	Камчилиги
ХУЛОСА	

4-гуруҳ

Табиий бойликлардан оқилона фойдаланишнинг	
Афзаллиги	Камчилиги
ХУЛОСА	

Барча гуруҳлар ўз ишларини тугатгач, ўқитувчи вазифани гуруҳлар кетма-кетлиги бўйича тақдимотга чиқишларини ва тақдимотни гуруҳ аъзосидан бир киши чиқиб, изоҳсиз ўқиб бериши кераклиги таъкидлаб ўтади. Тақдимот вақтида шу гуруҳ аъзоларига ўқитувчи ёки ўқувчилар томонидан саволлар берилиши мумкин. Тақдимот гуруҳлар томонидан изоҳ ва далалар билан баҳоланади, яъни ўзаро ва ички назорат. Гуруҳлар тақдимоти, ўқувчиларни жавоблари, баҳс-мунозаралари, савол беришлари, жавоблардаги иштироклари, ижодий ёндашувлари ва ишчанликлари ўқитувчи томонидан шарҳланади, рағбатлантирилади ва баҳоланади.

II. “Қора қути” технологияси ёрдамида ўзлаштирилган тушунчаларни мустаҳкамлаш.

Технология воситасида қуйидаги ҳаракатлар ташкил этилади:

- ўқувчилар жуфтликларга бўлинади;
- Ўрта Осиё ҳудудида жуда кўп ер қимирлашлар натижасида фалокатли зилзилалар содир бўлган асосий саналар қайд этилган карточкаларда вазифалар юкланади;
- ўқитувчи топшириқнинг гуруҳлар томонидан қандай бажарилганлигини текширади, уни тўғри бажарган жуфтликнинг бир аъзоси ўқитувчи вазифасини бажаради ва ёзув тахтасига қуйидаги тарихий саналарни ёзади:

1930 йил, 1946 йил, 1948 йил, 1966 йил, 1976 йил, 1992 йил

- ўқитувчи ўқувчилардан ушбу саналар қандай маъно англатишини сўрайди, тўғри жавоб бера олган ўқувчи “Ўқитувчи” вазифасини бажаради;

- ўқувчилардан мавзу моҳиятини очиб беришга хизмат қилувчи тушунчаларни карточкаларга ёзишни сўрайди;

- ўқитувчи ёрдамида жуфтликлар топшириқни қандай бажарганини текширади ва ёзув тахтасига қуйидаги атамаларни ёзади:

- “Ўқитувчи” вазифасини бажараётган ўқувчи тенгдошларидан ушбу номлар нималарни англатишини сўрайди.

Душанбе, Қозожиқ, Чотқол, Ашгабад, Тошкент, Газли, Тўхтағул

III. “Бешинчиси ортиқча” стратегияси ёрдамида ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

Ўқувчиларга қуйидаги вазифани бажариш топширилади: Альп бурмаланиши натижасида қайси тоғлар кўтарилган? Берилган рўйхатдан мавзуга тааллуқли бўлмаган тушунчаларни аниқланг ва уларни рўйхатдан чиқаринг, ҳаракатларингиз моҳиятини изоҳланг!

**Орқа Олой, Помир, Копетдоғ, Болхон, Паропамиз,
Сафедкўх, Ҳиндикуш, Банди Туркистон, Тўхтағул**

IV. “4x8x4x8” технологияси ёрдамида билимларни ўзлаштириш.

Синф ўқувчилари 4 нафардан бўлиб 8 та гуруҳга бўлинади. Мавзунинг умумий матни 8 қисмга бўлиниб, ҳар бир гуруҳга битта қисм берилади ва матни ўрганиб чиқиш вазифаси топширилади.

Гуруҳларга дарслик матнининг қуйидаги қисмлари тавсия этилади:

1-гуруҳга – Ўрта Осиё ҳудудининг ривожланиш тарихи. Протерозой ва Архей эраси.

2-гуруҳга – Палеозой эраси.

3-гуруҳга – Мезозой эраси.

4-гуруҳга – Кайнозой эраси.

5-гуруҳга – Зизилалар – 1 ярми.

6-гуруҳга – Зизилалар – 2 ярми.

7-гуруҳга – Фойдали қазилмалар – 1 ярми.

8-гуруҳга – Фойдали қазилмалар – 2 ярми.

Матн гуруҳлар томонидан ўрганилгандан сўнг, гуруҳлар қайта ташкил этилади (бу ўринда ҳар бир гуруҳда аввалги бешта гуруҳнинг бир нафар

аъзоси бўлиши шарт). Гуруҳлар қайта ташкил этилгандан сўнг ҳар бир ўқувчи ўзи ўзлаштирган маълумотларни янги гуруҳ аъзоларига ҳикоя қилиб беради. Шу тарзда мавзунинг умумий матни барча ўқувчилар томонидан ўзлаштирилади.

V. “Тафаккур чўққиси” стратегияси ёрдамида ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

Ўқувчиларга мавзу юзасидан мантикий фикрлашни талаб этувчи куйидаги саволлар берилади:

1. Сизлар қандай фикрдасизлар, нима учун Ўрта Осиё ҳудудининг ривожланиш тарихини ўрганишимиз зарур?

2. Сизларнинг фикрингизча, Ўрта Осиё ҳудудида зилзилаларнинг кўп бўлиб туришига асосий сабаб нима?

3. Айтингчи, фойдали қазилмаларнинг қудрати нимада?

4. “Зилзила, фойдали қазилма” деган сўзларининг маъносини қандай изоҳлайсизлар?

5. Айтингчи, Ўрта Осиё ҳудудида рангли метал конларининг мавжудлиги қандай соҳаларнинг ривожланишига олиб келади?

6. Айтингчи, ёқилғи фойдали қазилмаларга нималар киради ва уларнинг халқ хўжалигидаги аҳамияти қандай?

VI. “Кластер” технологияси ёрдамида ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

Ўқувчилар гуруҳларга бўлинади ва уларга белгиланган вақт ичида мавзу бўйича қандай тушунчаларни ўзлаштирган бўлсалар, уларни қоғозга ёзиш вазифаси топширилади. Фикрлар тугагандан сўнг ҳар бир гуруҳ тушунчаларни мантикий жиҳатдан бир-бирига боғлаб чиқади (кейинги саҳифа).

Вазифани бажариш жараёнида ўқувчилар берган фикрларнинг тўғри ёки нотўғрилигига аҳамият бермаслик, ниманики ўйлаган бўлсалар, шуни ёзиб боришлари талаб этилади. Ёзувнинг техник (орфографик, мантикий ва ҳоказо) жиҳатларига эътибор бермаслик айтиб ўтилади.

14-мавзу: Ер юзаси тузилишининг асосий хусусиятлари (1 соат, А2+: 1 соат).

Дарсининг мазмуни: Ер юзаси тузилишининг асосий хусусиятлари. Шарқий ва жанубий қисмларининг тоғли, ғарбий ва шимолий қисмларининг текислик эканлиги. Каледон, герсин, альп бурмаланишларида ҳосил бўлган тоғлар, уларнинг ўзига хос хусусиятлари, йирик текисликлар, қирлар, тоғ оралиғидаги водийлар. Инсон хўжалик фаолиятининг Ер юзаси тузилишига боғлиқлиги. Инсоннинг рельефга таъсири.

Амалий топшириқ: Ёзувсиз харитага Ўрта Осиёдаги энг муҳим тоғлар, платолар, ботиклар, текисликлар, чўллар ва йирик фойдали қазилма конларини тушириш.

Дарсининг мақсади: Ўқувчиларда ер юзаси тузилиши, асосий рельеф шакллари, ўлка рельефига таъсир кўрсатувчи омиллар, рельеф шакллари ўртасидаги тафовутлар ҳамда ўзига хос хусусиятлари ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни шакллантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга ер юзаси тузилиши, асосий рельеф шакллари, ҳақида умумий маълумотларни бериш.

2. Ўқувчиларда ўлка рельефига таъсир кўрсатувчи омиллар, рельеф шакллари ўртасидаги тафовутлар ҳамда ўзига хос хусусиятлари ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиш.

3. “Ақлий ҳужум” – стратегияси ёрдамида танқидий фикрлаш лаёқатини шакллантириш.

4. Интерфаол методлар ёрдамида ўқувчилар томонидан мавзу бўйича ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

5. Ўқувчиларни “Қора кути”, “Ақлий ҳужум”, “Рақамлар тилга кирганда” – интерфаол методларни тадбиқ этиш қоидалари билан таништириш.

6. Муҳокама қилинаётган мавзулар ҳақида мушоҳада қилишга, уларни тушуниш, ўргатиш борасида турли мезонларни асос қилиб олган ҳолда фикрини асослай олиш қобилиятларини шакллантириш.

7. Ўқувчиларда муайян изчилликда тасаввур қилиш, тизимли фикрлаш, солиштириш, таққослаш, таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантиришга замин яратиш.

8. Гуруҳда ишлаш лаёқатини шакллантириш.

Дарс жиҳозлари: Дунёнинг ва Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, жадвал, кўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган метод: “Қора кути” – стратегияси.

Дарсининг режаси:

1. Ўрта Осиё ер юзаси тузилишининг ўзига хос хусусиятларига умумий тавсиф бериш.

2. Асосий рельеф шакллари ва уларнинг тарқалиши.

3. Текисликлар.

4. Тоғлар.

Дарснинг бориши:

I. “Қора қути” – стратегияси асосида билимларни ўзлаштириш.

Ушбу технология воситасида жуфтлик асосида қуйидаги ҳаракатлар ташкил этилади:

- ўқувчилар навбат билан “Ўқитувчи” вазифасини бажаради;

- синф тахтасига рельеф, шакл, омил, тафовут, ўлка каби атамалар ёзилади;

- дастлаб “Ўқитувчи” ролидаги ўқувчи қайд этилган рўйхатга текислик моҳиятини ёритувчи асосий тушунчалар киритилганлигини текширади;

- сўнгра ўқувчилардан синф тахтасида ўз ифодасини топган атамаларга изоҳ беришни сўрайди;

- тўғри жавоб бера олган ўқувчи “Ўқитувчи” вазифасини бажаради;

- ўқувчилар бу босқичдаги фаолиятлари учун ҳам назорат варағининг биринчи поғонасига ўзлари учун баҳо қўядилар.

II. “Қизил ва яшил рангли карточкалар билан ишлаш” технологияси ёрдамида билимларни мустаҳкамлаш.

Технологиянинг моҳияти: ўқувчиларга қизил ва рангли карточкалар тарқатилади. Ўқитувчи томонидан берилган саволларнинг ҳар бирига ўқувчилар қизил (Ҳа – тасдиқ маъносини билдирувчи) ёки яшил (Йўқ – инкор маъносини билдирувчи) рангли карточкаларни кўрсатиш асосида саволларга жавоб берилади.

Ўқитувчи томонидан қуйидаги саволлар берилиши мумкин:

1. Қорағиё ботиғи чуқурлиги бўйича дунёда учинчи ўринда турадими? (Ҳа)

2. Тоғ ва текисликларнинг шакли ва майдони бир хил бўладими? (Йўқ)

3. Рельеф, шакл, омил, тафовут, ўлка каби органоидлар мавжудми? (Ҳа)

4. Ўрта Осиёнинг жанубий қисми Туркман–Хуросон тоғлари билан ўралганми? (Ҳа)

5. Помир тоғлари ўлкамизнинг шимолида жойлашганми? (Йўқ)

6. Тяньшань тоғ тизмасими? (Ҳа)

7. Помир чўққиси 7439 м? (Йўқ)

8. Ўрта Осиёнинг шарқий қисмида энг йирик тоғ тизмаси Тяньшаньми? (Ҳа)

9. Ғалаба тоғининг энг баланд нуқтаси 7495 м? (Йўқ)

10. Помир тоғининг энг баланд нуқтаси 7495 м? (Ҳа)

11. Ғалаба чўққиси 7439 м? (Ҳа)

12. Хазрати Султон тоғ тизмасининг энг баланд нуқтаси 7495 м? (Йўқ)

III. “Ақлий хужум” – стратегияси ёрдамида билимларни мустаҳкамлаш.

Ўқитувчи қуйидаги саволлар асосида ўқувчиларни Ўрта Осиё ер тузилиши ҳақида нималарни билиб олганини аниқлаб олади:

1. Рельеф шакли ўзи нима?
2. Асосий рельеф шакллариға нималар киради?
3. Рельеф шакллари қандай хосил бўлади?
4. Ўрта Осиё ер юзаси тузилишининг ўзига хос хусусиятлари ҳақида нималарни биласиз?

Ўқитувчи Ўрта Осиё рельефининг ўзига хос хусусиятлари, асосий рельеф шакллари, ўлка рельефиға таъсир кўрсатувчи асосий омиллар, рельеф шакллари ўртасидаги тафовутлар ҳамда ўзига хос хусусиятлари ҳақидаги маълумотларни тўлдиради.

IV. “Рақамлар тилға кирганда” – стратегияси ёрдамида мавзуни ўзлаштириш.

Ўқитувчи ўқувчиларни кичик гуруҳларға, яъни жуфтликларға ажратади. Ажратилган жуфтликларға ер юзи тузилиши бўйича асосий рақамли маълумотларни карточкаларға қайд этиш вазифаси юкланади.

Ўқитувчи топширикни гуруҳлар томонидан қандай бажарилганлигини текширади, уни тўғри бажарган жуфтликнинг бир аъзоси ўқитувчи вазифасини бажаради ва ёзув тахтасиға қуйидаги рақамли маълумотларни ёзади:

– **132 м, 7690 м, 7439 м.**

Сўнгра ўқувчилардан бу рақамлар қандай маъно англатишини сўрайди. Тўғри жавоб бера олган ўқувчи “Ўқитувчи” вазифасини бажаради ва мавзу моҳиятини очиб берувчи бешта тушунчани карточкаларға ёзишни сўрайди.

Ўқитувчи жуфтликлар топширикни қандай бажарганини текширади ва ёзув тахтасиға қуйидаги атамаларни ёзади:

Рельеф шакллари, тоғлар, текисликлар, Қорағиё ботиғи, Ҳиндикуш тоғи.

Ўқитувчи вазифасини бажараётган ўқувчи тенгдошларидан ушбу сўзлар нималарни англатишини сўрайди.

V. Таянч термин ва тушунчалар билан ишлаш ёрдамида билимларни мустаҳкамлаш. Ўқувчиларға қуйидаги кўринишда тарқатма материаллар берилади ёки компьютер экраниға чиқарилади:

№	Термин ва тушунчалар	Жавоблар
1.	Географик ўрин	
2.	Рельеф шакллари	
3.	Ички кучлар	
17.	Музлик	

Ўқувчилар дафтарларига чизиб, ёзиб оладилар ёки берилган тарқатма материални тўлдирадилар. Дарс сўнгида ўқитувчи тўғри жавобни айтиб, билимларни мустаҳкамлайди:

№	Термин ва тушунчалар	Жавоблар
1.	Географик ўрин	Кенглик, узунлик, даража тўри
2.	Рельеф шакллари	Тоғ, текислик, пастекислик
3.	Ички кучлар	Зилзила, лава, вулқон
4.	Ташқи кучлар	Шамол, ёмғир, қор, қуёш
5.	Тоғлар	Муғожар, Улутов, Хонтангри
6.	Тоғ тизмаси	Тяншань
7.	Текислик	Турон
8.	Қорағиё ботиғи	–132 м
9.	Ҳиндикуш тоғи	7690 м
10.	Чинк	Тик жарлар
11.	Ботик	Борсакелмас, Сарикамиш, Қорниёрик
12.	Жанубдаги тоғ	Помир
13.	Плато	Бадхиз, Қорабел, Устюрт
14.	Водий	Фарғона, Мирзачўл, Зарафшон, Сурхондарё
15.	Чўллар	Қорақум, Қизилқум
16.	Чўққи	Тиричмир
17.	Музлик	Федченко

VI. “Жавобини топ” – график органайзери ёрдамида билимларни мустаҳкамлаш.

Ўқувчиларга қуйидаги кўринишда тарқатма материаллар берилади ёки компьютер экранига чиқарилади:

№	Термин ва тушунчалар	Жавобини топ!	№	Жавоблар
1.	Географик ўрин		1.	Турон
2.	Рельеф шакллари		2.	Шамол, ёмғир, қор, қуёш
3.	Ички кучлар		3.	Тик жарлар

Ўқувчилар дафтарларига чизиб, ёзиб оладилар ёки берилган тарқатма материални тўлдирадилар. Ўқитувчи тўғри жавобни айтиб, билимларни мустаҳкамлайди:

№	Термин ва тушунчалар	Жавобни топинг.	№	Жавоблар
1.	Географик ўрин	7	1.	Турон
2.	Рельеф шакллари	4	2.	Шамол, ёмғир, қор, қуёш
3.	Ички кучлар	10	3.	Тик жарлар
4.	Ташқи кучлар	2	4.	Тоғ, текислик, паст текислик
5.	Тоғлар	6	5.	Тяншань
6.	Тоғ тизма	5	6.	Муғожар, Улутов, Хонтангри
7.	Текислик	1	7.	Кенглик, узунлик, даража тўри
8.	Қорағиё ботиғи	9	8.	7690 м
9.	Ҳиндикуш тоғи	8	9.	- 132 м
10.	Чинк	3	10.	Зилзила, лава, вулқон
11.	Ботиқ	14	11.	Фарғона, Мирзачўл, Зарафшон, Сурхондарё
12.	Жанубдаги тоғ	17	12.	Федченко
13.	Плато	15	13.	Тиричмир
14.	Водий	11	14.	Борсакелмас, Сарикамиш, Қорниёрик
15.	Чўллар	16	15.	Бадхиз, Қорабел, Устюрт
16.	Чўққи	13	16.	Қорақум, Қизилқум
17.	Музлик	12	17.	Помир

4-БОБ. ЎРТА ОСИЁ ИҚЛИМИ (5 соат, А2+: 8 соат)

15-мавзу: Ўрта Осиё иқлими. Иқлимга таъсир кўрсатувчи омиллар (1 соат, А2+: 2 соат).

Дарснинг мазмуни: Иқлимга таъсир кўрсатувчи омиллар. Ўлканинг географик ўрни ва қуёш радиацияси тақсимланишининг Ўрта Осиё иқлими ҳосил бўлишидаги аҳамияти. Тўғри, ялпи ва тарқоқ радиация.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда иқлими, ўлка иқлимига таъсир кўрсатувчи омиллар, ҳаво массалари, циклон ва антициклонлар, ўлкадаги иқлимий тафовутлар, иқлимнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни шакллантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга иқлими, ўлка иқлимига таъсир кўрсатувчи омиллар ҳақида умумий маълумотларни бериш.

2. Интерфаол методлар ёрдамида ўқувчилар томонидан ўлкадаги иқлимий тафовутлар, иқлимнинг ўзига хос хусусиятлари бўйича ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

3. Ўқувчиларни мавзуни ўзлаштиришда “Бешинчиси ортиқча”, “Тўғри жойлаштир” – стратегияси тадбиқ этиш қоидалари билан таништириш.

4. Ўқувчиларда муҳокама қилинаётган мавзулар ҳақида мушоҳада қилишга, уларни тушуниш, ўргатиш борасида турли мезонларни асос қилиб олган ҳолда фикрини асослай олиш қобилиятларини шакллантириш.

5. Ўқувчиларда муайян изчилликда тасаввур қилиш, тизимли фикрлаш, солиштириш, таққослаш, таҳлил қилиш лаёқатларини ривожлантириш.

6. Гуруҳда ишлаш лаёқатини шакллантириш.

Дарс жиҳозлари: Дунёнинг ва Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “Бешинчиси ортиқча”, “Тўғри жойлаштир!” – стратегияси.

Дарснинг режаси:

1. Ўрта Осиё иқлимининг ўзига хос хусусиятларига умумий тавсиф бериш.

2. Иқлимга таъсир кўрсатувчи омиллар.

3. Ўрта Осиёдаги иқлимий тафовутлар.

Дарснинг бориши:

I. “Ақлий ҳужум” – стратегияси ёрдамида билимларни мустаҳкамлаш.

Ўқитувчи куйидаги саволлар асосида ўқувчилар томонидан “Ўрта Осиё иқлими” мавзуни ўзлаштириш даражаси аниқлайди:

1. Иқлим ўзи нима?

2. Иқлим элементлари ҳақида нималарни биласиз?

3. Иқлимга таъсир кўрсатувчи омиллар қайсилар?

4. Ўрта Осиё иқлимининг ўзига хос хусусиятлари ҳақида нималарни биласиз?

5. Ҳаво массаларининг ҳаракати қандай омилларга боғлиқ?

6. Антропоген омиллар иқлимга таъсир қилиши мумкинми?

7. Жойнинг географик ўрни иқлимга таъсир этиши мумкинми?

II. “Тўғри жойлаштир!” – стратегияси ёрдамида билимларни мустаҳкамлаш.

Ўқитувчи Ўрта Осиё иқлимининг ўзига хос хусусиятлари, иқлимга таъсир кўрсатувчи омиллар, ҳаво массалари, циклон ва антициклонлар, Ўрта Осиёдаги иқлимий тафовутлар ҳақида умумий маълумотлар беради.

Ўқитувчи ўқувчиларни 7 та кичик гуруҳларга ажратади. Гуруҳларга ўқитувчи томонидан тайёрланган ҳамда ҳар бир карточканинг бир

томонига иқлимга таъсир кўрсатувчи омиллар номи ёзилган карточкалар тўплами топширилиб, шундай кўрсатмалар берилади:

Мавзу юзасидан ўзлаштирган билимларингизга таяниб, тақдим этилган карточкаларни мантикий жойлаштиринг.

Карточкаларда қуйидаги сўзлар ёзилган:

1-карточка: Жойнинг географик ўрни.

2-карточка: Қуёш радиацияси.

3-карточка: Ҳаво массаларининг ҳаракати.

4-карточка: Жойнинг рельеф тузилиши.

5-карточка: Ер юзасининг ҳолати.

6-карточка: Антропоген омиллар.

7-карточка: Жойнинг географик кенглиги.

Ўқитувчи ўқувчиларга қараб, “...қўлингиздаги карточкаларни кетма-кет жойлаштиринг!”, деган топшириқ билан мурожат қилади ва ўқувчилар бирин-кетин карточкаларни жойлаштириб чиқади.

Ўқитувчи ўқувчиларга қараб, “...карточкаларни орқа томонини ўгириг ва топшириқни тўғри бажарганлигингизни текширинг!”, деб айтади. Агар вазифа тўғри бажарилган бўлса ҳар бир карточканинг орқа томонида берилган биттадан ҳарф асосида “омиллар” сўзи келиб чиқади. Ўқитувчи ўқувчилар томонидан йўл қўйилган хатоликларни тузатади ва камчиликларни тўлдиради.

III. “Бешинчиси ортиқча” стратегия ёрдамида ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

Ўқитувчи ўтилган мавзунини сўраш учун қуйидаги интерфаол методни қўллаб, ўқувчилар билимини мустаҳкамлайди ва баҳолайди. Ўқитувчи дастлаб ўқувчиларни методнинг моҳияти ва шартлари билан таништиради, сўнгра ўқувчиларни кичик гуруҳларга бирлаштиради. Мавзу юзасидан топшириқ беради. Ташкил қилинган гуруҳлар белгиланган вақт ичида тестларнинг жавобини топишлари керак бўлади. Мисол тариқасида, ўқитувчи берадиган топшириқ қуйидаги кўринишда бўлади:

Қуйидаги жадвалда берилганлардан ортиқчасини аниқланг:

№	Радиация турлари	
1.	<i>Қуёш радиацияси</i>	Қуёшнинг ер юзига тушадиган нур энергияси ва иссиқлиги
2.	<i>Тўғри радиацияси</i>	Қуёшнинг ер бетига бевосита етиб келадиган радиацияси
3.	<i>Тарқоқ радиацияси</i>	Қуёшнинг ер бетига бевосита етиб келмайдиган радиацияси
4.	<i>Қийшиқ радиация</i>	Қуёшнинг ер бетига синиқ чизиқлар орқали етиб келадиган радиацияси
5.	<i>Ялпи радиация</i>	Қуёшнинг ер юзасига тушадиган тўғри радиацияси билан тарқоқ радиацияси биргаликда ялпи радиация

Ташкил қилинган гуруҳлар белгиланган вақт ичида берилган топшириқни қуйидаги кўринишда бажаришлари керак бўлади:

№	Радиация турлари	
1.	<i>Қуёш радиацияси</i>	Қуёшнинг ер юзига тушадиган нур энергияси ва иссиқлиги
2.	<i>Тўғри радиацияси</i>	Қуёшнинг ер бетига бевосита етиб келадиган радиацияси
3.	<i>Тарқоқ радиацияси</i>	Қуёшнинг ер бетига бевосита етиб келмайдиган радиацияси
4.	<i>Ялпи радиация</i>	Қуёшнинг ер юзасига тушадиган тўғри радиацияси билан тарқоқ радиацияси биргаликда ялпи радиация

IV. Таянч термин ва тушунчалар билан ишлаш ёрдамида билимларни мустаҳкамлаш.

Ташкил қилинган гуруҳлар белгиланган вақт ичида термин ва тушунчаларни изоҳини, жавобини ёзишлари керак бўлади.

Таянч термин ва тушунчалар: мўътадил, субтропик минтақалар, географик кенглик, географик ўрин, ҳаво массалари, ғарбий ва шарқий шамоллар, кескин континентал, циклон, антициклон, ҳаво фронти, тўғри, тарқоқ ва ялпи радиациялар, қуёш радиацияси, термик депрессия, оқимсиз ўлка ва бошқалар.

Мисол тариқасида, ўқитувчи берадиган топшириқ қуйидаги кўринишда бўлади:

1-гуруҳ

Термин ва тушунчалар	Изоҳи
Мўътадил	
Ҳаво массалари	
Антициклон	
Тарқоқ радиация	

2-гуруҳ

Термин ва тушунчалар	Изоҳи
Субтропик минтақалар	
Ғарбий ва шарқий шамоллар	
Ҳаво фронти	
Ялпи радиация	

3-гуруҳ

Термин тушунчалар	ва	Изоҳи
Географик кенглик		
Кескин континентал		
Тўғри, радиация		
Термик депрессия		

4-гуруҳ

Термин тушунчалар	ва	Изоҳи
Географик ўрин		
Циклон		
Қуёш радиацияси		
Оқимсиз ўлка		

16-мавзу: Ҳаво массалари, циклон ва антициклонлар (1 соат, А2+: 2 соат).

Дарснинг мазмуни: Ҳаво массалари, циклон ва антициклонлар. Ўрта Осиё ҳудудида атмосфера циркуляцияси, ҳаво массалари, атмосфера фронтлари, циклон ва антициклонлар. Циклон ва антициклонларда об-ҳаво.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда ҳаво массалари ва уларнинг ҳаракати, ҳаво фронтлари, циклон ва антициклонлар ва уларнинг об-ҳавога таъсири ҳақида умумий маълумотларни бериш, бу борадаги билимларни шакллантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга ҳаво массалари ва уларнинг ҳаракати, ҳаво фронтлари, циклон ва антициклонлар ва уларнинг об-ҳавога таъсири ҳақида умумий маълумотларни бериш.

2. Интерфаол методлар ёрдамида ўқувчилар томонидан “Ҳаво массалари. Циклон ва антициклонлар” мавзуси бўйича ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

3. Ўқувчиларни мавзуни ўзлаштиришда “SWOT – таҳлил” жадвали – стратегияси тадбиқ этиш қоидалари билан таништириш.

4. Алоҳида муаммо ёки вазифани, вазиятни таҳлил қилиш ва манбани баҳолаш лаёқатини шакллантириш.

5. Муҳокама қилинаётган мавзулар ҳақида мушоҳада қилишга, уларни тушуниш, ўргатиш борасида турли мезонларни асос қилиб олган ҳолда фикрини асослай олиш қобилиятларини такомиллаштириш.

6. Ўқувчиларда мавзунини муайян изчилликда тасаввур қилиш, тизимли фикрлаш, солиштириш, таққослаш, таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантиришга замин яратиш.

7. Гуруҳда ишлаш лаёқатини ривожлантириш.

Дарс жиҳозлари: Дунёнинг ва Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “SWOT – таҳлил”– стратегияси, “Венн диаграммаси” – график органиайзери.

Дарсинг режаси:

1. Ҳаво массалари.
2. Ҳаво фронтлари.
3. Циклон ва антициклонлар.

Дарсинг бориши:

I. “Венн диаграммаси” – график органиайзерини қўллаш асосида ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

Синф ўқувчилари тўрт гуруҳга ажратилиб, гуруҳлар номланади. Синф тахтасига учта доира чизилади.

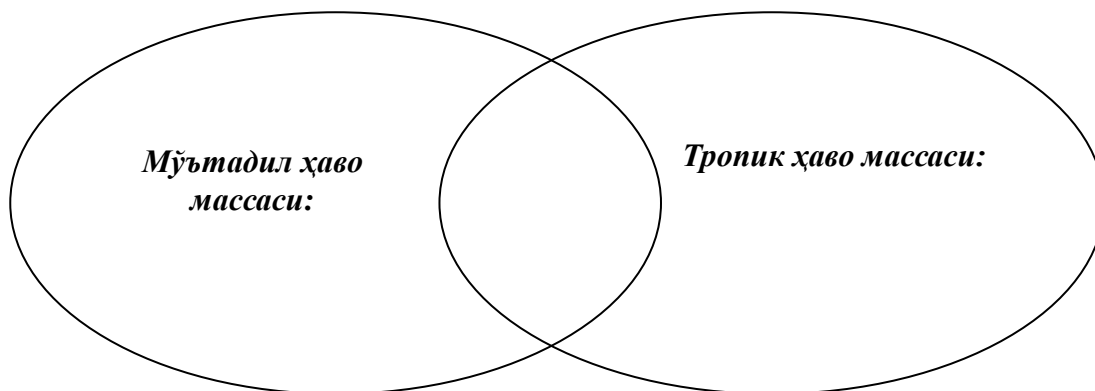
Гуруҳларга қуйидаги топшириқлар берилади:

1-гуруҳ аъзолари: ҳаво массалари ўхшаш ва фарқли жиҳатларни таққослайди. Мўътадил ҳаво массаларига хос бўлган органоидлар диаграмманинг 1-қисмига, тропик ҳаво массаларига хос бўлган органоидлар диаграмманинг 2-қисмига ва ҳар иккала организмда учрайдиган органоидлар 1- ва 2-диаграммаларнинг кесишмасидан ҳосил бўлган қисмига ёзадилар.

2-гуруҳ аъзолари: ҳаво фронтларини таққосланади ва диаграмманинг 1-қисмга илиқ фронтларга хос бўлган органоидлар, 2-қисмга совуқ фронтларга хос бўлган органоидлар, ҳар иккала ҳаво фронтларига хос бўлган органоидларни эса 1- ва 2- қисмлар кесишмасига ёзадилар.

3-гуруҳ аъзолари: циклон ва антициклонларнинг ўхшаш ва фарқли жиҳатларини топишга ҳаракат қилади; циклонда об-ҳавога хос бўлган органоидлар диаграмманинг 1-қисмига, антициклонда об-ҳавога хос бўлган органоидлар диаграмманинг 2-қисмига, ҳар икки организмга хос бўлган органоидлар эса 1- ва 2-қисмлар кесишган жойга ёзадилар.

4-гуруҳ аъзолари: ҳар учта доира кесишмасидан ҳосил бўлган марказий қисмга ҳаво массалари, ҳаво фронтлари, циклон ва антициклонга хос бўлган органоидларни ёзадилар. Мисол учун:

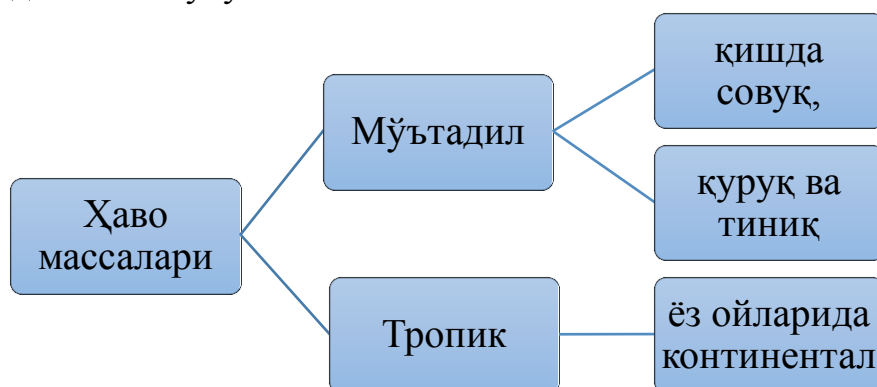

Гуруҳлар томонидан вазифа бажарилиб бўлингач, гуруҳларда лидерлар тайинланади. Лидерлар гуруҳ аъзолари томонидан билдирилган фикрларни умумлаштириб, ёзув тахтасида акс эттирилган диаграммани тўлдирадилар.

II. Дарслик билан ишлаш.

Ўқувчилар дарсликдан “Ҳаво массалари. Ҳаво фронтлари. Циклон ва антициклонлар” мавзусини диққат билан ўқиб чиқадиладар. Ўқувчилар умумий матннинг таркибий қисмлари, улар ўртасидаги ўзаро боғлиқликни аниқлаб, умумлаштирадилар, моделлаштирадилар.

Ҳар бир гуруҳ аъзолари ўзаро кенгашиб, ўқув материални моделлаштиради. Моделлаштиришда уларнинг бу жараёнга нисбатан ижодий ёндашувлари, мавзу моҳиятини очиб берадиган асосий тушунчаларни қай даражада ўзлаштирганликлари, улар ўртасидаги ўзаро алоқадорлик, боғлиқликни англай олишлари муҳим аҳамият касб этади. Гуруҳлар томонидан яратилган моделлар мавзунинг пухта ўзлаштирилганлигини кўрсатувчи муҳим омиллардан бири сифатида намоён бўлади. Мисол учун:

III. “SWOT – таҳлил” жадвали стратегияси ёрдамида янги мавзунини ўзлаштириш даражасини мустаҳкамлаш.

Ўқитувчи янги мавзунини қисқа баён қилиб беради, сўнгра ўқувчиларни “SWOT-таҳлил” жадвалини тузиш қоидаси билан таништиради. “SWOT – таҳлил” жадвалининг номи инглизча сўзларнинг бош ҳарфларидан тузилган эканлигини айтиб ўтади.

Синфдаги ўқувчилар 2 гуруҳга ажратилади. 1-гуруҳ ўқувчилари – циклон; 2-гуруҳ ўқувчилари – антициклон; “SWOT-таҳлил” жадвали асосида янги мавзунини мустақил ўқиб ўрганадилар. Топшириқ гуруҳлар учун алоҳида-алоҳида берилади.

1-гуруҳ “**циклон**” учун: “**SWOT - таҳлил**” жадвали

Strengths: <i>S</i> – <i>кучли</i> –	Opportunities: <i>O</i> – <i>имкониятлар</i> –
Weakness: <i>W</i> – <i>кучсиз</i> –	Threats: <i>T</i> – <i>хавф-хатарлар</i> –

2-гуруҳ “**антициклон**” учун: “**SWOT - таҳлил**” жадвали

Strengths: <i>S</i> – <i>кучли</i> –	Opportunities: <i>O</i> – <i>имкониятлар</i> –
Weakness: <i>W</i> – <i>кучсиз</i> –	Threats: <i>T</i> – <i>хавф-хатарлар</i> –

Ушбу топшириқни қуйидагича бажариш керак бўлади: 1-гуруҳ ўқувчилари – циклонни, 2-гуруҳ ўқувчилари – антициклонни кучли томони, кучсиз томони ёки ички муаммоларнинг мавжудлиги; мавжуд имкониятлари ҳамда ташқи муҳитга таъсир этувчи хавф-хатарлари каби хусусиятларига таъриф беради. Гуруҳ аъзолари бирлашадилар ва жадвални тўлдирадилар. Иш натижаларининг тақдиротини тайёрлайдилар. Тақдиротни қуйидаги жадвал кўринишида тайёрлайдилар:

1-гуруҳ “**циклон**” учун: “**SWOT - таҳлил**” жадвали

Strengths: <i>S</i> – <i>кучли</i> – Ҳавонинг юқорига кўтарилиши натижасида кўтарилаётган ҳаво совиб сув буғларига тўйинади ва ёғингарчилик олиб келади.	Opportunities: <i>O</i> – <i>имкониятлар</i> – Ёғингарчилик олиб келиб табиатни мўътадиллаштириб туради.
Weakness: <i>W</i> – <i>кучсиз</i> – Ҳаво ҳароратини кескин совишига сабаб бўлади лекин узоқ вақт давом этмайди.	Threats: <i>T</i> – <i>хавф-хатарлар</i> – Кучли шамоллар, довул, ёмғир ёки жалаларни олиб келади.

2-гурӯх “антициклон” учун: “SWOT - таҳлил” жадвали

Strengths: <i>S–кучли</i> – Қишда ҳароратни кескин совибиб, ёзда жазирама иссиқни вужудга келтиради.	Opportunities: <i>O–имкониятлар</i> – Циклонлар таъсирини камайтиради
Weakness: <i>W–кучсиз</i> – Ҳавонинг тўйиниши булут ҳосил бўлиши ва ёғингарчилик бўлиши учун шароит йўқ.	Threats: <i>T– хавф-хатарлар</i> – Ҳароратни кескин совибиб, ёзда жазирама иссиқни вужудга келиши табиатга салбий оқибатларни олиб келади.

17-мавзу: Ўрта Осиё иқлимининг тавсифи. Назорат иши (1 соат, А2+: 1 соат).

Дарснинг мазмуни: Ўрта Осиё иқлимининг умумий хусусиятлари. Текисликлар иқлими ва унинг умумий тавсифи. Турли фасллардаги об-ҳаво. Ҳаво ҳарорати, мутлоқ ҳароратлар, ёғинлар.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларга иқлими, қишда қандай ҳаво массалари кириб келиши, ёзда қандай ҳаво массалари кириб келиши, улар қандай хусусиятларга эга эканлиги, об-ҳавони қандай ўзгариши, Ўрта Осиёда ёзда ҳаво нима учун исиб кетиши ҳақида маълумот бериш ҳамда бу борадаги билимларни шакллантиришдан иборат.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга ўлка иқлими ҳақида умумий маълумотларни бериш.
2. Ўқувчиларда Ўрта Осиёга қишда қандай ҳаво массалари кириб келиши ҳақида тасаввур ҳосил қилиш.
3. Ўқувчиларда Ўрта Осиёга ёзда қандай ҳаво массалари кириб келиши ҳақида тасаввур ҳосил қилиш.
4. Ўрта Осиё иқлими қандай хусусиятларга эга эканлиги, об-ҳаво қандай ўзгариши мумкин эканлиги ҳақида ўқувчиларга маълумот бериш.
5. Интерфаол методлар ёрдамида ўқувчилар томонидан “Ўлка иқлимининг таърифи” мавзуси бўйича ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.
6. Ўқувчиларни мавзуни ўзлаштиришда интерфаол методларни тадбиқ этиш қоидалари билан таништириш.
7. Гуруҳда ишлаш лаёқатини шакллантириш.

Дарс жиҳозлари: иқлим харитаси, глобус, Ўрта Осиё табиий харитаси, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар – “Юмалоқланган қор”, “Заковатли зукко”, “ФСМУ”-стратегия.

Дарснинг режаси

1. Ўрта Осиё иқлимнинг таърифи.
2. Ўрта Осиё ҳудудидаги ҳаво массалари.
3. Жой рельефининг иқлимга таъсири.
4. Об-ҳавонинг ўзгариши.

Дарснинг бориши:

I. “Юмалоқланган қор” стратегияси ёрдамида билимларни мустаҳкамлаш.

Синф ўқувчилари тўртта гуруҳга бўлинади. Ҳар бир гуруҳ ўқувчилари турли фасл (қиш, баҳор, ёз ва куз)ларнинг тасвири туширилган ва орқа томонида 3 ёки 4 та вазифа ёзилган карточкаларни олади. Ҳар бир гуруҳ ўзига тушган фаслларнинг ўзига хос хусусиятларига оид топшириқларни бажаради.

Топшириқ жуфтлик асосида бажарилади: биринчи саволга биринчи гуруҳнинг дастлабки жуфтлиги жавоб беради, иккинчи саволга биринчи гуруҳнинг иккинчи жуфтлиги жавоб беради ва ҳ.к. Фаолият якунида топшириқларнинг бажарилиши юзасидан умумий хулосалар чиқарилади.

Карточкаларда қуйидаги саволлар ўз аксини топиши мумкин:

1-рақамли карточка

1. Расмда тасвирланган қиш фаслининг об-ҳавоси баҳор фаслининг об-ҳавосидан қандай фарқ қилади?
2. Ҳаво массалари қандай кўринишда бўлади?
3. Жойнинг рельефи иқлимга таъсир қиладими?

2-рақамли карточка

1. Расмда тасвирланган ёз фаслининг об-ҳавоси баҳор фаслининг об-ҳавосидан қандай фарқ қилади?
2. Шамол қандай кўринишда бўлади?
3. Ўрта Осиёга қишда қандай ҳаво массалари кириб келади?

3-рақамли карточка

1. Расмда тасвирланган куз фаслининг об-ҳавоси қиш фаслининг об-ҳавосидан қандай фарқ қилади?
2. Ўрта Осиёда ёзда ҳаво нима учун жуда исиб кетади?
3. Ҳаво массалари қандай хусусиятларга эга?

4-рақамли карточка

1. Расмда тасвирланган ёз фасли об-ҳавоси қиш фасли об-ҳавосидан қандай фарқ қилади?
2. Ўрта Осиёда ёзда қандай ҳаво массаси ҳукумрон бўлади?
3. Қандай ҳаво массалари мавжуд?

II. “ФСМУ” технологиясини қўллаш асосида ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

Янги мавзу ўқувчиларга мустақил ўқиб, ўрганиб, тайёрланиб келишлари учун олдиндан уйга вазифа қилиб берилади. Ўқитувчи ушбу

технология бир неча босқичда ўтказилиши ҳақида ўқувчиларга маълумот беради:

- * гуруҳларга вазифалар тарқатади;
- * қўйилган вазифа аввал якка ҳолда сўнгра гуруҳларда бажарилиши кераклигини таъкидлайди;
- * муайян вақт белгилайди;
- * ўқувчиларга вазифани бажариш технологияси ҳақида қисқа маълумот беради;
- * ўқувчилар берилган вазифаларга тўлиқ жавобни дафтарларига ёзма ҳолда ёзишлари керак эканлигини таъкидлайди.

Наъмуна келтириб ўтамиз:

Ф	Тоғда ҳаво ҳарорати паст бўлади.
С	Ҳар юз метрга кўтарилганда ҳаво ҳарорати $0,6^{\circ}\text{C}$ га пасаяди.
М	Тоғ этагида ҳаво ҳарорати $+20^{\circ}\text{C}$. 3000 м баландликда бўлган тоғларда ҳаво ҳарорати $+2^{\circ}\text{C}$ га тенг бўлади.
У	Тоғларда ҳаво ҳарорати паст бўлади, булутли кунлар кўп бўлади, ёгин кўп ва қиш ёз фаслига нисбатан узок давом этади.

Барча ўқувчилар ўз вазифаларини ФСМУ методи талаблари бўйича ёзиб бўлгач ўз гуруҳида тақдимот қилишади. Ҳар бир гуруҳ ўз аъзолари тайёрлаган вариантлардан энг муқобилини танлаб олиб, ижодий ёндашган ҳолда гуруҳ тақдимотини тайёрлашади. Ҳар бир гуруҳдан бир вакил чиқиб гуруҳ ишини тақдимот қилади. Масалан гуруҳларнинг тақдмоти қуйидаги кўринишда бўлиши мумкин:

Ф	Ўзбекистон худуди жанубий кенгликларда жойлашганлиги сабабли қуёшдан катта энергия олади. Қизилқумда, Ўзбекистоннинг жанубида ҳавонинг жуда ҳам қизиқ кетган ўчоқлари пайдо бўлиб, ҳаво ҳароратининг ўртача кўрсаткичи ёз ойларида 30° дан ҳам кўтарилиб кетади.
С	Бунга сабаб тупроқ ва ўсимликларнинг қаттиқ қуриб кетиши натижасида буғланиш ва транспирация учун сарф бўладиган энергиянинг ҳавонинг иситишга сарфланишидир.
М	Мамлакатимизнинг шимол ва ғарб томонларида орографик тўсиқ йўқлиги учун шу томондан Ўзбекистонга қишда совуқ ҳаво массалари бемалол кириб келади. Ҳаво ҳарорати пасайиб бизнинг ҳудудимиз кенгликларида хос бўлмаган совуқлар пайдо бўлади. Ўрта Осиёда, шу жумладан Ўзбекистонда ҳам, ҳаво ҳароратининг йиллик амплитудаси кўшни ҳудудлардагига нисбатан анча катта кўрсаткични ташкил қилади. Бу эса Ўзбекистон иқлимнинг юқори даражада континентал эканлигини кўрсатади. Бу жиҳатдан Ўрта Осиё фақат Шарқий Сибирдан кейин туради. Шу сабабли Ўзбекистон иқлими кескин континентал иқлим типига киритади.

У	Ўзбекистоннинг чўл ва адирлардан иборат катта қисмида табиий нам етарли эмас. Маълумки, бизга ёғин-сочинни Атлантика океани устида таркиб топган нам ҳаво массалари келтиради. Лекин бу нам ҳаво массалари Ўзбекистонга келгунга қадар йўл-йўлакай намлигини маълум миқдорда йўқотади, ёз ойларида эса қуриб келади. Шу сабабли Ўзбекистон иқлими жуда ҳам қурғоқчил бўлиб қолади.
---	--

Ўқитувчи мавзунини умумлаштиради, мустаҳкамлайди ва хулоса қилади. Ўқитувчи ўзининг ФСМУ стратегияси асосида тайёрлаб келган ишни электрон вариантыни таклиф қилади.

Ўқитувчи тақдироти, ўқувчиларнинг жавоблари, баҳс-мунозаралари, савол беришлари, жавоблардаги иштирокларини, ижодий ёндашувлари ва ишчанликларини ўқитувчи томонидан шарҳланиб баҳоланади.

III. “Заковатли зукко” стратегияси ёрдамида билимларни мустаҳкамлаш.

Тўпланган баллар нисбатига кўра машғулоти жараёнида фаол иштирок этган ўқувчилар ўз хоҳишларига кўра ўқитувчи томонидан бериладиган қуйидаги саволларга қисқа муддатда жавоб қайтаради:

1. Тоғда ҳаво ҳарорати қандай бўлади? (Паст).
2. Ҳар юз метрга кўтарилганда ҳаво ҳарорати неча $^{\circ}\text{C}$ га пасаяди? ($0,6^{\circ}\text{C}$).
3. Тоғ этагида ҳаво ҳарорати қанча $^{\circ}\text{C}$? ($+20^{\circ}\text{C}$).
4. 3000 м баландликда бўлган тоғларда ҳаво ҳарорати қанча $^{\circ}\text{C}$ га тенг бўлади? ($+2^{\circ}\text{C}$).
5. Қаерда ҳаво ҳарорати паст бўлади, булутли кунлар кўп бўлади, ёғин кўп ва киши ёз фаслига нисбатан узоқ давом этади? (Тоғларда).
6. Ўрта Осиёда ёзда қандай ҳаво массаси бўлади? (континентал тропик).
7. Қандай ҳаво массалари мавжуд? (арктика, мўътадил, тропик ва экватор).

18-мавзу: Ўрта Осиёдаги тоғларининг иқлими (1 соат, A2+: 1 соат).

Дарснинг мазмуни: Рельеф ва ер усти тузилишининг ўлка иқлимига таъсири. Ясситоғлар ва баланд тоғлар, тоғ оралиқ ботиқларининг иқлимга таъсири. Қуруқлик, сувлик, қумли, тош-шағалли, гипсли юзаларнинг иқлимга таъсири.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда Ўрта Осиё тоғларида баландликка кўтарилган сари ҳаво ҳароратининг ўзгариб бориши ҳақидаги билимларни шакллантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга Ўрта Осиё тоғларининг иқлими ҳақида умумий маълумотларни бериш.

2. Ўқувчиларда тоғларида баландликка кўтарилган сари ҳаво ҳароратининг ўзгариб бориши ҳақидаги билимларни шакллантириш.

3. Ўқувчиларда Ўрта Осиё тоғлари ҳақида тасаввур ҳосил қилиш.

4. Ўқувчиларга Ўрта Осиё иқлими тоғларда қандай хусусиятларга эга эканлиги, баландликка кўтарилган сари об-ҳаво қандай ўзгариши мумкин эканлигига оид билим бериш.

5. “Ўрта Осиё тоғларининг иқлими” мавзуси бўйича ўқувчилар томонидан ўзлаштирилган билимларни интерфаол методлар ёрдамида мустаҳкамлаш.

6. Ўқувчиларни мавзунини ўзлаштириш жараёнида интерфаол методларни тадбиқ этиш қоидалари ва бажарилиш босқичлари билан таништириш.

7. Гуруҳда ўзаро ҳурмат қилиш ижтимоий лаёқатини шакллантириш.

8. Ўз фикрини эркин, мустақил, илмий асослаб айтиб бера олишга имкон бериш.

9. Гуруҳда ҳамкорликда ишлашга шароит яратиш.

Дарс жиҳозлари: Ўрта Осиё табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “3х4”, “Қора қути” – стратегияси.

Дарсининг режаси:

1. Баландликка кўтарилганда ҳаво ҳароратининг ўзгариши ҳақида маълумот бериш.

2. Тоғ водийларига хос шамоллар ҳақида умумий маълумот.

3. Тоғларда фаслларнинг давомийлиги ҳақида маълумот бериш.

Дарсининг бориши:

I. “3х4” стратегияси ёрдамида ўзлаштирилган тушунчаларни мустаҳкамлаш.

Ўқувчиларни кичик гуруҳларга фаолият олиб боришда, ҳар бир кичик гуруҳларга:

- Ўрта Осиё иқлимининг таърифи;

- Ўрта Осиё ҳудудидаги ҳаво массалари;

- жойнинг рельефини иқлимга таъсири;

- об-ҳавонинг ўзгариши каби мавзудаги тарқатма материаллар тарқатилади.

Кичик гуруҳлардан белгиланган вақт мобайнида тарқатма материалда кўрсатилган мавзу бўйича 3та таянч тушунчани (сўз, сўз бирикмаси ёки 3 та гап) ёзиш талаб этилади. Дастлабки топшириқ бажарилгач, гуруҳлар соат мида йўналиши бўйича ўз жойларини ўзгартиради (1-гуруҳ 2-гуруҳнинг, 2-гуруҳ 3-гуруҳнинг, 3-гуруҳ 4-гуруҳнинг, 4-гуруҳ 1-гуруҳнинг

ўрнини эгаллайди). Бу ҳолат ҳар бир гуруҳ ўзининг дастлабки ўрнига етиб келгунга қадар давом эттирилади. Бир гуруҳнинг ўрнини олган 2-гуруҳ аввалги гуруҳни ишини давом эттиради (яъни аввалги гуруҳ иши билан танишиб, унга учтадан янги фикр ёзиб қўяди).

Масалан, 1-гуруҳ тарқатмали материалда кўрсатилган мавзу бўйича қуйидагича 3 та таянч тушунча(сўз, сўз бирикмаси, фикр, ғоя ёки 3 та гап) ёзилади:

1-гуруҳ: Ўрта Осиё иқлимининг таърифи –

- ✚ Иқлими континентал;
- ✚ қурғоқчил;
- ✚ ўлканинг жанубий қисми субтропик минтақада жойлашган;

2-гуруҳ: Ўрта Осиё ҳудудидаги ҳаво массалари –

- ✚ Совуқ ҳаво массалари;
- ✚ Циклонларнинг таъсири;
- ✚ Илик ҳаво массалари;

3-гуруҳ: жойнинг рельефининг иқлимга таъсири –

- ✚ Тоғга кўтарилган сари ҳаво тозаланиб ва тиниқлашиб боради;
- ✚ Ҳаво ҳарорати пасаяди;
- ✚ Тоғлар ҳаво оқимларини тўсиб қўяди;

4-гуруҳ: об-ҳавонинг ўзгариши –

- ✚ Термик депрессия;
- ✚ Ёз ойларида ҳарорат 30⁰ ва ундан юқори бўлади;
- ✚ Турон континентал тропик ҳавоси;

Гуруҳ аъзоларининг иш вазифалари алмашиш жараёнида, гуруҳлар ўзидан аввалги гуруҳ иши билан танишиб чиқиб, унга яна учтадан янги фикр ёзиб қўядилар. Ҳар бир гуруҳнинг вазифаси ўзининг дастлабки ўрнига етиб келгунга қадар, жами 12 та сўз, сўз бирикмаси ёки гап ёзилган бўлиши лозим. Гуруҳ вазифалари дастлабки ўрнига қайтиб келади. Тарқатма материалда ёзилган барча фикрлар гуруҳ аъзолари томонидан ўрганиб чиқилади ҳамда умумлаштириб, яхлит ҳолатга келтирилади, яъни берилган вазифага тўлиқ таъриф ёки тўлиқ жавоб ёзилади.

Ҳар бир гуруҳдан бир нафар вакил чиқиб, гуруҳ ишини тақдим этади. Гуруҳларнинг тақдимотидан сўнг ҳар бир ўқувчи ўзининг индивидуал равишда муаллифлик ишини намоиш қилиши мумкин. Ўқитувчи гуруҳ, ўқувчиларнинг ишларини изоҳлаб, ишланмаларни баҳолайди.

II. “Қора қути” стратегияси ёрдамида ўзлаштирилган тушунчаларни мустаҳкамлаш.

Ушбу стратегия воситасида жуфтлик асосида қуйидаги ҳаракатлар ташкил этилади:

- * ўқувчилар навбат билан “Ўқитувчи” вазифасини бажаради;
- * синф тахтасига баландлик, иқлим, тоғ, текислик, босим каби атамалар ёзилади;

* “Ўқитувчи” ролидаги ўқувчи қайд этилган рўйхатга текислик моҳиятини ёритувчи асосий тушунчалар киритилганлигини текширади;

Баландлик, иқлим, тоғ, текислик, босим

* ўқувчилардан синф тахтасида ўз ифодасини топган атамаларга изоҳ беришни сўрайди;

* тўғри жавоб бера олган ўқувчи “Ўқитувчи” вазифасини бажаради;

* ўқувчилардан ушбу атамалар қандай маъно англатишини сўрайди;

* тўғри жавоб бера олган ўқувчи “Ўқитувчи” вазифасини ижро этади ва ўқувчилардан мавзу моҳиятини очиб беришга хизмат қилувчи тушунчаларни карточкаларга ёзишни сўрайди;

* ўқитувчи ёрдамида жуфтликлар топшириқни қандай бажарганини текширади ва ёзув тахтасига қуйидаги атамаларни ёзади:

Водийларнинг тор ва кенглиги; тоғнинг чекка ёки ички қисми; баландлик минтақалари; баландлик ортиши билан; қиш даври узок; босим юқори.

III. “Қизил ва яшил рангли карточкалар билан ишлаш” технологияси ёрдамида билимларни мустаҳкамлаш.

Технологиянинг моҳияти: ўқувчиларга қизил ва рангли карточкалар тарқатилади. Ўқитувчи томонидан берилган саволларнинг ҳар бирига ўқувчилар қизил (тасдиқ маъносини билдирувчи) ёки яшил (инкор маъносини билдирувчи) рангли карточкаларни кўрсатиш асосида жавоб қайтаради.

Ўқитувчи томонидан қуйидаги саволлар берилиши мумкин:

1. Ўрта Осиё иқлими континенталми? (**Ҳа**)
2. Ўрта Осиё иқлими қурғоқчил эмасми? (**Йўқ**)
3. Ўлканинг жанубий қисми субтропик минтақада жойлашганми? (**Ҳа**)
4. совуқ ҳаво массалари йўқми? (**Йўқ**)
5. Ўрта Осиё иқлимига циклонлар таъсир қилмайдими? (**Йўқ**)
6. Ўрта Осиё ҳудудида илиқ ҳаво массалари мавжудми? (**Ҳа**)
7. Тоғга кўтарилган сари ҳаво тозаланиб ва тиниқлашиб борадими? (**Ҳа**)
8. Тоғга кўтарилган сари ҳаво ҳарорати ошадими? (**Йўқ**)
9. Тоғлар ҳаво оқимларини тўсиб қўядими? (**Ҳа**)
10. Ўрта Осиё ҳудудида термик депрессия учрамайди (**Йўқ**)
11. Ёз ойларида ҳарорат 30⁰ ва ундан юқори бўладими? (**Ҳа**)
12. Ўрта Осиё ҳудудида Турон континентал тропик ҳавоси ҳукумронми? (**Ҳа**)

IV. Видеотопишмоқ.

Изоҳларсиз Ўрта Осиё тоғларининг иқлими ҳақида маълумот берувчи иккита видеолавҳа намоиш этилади.

Ўқувчилар қуйидаги вазифани бажаришлари лозим: ҳар бир лавҳада қандай жараён моҳияти ёритилганлигини изоҳланг ва жараёнларни босқичма-босқич дафтарга қайд этиб боринг!

Бу босқичдаги фаолият ўқувчилар томонидан қуйидаги саволларга жавоб бериш билан якунланади:

1. Ўрта Осиё тоғларининг иқлими қандай жараёнда ўзгаради?
2. Баландлик ортиши билан ҳавода қандай ўзгаришлар содир бўлади?

19-мавзу: Ўрта Осиёдаги иқлимий тафовутлар (1 соат, А2+: 2 соат).

Дарснинг мазмуни: Ўрта Осиёнинг иқлимий минтақаланиши. Турон ва Қозоғистон иқлимлари таърифи. Уларнинг ўзига хос хусусиятлари. Ўрта Осиё тоғларининг иқлими.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда иқлим районлари, уларнинг таркиб топиши ва географик ареали, Ўрта Осиёдаги иқлимий тафовутлар ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни такомиллаштириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга иқлим районлари, уларнинг таркиб топиши ва географик ареали ҳақида умумий маълумотларни бериш.
2. Ўқувчиларда Ўрта Осиёдаги иқлимий тафовутлар ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни шакллантириш.
3. “Ўрта Осиёдаги иқлимий тафовутлар” мавзуси бўйича ўқувчилар томонидан ўзлаштирилган билимларни интерфаол методлар ёрдамида мустаҳкамлаш.
4. Ўтилган боб, бўлим, мавзунини қайтариш, мустаҳкамлаш ва билимнинг ўзлаштирилиш даражасини аниқлаш.
5. Ўқувчиларни мавзунини ўзлаштиришда интерфаол методларни тадбиқ этиш қоидалари ва бажарилиш босқичлари билан таништириш.
6. Гуруҳда ўзаро ҳурмат қилиш ижтимоий лаёқатини шакллантириш.
7. Ўз фикрини эркин, мустақил, асослаб айтиб бера олишга имкон бериш.
8. Гуруҳда ҳамкорликда ишлашга шароит яратиш.

Дарс жиҳозлари: Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, иқлим харитаси ёки харита-схемалари, дарслик, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “Қарорлар шажараси”, “5x5x5” – стратегия.

Дарснинг режаси:

1. Ўрта Осиёнинг иқлимий районлари ҳақида умумий тушунча.
2. Ўрта Осиё ҳудудида иқлимнинг таркиб топиши.
3. Ўрта Осиёдаги иқлимий тафовутлар.
4. Турон иқлими.

5. Қозоғистон иқлими.

Дарсинг бориши:

I. “Қарорлар шажараси” технологияси ёрдамида ўзлаштирилган тушунчаларни мустахкамлаш.

Ўқитувчи машғулоти бошланишидан олдин мунозара, таҳлил учун мавзуга оид бирор муаммони белгилайди. Ушбу технология бир неча босқичда ўтказилиши ҳақида ўқувчиларга маълумот беради, гуруҳларга вазифалар тарқатади, қўйилган вазифа гуруҳларда бажарилиши кераклигини таъкидлайди, топшириқлар юзасидан қарор қабул қилишлари кераклигини таъкидлайди ва муайян вақт белгилайди. Вазифа жадвал шаклида бўлиб, у тахминан қуйидаги кўринишда бўлади:

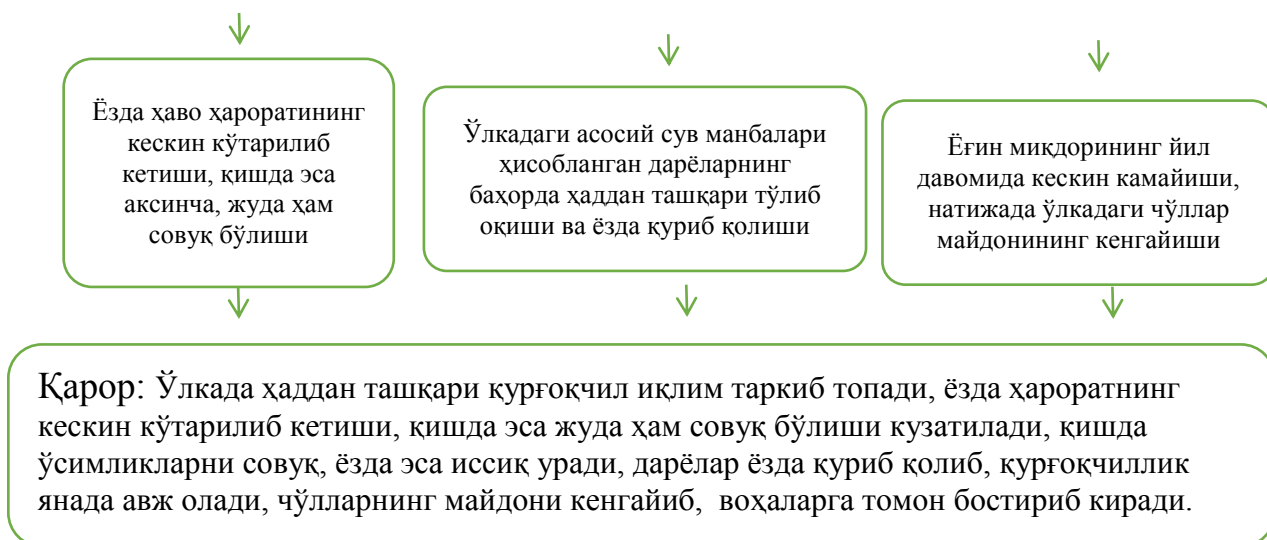

Янги мавзунини ўқувчилар мустақил ўқиб ўрганишлари учун дарслик, қўшимча адабиёт ва маълумотлардан фойдаланадилар. Ҳар бир ўқувчи билими, қизиқиш қобилятига қараб ўз гуруҳига берилган вазифага ижодий ёндашиб, қарор қабул қилади.

Ҳар бир ўқувчи биттадан ғоя таклиф қилади. Гуруҳ қарорини қабул қилиш жараёнида гуруҳларнинг ҳар бир аъзоси томонидан билдирилаётган ғояларнинг мақбуллик даражалари батафсил муҳокама қилинади. Ҳар бир ғоянинг афзаллик ва камчилик жиҳатлари ёзиб борилади. Билдирилган ғоялар асосида муаммони ижобий ҳал этишга хизмат қилувчи усул хусусида гуруҳ аъзолари бир тўхтамга келиб оладилар. Барча гуруҳ энг мақбул деб ҳисоблаган учта ғояни топшириқда белгиланган жойга ёзади.

Жавоблардан бири қуйидагича бўлиши мумкин:

Глобал иқлим ўзгариши

Ўқитувчи гуруҳ аъзоларидан бир вакил чиқиб, ҳар бир ғояни ва гуруҳ билан қабул қилинган қарорни илмий асослаб тақдимот қилиб беришини таъкидлаб ўтади.

Ҳар бир гуруҳнинг энг мақбул деб ҳисобланган, яъни иложи борида биттадан ғояси танлаб олинади ва ғоя қарори билан бирга ёзиб борилади.

Мунозара учун ажратилган вақт ниҳоясига етгач, ҳар бир гуруҳ аъзолари ўз гуруҳи қарори борасида ахборот берадилар. Зарур ҳолларда ўқитувчи раҳбарлигида барча ўқувчилар томонидан билдирилган қарорларни ҳам бир-бири билан қиёслайдилар. Муаммо юзасидан билдирилган қарорлар борасида саволлар туғилгудек бўлса, уларга ҳам жавоблар бериб борилади, ноаниқликларга аниқлик киритилади. Агарда барча гуруҳлар томонидан муаммо юзасидан бир хил қарорга келинган бўлса, ўқитувчи бунинг сабабини аниқлайди, изоҳлайди, ўз фикрини билдиради, рағбатлантиради, баҳолайди ва хулоса қилади.

II. “5x5x5” стратегияси ёрдамида билимларни ўзлаштириш.

Синф ўқувчилари 5 нафардан бўлиб 5 та гуруҳга бўлинади. Мавзунинг умумий матни 5 қисмга бўлиниб, ҳар бир қисм муайян гуруҳга берилади ва гуруҳларга матнни ўрганиб чиқиш вазифаси топширилади. Матн гуруҳлар томонидан ўрганилгандан сўнг гуруҳлар қайта ташкил этилади (бу ўринда ҳар бир гуруҳда аввалги бешта гуруҳнинг бир нафар аъзоси бўлиши шарт). Гуруҳлар қайта ташкил этилгандан сўнг ҳар бир ўқувчи ўзи ўзлаштирган маълумотларни қолган ўқувчиларга ҳикоя қилиб беради. Шу тарзда мавзу матни бўйича умумий маълумот барча ўқувчилар томонидан ўзлаштирилади.

III. Савол-жавоблар асосида суҳбат ташкил этиш. Ўқувчиларга қуйидаги саволлар берилади:

1. Ўрта Осиёда қандай иқлимий ўлкалар мавжуд?

2. Ўрта Осиё иқлимида кўзга яққол ташланадиган асосий хусусиятларни айтиб беринг.

3. Ўрта Осиёнинг шимолий ва жанубий қисмлари қандай кўрсаткичлар билан бир-биридан фарқ қилади?

4. Қозоғистон иқлими билан Турон иқлими ўртасида қандай асосий тафовутлар мавжуд?

5. Турон иқлимида йиллик ёғинларнинг неча фоизи қиш ойларига тўғри келади?

6. Турон иқлимида йиллик ёғинларнинг неча фоизи ёз ойларига тўғри келади?

7. Қозоғистон иқлимига қишда қайси антициклоннинг таъсири катта бўлади?

IV. “SWOT – таҳлил” жадвали стратегияси ёрдамида янги мавзунини ўзлаштириш даражасини мустаҳкамлаш.

Ўқитувчи янги мавзунини қисқа баёни қилиб беради, сўнгра ўқувчиларни “SWOT-таҳлил” жадвалини тузиш қонидаси билан таништиради. “SWOT – таҳлил” жадвалининг номи инглизча сўзларнинг бош ҳарфларидан тузилган эканлигини айтиб ўтади.

Синфдаги ўқувчилар 2 гуруҳга ажратилади. 1-гуруҳ ўқувчилари – Қозоғистон иқлими, 2-гуруҳ ўқувчилари – Турон иқлими ўртасидаги асосий тафовутларни “SWOT-таҳлил” жадвали асосида кўрсатиб берадилар.

Strengths:	Opportunities:
Weakness:	Threats:

V. “Кейс-стади” методи – видеолавҳа ёрдамида янги мавзунини ўзлаштириш даражасини мустаҳкамлаш.

Ўрта Осиёдаги иқлимий тафовутлар ҳақида маълумот берувчи муаммоли видеолавҳа намойиш этилади.

Ўқувчилар қуйидаги вазифани бажаришлари лозим: лавҳада қандай жараён моҳияти ёритилганлигини изоҳланг ва жараёнларни босқичма-босқич дафтарга қайд этиб боринг!

Бу босқичдаги фаолият ўқувчилар томонидан савол ва топшириқларга жавоб топиш билан якунланади. **Саволлар:**

1. Ўрта Осиё иқлимида кўзга яққол ташланадиган асосий хусусиятларни айтиб беринг ва халқ хўжалигига салбий таъсир кўрсатиш сабабларини аниқланг.

2. Ўрта Осиёнинг шимолий ва жанубий қисмлари қандай кўрсаткичлар билан бир-биридан фарқ қилади ва бу кўрсаткичлар халқ хўжалигига қандай таъсир кўрсатади?

3. Қозоғистон иқлими билан Турон иқлими ўртасида қандай асосий тафовутлар халқ хўжалигига таъсир кўрсатади?

4. Ўзингиз яшайдиган жойдаги ҳавони ифлослантирувчи асосий манбаларни айтиб беринг.

Топшириқлар:

1. Сиз учун муҳим бўлган сатрларни қуйидаги ҳарфлар ёрдамида белгиланг:

“Д” ҳарфи – муаммони тасдиқловчи далиллар,

“С” ҳарфи – муаммо сабабларини,

“О.О.Й.” ҳарфлари – муаммони олдини олиш йўллари.

2. “Ўрта Осиёдаги иқлимий тафовутлар” – таҳлил қилиш жадвалини тўлдириг:

Ўрта Осиёдаги иқлимий тафовутлар	Муаммони келиб чиқиш сабаблари	Иқлимнинг халқ хўжалигига ижобий таъсир этиши
----------------------------------	--------------------------------	---

3. “Мени ўлкам” – муаммони таҳлил қилиш ва ечиш жадвали жадвалини тўлдириг:

Ўлкам иқлими ва ундаги асосий муаммолар	Ҳавони ифлослантирувчи асосий манбалар	Муаммони ечиш учун амалга ошириладиган чора-тадбирлар
---	--	---

Амалий топшириқ:

1. Географик ўқув атласи ёрдамида Ўрта Осиёнинг турли жойлари учун тарқоқ ва ялпи радиация миқдорини аниқланг ва дафтарингизга ёзинг.

2. Ўқитувчингиз берган маълумотлар асосида Ўрта Осиёдаги 2 та шаҳарнинг йиллик ўртача ҳарорати ва амплитудасини аниқланг.

5-БОБ. ЎРТА ОСИЁНИНГ СУВЛАРИ

(4 соат, А2+: 7 соат)

20-мавзу: Ўрта Осиё сувлари ҳақида умумий тушунча (1 соат, А2+: 2 соат).

Дарснинг мазмуни: Ўрта Осиёнинг бир бутун географик, гидрогеологик ҳавза эканлиги. Ер усти сувларининг иқлимга боғлиқ равишда камсувлилиги ва сийраклиги, ҳудудда жуда нотекис тарқалганлиги. Ер ости сувлари, хусусан, артезиан сувларининг йирик ҳавзалар ҳосил қилиб жойлашганлиги, ўлканинг қуйи кенгликларда ва қурғоқчил минтақада жойлашганига қарамадан тоғларда йирик музликларнинг мавжудлиги.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда Ўрта Осиёнинг ички сувлари, уларнинг хусусиятлари, инсон томонидан фойдаланилиши ва муҳофаза қилиниши ҳақидаги билим ва кўникмаларини шакллантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган вазифалар:

1. Ўқувчиларга Ўрта Осиёнинг ички сувлари, уларнинг хусусиятлари ҳақида тўлиқ маълумот бериш.

2. Ўқувчиларда ўлкада мавжуд бўлган сувлардан фойдаланилиш ва уларни муҳофаза қилиш борасидаги мавжуд кўникмаларни такомиллаштириш.

3. Ўқувчиларда Ўрта Осиё ички сувлари ҳақида умумий тасаввур ҳосил қилиш.

4. Ўрта Осиё ички сувлари бўйича умумий тушунчаларни ўқувчилар томонидан ўзлаштирилган билимларни интерфаол методлар ёрдамида мустаҳкамлаш.

5. Ўқувчиларни мавзунини ўзлаштиришда интерфаол методларни тадбиқ этиш қоидалари ва бажарилиш босқичлари билан таништириш.

6. Гуруҳда ҳамкорликда ишлаш ижтимоий лаёқатини шакллантириш.

7. Ўқувчиларга ўз фикрини мустақил, эркин илмий асослаб айтиб бера олишига имкон бериш.

Дарс жихозлари: Дунёнинг табиий харитаси, Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган метод: “Юмалоқланган қор” – стратегияси

Дарснинг режаси:

1. Ўрта Осиёнинг ички сувлари ҳақида умумий тушунча.

2. Дарёлар, музликлар, кўллар ва сув омборлари.

3. Ер ости сувлари.

Дарснинг бориши:

Ўқитувчи ўтилган мавзунини сўраб, мустаҳкамлайди. Бунинг учун ўқитувчи ўқувчиларга қизил ва яшил рангли карточкалар тарқатиб чиқади. Ўқитувчи томонидан берилган саволларнинг ҳар бирига ўқувчилар қизил (тасдиқ маъносини билдирувчи) ёки яшил (инкор маъносини билдирувчи) рангли карточкаларни кўрсатиш асосида жавоб қайтаради.

Ўқитувчи томонидан қуйидаги саволлар берилади:

1. Ўрта Осиёда оқар сувлар жуда нотекис тақсимланганми?

2. Энг йирик дарёлар чўлларни кесиб ўтадими?

3. Ўрта Осиё дарёлари тўйиниш манбаига қараб 4 гуруҳга бўлинадими?

4. Дарё тармоқлари тоғларда зичми?

5. Ўрта Осиёдаги энг серсув дарё Амударёми?

6. Балхаш кўли сувининг ярми чучук, ярми шўрми?

I. “Юмалоқланган қор” – стратегияси ёрдамида янги мавзунини ўзлаштириш даражасини мустаҳкамлаш.

Ўқитувчи ушбу стратегия бир неча босқичда ўтказилиши ҳақида ўқувчиларга маълумот беради, вазифани бажаришга вақт белгилайди. Қўйилган вазифа гуруҳ билан бажарилиши кераклигини таъкидлайди. Ўқитувчи берилган вазифаларга тўлиқ жавобни ёзма ҳолда иш столида алоҳида жавоб вароғига ёзиш керак эканлигини айтади.

Ҳар бир ўқувчи вазифани бажаришда дарслик маълумотларидан фойдаланади, берилган муаммога ўқувчилар томонидан жавоб ёзилади. Синф ўқувчилари парта қаторлари бўйича 3 гуруҳга бўлинади.

Ҳар бир гуруҳ ўқувчилари турли гидрографик объект номларининг тасвири туширилган ва орқа томонида 3 тадан вазифа ёзилган карточкаларни олади. Карточкаларда қуйидаги саволлар берилган:

1-карточка

1. Ўрта Осиё ички сувлари бошқа ўлкалардаги сув манбаларидан нимаси билан фарқ қилади?
2. Дарёларнинг тўйиниш манбалари ҳақида қандай маълумотларга эгасиз?
3. Ўрта Осиёдаги қайси дарёларга сув омборлари қурилган?

2-карточка

1. Дарёларнинг гидрологик элементларига нималар киради?
2. Тоғлардаги қўллар, асосан қандай ҳосил бўлган?
3. Ер ости сувлари қандай ҳосил бўлади?

3-карточка

1. Сув омборлари қандай мақсадларда қурилади?
2. Минерал ва термал сувлар қандай сувлар?
3. Нима учун Орол денгизи қуриб бормоқда?

Биринчи саволга биринчи гуруҳнинг дастлабки жуфтлиги жавоб беради, иккинчи саволга биринчи гуруҳнинг иккинчи жуфтлиги жавоб қайтаради ва ҳ.к. Фаолият якунида топшириқларнинг бажарилиши юзасидан умумий хулосалар чиқарилади. Ҳар бир ўқувчининг тақдироти синфдошлари томонидан изоҳ ва далиллар билан баҳоланади.

II. “Ким чакқон” стратегияси ёрдамида янги мавзунини ўзлаштириш даражасини мустаҳкамлаш.

Мавзу юзасидан ўқувчилар билимини текшириш учун синфдаги ўқувчилардан ҳоҳловчилар чиқади. Бунда ўқувчилар Ўрта Осиё ички сувлари бўйича умумий тушунчаларни 1 дақиқа давомида чакқонлик билан санаб чиқадилар. Ўқитувчи эса ўзига ёрдамчи танлайди ва ҳар бир айтилган умумий тушунчалар сонини санаб туради, ёрдамчи ўқувчи эса вақтга қараб туради. 1 дақиқа давомида ким энг кўп умумий тушунчалар айтса, ўқитувчи томонидан рағбатлантирилади. “Ким чакқон” деб номланган ўйинда ғолиб бўлган ўқувчи рағбатлантирилади, бу ўйин орқали ўқувчиларнинг зеҳнини, хотирасини, чакқонлигини санаб кўриш

билан бирга билимдон, заковатли бўлиш қобилиятини ривожлантириш мумкин.

21-мавзу: Ўрта Осиё дарёлари (1 соат, А2+: 1 соат).

Дарснинг мазмуни: Ўлка дарёлари. Ўрта Осиёдаги дарёларнинг тўйиниши турлари ва гидрологик режими, тўйиниш ва режим орасидаги боғлиқлик, уларнинг дарё ҳавзасининг ўртача баландлигига боғлиқлиги. Дарёларнинг иши. Амударё, Сирдарё, Или дарёлари.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда Ўрта Осиё дарёлари, уларнинг тўйинишига кўра турлари ва ўлка дарёларини ҳудуд бўйлаб географик тарқалиши ҳақида умумий тасаввурларини шакллантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга Ўрта Осиё дарёлари, уларнинг тўйинишига кўра турлари ҳақида умумий маълумотларни бериш.

2. Ўқувчиларда ўлка дарёларини ҳудуд бўйлаб географик тарқалиши ҳақида умумий тасаввурни шакллантириш.

3. Ўқувчиларда Ўрта Осиё дарёлари ҳақида умумий тасаввур ҳосил қилиш.

4. “Дарёлар” мавзуси бўйича ўқувчилар томонидан ўзлаштирилган билимларни интерфаол методлар ёрдамида мустаҳкамлаш.

5. Ўқувчиларни мавзуни ўзлаштиришларида интерфаол методларни тадбиқ этиш қоидалари ва бажарилиш босқичлари билан таништириш.

6. Ўқувчиларда мавзуни мустақил ўрганишда таҳлилий, аниқ мантикий фикрлашни шакллантириш.

7. Ўқувчиларга ўз ғояларини, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда ихчам баён этишга, ҳимоя қилишга имкон яратиш.

8. Ўқувчиларни берилган топшириқлар юзасидан таҳлилий хулоса чиқаришга ўргатиш.

9. Гуруҳда ҳамкорликда ишлашга шароит яратиш.

Дарс жиҳозлари: Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, ички сувлар харитаси (агар мавжуд бўлса), дарслик, тарқатма материаллар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, видеотасвир, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “Блиц-сўров” – методи, “Ким чакқон”, “Бешинчиси ортиқча” – стратегиялари.

Дарснинг режаси:

1. Дарёлар тўғрисида умумий тушунча.

2. Ўрта Осиё дарёларининг тўйинишига кўра турлари.

3. Ўрта Осиё ҳудудининг тоғли қисмида дарёларнинг ҳосил бўлиши ва уларнинг баландлик минтақалари бўйлаб тарқалиши.

4. Ўрта Осиёнинг текислик қисмида дарёларнинг географик тарқалиши.

Дарсинг бориши:

I. “Блиц-сўров” методи ёрдамида янги мавзунини ўзлаштириш даражасини мустаҳкамлаш.

Ўқитувчи машғулоти бошланишидан олдин ўқувчиларни машғулоти ўтказиш қоида билан таништиради. Ушбу технология бир неча босқичда ўтказилиши ҳақида ўқувчиларга маълумот беради, гуруҳларга вазифалар тарқатади, қўйилган вазифа гуруҳларда бажарилиши кераклигини таъкидлайди ва муайян вақт белгилайди. Топшириқ ўқувчилар томонидан бажаради. Ўқувчилар топшириқни гуруҳ (индивидуал) бўлиб бажаришлари учун ўқитувчи томонидан қуйидаги жадвал тақдим этилади:

Мазкур жадвалда берилган вазифа: Ўрта Осиё дарёларини узунлигига кўра энг узунидан бошлаб кичигига қараб тартиб билан жойлаштириш.

№	Дарёлар номи	Якка жавоб	Якка баҳо	Гуруҳ жавоби	Гуруҳ баҳоси	Тўғри жавоб
1	Или					
2	Зарафшон					
3	Амударё					
4	Сурхондарё					
5	Сирдарё					

Гуруҳ вазифани бажариш жараёнида дастлаб, ҳар бир гуруҳ аъзоси ўзи тўғри деб билган жавобни жадвалдаги **“Якка жавоб”** устунига ёзади. Кейинги босқичда барча гуруҳ аъзолари томонидан билдирилган фикр-мулоҳазалар инобатга олиниб, якуний жавоб жадвалдаги **“Гуруҳ жавоби”** устунига ёзиб қўйилади. Бу методнинг афзаллиги, ўқувчиларни гуруҳ аъзоларини ҳурмат қилишга, эшита олишга ўргатиш билан бирга ўз фикрини мустақил, эркин, илмий асосланган ҳолда билдириш ижтимоий лаёқатини шакллантиради. Агар берилган топшириқ тўғри бажарилса, жадвал қуйидаги ҳолга келади:

№	Дарёлар номи	Дарёлар узунлиги	Якка жавоб	Якка баҳо	Гуруҳ жавоби	Гуруҳ баҳоси	Тўғри жавоб
1	Или	1384 км	3	0	3	0	3
2	Зарафшон	877 км	4	0	4	0	4
3	Амударё	2540 км	2	0	2	0	2
4	Сурхондарё	196 км	5	0	5	0	5
5	Сирдарё	2982 км	1	0	1	0	1

II. “Ким чаққон” стратегияси ёрдамида янги мавзунини ўзлаштириш даражасини мустаҳкамлаш.

Мавзу юзасидан ўқувчилар билимини текшириш учун синфдаги ўқувчилардан ҳоҳловчилар чиқади. Бунда ўқувчилар Ўрта Осиёдаги дарё ва сойлар номини 1 дақиқа давомида чаққонлик билан санаб чиқади. Ўқитувчи эса ўзига ёрдамчи танлайди ва ҳар бир айтилган дарё номини санаб туради, ёрдамчи ўқувчи эса вақтга қараб туради. 1 дақиқа давомида ким энг кўп дарё номини айтса, ўқитувчи томонидан рағбатлантирилади. Ким чаққон деб номланган ўйинда ғолиб бўлган ўқувчига 5 баҳо қўйилади, бу ўйин орқали ўқувчиларнинг зеҳни, чаққонлиги синаб кўрилади, ёдлаш қobiliяти такомиллашади.

III. “Бешинчиси ортиқча” стратегияси ёрдамида ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

Ўқувчиларга қуйидаги вазифани бажариш топширилади: берилган рўйхатдан мавзуга тааллуқли бўлмаган тушунчаларни аниқланг ва уларни рўйхатдан чиқаринг, ҳаракатларингиз моҳиятини изоҳланг! Тушунчалар:

Амударё, Чад, Или, Тажан, Сўх

IV. “Кластер” технологияси ёрдамида ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

Ўқувчилар гуруҳларга бўлинади ва уларга белгиланган вақт ичида мавзу бўйича қандай тушунчаларни ўзлаштирган бўлсалар, уларни қоғозга ёзиш вазифаси топширилади. Фикрлар тугагандан сўнг ҳар бир гуруҳ тушунчаларни мантиқий жиҳатдан бир-бирига боғлаб чиқади (кейинги саҳифа).

Вазифани бажариш жараёнида ўқувчи фикрининг тўғри ёки нотўғрилигига аҳамият бермаслик, ниманики ўйлаган бўлса, шуни ёзиб бориш талаб этилади. Ёзувнинг техник (орфографик, мантиқий ва ҳоказо) жиҳатларига эътибор бермаслик айтиб ўтилади.

V. “SWOT – таҳлил” жадвали стратегияси ёрдамида янги мавзунини ўзлаштириш даражасини мустаҳкамлаш.

Ўқитувчи янги мавзунини қисқа баёни қилиб беради, сўнгра ўқувчиларни “SWOT-таҳлил” жадвалини тузиш қоидаси билан таништиради. “SWOT – таҳлил” жадвалининг номи инглизча сўзларнинг бош ҳарфларидан тузилган эканлигини таъкидлаб ўтади.

В.Л.Шульц Ўзбекистон ҳудудидаги дарёларни тўйиниш манбаига қараб 4 та турга ажратади, шу сабабли синфдаги ўқувчилар 4 гуруҳга ажратилади:

1-гуруҳ – “Музлик ва қор сувлари”, 2-гуруҳ – “Қор ва музлик сувлари”, 3-гуруҳ – “Қор сувлари”, 4-гуруҳ “Қор ва ёмғир сувлари”. “SWOT-таҳлил” жадвали асосида кўрсатиб берадилар.

Кучли томони:	Имкониятлар:
Кучсиз томони:	Ҳавф-хатар:

22-мавзу: Кўллари ва сув омборлари (1 соат, А2+: 2 соат).

Дарснинг мазмуни: Ўрта Осиё кўллари ва ер ости сувлари. Кўлларнинг ҳудудий тақсимланишида ўзига хос хусусиятлар. Кўлларнинг ҳосил бўлишига кўра турлари. Кўллардан халқ хўжалигида фойдаланиш. Кўлларда рўй бераётган антропоген ўзгаришлар. Орол муаммоси. Балхаш, Олакўл, Исикқўл, Айдарқўл, Қоракўл, Саричелак. Ўлкамиздаги сув омборлари ва каналлар. Уларнинг хўжалик мақсадларига кўра турлари. Атроф-муҳит экологик ҳолатга таъсири. Энг йирик сув омборлари ва каналлар тавсифи. Бошқа суғориш иншоотлари, сардобалар.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда Ўрта Осиё табиий географик ўлкасининг кўллари ва сув омборлари ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни шакллантириш, ўлканинг йирик кўллари ва сув омборлари, уларнинг хўжалик аҳамияти билан таништириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган вазифалар:

1. Ўқувчиларга кўллар ва сув омборлар ҳақида умумий маълумотларни бериш.

2. Ўқувчиларда Ўрта Осиё кўллари ва сув омборлари ҳақида умумий тасаввурни шакллантириш.

3. Ўқувчиларда Ўрта Осиё дарёлари ҳақида тасаввур ҳосил қилиш.

4. “Кўллари ва сув омборлари” мавзуси бўйича ўқувчилар томонидан ўзлаштирилган билимларни интерфаол методлар ёрдамида мустаҳкамлаш.

5. Ўқувчиларни мавзунини ўзлаштириш жараёнида интерфаол методларни тадбиқ этиш қоидалари ва бажарилиш босқичлари билан таништириш.

6. Ўқувчиларни фаоллаштириш, уларга мавзу билан яқиндан танишишларига ёрдам бериш.

7. Жамоа аъзоларини бир-бирлари билан мулоқотга кириша олишларини таъминлаш.

Дарс жихозлари: Ўрта Осиё табиий географик ўлкасининг табиий харитаси, дарслик, тарқатма материаллар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, Интернет маълумотлари, тасвирлар, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “Музёра” интерфаол методи.

Дарснинг режаси:

1. Ўрта Осиё табиий географик ўлкасининг кўллари ҳақида умумий тушунча.

2. Ўрта Осиё табиий географик ўлкасидаги йирик сув омборлари.

3. Ўрта Осиё кўллари ва сув омборларининг хўжалик аҳамияти.

4. “Орол фожеаси”.

Дарснинг бориши:

I. “Музёра” - стратегияси ёрдамида ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

Ўқитувчи янги мавзуни ўрганишни бошлашдан аввал, ташкил қилинган кичик гуруҳ ёки жуфтликларга шу мавзуга доир бир нечта саволлар билан мурожаат қилади ва муайян вақт белгилайди. Ташкил қилинган кичик гуруҳ ёки жуфтликлар белгиланган вақт (5 дақиқа) ичида берилган саволлар бўйича муҳокама ташкил қилишлари керак бўлади.

Вазифа саволлардан иборат бўлиб, у қуйидаги кўринишда бўлади:

➤ Ўрта Осиё табиий географик ўлкасининг кўллари ҳақида нималарни биласиз?

➤ Ўрта Осиё табиий географик ўлкасининг кўллари ҳосил бўлишига кўра қандай кўллар сирасига киради?

➤ Ўрта Осиё табиий географик ўлкасининг тоғ кўллари ва текислик кўллари бир-биридан нимаси билан фарқланади?

➤ Ўрта Осиё табиий географик ўлкаси тоғ кўлларининг энг йирикларини майдонининг катталиги ва чуқурлигига кўра 5 тадан тартиб билан санаб беринг.

➤ Ўрта Осиё табиий географик ўлкасидаги йирик сув омборларининг географик ўрнидаги қулайлик ва ноқулайликларни айтинг?

➤ Ўрта Осиё табиий географик ўлкасидаги сув омборларининг асосий қисми орографик жиҳатдан қандай ҳудудларда жойлашган?

➤ Ўрта Осиё табиий географик ўлкасининг кўллари ва сув омборларидан қандай мақсадларда фойдаланадилар?

➤ Ўрта Осиё табиий географик ўлкасининг кўллари ва сув омборларидан қай бирининг хўжаликдаги аҳамияти юқори?

➤ “Орол фожеаси” нима сабабдан вужудга келди ва ҳоказо.

Ташкил қилинган кичик гуруҳ ёки жуфтликлар белгиланган вақт (5 дақиқа) ичида берилган саволлар бўйича муҳокама ташкил қиладилар. Ташкил қилинган кичик гуруҳ ёки жуфтликлар муҳокама жараёнида саволларга берилган жавоблар моҳиятини ёритувчи таянч тушунчаларни ва номларни ажратиб, уларни таърифлайдилар. Бунда ўқувчилар ёзма жавоб беришлари керак бўлади.

II. “Бешинчиси ортиқча” стратегияси ёрдамида ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

Ўқувчиларга қуйидаги вазифани бажариш топширилади: берилган рўйхатдан “Ўрта Осиё кўллари ва сув омборлари” мавзуга тааллуқли бўлмаган тушунчаларни аниқланг ва уларни рўйхатдан чиқаринг, ҳаракатларингиз моҳиятини изоҳланг! Тушунчалар:

Сарез, Норак, Чирчик, Сарикамиш, Толимаржон

III. “Қора кути” стратегияси ёрдамида ўзлаштирилган тушунчаларни мустаҳкамлаш.

Технология воситасида қуйидаги ҳаракатлар ташкил этилади:

- ✚ ўқувчилар жуфтликка бирикади;
- ✚ уларга кўл ва сув омборларнинг моҳиятини ёритувчи асосий рақамлар, яъни карточкаларга қайд этиш вазифаси топширилади;
- ✚ ўқитувчи топшириқни гуруҳлар томонидан қандай бажарилганлигини текширади;
- ✚ уни тўғри бажарган жуфтликнинг бир аъзоси “Ўқитувчи” вазифасини бажаради;
- ✚ ёзув тахтасига қуйидаги тарихий саналарни ёзади:

1608, 30, 5500, 284,0 343

✚ ўқувчилардан ушбу тушунчалар қандай маъно англатишини сўрайди;

✚ тўғри жавоб бера олган ўқувчи “Ўқитувчи” вазифасини ижро этади ва ўқувчилардан мавзу моҳиятини очиқ беришга хизмат қилувчи бешта тушунчани карточкаларга ёзишни сўрайди;

✚ ўқитувчи ёрдамида жуфтликлар топшириқни қандай бажарганини текширади ва ёзув тахтасига қуйидаги атамаларни ёзади:

Балхаш, Исиккўл, Қопчиғай, Чордара, Чорвоқ

🚦 “Ўқитувчи” вазифасини бажараётган ўқувчи тенгдошларидан ушбу сўзлар нималарни англатишини сўрайди.

Таянч тушунчалар ва номлардан наъмуналар: кўл, Орол денгизи, Балхаш, Қоракўл, Иссиқкўл, тоғ кўллари, текислик кўллари, Айдаркўл, Арнасой, Сирдарё, Амударё, сув омбори, Қопчиғай, Чордара, Туямўйин, Чорвоқ ва ҳоказо.

Бу жараёнда ҳам кичик гуруҳ ёки жуфтликлар аъзолари фаол иштирок этиб, саволларга берилган жавобларга қўшимча киритиб, тўлдириб борадилар.

IV. “Ким чакқон” стратегияси ёрдамида янги мавзунини ўзлаштириш даражасини мустаҳкамлаш.

Мавзу юзасидан ўқувчилар билимини текшириш учун ҳар бир гуруҳдан биттадан вакил чиқади. Бунда ўқувчилар Ўрта Осиё кўллари ва сув омборлари бўйича умумий тушунчаларни 1 дақиқа давомида чакқонлик билан санаб чиқадиладар. 1 дақиқа давомида ким энг кўп кўл ва сув омборлари номларини, тушунчаларни айтса, шу гуруҳ вакилли гуруҳнинг умумий тўплаган баллига шунча балл тақдим этган бўлади. Албатта, энг чакқон ўқувчи ўқитувчи томонидан рағбатлантирилади. “Ким чакқон” деб номланган ўйин орқали ўқувчиларнинг зеҳни, хотираси, чакқонлигини, билим даражаси, ўзлаштириш самарадорлиги такомиллашиб боради.

V. “Қизил ва яшил рангли карточкалар билан ишлаш” технологияси ёрдамида билимларни мустаҳкамлаш.

Технологиянинг моҳияти: ўқувчиларга қизил ва рангли карточкалар тарқатилади. Ўқитувчи томонидан берилган саволларнинг ҳар бирига ўқувчилар қизил (тасдиқ маъносини билдирувчи) ёки яшил (инкор маъносини билдирувчи) рангли карточкаларни кўрсатиш асосида жавоб қайтаради.

Ўқитувчи томонидан қуйидаги саволлар берилиши мумкин:

1. Ўрта Осиёнинг энг йирик кўли Орол денгизими? (**Ҳа**)
2. Сарез сув омборими? (**Йўқ**)
3. Рогун сув омбори Вахш дарё ҳавзасидами? (**Ҳа**)
4. Иртиш дарё ҳавзасими? (**Ҳа**)
5. Бухтарма Иртиш дарё ҳавзасидами? (**Ҳа**)
6. Андижон кўлми? (**Йўқ**)
7. Андижон сув омбори Қорадарё дарё ҳавзасидами? (**Ҳа**)
8. Чорвоқ кўлми? (**Йўқ**)
9. “Орол бўйи региони” деб аталувчи минтақада 5 млн. га яқин киши яшайдими? (**Ҳа**)

23-мавзу: Ўрта Осиё ер ости сувлари. Назорат иши (1 соат, A2+: 2 соат).

Дарснинг мазмуни: Ўрта Осиё ер ости сувлари. Ер ости сувларининг таркиб топиш шароити. Грунт сувлари, босимли сувлар, артезиан сув ҳавзалари. Ер ости сувларини гидрокимёвий хусусиятлари. Минерал, термал, шифобахш сувлар, грунт сувларининг атроф-муҳит экологик ҳолатига таъсири.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда ер усти, ер ости сувлари ва улардан оқилона фойдаланиш ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни шакллантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга ер усти, ер ости сувлари ҳақида умумий маълумотларни бериш.

2. Ўқувчиларда ер усти ҳамда ер ости сувларидан оқилона фойдаланиш ҳақидаги билимларни шакллантириш.

3. Ўқувчиларда Ўрта Осиёнинг ер усти, ер ости сувлари ва улардан оқилона фойдаланиш ҳақидаги умумий тасаввурни ҳосил қилиш.

4. Ўқувчиларга Ўрта Осиёнинг ер усти ҳамда ер ости сувларига оид янги билимларни бериш.

5. “Ўрта Осиё ер ости сувлари” мавзуси бўйича ўқувчилар томонидан ўзлаштирилган билимларни интерфаол методлар ёрдамида мустаҳкамлаш.

6. Мавзуни қайтариш, мустаҳкамлаш ва янги мавзуни ўзлаштирилиш даражасини аниқлаш.

7. Ўқувчиларда танқидий, таҳлилий, аниқ ҳамда мантиқий фикрлашни шакллантириш.

8. Ҳар бир ўқувчига ўз ғояларини, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда ихчам баён этишга, ҳимоя қилишга имкон яратиш.

9. Ўқувчиларни мавзу юзасидан хулоса чиқаришга ўргатиш.

10. Гуруҳда ўзаро ҳурмат қилиш ижтимоий лаёқатини шакллантириш.

Дарс жиҳозлари: Дунёнинг ва Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “Елпиғич” – стратегияси, “БББ” – . графикли органайзери.

Дарснинг режаси:

1. Ўрта Осиёнинг ер усти сувлари, уларнинг ҳосил бўлиши ва географик тарқалиши.

2. Дарёлари, кўллари, музликлари, ботқоқликлари, ички сувлар режимини ўзгартирилиши.

3. Ўрта Осиё худудининг ер ости сувлари, уларнинг ҳосил бўлиши, генетик турлари, ресурслари ва улардан оқилона фойдаланиш.

4. Орол муаммоси.

Дарснинг бориши:

I. Дарснинг дастлабки босқичи “Биламан. Билишни хоҳлайман. Билиб олдим”(БББ) графикли органайзери асосида ташкил этилади.

Синф ўқувчилари уч гуруҳга бўлинади, ҳар бир гуруҳга ном берилади (номларни ўқувчилар танлайди). Синф ёзув тахтаси уч қисмга бўлинади. Биринчи бўлимнинг юқори қисмига “Биламан”, иккинчи бўлимнинг юқори қисмига “Билишни хоҳлайман”, учинчи бўлимнинг юқори қисмига “Билиб олдим” деб ёзиб қўйилади.

Сўнгра ўқитувчи ўқувчилардан янги мавзу юзасидан қандай тушунчаларга эга эканликларини сўрайди, улар томонидан баён этилган тушунчалар “Биламан” номли устунга ёзиб борилади. Бу ҳаракат ўқувчилар фикрларини тугатгунларига қадар давом эттирилади. Мазкур жараёнда барча ўқувчиларнинг фаоллигини таъминлаш лозим. Ўқувчилар нимани ўйласалар, шу фикрни (агар у нотўғри бўлса ҳам) айтишлари мумкин. Зеро, машғулот жараёнида ўқувчиларнинг фаолияти чекланмайди. Бундай ёндашув уларда эркин, мустақил фикрлаш кўникмаларини ҳосил қилади.

Ўқитувчи ўқувчилардан янги мавзу юзасидан қандай тушунчаларни, маълумотларни билишни хоҳлашларини сўрайди ва уларни яна ўйлашга даъват этади. Ўқувчилар томонидан айtilган тушунчалар, фикрлар “Билишни хоҳлайман” номли устунда ўз аксини топади.

Ҳар икки устун бўйича фаолият якунлангач, ўқитувчи ўқувчиларга “Ер ости сувлари” мавзусига оид матнни тарқатади. Матн ўқувчилар ўзлаштириши лозим бўлган асосий маълумотлардан тузилади. Ўқувчилар матнни ўқиб чиққанларидан сўнг “Янги мавзу бўйича яна нималарни билиб олдим?” деган саволга жавоб топишлари лозим. Ҳар бир гуруҳ ўқувчилари ўзаро фикрлашиб олганларидан сўнг билиб олган, янги ўзлаштирган тушунчаларни баён этадилар. Улар томонидан қайд этилган тушунчаларни ўқитувчи ёзув тахтасида ўз аксини топган жадвалнинг “Билиб олдим” номли устунига ёзиб боради.

Намуна сифатида қуйидаги жадвал келтирилади:

Биламан	Билишни хоҳлайман	Билиб олдим
- Ер ости сувлари чуқурда жойлашган бўлади; - Ер ости сувлари кўринмайди; - Ўрта Осиёда	- Ер ости сувлари қандай сувлар? - Ер ости сувларидан халқ хўжалигида фойдаланиш мумкинми? - Ер ости сувлари кайерларда	- Ер ости сувлари чуқурда, ер ёриқларида жойлашган бўлса, кўпинча иссиқ, таркибида турли минерал моддалар эриган бўлади, термал сувлар дейилади. - Ер ости сувларининг таркибида йод, водород сульфат каби минерал моддалар мавжуд бўлгани учун бир қанча

ер ости дарёлари мавжуд.	учрайди?	шифоҳоналар бунёд этилган. - Текисликлардаги ер ости сувлари артезиан ҳавзаларидан иборат.
--------------------------	----------	---

II. “Ким чакқон” стратегияси ёрдамида янги мавзуни ўзлаштириш даражасини мустаҳкамлаш.

“Ўрта Осиё ер усти сувлари” мавзуси юзасидан ўқувчилар умумий тушунчаларни 1 дақиқа давомида чакқонлик билан айтиб беришлари керак бўлади. 1 дақиқа давомида энг кўп умумий тушунчалар айтган ўқувчи ўқитувчи томонидан рағбатлантирилади.

III. “Елпиғич” стратегияси ёрдамида янги мавзуни ўзлаштириш даражасини мустаҳкамлаш.

Ўқитувчи янги мавзуни тушунтириб беришдан олдин:

- ✚ мунозара, таҳлил учун мавзуга оид бирор муаммони белгилайди;
- ✚ топшириқлар АКТ воситасида амалга оширилиши айтиб ўтилади;
- ✚ ушбу технология бир неча босқичда ўтказилиши ҳақида ўқувчиларга маълумот беради;
- ✚ гуруҳларга вазифалар тарқатади;
- ✚ қўйилган вазифа гуруҳларда бажарилиши кераклигини таъкидлайди;
- ✚ муаммонинг ҳал этилиши борасида афзаллик ва камчиликларини кўрсатишлари ва сўнгида хулоса чиқаришлари кераклигини таъкидлайди;
- ✚ муайян вақт белгилайди.

Вазифа қуйидаги кўринишда бўлади.

Ўрта Осиёнинг ер усти, ер ости сувлари ва улардан оқилона фойдаланиш			
Ер усти сувлари		Ер ости сувлари	
Фойдали жиҳатлари	Салбий оқибатлари	Фойдали жиҳатлари	Салбий оқибатлари
Хулоса		Хулоса	

Берилган вазифани бажариш жараёнида ҳар бир гуруҳ аъзоси томонидан билдирилаётган фикр-мулоҳазаларнинг мақбуллик даражаларини батафсил муҳокама қилинади. Барча гуруҳ аъзолари томонидан билдирилган фикр-мулоҳазалар, ҳар бир муаммонинг афзаллик ва камчилик жиҳатлари, каби барча маълумотлар компьютер иш столида берилган гуруҳлар вазифасига ёзиб борилади. Билдирилган фикрлар асосида муаммони ижобий ҳал этишга хизмат қилувчи усул хусусида гуруҳ аъзолари умумий хулосага келиб оладилар. Муаммонинг афзаллик ва камчилик жиҳатларини ўқиб ёки оғзаки айтиб берилади. Гуруҳнинг

умумий битта тўғри хулосаси гуруҳ тақдимотининг сўнгида, барча гуруҳлар ўз жавобларини таклиф қилганларидан сўнг айтилади. Тақдимот вақтида шу гуруҳ аъзолари фаол иштирок этиб, маълумотларни тўлдириб борадилар.

IV. “Биргаликда ўрганамиз” (“Кооп-кооп”) – интерфаол методи ёрдамида билимларни ўзлаштириш технологияси.

1. Ўқитувчи мавзу матнини ўқиб ўрганганлик даражаси бўйича 3-5 кишидан иборат бўлган ҳар хил гуруҳларни шакллантиради.

2. Ҳар бир гуруҳга умумий мавзунинг қисмини - битта топшириқ қилиб беради, бу бўйича барча ўқув гуруҳлари ишлайди.

3. Таянч (эксперт варақлар)ни тақдим этади.

4. Топшириқни бажариш бўйича йўриқнома беради.

5. Кичик гуруҳлар бирлашади.

6. Ўқитувчи савол ва топшириқ беради.

7. Ўқувчилар олдин ўйлаб кўришлари, сўнгра қисқа жавоблар ёзишлари керак бўлади.

8. Гуруҳ ичида умумий топшириқ бўлинади.

9. Гуруҳнинг ҳамма аъзолари алоҳида топшириқни бажарадилар ва барча мавзулар бўйича мустақил ишлайдилар.

10. Ўқувчилар жуфтликларга бўлиниб, бир-бири билан фикр алмашадилар ва иккала жавобни мужассам этган умумий жавобни ишлаб чиқишга ҳаракат қиладилар.

11. Гуруҳ аъзолари гуруҳ ичида кичик маърузаларини тинглайдилар. Умумий маърузани ифодаляйдилар.

12. Ўқитувчи 2-3 та жуфтликларга (ёзув тахтаси)га чиқиб, ўз ишини қисқа якунини ифодалаб беришини таклиф қилад ва уларнинг жавобларини изоҳлайди.

13. Ўқитувчи берилган топшириқни гуруҳ аъзолари қандай тушуниб олганларини текширади.

14. Гуруҳ сардорлари ёки ҳамма жуфтликлар кетма-кетлик алгоритми сақланган ҳолда маъруза тақдимотини ўтказадилар.

15. Ўқитувчи топшириқни бажариш жараёнида вазифа натижасини, ўқувчилар ютуғини, уларнинг муомала маданиятини назорат қилад.

16. Ўқитувчи гуруҳлардаги иш якунини ва натижалар тақдимотини эълон қилад.

17. Ўқитувчи янги мавзуга якун ясайди. Гуруҳ натижаларининг таҳлили ва баҳолашини ўтказди, ғолиб-гуруҳни ёки жуфтликни аниқлайди ва рағбатлантиради.

V. “5 плюс Лидер” – интерфаол методи ёрдамида билимларни ўзлаштириш.

Синф ўқувчилари бешта кичик гуруҳларга бўлинади, ҳар бир кичик гуруҳга биттадан лидер тайинланади. Ҳар бир кичик гуруҳнинг олти нафар ўқувчиси алоҳида столлар атрофига ўтказилади. Ҳар бир стол 1-5 рақамлар

ёзилган тиргакли тахтача билан белгилаб қўйилган бўлади. Столларни шундай жойлаштириш керакки, ҳар бир кичик гуруҳ ўқувчиларининг бир-бирлари билан гаплашгандаги товушлари бошқа кичик гуруҳларга ҳалақит бермасин. Ўқитувчи ҳар бир кичик гуруҳ ва унинг ҳар бир аъзосига мустақил ўрганиши, фикрлаши, ёдига келтириши ва сақлаши учун қисқа мазмунда баён этилган тарқатма материалларини бериб чиқади. Барча тарқатма материаллар бешта матнлар тўпламидан иборат ва ҳар бир матнлар тўплами беш нусхада тайёрланиб, кичик гуруҳлардаги ҳар бир ўқувчининг қўлига берилади. Шундай қилиб, бешта кичик гуруҳ умумий мавзулар асосида ёзилган матнлар тўпламига, ҳар бир кичик гуруҳнинг ҳар бир аъзоси эса ўз гуруҳига тушган матнлар тўпламига эга бўлади. Мавзунини ўзлаштириб олишлари учун 10 дақиқа вақт ажратилади.

Ҳар бир гуруҳ аъзоси мустақил ўзлаштириб олган мавзунини гуруҳ лидери билан муҳокама қилиб олади ёки лидер томонидан барча мавзулар бирин-кетин гуруҳ аъзоларига гапириб берилади. Ҳар бир ўқувчи барча мавзу матнлари бўйича керакли маълумотларни мустақил равишда ўз дафтарига ёзиб боради. Ўқитувчи томонидан биринчи матнлар тўплами устида мустақил тайёрланишга берилган вақт тугаганлиги эълон қилингандан сўнг, ҳар бир гуруҳнинг лидерлари гуруҳ аъзоларига берилган матнлар тўпламини йиғиб бошқа кичик гуруҳ лидерларига, соат стрелкаси йўналиши бўйича узатади.

Ҳар гуруҳ аъзолари бешта матнлар тўпламини мустақил ўзлаштириб олади. Сўнгра гуруҳлардаги барча ўқувчиларга ўқитувчи томонидан тест синовини материаллари тарқатилади. Дарс охирида ўқитувчи барча тест синов варақаларини йиғиб олади ва кичик гуруҳлар ўртасида ўзлаштириш қай даражада бўлганини таҳлил қилиб беради.

6-БОБ. ЎРТА ОСИЁ ТУПРОҚЛАРИ, ЎСИМЛИКЛАРИ, ҲАЙВОНОТ ДУНЁСИ, ТАБИАТ ЗОНАЛАРИ (7 соат, А2+: 9 соат)

24-мавзу: Тупроқлар ҳақида тушунча (1 соат, А2+: 1 соат).

Дарснинг мазмуни: Тупроқ ҳосил қилувчи омиллар, тупроқнинг тузилиши, механик таркиби, унумдорлиги. Тупроқ кесмаси. Тупроқнинг таркибий қисмлари. Она жинси, органик таркиби, чиринди, тупроқ эритмаси. Табиий ва маданий тупроқлар.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда Ўрта Осиё тупроқлари, уларнинг турлари ва географик тарқалиши ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни шакллантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга Ўрта Осиё тупроқлари, уларни ўзига хос хусусиятларига кўра турлари ҳақида умумий маълумотларни бериш.

2. Ўқувчиларда ўлка тупроқларини ҳудуд бўйлаб географик тарқалиши ҳақида умумий тасаввурларини шакллантириш.

3. Ўқувчилар онгида Ўрта Осиё тупроқлари ҳақида тасаввур ҳосил қилиш.

4. “Ўрта Осиё тупроқлари” мавзуси бўйича ўқувчилар томонидан ўзлаштирилган билимларни интерфаол методлар ёрдамида мустаҳкамлаш.

5. Ўқувчиларни мавзунини ўзлаштириш жараёнида интерфаол методларни тадбиқ этиш қоидалари ва бажарилиш босқичлари билан таништириш.

6. Ўқувчиларда мавзунини мустақил ўрганишда таҳлилий, аниқ мантикий фикрлашни шакллантириш.

7. Мавзунини қайтариш, мустаҳкамлаш ва билимнинг ўзлаштирилиш даражасини аниқлаш.

8. Ўқувчиларни берилган топшириқлар юзасидан таҳлилий ҳулоса чиқаришга ўргатиш.

9. Гуруҳда ҳамкорликда ишлашга шароит яратиш.

Дарс жихозлари: Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, тупроқлар харитаси, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “5x5x5”, “Қорбўрон” – стратегияси.

Дарснинг режаси:

1. Ўрта Осиёнинг текислик қисмида тупроқларнинг ҳосил бўлиши ва географик тарқалиши.

2. Ўрта Осиё ҳудудининг тоғли қисмида тупроқларнинг ҳосил бўлиши ва генетик турлари, уларнинг баландлик минтақалари бўйлаб тарқалиши.

3. Ўрта Осиё ўлкасида тарқалган интразонал тупроқлар.

Дарснинг бориши:

I. “5x5x5” стратегияси ёрдамида билимларни ўзлаштириш.

Синф ўқувчилари 5 нафардан бўлиб 5 та гуруҳга бўлинади. Мавзунинг умумий матни 5 қисмга бўлиниб, ҳар бир қисм муайян гуруҳга берилади ва гуруҳларга матнни ўрганиб чиқиш вазифаси топширилади. Матн гуруҳлар томонидан ўрганилгандан сўнг гуруҳлар қайта ташкил этилади. Гуруҳлар қайта ташкил этилгандан сўнг ҳар бир ўқувчи ўзи ўзлаштирган маълумотларни қолган ўқувчиларга ҳикоя қилиб беради. Шу тарзда мавзу матни ўқувчилар томонидан мустақил ўзлаштирилади.

II. “Қорбўрон”- стратегияси ёрдамида билимларни ўзлаштириш.

Ўқитувчи машғулот бошланишидан олдин мунозара, таҳлил учун мавзуга оид бирор муаммони белгилайди. Ушбу технология бир неча босқичда ўтказилиши ўқитувчи томонидан ўқувчиларга маълум қилинади, гуруҳларга вазифалар тарқатилади, қўйилган вазифа гуруҳларда

бажарилиши керак эканлиги таъкидлаб ўтилади, топшириқлар юзасидан хулоса чиқаришлари кераклиги таъкидланади ва муайян вақт белгиланади. Вазифа саволлардан иборат бўлиб, у тахминан қуйидаги қўринишда бўлади:

- Ўрта Осиё ҳудудининг тоғли қисмида тупроқларнинг ҳосил бўлишига нима таъсир кўрсатади?
- Ўрта Осиё ўлкасида тарқалган интразонал тупроқлар ҳақида нималарни биласиз ва улар асосан қаерларда тарқалган?
- Нима сабабдан Ўрта Осиё ўлкасининг чўл зонасида сур тусли ва кумли чўл тупроқлари катта майдонларни эгаллайди?
- Ўрта Осиё ўлкасида қандай зонал тупроқлар тарқалган ва бунинг асосий сабаби нимада?
- Ўрта Осиёнинг табиий харитаси ва тупроқлар харитасида қандай ўзаро ўхшашлик ва тафовутлар мавжуд, бунинг сабаби нимада?

Ушбу вазифани бажариш жараёнида гуруҳнинг ҳар бир аъзоси томонидан билдирилаётган фикр-мулоҳазалар эшитиб борилади, энг муқобил ғоялар муҳокама қилинади. Барча гуруҳ аъзолари томонидан билдирилган фикр-мулоҳазалар, ғоялар, барча маълумотлар компьютер иш столида берилган гуруҳлар вазифасига ёзиб борилади. Билдирилган фикрлар асосида муаммони ижобий ҳал этишга хизмат қилувчи усул хусусида гуруҳ аъзолари умумий хулосага келиб оладилар. Барча гуруҳлар ўз жавобларини айтадилар. Тақдимот вақтида шу гуруҳ аъзолари фаол иштирок этиб, берилган саволларга қўшимча киритиб, тўлдириб борадилар.

III. “Қизил ва яшил рангли карточкалар билан ишлаш” технологияси ёрдамида билимларни мустаҳкамлаш.

Технологиянинг моҳияти: ўқувчиларга қизил ва рангли карточкалар тарқатилади. Ўқитувчи томонидан берилган саволларнинг ҳар бирига ўқувчилар қизил (тасдиқ маъносини билдирувчи) ёки яшил (инкор маъносини билдирувчи) рангли карточкаларни кўрсатиш асосида жавоб қайтаради.

Ўқитувчи томонидан қуйидаги саволлар берилиши мумкин:

1. Тупроқ – унумдорлик хусусиятига эга бўлган мураккаб табиий ҳосилами? (**Ҳа**)
2. Тупроқлар таркиби икки қисмдан иборатми? (**Йўқ**)
3. Тупроқлар таркиби уч қисмдан иборатми? (**Ҳа**)
4. Тупроқнинг она жинси – ҳар бир жойда тарқалган тоғ жинсларими? (**Ҳа**)
5. Тупроқнинг органик моддалари – ўсимликлар учун зарур моддалар эриган сувми? (**Йўқ**)
6. Тупроқ эритмаси – ўсимлик, ҳайвон қолдиқлари, микроорганизмлар, тупроқ ҳашоратлари, чириндими? (**Йўқ**)

7. Тупроқ қатламлари шартли равишда тўрт қаватга ажратиладими?
(Ҳа)

IV. “Биргаликда ўрганамиз” (“Кооп-кооп”) – интерфаол методи ёрдамида билимларни ўзлаштириш.

Ўқитувчи:

- ✚ мавзу матнининг ҳажми бўйича 3-5 кишидан иборат бўлган кичик гуруҳларни шакллантиради;
- ✚ ҳар бир гуруҳга умумий мавзунинг маълум бир қисмини - топшириқ қилиб беради, барча ўқув гуруҳлари мустақил ишлайди;
- ✚ таянч (эксперт варақлар)ни тақдим этади;
- ✚ топшириқни бажариш бўйича йўриқнома беради;
- ✚ савол ва топшириқлар беради.

Ўқувчи:

- ✚ олдин ўйлаб кўриши, сўнгра қисқа жавоблар ёзиши керак бўлади;
- ✚ гуруҳ ичида ўзаро умумий топшириқ бўлинади;
- ✚ гуруҳнинг ҳамма аъзолари алоҳида топшириқни бажаради;
- ✚ барча мавзулар бўйича мустақил изланади;
- ✚ жуфтликларга бўлиниб, бир-бири билан фикр алмашадилар;
- ✚ иккала жавобни мужассам этган умумий жавобни ишлаб чиқишга ҳаракат қиладилар;
- ✚ гуруҳ аъзолари гуруҳ ичида кичик маърузаларини тинглайдилар;
- ✚ умумий маърузани ифодаладилар.

Ўқитувчи:

- ✚ 2-3 та жуфтликлар доскага (ёзув тахтаси)га чиқиб, ўз ишини қисқа яқунини ифодалаб беришини таклиф қилади;
- ✚ гуруҳ жавобларини изоҳлайди;
- ✚ вазифани гуруҳ қай даражада тушунганлигини текширади;
- ✚ гуруҳ сардорлари ёки ҳамма жуфтликлар кетма-кетлик алгоритми сақланган ҳолда маъруза тақдимотини ўтказади;
- ✚ топшириқни бажариш натижасини, ютуғини, муомала маданиятини назорат қилади, рағбатлантиради, хулоса қилади.

25-мавзу: Ўрта Осиё тупроқлари (1 соат, А2+: 1 соат).

Дарсининг мазмуни:Тупроқ зоналари. Дашт, чалачўл, чўл, адир, тоғ, яйлов тупроқлари. Уларнинг хусусиятлари, турлари. Тупроқлардан фойдаланиш. Тупроқ мелиоратив ҳолатини яхшилаш. Ўз жойининг тупроқлари ва улардан фойдаланиш ҳолати.

Дарсининг мақсади: Ўқувчиларда Ўрта Осиёда тарқалган тупроқ турларини, қадимдан деҳқончилик қилиб келинаётган ерлар ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиш, бу борадаги билимларни шакллантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга Ўрта Осиёда тарқалган тупроқ турлари, уларни ўзига хос хусусиятлари ҳақида умумий маълумотларни бериш.

2. Ўрта Осиёда тарқалган тупроқ турларни, қадимдан деҳқончилик қилиб келинаётган ерларни, янги ўзлаштирилган ҳудудларни харитада ажрата олишга ўргатиш.

3. Ўқувчиларда ўлка тупроқларини ҳудуд бўйлаб географик тарқалиши ҳақида умумий тасаввурни шакллантириш.

4. Ўқувчиларни янги ўзлаштирилган ҳудудлар ҳақида маълумот тўплашга, таҳлил қилишга ўргатиш.

5. “Ўрта Осиё ўлкасида тарқалган тупроқлар” мавзуси бўйича ўқувчилар томонидан ўзлаштирилган билимларни интерфаол методлар ёрдамида мустаҳкамлаш.

6. Ўқувчиларни мавзуни ўзлаштириш жараёнида интерфаол методларни тадбиқ этиш қоидалари ва бажарилиш босқичлари билан таништириш.

7. Ўқувчиларда мавзуни мустақил ўрганиб чиқишда таҳлилий, аниқ мантикий фикрлаш қобилиятини шакллантириш.

8. Мавзуни қайтариш, мустаҳкамлаш ва билимнинг ўзлаштирилиш даражасини аниқлаш.

9. Ўқувчиларни берилган топшириқлар юзасидан таҳлилий хулоса чиқаришга ўргатиш.

10. Гуруҳда ҳамкорликда ишлашга шароит яратиш.

Дарс жиҳозлари: Дунёнинг ва Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, глобус, тупроқларлар харитаси, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган метод: “Чархпалак”, “БББ” – графикли органайзерлар.

Дарснинг режаси:

1. Ўрта Осиёда турли хил тупроқларнинг вужудга келишига сабаб бўлган омилларни кўрсатиш.

2. Ўрта Осиёда тарқалган тупроқ турлари, қадимдан деҳқончилик қилиб келинаётган ерлар, янги ўзлаштирилган ҳудудлар.

3. Чўл тупроқлари, қўнғир тусли сур тупроқлар, қумли чўл тупроқлар, тақирли ва бошқа тупроқларни ёзувсиз харитага тушириш.

Дарснинг бориши:

I. Дарснинг дастлабки босқичи “Биламан. Билишни хоҳлайман. Билиб олдим” (БББ) графикли органайзер асосида ташкил этилади.

Синф ўқувчилари беш гуруҳга бўлинади, ҳар бир гуруҳга ном берилади. Синф ёзув тахтаси уч қисмга бўлинади. Биринчи устуннинг юқори қисмига “Биламан”, иккинчи устуннинг юқори қисмига “Билишни хоҳлайман”, учинчи устуннинг юқори қисмига “Билиб олдим” деб ёзиб қўйилади.

Сўнгра ўқитувчи ўқувчилардан янги мавзу юзасидан қандай билимга эга эканликларини сўрайди, улар томонидан баён этилган маълумотлар,

фикрлар, тушунчалар “Биламан” номли устунга ёзиб борилади. Бу жараён ўқувчилар билдираётган фикр-мулоҳазалар тугагунга қадар давом этади. Мазкур жараёнда барча ўқувчиларнинг фаоллигига эътибор қаратилиши лозим. Ҳар бир айтилаётган маълумот ёзиб борилиши керак. Бундай ёндашув натижасида ўқувчида эркин, мустақил фикрлаш кўникмалари ҳосил бўлиши мумкин.

Намуна сифатида қуйидаги жадвал келтирилади:

Биламан	Билишни хоҳлайман	Билиб олдим
-Тупроқ– унумдорлик хусусиятига эга бўлган мураккаб табиий ҳосила; - тупроқлар таркиби уч қисмдан иборат; - тупроқнинг она жинси – ҳар бир жойда тарқалган тоғ жинс.; - тупроқнинг органик моддалари – ўсимлик, ҳайвон қолдиқлари, микроорганизмлар, тупроқ ҳашоратлари, чиринди; - тупроқ эритмаси-ўсимликлар учун зарур моддалар эриган сув; - тупроқ қатламлари шартли равишда тўрт каватга ажратилади.	-Ўрта Осиёда қандай тупроқ турлари мавжуд? - тупроқ турларининг ҳар хил бўлишига асосий сабаб ёки омил нима? - тоғларда қандай тупроқлар учрайди? - қандай тупроқ турлари унумдор тупроқ ҳисобланади?	- Ўрта Осиёда 4 хил тупроқ турлари мавжуд: 1.Чўл т., 2. Бўз т., 3. Тоғ-ўрмон-дашт т., 4. Баланд тоғ тупроқлари. - тупроқ турларининг ҳар хил бўлишига асосий сабаб ёки омил: иқлим, рельеф, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ва б. - Баланд тоғ минтақаси тоғ яйловларидан иборат бўлиб, 2 та кичик субальп ва альп минтақасидир. Фарбий Тяншанда 2500-2600 м, Ҳисор тизмасида 3100-3200 м, Помирда эса 3500 м дан баландда тарқалган. Алп минтақаси тупроқлари 3000-3500 ва ундан баландда жойлашади. Бу минтақанинг тупроқ қатлами жуда юпка ва ҳамма ерда бир хилда тарқалган эмас. - тупроқ таркибидаги чиринди миқдори қанча кўп булса, тупроқ унумдорлиги юқори бўлади. Масалан, оч бўз тупроқларда чиринди 1,0-1,5% бўлса, оддий бўз тупроқларда 1,5-2,5%, тўқ бўз тупроқларда 2,5-4,0% гача этади.

Ўқитувчи ўқувчилардан янги мавзу юзасидан қандай маълумотларга эга бўлишни хоҳлашларини сўрайди ва уларни яна ўйлашга, фикрлашга ундайди. Ўқувчилар томонидан айтилган фикр-мулоҳазалар, тушунчалар “Билишни хоҳлайман” номли устунга ёзиб борилади.

Ҳар икки устун бўйича фаолият якунига етгач, ўқитувчи ўқувчиларга “Тупроқ зоналари. Дашт, чалачўл, чўл, адир, тоғ, яйлов тупроқлари” мавзусига оид матнни тарқатади ёки тушунтириб беради. Матн мавзу юзасидан ўқувчилар ўзлаштириши лозим бўлган асосий маълумотлардан тузилади. Ўқувчилар матнни ўқиб чиққанларидан сўнг “Янги мавзу бўйича яна нималарни билиб олдим?” деган саволга жавоб топишлари лозим бўлади. Ҳар бир гуруҳ ўқувчилари ўзаро фикрлашиб олганларидан сўнг ўзлаштирган янги тушунча, фикр-мулоҳазаларни баён этадилар. Улар томонидан қайд этилган тушунчаларни ўқитувчи ёзув тахтасида ўз аксини топган жадвалнинг “Билиб олдим” номли устунига ёзиб боради.

II “Биргаликда ўрганамиз” (“Кооп-кооп”) – интерфаол методи ёрдамида билимларни ўзлаштириш.

Ўқитувчи мавзу матнини ўқувчанлик даражасига қараб кичик гуруҳларни шакллантиради. Ҳар бир гуруҳга умумий мавзунинг бирор қисмини топшириқ қилиб беради. Топшириқни бажариш бўйича йўриқнома беради. Ўқувчилар олдин ўйлаб кўришлари, сўнгра қисқа жавоблар ёзишлари керак бўлади. Гуруҳ ичида умумий топшириқ бўлинади. Гуруҳнинг ҳамма аъзолари алоҳида топшириқни бажарадилар, мустақил ишлайдилар, ижодий ёндашадилар. Ўқувчилар жуфтликларга бўлиниб, бир-бири билан фикр алмашадилар, жавобларини илмий асосланган ҳолда тақдим этадилар ва иккала жавобни мужассам этган умумий, муқобил, ягона жавобни ишлаб чиқадиладар.

III. “Чархпалак” – интерфаол методи ёрдамида билимларни ўзлаштириш.

1. Ўқитувчи дарс бошлашдан аввал мунозара, таҳлил учун мавзуга оид бирор муаммони ўртага ташлайди.

2. Ўқитувчи ўтилган боб, бўлим, мавзунини қайтариш, мустаҳкамлаш, назарий билимларни амалий ишда мустақил тадбиқ этиш, текшириш ва аниқлаш мақсадида “Чархпалак” методидан фойдаланади.

3. “Чархпалак” методи асосида тайёрланган вазифага яқка ҳолда жавоб бериш керак эканлигини айтади.

4. Ушбу технология бир неча босқичда ўтказилиши ҳақида ўқувчиларга маълумот беради.

5. Гуруҳларга вазифаларни тарқатади, қўйилган вазифа гуруҳларда бажарилиши керак эканлигини таъкидлайди.

6. Муаммонинг ҳал этилиши ҳамда бу борада энг муқобил ечимни аниқлашга муайян вақт белгилайди.

7. Ўқитувчи ўқувчиларни вазифани қай даражада бажараётганларини назорат қилиб туради, фаоллаштиради.

Ўрта Осиё ўлкасида тарқалган асосий тупроқлар					
№	Тупроқлар номи	Чўл туп.	Бўз туп.	Тоғ-ўрмон-дашт туп.	Баланд тоғ тупроқлар.
1.	Қора тупроқсимон тоғ-дашт				
2.	Оч бўз				
3.	Оч қўнғир тусли				
4.	Қумли чўл				
5.	Сур тусли қўнғир				
6.	Тўқ бўз				
7.	Жигарранг тоғ-ўрмон қўнғир				
8.	Тақир				
9.	Оддий бўз				
10.	Қумли				
11.	Ўтлоқ– аллювиал				
12.	Қўнғир тоғ-ўрмон				
13.	Аллювиал-ботқоқ				
14.	Тоғ-ўтлоқ				

Вазифа ўқитувчи томонидан тушунтирилади, яъни тарқатма материалда асосий тупроқ турлари жадвал кўринишида берилган, устунларда асосий автоморф, ярим гидроморф, гидроморф, шўрхоқлар, суғориладиган тупроқ турлари берилган. Тупроқ номлари, уларни қайси устунга тўғри келишини тўлдириш ўқувчиларга вазифа қилиб топширилади. Улар бу вазифадан келиб чиққан ҳолда тўғри жавобни аниқлайдилар ва керакли устунга + (плюс) белигисини қўйиб борадилар. Масалан, оч қўнғир тусли–автоморф, ботқоқ-ўтлоқ гидроморф устунига тўғри келади ва х.к.

Белгиланган вақт давомида ўқувчилар:

- аввал гуруҳларда индивидуал ишлашади;
- тошириқ вазифаси билан танишиб чиқадилар;
- харитадан Ўрта Осиё тупроқларини топиб танишиб чиқади;
- ёзувсиз харита билан ишлайди;
- ўзига керак бўлган маълумотларни дафтарига ёзиб олади.

Бир гуруҳда ўтирган ўқувчилар ўриндиқларини алмаштирадилар ва синфдошларининг бажарган ишларини текширадилар. Бу жараён гуруҳда қанча ўқувчи ўтирганига қараб такрорланади. Ўқитувчи тақдимоти. Умумлаштиради. Компьютер экранда тўғри жавоблар ёзилган вариант пайдо бўлади.

Ўрта Осиё ўлкасида тарқалган асосий тупроқлар					
№	Тупроқлар номи	Чўл туп.	Бўз туп.	Тоғ-ўрмон-дашт туп.	Баланд тоғ тупроқлар.
1.	Қора тупроқсимон тоғ-дашт			+	
2.	Оч бўз		+		
3.	Оч қўнғир тусли	+			
4.	Қумли чўл	+			
5.	Сур тусли қўнғир	+			
6.	Тўқ бўз		+		
7.	Жигарранг тоғ-ўрмон қўнғир			+	
8.	Тақир	+			
9.	Оддий бўз		+		
10.	Қумли	+			
11.	Ўтлоқ-аллювиал		+		+
12.	Қўнғир тоғ-ўрмон			+	
13.	Аллювиал-ботқоқ				+
14.	Тоғ-ўтлоқ				+

Ўқувчилар ўзлари бажарган вазифаларни қай даражада тўғри бажарганларига қараб, ўзларини ва синфдошларини баҳолайдилар. Синфдошлар бир-бирларининг бажарган ишларини, жавобларини таҳлил қиладилар, илмий асосланган ҳолда фикр-мулоҳазалар билдирадилар, умумий гуруҳ ҳулосасини чиқарадилар

26-мавзу: Ўрта Осиё ўсимликлари (1 соат, A2+: 1 соат).

Дарснинг мазмуни: Ўрта Осиё ўсимликлари ҳақида умумий тушунча. Ўрта Осиё ўсимликларининг таркиб топиши. Тубжой ўсимликлари, бошқа жойлардан келган ўсимликлар. Дашт, чала-чўл ўсимликлари.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда Ўрта Осиё ўсимликлари, уларнинг турлари ва географик тарқалиши ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни шакллантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга Ўрта Осиё ўсимликларининг ўзига хос хусусиятлари ҳақида умумий маълумотларни бериш.

2. Ўқувчиларда ўлка ўсимликларини ҳудуд бўйлаб географик тарқалиши ҳақида умумий тасаввурни шакллантириш.

3. “Ўрта Осиё ўсимликлари” мавзуси бўйича ўқувчилар томонидан ўзлаштирилган билимларни интерфаол методлар ёрдамида мустаҳкамлаш.

4. Ўқувчиларни мавзуни ўзлаштиришда интерфаол методларни тадбиқ этиш қоидалари ва бажарилиш босқичлари билан таништириш.

5. Ўқувчиларда мавзуни мустақил ўрганишда таҳлилий, аниқ мантикий фикрлашни шакллантириш.

6. Мавзуни қайтариш, мустаҳкамлаш ва билимнинг ўзлаштирилиш даражасини аниқлаш.

7. Ўқувчиларни берилган топшириқлар юзасидан таҳлилий хулоса чиқаришга ўргатиш.

8. Гуруҳда ҳамкорликда ишлашга шароит яратиш.

Дарс жиҳозлари: Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, ўсимликлар харитаси, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, гербарийлар, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “Муаммо”, “Ким чаккон”, “Бешинчиси ортиқча” – стратегияси.

Дарснинг режаси:

1. Ўрта Осиёнинг текислик қисмида ўсимликларнинг географик тарқалиши.

2. Ўрта Осиё ҳудудининг тоғли қисмида ўсимликларнинг баландлик минтақалари бўйлаб тарқалиши.

3. Ўрта Осиё ўлкасида тарқалган ноёб ўсимликлар.

Дарснинг бориши:

I. “Муаммо”– стратегияси ёрдамида билимларни ўзлаштириш.

1. Ўқитувчи машғулот бошланишидан олдин ўқувчиларни машғулотни ўтказиш қондаси билан таништиради.

2. Ушбу технология бир неча босқичда ўтказилиши ҳақида ўқувчиларга маълумот беради.

3. Гуруҳларга вазифалар тарқатади, қўйилган вазифа гуруҳларда бажарилиши кераклигини таъкидлайди ва муайян вақт белгилайди.

4. Топшириқ ўқувчилар томонидан машғулот учун тайёрланган плакат, расм, афиша ёки бирор муаммо баён этилган матнлардан иборат бўлиб, улар юқоридаги манбалардаги материалларни ўрганиб, унда ёритилган муаммоларни аниқлайди, уларни хотирада сақлаб туради ёки дафтарига белгилаб қўядилар.

5. Янги мавзуга ўқувчилар мустақил тайёрланишлари учун дарслик, қўшимча адабиёт ва маълумотлардан фойдаланадилар.

6. Ўқувчилар топшириқни индивидуал равишда бажаришлари учун ўқитувчи томонидан қуйидаги жадвал тақдим этилади:

№	Муаммо тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ҳал қилиш йўллари
1.			

7. Ўқувчилар ўз билим, кўникама ва малакаларидан келиб чиққан ҳолда бу жадвални тўлдирадilar.

Қуйидаги наъмуналарни келтириш мумкин:

№	Муаммо тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ҳал қилиш йўллари
1.	Ўрта Осиёнинг ноёб ўсимликларини йўқолиб кетиши.	- тупроқларнинг ишдан чиқиши; - тупроқлардан хўжасизларча фойдаланиш; - иқлимнинг ўзгариши;	Тупроқлардан рационал фойдаланишни ўрганиш;
2.			
3.			

№	Муаммо тури	Муаммонинг келиб чиқиш сабаблари	Муаммони ҳал қилиш йўллари
1.	Ўрта Осиёнинг чўл-воҳа чегарасида доривор ўсимликларнинг йўқолиб кетаётганлиги.	Бу ҳудудларга антропоген таъсирнинг кучайганлиги.	Мазкур ҳудудларда чорва молларини камроқ боқиш, доривор ўсимликларни муҳофазага олиш ва ҳ.к.
2.			

II. “Ким чакқон” стратегияси ёрдамида янги мавзунини ўзлаштириш даражасини мустаҳкамлаш.

Мавзу юзасидан ўқувчилар билимини текшириш учун синфдаги ўқувчилардан ҳоҳловчилар доска (ёзув тахтаси) га чиқадилар. Бунда ўқувчилар Ўрта Осиёда тарқалган ўсимликлар номини 1 дақиқа давомида чакқонлик билан айтиб беришлари керак бўлади. Ўқитувчи эса ўсимликлар номини санаб туради, ёрдамчи ўқувчи эса вақтга қараб туради. 1 дақиқа давомида энг кўп ўсимликлар номини айтган ўқувчи ўқитувчи томонидан рағбатлантирилади.

III. “Қизил ва яшил рангли карточкалар билан ишлаш” технологияси ёрдамида билимларни мустаҳкамлаш.

Технологиянинг моҳияти: ўқувчиларга қизил ва рангли карточкалар тарқатилади.

Ўқитувчи томонидан қуйидаги саволлар берилиши мумкин:

1. Ўрта Осиё ўлкасида 9000 минг яқин ўсимлик тури борми? (Ҳа)
2. Текисликда ўсимлик тури кўпми? (Йўқ)
3. Ўрта Осиёнинг тоғларида 3 та баландлик минтақаси қонуниятини сақланиб қолганми? (Ҳа)

4. Қизғиш чалов, бетага чала чўл ўсимликларими? (Йўқ)
5. Шувоқ, чалов, қўнғирбош, изен чала чўл ўсимликларими? (Ҳа)
6. Ялтирбош, қараған, итбодом дашт ўсимликларими? (Ҳа)
7. Шимолий текислик қисмларини дашт ва чала чўл зоналари эгаллаганми? (Ҳа)

IV. “Бешинчиси ортиқча” стратегияси ёрдамида ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш.

Ўқувчиларга қуйидаги вазифани бажариш топширилади: берилган рўйхатдан мавзуга тааллуқли бўлмаган тушунчаларни аниқланг ва уларни рўйхатдан чиқаринг, ҳаракатларингиз моҳиятини изоҳланг! Тушунчалар:

Дашт, чала чўл, бўз, адир, тоғ, яйлов

V. “Биргаликда ўрганамиз” (“Кооп-кооп”) – интерфаол методи ёрдамида билимларни ўзлаштириш.

Ўқитувчи 3-5 кишидан иборат бўлган кичик гуруҳларни шакллантиради. Ҳар бир гуруҳга умумий мавзунинг бир қисmini топшириқ қилиб беради. Барча ўқув гуруҳлари фаол ишлайди. Ўқитувчи топшириқни бажариш бўйича йўриқнома беради. Гуруҳ ичида умумий топшириқ бўлинади. Гуруҳнинг ҳамма аъзолари алоҳида топшириқни бажарадилар, ижодий ёндашадилар ва мустақил ишлайдилар. Гуруҳлар янгидан шаклланганда ҳар бир гуруҳ аъзоси мустақил ўқиб ўрганган маъруза матини синфдошига гапириб бериши керак бўлади. Ўқувчилар жуфтликларга бўлиниб, бир-бири билан фикр алмашадилар, ғояларини асослаб берадилар, ҳурмат билан бир-бирларини эшитадилар ва ҳамкорликда муқобил ечимни топадилар, топшириқ жавобини ижодий ёндашган ҳолда ишлаб чиқадиладар. Гуруҳ тақдимотини жамоа бўлиб тайёрлайдилар, оғзаки жавоб берадилар. Ўқитувчи гуруҳлар тақдимотини тинглайди, ўз фикр-мулоҳазасини билдиради, баҳолайди.

27-мавзу: Чўл ўсимликлари (1 соат, А2+: 1 соат).

Дарсининг мазмуни: Чўл ўсимликлари. Қумли чўл, шўрхоқ, эфемер чўл, тўқай ўсимликлари. Айрим ўсимликлар – кум акатсияси, юлғун, саксовул.

Дарсининг мақсади: Ўқувчиларда чўл баландлик минтақаларидаги қумли чўл, шўрхоқ чўл, лёссли чўл ёки эфемер чўл ўсимликлари, тўқай ўсимликлари ва адир минтақасидаги асосий ўсимлик турлари ва улар ўртасидаги тафовутлар ҳамда ўзига хос хусусиятлари ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни шакллантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга чўл ва адир ўсимликларига оид билимларни бериш.
2. Ўқувчиларда чўл ва адир ўсимликлари бўйича билимларни шакллантириш.

3. Ўқувчиларда чўл ва адир ўсимликларининг ўзига хос хусусиятлари ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиш.

4. Ўқувчиларда чўл ва адир ўсимликларини аниқлай олиш бўйича билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш.

5. Ўқувчилар томонидан мавзу моҳиятини чуқур ўзлаштириш даражасини таъминлаш.

6. Ўқувчиларда чўл ва адир ўсимликларини ўзига хос хусусиятлари, белгилари тўғрисидаги тушунчани қарор топтириш.

7. Ўқувчиларни интерфаол методлар ёрдамида маълумотлар тўплашга ўргатиш.

8. Ўқув материални мустақил, чуқур ва яхлит ҳолатда ўрганишга, ижодий ёндашган ҳолда тушуниб олишга, эркин билим эгаллашга ҳамда нутқи равон бўлишга йўналтириш.

9. Ўқувчиларни мавзунини мустақил ўқиб, ўрганиб, конспект ёзиб, тайёрланиб келишга йўналтириш.

Дарс жиҳозлари: Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, жадвал, кўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: „Зиг-Заг“ – стратегияси.

Дарснинг режаси:

1. Ўрта Осиё ўсимлик қопламининг тарқалишига ер юзаси тузилишининг таъсири ҳақида умумий тавсиф бериш.

2. Ўрта Осиёнинг қумли, тошлоқ(гипсли), гилли чўлларида тарқалган ўсимлик турлари.

3. Адир баландлик минтақаси ўсимликларига умумий географик тавсиф.

Дарснинг бориши:

I. Саволлар асосида суҳбатни ташкил этиш.

Ўқувчиларга қуйидаги саволларни бериш мумкин:

1. Ўрта Осиё чўлларининг қандай турларини биласиз?

2. Чўлларга хос ўсимликлардан қайсыларини биласиз?

2. Чўл ўсимликлари чўл шароитида ўсишга қандай мослашган ?

3. Эфемер ўсимликларнинг хусусиятлари нималардан иборат?

4. Тўқайларда нима сабабдан ўсимлик турлари кўп?

II. “Зиг-заг” стратегияси асосида янги мавзунинг моҳияти очиб берилади.

Синф ўқувчилари 5 та гуруҳга бўлиниб, гуруҳлар номланади. Янги мавзу моҳиятини ёритувчи матн қисмларга ажратилади ва гуруҳларга муайян қисм мазмуни билан танишиб чиқиш вазифаси топширилади. Гуруҳларга қуйидаги матнлар тақдим этилади:

1-матн. Ўрта Осиё чўл ўсимликлари ҳақида умумий тушунча

Ўрта Осиё ҳудудининг ғарбий қисми жуда катта текисликлардан иборат бўлиб, у ерда қумли, тошлоқ(гипсли), гилли чўллар тарқалган. Кўп ерларни, айникса, пастроқ гилли ерларни шўра ўсимликлар ўсадиган шўрхоқлар эгаллаган.

2-матн. Қумли чўл ўсимликлари

Ўрта Осиёда қумли чўллар Бўрсик чўллари, Мўйинқум, Қорақум, Сариксув ва Балхашбўйи қумлари, Оролбўйи Қорақуми, Унгузорти Қорақуми ҳамда Қизилқумнинг катта майдонларини эгаллайди.

3-матн. Шўрхоқ чўл ўсимликлари

Бу ўсимликлар ер юзаси ботикроқ бўлиб, шўр сизот сувлари ер юзига чиқиб ётадиган ерларда тарқалган. Шўрхоқ ерларда, асосан, шўрларнинг баъзи турлари: бир йиллик шўрак, қорабаргўт, қизил шўра, ер бағирлаб ўсадиган чала бўта сарсазон, шунингдек, ажрик, қора саксовул, бурган ўсади.

4-матн. Тўқай ўсимликлари

Ўрта Осиёнинг текислик қисмидаги дарё водийларида, кўллар бўйида тўқай ўсимликлари кўп ўсади. Бундай ерларда дарёлар келтирган кўп йиллик лойқа минерал ўғит вазифасини ўтайди. Намлик, иссиқлик, ёруғлик ва озиқа моддаларнинг етарли бўлиши ўзига хос табиий комплекс-тўқайларни вужудга келтирган. Тўқайларда ўсимликларнинг 3 тури: дарахт, бута ва ўт ўсимликлари ўсади. Дарахтлардан, асосан, туранғил, тол ва жийда энг кўп тарқалган. Тўқайлардаги буталар юлғун, жингил ва октикандан таркиб топган. Қайирларнинг пастки қисмидаги сернам ерларда, асосан, қамиш ёки қўға, баландроқ ва қуруқроқ ерларда йирик ғаллагулли ўсимликлар-савачўп, оқбош, янтоқ, қизилмия ва бошқа ўт ўсимликлари ўсади.

5-матн. Адир ўсимликлари

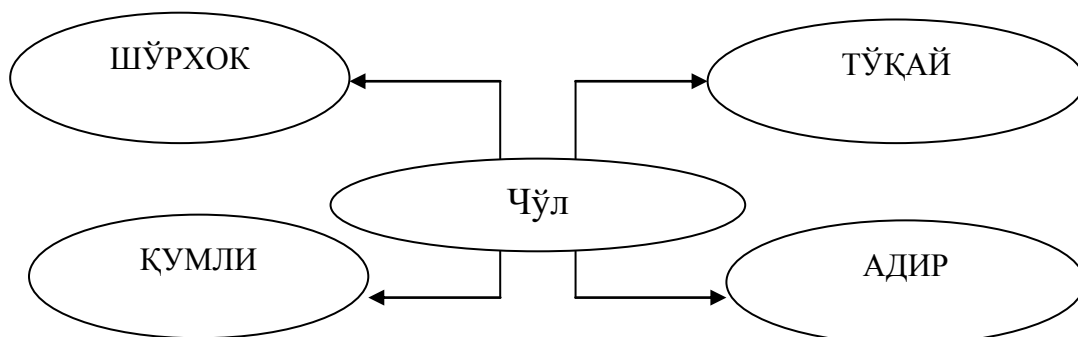
Адирлар чўл ва тоғлар ўртасидаги оралик зона ҳисобланади. Адирлар денгиз сатҳидан 500-700 м дан 1200-1600 м гача баланд бўлган тоғолди қирларидир. Адирлар ўсимлиги, асосан, турли хил ўсимликлардан таркиб топган. Адир ўсимликлари орасида кўпинча кўп йиллик йирик ўтлар-қўзиқулоқ ва оққурай, қизил шувоқ, бугдойиклар ҳам тез-тез учраб туради.

Гуруҳлар матнларни диққат билан ўрганиб, мавзуни мустақил ўзлаштирадilar. Топширилган вазифани бажариш жараёнида вақтни тежаш учун ҳар бир гуруҳ ўз лидерини белгилайди. Лидерлар гуруҳ аъзоларига материалнинг моҳиятини тушунтирадilar. Лидерларнинг фикри гуруҳ аъзолари томонидан тўлдирилади.

Гуруҳлар томонидан уларга берилган матн ўрганилиб бўлингач, матнлар гуруҳлараро алмаштирилиб, аввалги фаолият такрорланади. Шу тарзда барча матнлар мазмуни гуруҳлар томонидан ўрганилиб чиқилади. Ўқувчилар “Чўл ўсимликлари ҳақида умумий тушунча” мавзуси бўйича асосий тушунчаларни ажратадилар, тушунчаларнинг ўзаро мантиқий

боғлиқлигини аниқлайдилар, илгари сурилган ғоялар асосида мавзуга оид схемани тайёрлайдилар. Дастлаб ўқувчилар эътиборига ўқитувчи томонидан ишланган схема ҳавола этилади.

Гуруҳ лидерларини тақдироти. Лидер ўз гуруҳини вазифасини тузган схемалари ёрдамида тақдирот қилиб берадилар.

III. Дарслик, атлас ва ёзувсиз харита билан ишлаш. Гуруҳлар умумий мавзу таркибидан ўрин олган кичик мавзулар билан танишиб чиқадиладар. Гуруҳларга қуйидаги кичик мавзулар берилади:

1-гуруҳга	→	Чўл ўсимликлари ва қумли чўл ўсимликлари
2-гуруҳга	→	Шўрхок чўл ўсимликлари
3-гуруҳга	→	Лёссли чўл ёки чўл ўсимликлари
4-гуруҳга	→	Тўқай ўсимликлари
5-гуруҳга	→	Адир ўсимликлари

Ҳар бир гуруҳга улар ўрганишлари керак бўлган кичик мавзуларга оид жадвал, тасвир ёки схемалар тарқатилади. Ўқувчилар ўқув жараёнида 7-синф атласининг 14-бетидаги “Ўсимликлар картаси” дан фойдаланган ҳолда топшириқларни фаоллик билан бажарадилар. Топшириқларни бажариш жараёнида ҳар бир гуруҳ ўзига берилган вазифадан келиб чиқиб ёзувсиз харита билан ишлайдилар ва керакли маълумотларни дафтарга ёзиб борадилар.

28-мавзу: Адир, тоғ ва яйлов ўсимликлари (1 соат, А2+: 1 соат).

Адир, тоғ ва яйлов ўсимликлари. Чинор, арча, ўтлардан янтоқ, кавил, буталардан наъматак, қорақанд таърифи. Доривор ўсимликлар. “Қизил китоб” га киритилган ўсимликлар. Ўсимликларни муҳофаза қилиш.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда тоғ ва яйлов табиати, хусусан ўсимликлари, ўсимликларининг баландлик минтақаларига боғлиқ ҳолда тарқалиш қонуниятлари, тоғ ва яйлов минтақасида ўсувчи шу минтақаларга хос бўлган ўсимликлар тўғрисида маълумот бериш. Дарслик ва қўшимча материаллардан самарали фойдаланган ҳолда бу борадаги тасаввурларни бойитиш ва тушунча ҳосил қилиш, бу борадаги билимларини шакллантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга тоғ ва яйлов ўсимликларига оид билимларни бериш.
2. Ўқувчиларда тоғ ва яйлов ўсимликлари бўйича билимларни шакллантириш.
3. Ўқувчиларда тоғ ва яйлов ўсимликларини ўзига хос хусусиятлари ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиш.
4. Тоғ ва яйлов ўсимликларини аниқлай олиш, ажрата олиш ҳамда таққослай олиш бўйича билим, кўникма ва малака лаёқатини шакллантириш.
5. Ўқувчилар томонидан мавзу моҳиятининг чуқур ўзлаштириш даражасини таъминлаш.
6. Ўқувчилар онгида тоғ ва яйлов ўсимликларини ўзига хос белгилари тўғрисидаги тушунчани қарор топтириш.
7. Ўқувчиларни интерфаол методлар ёрдамида маълумотлар тўплашга ўргатиш.
8. Ўқувчиларни ўқув материални мустақил, чуқур ва яхлит ҳолатда ўқиб ўрганишга, ижодий ёндашган ҳолда тушуниб етишга, мустақил, эркин эгаллашга ҳамда нутқи равон бўлишга йўналтириш.
9. Ўқувчиларни мустақил ўқиб, ўрганиб, конспект ёзиб, тайёрланиб келишга йўналтириш.

Дарс жиҳозлари: Дунёнинг табиий харитаси, Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, дарслик тарқатма материаллар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитасиси, интернет маълумотлари, кўргазма материаллари (гербарийлар, расмлар) қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган метод: **“Инсерт” – график органайзери.**

Дарс режаси:

1. Ўрта Осиёнинг тоғ минтақасига хос бўлган ўсимликлар.
2. Яйлов минтақасига хос бўлган ўсимликлар.

Дарснинг бориши:

I. «Инсерт» график органайзери асосида янги мавзунинг моҳияти очиб берилади.

Ўқитувчи томонидан ўқувчиларга мавзунинг, яъни “Ўрта Осиё ўсимликлари” мавзусининг давоми сифатида тоғ ва яйлов ўсимликлари мавзусини ўқиб келиш ва шу билан биргаликда ўқитувчи томонидан “Инсерт – жадвали”ни тўлдириб келиш вазифаси берилган. Ўқитувчи ёзув тахтани 4та устунга бўлади: 1. Мен билган маълумотларга мос. 2. Мен билган маълумотларга зид. 3. Мен учун янги маълумот. 4. Мен учун тушунарсиз. Шунда жадвал қуйидаги кўринишда бўлади:

1-вариант:

Мен билган маълумотларга мос “✓”	Мен билган маълумотларга зид “_”	Мен учун янги маълумот “+”	Мен учун тушунарсиз “?”

2-вариант:

V	+	-	?

Ўқитувчи ўқувчиларга қараб, “Баландлик минтақалари, минтақаларнинг бир-бирига ўхшаш ва фарқли томонлари, минтақанинг ўзига хос бўлган иқлими ва ўсимлик дунёси ҳақида нималар биласиз?” – деган савол билан мурожаат қилади. Ўқувчиларнинг жавоби ўқитувчи томонидан “**Мен билган маълумотларга мос**” устунига ёзиб борилади ва оғзаки такрорланади.

Ўқитувчи ўқувчиларга қараб, “Баландлик минтақалари, минтақаларнинг бир-бирига ўхшаш ва фарқли томонлари, минтақанинг ўзига хос бўлган иқлими ва ўсимлик дунёси ҳақида қандай янги маълумотларга эга бўлдингиз?” – деган савол билан мурожаат қилади. Ўқувчиларнинг жавоби ўқитувчи томонидан “**Мен учун янги маълумот**” устунига ёзиб борилади.

Ўқитувчи ўқувчиларга қараб, “Баландлик минтақалари, минтақаларнинг бир-бирига ўхшаш ва фарқли томонлари, минтақанинг ўзига хос бўлган иқлими ва ўсимлик дунёси ҳақида маълумотларни ким инкор этади, бу кимни фикрига зид, ким қандай маълумотга, фикрга эга” – эди деган савол билан мурожаат қилади. Ўқувчиларнинг жавоби ўқитувчи томонидан “**Мен учун тушунарсиз**” устунига ёзиб борилади.

Ўқитувчи ўқувчиларга қараб, “Баландлик минтақалари, минтақаларнинг бир-бирига ўхшаш ва фарқли томонлари, минтақанинг ўзига хос бўлган иқлими ва ўсимлик дунёси ҳақида нималар сизларга тушунарсиз қандай тушунмовчиликлар бор?” – деган савол билан мурожаат қилади, жавоби ўқитувчи томонидан “**Мен учун тушунарсиз**” устунига ёзиб борилади. Масалан, жадвал қуйидагича тўлдирилади:

Мен билган маълумотларга мос “√”	Мен билган маълумотларга зид “_”	Мен учун янги маълумот “+”	Мен учун тушунарсиз “?”
Ўрта Осиё худудида табиий шароитига кўра бир-биридан фарқ қиладиган тоғлар кўп.	Тоғ ўсимлик- ларини архео- логик шароитига кўра 2-типга ажратилиши.	Тоғ минтақасида ҳам астрагал ўсимлигининг ўсиши.	Тоғ минтақасида ёғин 1000 мм гача ёғиб яйлов мин- тақасида 400-600 мм га камайиши.
Адирдан сўнг тоғ ва яйлов минтақаси бош- ланади.	Ғарбий Тяншан Ҳисор тоғларида кенг баргли ўрмонларнинг тарқалганлиги.		
Тоғ минтақасида дарахт ва бута ўсимликлари кўп.	Яйлов минтақасида ҳарорат кечалари-5 ⁰ гача пасайиши. Ёғиннинг 400- 600 мм ёғиши.		

Ўқитувчи янги мавзунини тушунтиради, ўқувчиларни қизиқтирган саволларига жавоб беради. Мавзу юзасидан бошқача маълумотларга эга бўлган яъни зид фикр билдираётган ўқувчилар билан ўзаро баҳс-мунозара олиб боради. Ўқитувчи янги мавзунини баён этишда ишлатилган янги таянч термин ва тушунчалардан қайси бирининг маъноси тушунарли бўлмаса, тушунтириб беради.

29-мавзу: Ҳайвонот дунёси (1 соат, А2+: 2 соат).

Дарснинг мазмуни: Ўрта Осиё ҳайвонот дунёси ҳақида умумий маълумотлар. Ҳайвонот дунёсининг табиий шароитга мослашганлиги. Дашт, чўл ва чалачўллар, адир, тоғ, яйлов ҳайвонот дунёси. Ҳайвонларнинг инсон учун аҳамияти. Инсоннинг ҳайвонот дунёсига таъсири. “Қизил китоб”га киритилган ҳайвонлар. Иқлимлаштирилган ҳайвонлар.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларга Ўрта Осиё ҳайвонлари, уларнинг баландлик минтақаларига боғлиқ ҳолда тарқалиши, хўжаликдаги аҳамияти, муҳофазаси ҳақида тўлиқ маълумот бериш ҳамда шу борада тасаввурларни шакллантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга Ўрта Осиё ҳайвонот дунёсига оид билимларни бериш.

2. Ўқувчиларда Ўрта Осиё ҳайвонот дунёси бўйича билимларни шакллантириш.

3. Ўқувчиларда ҳайвонот дунёси ўзига хос хусусиятлари ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиш.

4. Ўрта Осиё ҳайвонот дунёсини ажрата олиш, аниқлай олиш бўйича ўқувчиларда билим, кўникма ва малака лаёқатларини шакллантириш.

5. Ўқувчилар томонидан мавзу моҳиятининг чуқур ўзлаштирилишини таъминлаш.

6. Ўқувчиларда ҳайвонот дунёсини ўзига хос хусусияти, белгилари тўғрисидаги тушунчани қарор топтириш.

7. Ўқувчиларни интерфаол методлар ёрдамида маълумотлар тўплашга ўргатиш.

8. Ўқувчиларни ўқув материални мустақил, чуқур ва яхлит ҳолатда ўрганишга, ижодий тушуниб етишга, эркин эгаллашга ҳамда нутқи раво бўлишга йўналтириш.

9. Ўқувчиларни мустақил ўқиб, ўрганиб, конспект ёзиб, тайёрланиб келишга йўналтириш.

Дарс жиҳозлари: Дунёнинг табиий харитаси, Ўрта Осиё табиий харитаси, ҳайвонот дунёси харитаси, дарслик, тарқатма материаллар, муляжлар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган метод: “Бумеранг” -стратегияси.

Дарсининг режаси:

1. Ўрта Осиё ҳайвонот дунёсининг хилма-хиллиги.

2. Чўл минтақаси ҳайвонот дунёси.

3. Чалачўл минтақаси ҳайвонот дунёси.

4. Тоғ минтақаси ҳайвонот дунёси

5. Тўқай ҳайвонот дунёси.

Дарсининг бориши:

I. “Бумеранг”– стратегияси асосида янги мавзунинг моҳияти очиқ берилади.

Ўқитувчи томонидан ўқувчилар ҳар бир гуруҳда ўқувчилар сони тенг бўлган гуруҳларга бўлинади (масалан ҳар бирида 6 тадан ўқувчи бўлган 5 та гуруҳ) ва ҳар бир гуруҳ ва унинг ҳар бир аъзосига мустақил ўқиб ўрганиш, фикрлаш ва ёдда сақлаб қолиш учун алоҳида-алоҳида аниқ вазифалар берилади.

Ўқувчиларга янги мавзунинг мустақил ўқиб, ўрганишлари, тайёрланишлари учун ўқитувчи томонидан тарқатма материал берилади. Ҳар бир гуруҳ аъзоси маъруза матнидан фақат ўзига берилган қисминигина ўқиб ўрганади. Қуйида гуруҳларга берилган маъруза матнларидан қисқача намуналар келтириб ўтамиз

1-гуруҳ. Табиий шароити хилма-хил бўлганлиги туфайли унинг ҳайвонот дунёси ҳам ўзига хос ва ранг-барангдир. Ўрта Осиё ҳайвонлари

чалачўлларда, чўлларда, тоғ олди ва тоғлар оралиғидаги текисликларда, тоғларда ва сув ҳавзаларида яшайди.

Ўрта Осиёда чалачўл ва чўлларнинг ўзлаштирилиши, тоғ ва тоғ олди минтакаларида тоғ кон саноатининг ривожланиши, бунинг оқибатида экологик шароитнинг ўзгариши ҳамда овчилик хўжалиги ишларида қатъий тартибнинг бўлмаганлиги натижасида ҳайвонот оламига зарар етказмоқда. Кўп ҳайвонлар камайиб бормоқда. Бу ахвол табиатни, шу жумладан, ҳайвонот оламини муҳофаза қилишни талаб этади.

Ўрта Осиёга шимолдан ва шимоли-шарқдан ўтган ҳайвонларнинг катта гуруҳи Қозоғистон текисликлари ҳайвонот дунёсига ўхшаш. Булар орасида катта кум сичқони, кичик қўшоёқ, қўнғир юмронқозик, антилопа, сайғоқ, кичик тулки, қорсоқ, қора сассиққузан, ёввойи мушук ва бошқалар бор.

2-гуруҳ. Чўл минтақаси ҳайвонлари қуруқчиликка ва баланд ҳаво ҳароратига, кумли, гилли, тошли ва шўрхоқ ерларда яшашга ўрганган. Баъзилари сувни ниҳоятда оз талаб этса, баъзилари авжи ёз иссиғидан қочиб уйқига киради. Айрим ҳайвонлар эса кундузги иссиқдан қочиб инларидан чиқмайдилар ва фақат кечаси фаол ҳаёт кечирадилар. Қумда яшайдиган ҳайвонлар эса тез югирадиган, ранглари ҳам қумникига ўхшаш бўлади.

Шимолий чўл ҳайвонлари асосан, чала чўлникига ўхшайди, лекин баъзиларигина ундан фарқ қилади. Чўлда юмронқозиклар, кум сичқонлари, қўшоёқлар, йиртқичлардан тулки, чиябўри, бархан мушуги ва бошқалар яшайди. Устюртда қадимда қулон, оққурай ва жайрон ниҳоятда кўп бўлган, энди эса фақат охириги иккитаси учрайди, улар камайиб кетган. Чинк атрофларида ёввойи қўй яшайди. Қумли чўлларда жайрон, қулон (Бадхизда), хонгул (Кизилқумдаги саксовулзорларда), саксовул тўрғайи (қум товуғи), хўжасавдоғар, тентакқуш, саксовул чумчуғи, чўл қарғаси кабилар яшайди. Қум чўллари – судралиб юрувчилар макони: тошбақа, калтакесаклар жуда ҳам кўп. Кўпчилик калтакесакларнинг гавдаси чўзик ва ингичка, қўл оёқлари узун қумда тез чопишга, уни қовлаб киришга мослашган. Рангини қум тусида бўлиши уни душманидан сақлайди. Калта думалоқ калтакесаклар, қум калтакесаги, Ўрта Осиё ағамаси, курак бармоқли геккон, чопқир чипор калтакесаклар чўлда кенг тарқалган. Калтакесакларнинг энг каттаси бўз эчкемар – вараңдир, унинг узунлиги 1,5 метргача боради.

3-гуруҳ. Чалачўлларнинг ҳайвонот дунёси мавсумлар бўйича ўзгариб туради. Ёзда жанубдан иссиқсевар ҳайвонлар, яъни калтакесаклар кириб келади. Калтакесаклар бу ерларга мослашиб, рангини ўзгартиради. Қиш жуда совуқ бўлганлиги туфайли ёзда келган ҳайвонлар жанубга яна қайтиб кетади, кўп ҳайвонлар уйқуга кетади, қишга озиқ-овқат йиғувчи турли хил сичқонлар ва каламушлар инларига кириб кетади. Шимолдан қишда пуночка, оқ каклик, қутб бойқуши учиб келади. Чалачўлларнинг ўзлаштирилмаган Бетпақдала, Оролбўйи, Шимолий Устюрт, Тўрғай

ўлкаси, Балхаш бўйида туёқли ҳайвонлар: оққурай, жайрон ёввойи қўй, морхўр, қулон ва бошқалар яшайди.

Йиртқич ҳайвонлардан тулки чия бўри, қум мушуги ва бошқалар яшайди. Қизилқумдаги саксауулзорларда Бухоро кийиги- хонгул бор. Чала чўлнинг ўзлаштирилмаган масканларида оққурай, жайрон, ёввойи қўй, қулон, чаён, қорақурт ва бошқа ўргимчаксимонлар кўп учрайди. Тарпан (ёввойи от) йўк бўлиб кетди. Қулон ва оққурай қўриқхоналарда кўпайтирилмоқда. Чала чўлда йиртқичлардан бўри, тулки сассикқузон, оқсичқон яшайди, Қушлардан оқ тўрғай, йиртқич қум авдотка, булдуруқ, турна ва бошқалар бор. Бу зонада чиройли тувалоқ яшайди. Лочин, бургутлар кам кўп.

4-гурӯҳ. Ўрта Осиё тўқайларида ҳар хил ҳайвонлар яшайди, лекин типиги тўнғиз, тўқай мушуги, жанубий тўқайларда хонгулдир. Тўқайларда қуён, сув қаламуши, сичқон, чиябўрилар, қирғовул, қарқуноқ, чумчуқ ҳам кўп. Сувли ерларда ўрдақ, ғоз, лойхўрак, балиқчи, баклан, сақоқуш, фламинго ниҳоятда кўп учрайди. Тўқайнинг типик ҳайвони йўлбарс йўк бўлиб кетди.

Тўқай ҳайвонлари Сирдарё, Амударё, Или, Чу ва бошқа дарёлар қайирларида тўнғиз, буғу, тўқайларда ва дарахтзорларда яшайди. Чўлдаги тўқайлар кўпчилик ҳайвонларнинг яшаши учун қулайдир. Тўқайда тўнғиз, буғу, тўқай мушуги, хонгул, қуён, сув қаламуши, сичқон, чиябўри, қирғовул, қарқуноқ, чумчуқ, тулки ва бўри яшайди. Сувли ерларда ўрдақ, ғоз, лойхўрак, балиқчи қуш-баклан, сақоқуш, қизил ғоз кўп учрайди.

5-гурӯҳ. Баланшлик минтақалари ҳайвонлари. Адир ҳайвонлари чўл ҳайвонларидан кам фарқ қилади. Қўшоёқ, юмронқозиқлар, дала сичқонлари, йиртқичлардан тулки, бури, бўрсиқ кўп учрайди, архар ва жайрон ҳам бор. Қалтақесакларнинг хилма-хили яшайди. Паррандалардан суфитўрғай, бўздақ, кўк қарға, қалиқ қаби қушлар ниҳоятда кўп. Тоғ даштларида ва чўлларида тулки, бўри, жайра, сиртлон (ёлдор бўри) учрайди. Баргли ўрмон минтақасида жайра, айиқ, тўнғиз, Тяншан бўрсиғи учрайди. Тўнғиз 3300 метргача чиқиб боради. Тоғ ўрмонлари қушларга бой.

Жунғория Олатоғидаги ель – пихта ўрмонзорларида элик, морал – йиртқичлардан силовсин, тош сувсари, оқсичқон, Ўрта Осиё йиртқич лайчаси, айиқ яшайди. Субальп ва альп минтақасида Марказий Осиё тоғ тақаси ва кийиги, тоғ қўйлари – архар ва муфлон, қор қоплони, айиқ яшайди. Бу минтақанинг типик кемирувчиси қизил суғурдир. Улар 2000-4500 м. баланшликда колонна бўлиб яшайди ва ўз ҳаётини кўп қисмини уйқуда ўтказади. Умуман бу минтақада ҳайвонлар кўп эмас. Иқлими совуқ. Ўрта Осиё тоғларида қушларнинг 500 хили, сут эмизувчиларнинг – 120 тури мавжуд.

Белгиланган 10 дақиқадан сўнг олдиндан ўқитувчи томонидан тайёрланган, рақамлар ёзилган қоғозлар ўқувчиларга берилади ва ўқувчилар хоҳлаган рақамларини танлаб оладилар. Қоғоздаги рақамлар

гуруҳдаги ўқувчилар сонига боғлиқ, иложи борида гуруҳларда ўқувчилар сони бир хил бўлиши керак. Ўқувчилар 1-6 гача бўлган рақамлардан биттадан танлаб олишади, 1 рақамини танлаганлар 1 столга, 2 рақамини танлаганлар 2 столга ва ҳоказо, 6 столга келиб жойлашади. Столларда 5 та мавзу бўйича гуруҳ аъзолари йиғилдилар, янги гуруҳ ташкил этилади.

Ҳар бир гуруҳ аъзоси ўрганиб чиққан матн маълумоти бўйича қолган гуруҳ аъзоларига тўлиқ маълумот беради. Бунга ҳам ўқувчиларни ўзлаштиришларига қараб регламент белгиланади. Бу вазифани бажаришда ўқувчидан ҳам ўқитувчилик, ҳам ўқувчи вазифасини бажариш талаб қилинади. Аввалом бор “Ўқитувчи” сифатида у ўрганган маъруза матнини синфдоши тушунадиган қилиб гапира бера олиши, ўзи мустақил ўрганган маъруза матнининг асосий жойларига барчанинг эътиборини ва диққатини қарата олиши, бошқа гуруҳ аъзоларини тушуниш ва ўзлаштириш қобилиятларини текшириб кўриш имкониятига эга бўлади. Ўқувчи сифатида синфдошларини ҳурмат, сабр-тоқат ва эътибор билан эшита олиши, таҳлил қилиши ва фикрлаши, эшитганларини ёдда сақлаб қолиши керак бўлади.

Ўқитувчи томонидан ҳамма ўқувчиларнинг ўзлари аввал эгаллаган жойларига қайтиб келишлари сўралади. Ўқитувчи синф хонадаги ўқувчиларнинг барчаси янги мавзу материаллари билан таниш эканликлари, улар ҳақида тўлиқ маълумотга эга бўлганликларини ҳисобга олган ҳолда, синф хонадаги ҳар бир ўқувчидан хоҳлаган маъруза матни бўйича сўраши мумкинлигини айтади. Ўқитувчи ёки махсус тузилган эксперт гуруҳи ўқувчиларга назорат саволлари билан мурожат қиладилар. Жавоблар рейтинг баллар асосида баҳоланиши ўқитувчи томонидан тушунтирилади, масалан, саволларга тўлиқ жавоб берган ўқувчига – 3 балл, жавобни тўлдирган ўқувчига – 2 балл, ўтирган жойдан лўқма ташлаган ўқувчига – 1 балл.

Гуруҳ аъзоларининг жавобларини юқорида кўрсатилган тартибда баҳолаш балларни қўйиб бориш, умумлаштириш учун ҳар бир гуруҳ ўзига гуруҳ қатнашчиларидан бирини “ҳисобчи” этиб тайинлаши мумкин (“ҳисобчи” ҳам даврада бўлаётган савол-жавоблар мулоқатида иштирок этади). Ўқувчилар ўзаро гуруҳлар билан ишлаб ўзларига берилган мавзулар юзасидан фикр алмашганларидан сўнг мавзунини мустаҳкамлаш мақсадида ўқитувчи томонидан ўқувчиларга қуйидаги экспресс-саволлар берилади.

1. Шимолий чўл ҳайвонлари асосан, қайси минтақа ҳайвонларига ўхшайди? (Чалачўл).

2. Тўқай ҳайвонлари қайси дарё қайирларида яшайди? (Сирдарё, Амударё, Или Чу бошқа дарёлар).

3. Адир минтақа паррандаларини айтинг. (Суфитўргай, бўздак, кўк қарга).

4. Тўқайнинг типик ҳайвони йўлбарс нечанчи йилда йўқ бўлиб кетган? (1948 йилда).

5. Ўрта Осиё тоғларида қушларнинг хили қанча? (500 хил).

6. Ўрта Осиё тоғларида сут эмизувчиларнинг тури қанча? (120 тур).
 7. Қумли чўлларнинг қайси қисмида Хонгул яшайди? (Қизилқумдаги саксовулзорларда).
 8. Чалачўлларга хос бўлган қайси ҳайвонлар қўриқхоналарда кўпайтирилмоқда? (Қулон ва оққурай).
 9. Чўлда кенг тарқалган калтакесакларнинг энг каттаси нима? (бўз эчкемар.)
 10. Бўз эчкемарнинг узунлиги қанча? (1,5 метр).
- Умуман олганда, ўқитувчи фаоллик кўрсатмаган ёки савол-жавобларда иштирок этмаган ўқувчи бўлса ҳам, унинг шу дарс жараёнида бирон нарсани билиб олган деб, энг кичик балл бериши мумкин. Бу ўқувчини кейинчалик шу шаклдаги дарсларда фаолроқ бўлишга ундайди.

30-мавзу: Ўрта Осиё табиат зоналари (1 соат, А2+: 2 соат).

Дарснинг мазмуни: Ўрта Осиёда текислик табиат комплексларининг географик кенгликка қараб ўзгариши. Ўрта Осиё текислик қисмининг табиат зоналари: дашт, чала чўл, чўл – Қозоғистон ва Турон чўллари. Баланглик минтақалари.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларга табиат зоналари, иқлими ва табиий шароити, тупроқлари, уларда тарқалган ўсимлик ва ҳайвон турлари, уларнинг тарқалиши, хўжаликдаги аҳамияти ҳамда муҳофазаси ҳақида тўлиқ маълумот бериш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга табиат зоналарига оид билимларни бериш.
 2. Ўқувчиларда табиат зоналари бўйича билимларни шакллантириш.
 3. Ўқувчиларда табиат зоналарига хос хусусиятлари ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиш.
 4. Табиат зоналари хусусиятларига кўра аниқлай олиш бўйича билим, ўқувчиларда кўникма, малака лаёқатларини шакллантириш.
 5. Ўқувчилар томонидан мавзу моҳиятининг чуқур ўзлаштирилишини таъминлаш.
 6. Ўқувчиларда чўл ва адир ўсимликларини ўзига хос хусусиятлари, белгилари тўғрисидаги тушунчани қарор топтириш.
 7. Ўқувчиларни интерфаол методлар ёрдамида маълумотлар тўплашга ўргатиш.
 8. Ўқув материаллини мустақил, чуқур ва яхлит ҳолатда ўрганишга, ижодий тушуниб олишга, мустақил, эркин эгаллашга ҳамда нутқи раво бўлишга йўналтириш.
 9. Ўқувчиларга мустақил ўқиб, ўрганиб, конспект ёзиб, тайёрланиб келишга йўналтириш.
- Дарс жихозлари:** Ўрта Осиё табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, тасвир, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган метод: “Синдикат” – стратегияси.

Дарсинг режаси:

1. Текислик табиат зоналари.
2. Дашт зонаси.
3. Чалачўл зонаси
4. Чўл зонаси
5. Баландлиқ минтақалари

Дарсинг бориши:

I. “Синдикат” – стратегияси асосида янги мавзунинг моҳияти очиб берилади.

Янги мавзу ўқувчиларга мустақил ўқиб, ўрганишлари, тайёрланишлари учун уйга вазифа қилиб берилган бўлади. Ўқитувчи синфдаги ўқувчиларни 3 та гуруҳга (парталар қатори бўйича) ажратади. Ўқитувчи ўқувчиларни стратегияни моҳияти билан таништиради ва унинг босқичлари ҳақида қисқача маълумот беради.

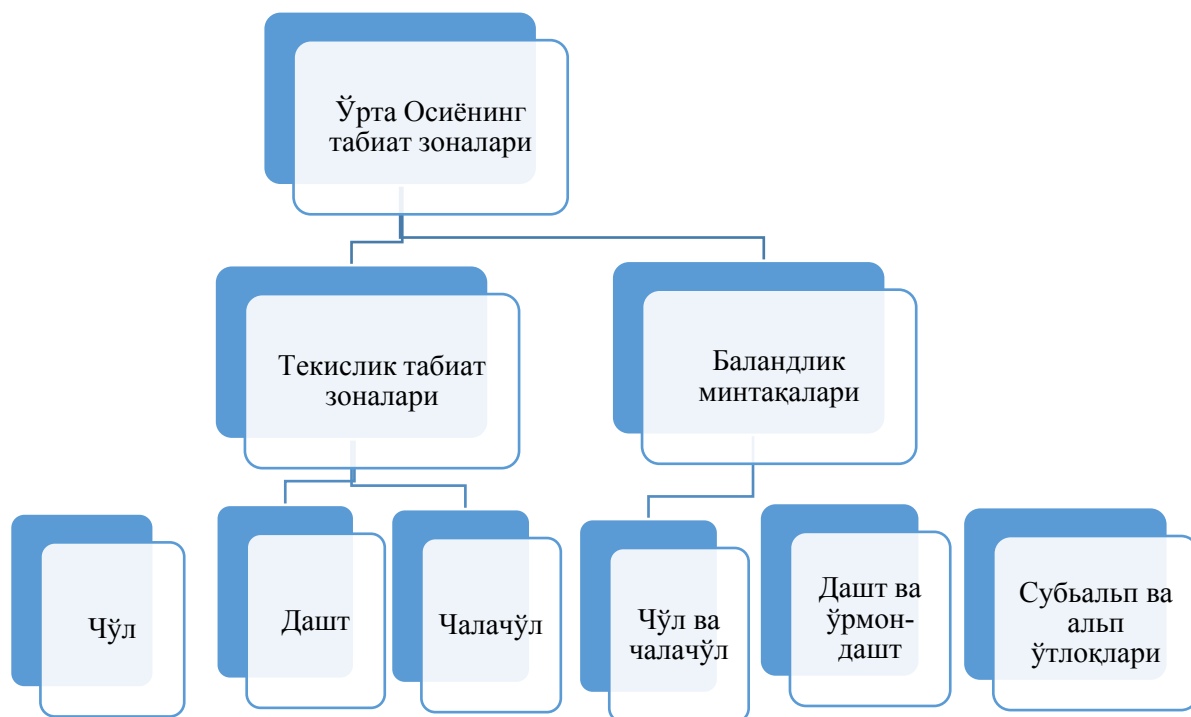
Ҳар бир гуруҳ берилган ягона топшириқни 3 хил вариантда ҳал этиши лозим. Бунинг учун ўқитувчи томонидан тайёрланган 3 та билетлардан бирини гуруҳ аъзоларидан бири танлайди. Билетларнинг орқасига 3 та сўз ёзилган бўлиб, булар схема, кластер ва жадвалдан иборат. Бунда ўрганилаётган мавзу моҳиятини 1-гуруҳ схема, 2-гуруҳ жадвал, 3-гуруҳ эса кластер тарзида очиб бериши керак бўлади. Топшириқни бажариш учун 10 дақиқа вақт белгиланади ва ўқувчилар топшириқни бажаришга киришадилар.

Белгиланган вақт ниҳоясига етгач, гуруҳлар ўз ишларини тақдимот қиладилар. Ҳар бир гуруҳ тақдими учун 5 дақиқагача вақт ажратилади. Гуруҳ ишларидан наъмунлар:

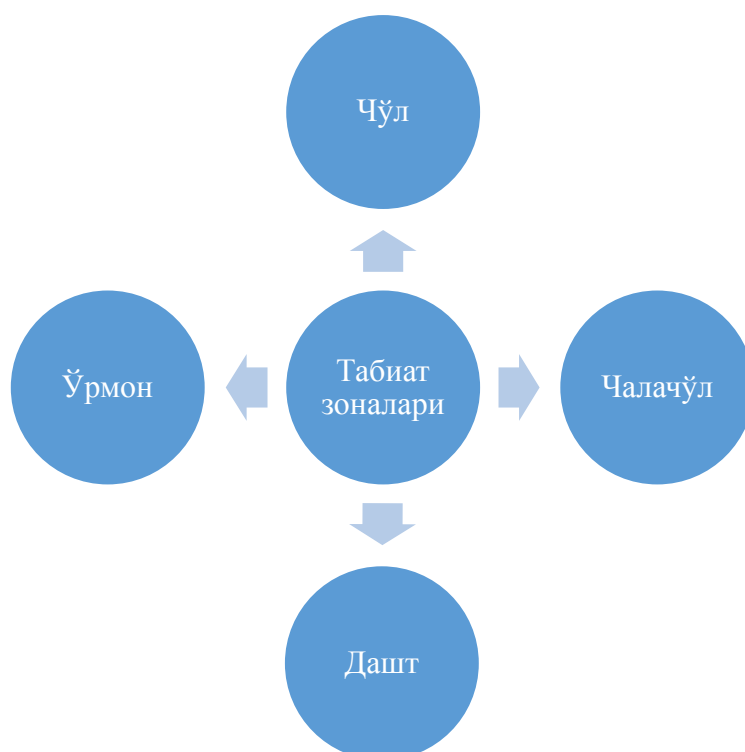
2-гуруҳ – жадвални тўлдириш!

№	Табиат зонаси номи	Тарқалган худудлар	Иқлими	Тупроқлари	Ўсимлик дунёси	Ҳайвонот дунёси
1	Текислик табиат зоналари	Ўрта Осиёнинг ғарб, шимол. ва марказий қисмлари	Иқлими кескин континентал, ёғин миқдори 100-300 мм	Шимол. қисмида қора тупроқ. бошланиб, жанубда чўл зонаси тупроқларигача	Дашт, чўл ва чала чўл зоналари ўсимлик.	Кемирувчи. судралиб юривчи, хашоратлар, сут эмизувчи қушлар
2	Дашт					
3	Чалачўл					
4	Чўл					
5	Баландлиқ минтақа					
6	Чўл					

2-гурӯҳ схемасини тузинг!

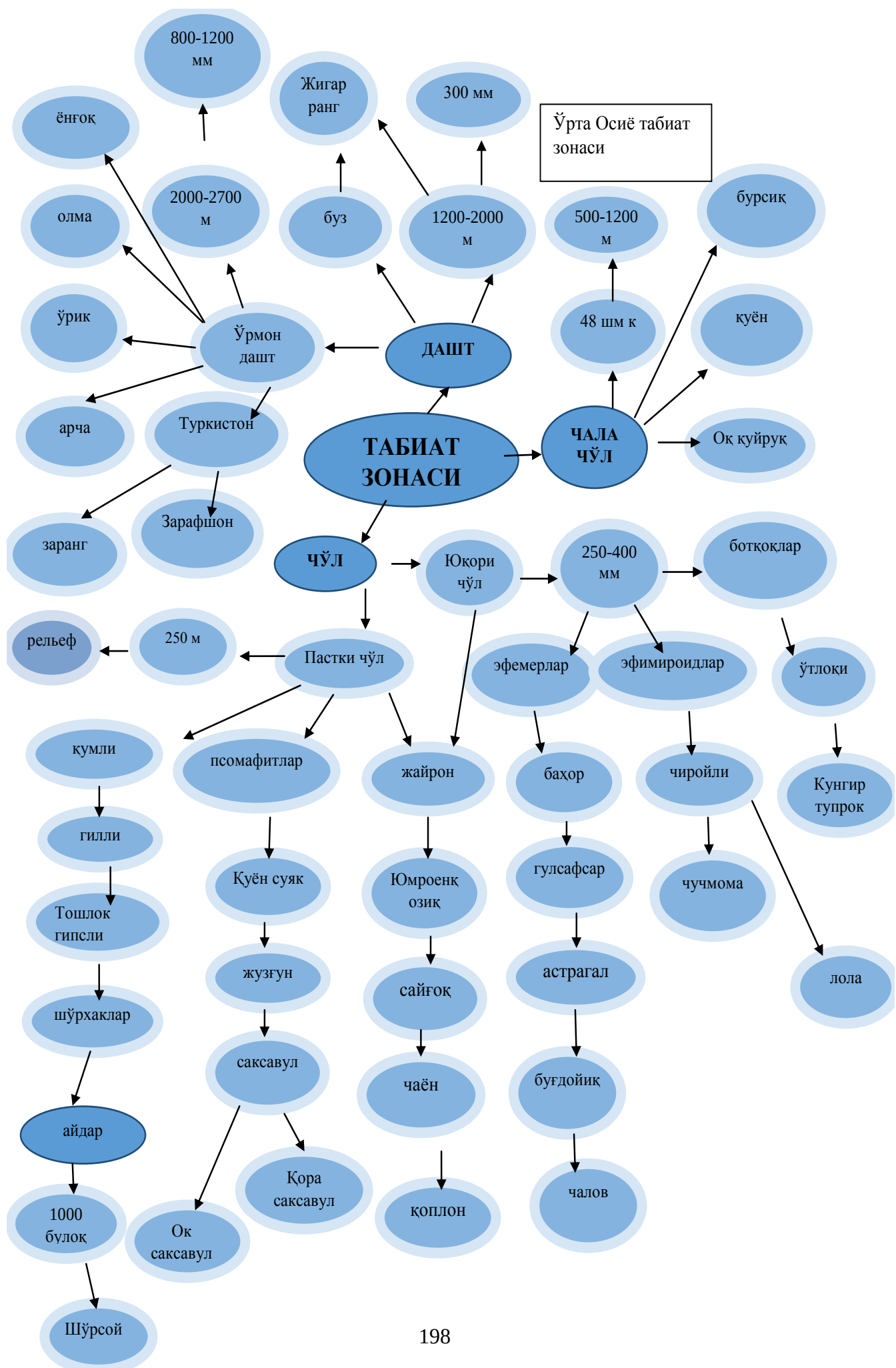
3-гурӯҳ –“ Кластер”- чизинг.

Гуруҳларнинг ишлари жамоа томонидан ўқитувчи раҳбарлигида таҳлил қилинади ва энг яхши иш аниқланади. Ўқитувчи жамоа фикрига таяниб, энг яхши ишни эълон қилади ва гуруҳлар ишини баҳолайди. Ўқитувчи синф хонадаги ўқувчилардан ўтилган мавзу бўйича сўраши мумкинлигини айтади. Ўқитувчи хоҳловчи ўқувчиларни (ёзув тахтаси)га чиқариб, махсус тузилган саволлар билан савол-жавоб кўринишида кўшимча баҳолайди. Жавоблар рейтинг баллар асосида баҳоланиши ўқитувчи томонидан тушунтирилади, масалан, саволларга тўлиқ жавоб берган ўқувчига – 3 балл, жавобни тўлдирган ўқувчига – 2 балл, ўтирган жойдан лўкма ташлаган ўқувчига – 1 балл.

Амалий топшириқ:

1. Ўқув атласидан Ўрта Осиё ҳудудида тарқалган асосий тупроқ турларини аниқлаш.
2. Ўрта Осиё чўлларининг турлари ва уларга хос ўсимликларни алоҳида жадвал тарзида ифодалаш.
3. Ўрта Осиё тоғ минтақасига хос бўлган асосий ўсимлик турларини аниқлаб, номларини дафтарга ёзиш.
4. Ўрта Осиё табиат зоналари ва баландлик минтақаларида учрайдиган ҳайвонларни аниқлаб, номларини дафтарга ёзиш.

7-БОБ. ЎРТА ОСИЁНИНГ ХУДУДИЙ ТАВСИФИ

(3 соат, A2+:5 соат)

31-мавзу: Табиий географик районлаштириш ҳақида тушунча. Назорат иши (1 соат, A2+: 2 соат) .

Дарснинг мазмуни: Табиий географик районлаштиришнинг аҳамияти, принциплари, таснифий бирликлари. Турон ва Қозоғистон кичик ўлкалари, уларнинг чегаралари ва ландшафт жиҳатидан фарқланиши.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда табиий географик районлар, уларнинг таркибий қисмлари ва географик жойлашуви ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни шакллантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга табиий географик районлаштиришга оид билимларни бериш.

2. Ўқувчиларда табиий географик районлар, уларнинг таркибий қисмлари ва географик жойлашуви ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиш.

3. Ўқувчиларда табиий географик районлар, уларнинг таркибий қисмлари ва географик жойлашуви ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиш бўйича билим, кўникма ва малака лаёқатларини шакллантириш.

4. Ўқувчилар томонидан мавзу моҳиятининг чуқур ўзлаштирилишини таъминлаш.

5. Ўқувчиларни интерфаол методлар ёрдамида маълумотлар тўплашга ўргатиш.

6. Ўқув материални мустақил, чуқур ва яхлит ҳолатда ўрганишга, ижодий ёндашган ҳолда тушуниб етишга, эркин эгаллашга ҳамда нутқи равон бўлишга йўналтириш.

7. Ўқувчиларни мавзуни мустақил ўқиб, ўрганиб, конспект ёзиб, тайёрланиб келишга йўналтириш.

8. Ўқувчиларга таҳлилий, аниқ мантикий фикрлашни шакллантиришга ва ривожлантиришга ҳамда ўз ғояларини, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда ихчам баён этишга, ҳимоя қилишга имкон яратиш.

9. Ўқувчиларни берилган топшириқлар юзасидан хулоса чиқаришга ўргатиш.

Дарс жиҳозлари: Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, алоҳида районларнинг табиий хариталари ёки харита-схемалари, дарслик, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган метод: “Тоифалаш” – интерфаол метод.

Дарснинг режаси:

1. Районлаштириш ҳақида умумий тушунча.

2. Ўрта Осиё ҳудудини табиий географик районлаштириш схемаси.

3. Ўрта Осиёнинг табиий географик районлари ва уларнинг таркибий қисмлари.

4. Турон табиий географик кичик ўлкаси.

5. Қозоғистон табиий географик кичик ўлкаси.

Дарснинг бориши:

І. “Тоифалаш” график органиайзери асосида янги мавзунинг моҳияти очиб берилади.

Ўқитувчи янги мавзуні бошлашдан аввал мунозара, таҳлил учун мавзуга оид бирор муаммони белгилайди. Ушбу технология бир неча босқичда ўтказилиши ҳақида ўқувчиларга маълумот беради, гуруҳларга вазифалар тарқатади, қўйилган вазифа гуруҳларда бажарилиши, топшириқлар юзасидан хулоса чиқаришлари кераклигини таъкидлайди ва муайян вақт белгилайди. Вазифа жадвал шаклида бўлиб, у тахминан қуйидаги кўринишда бўлади:

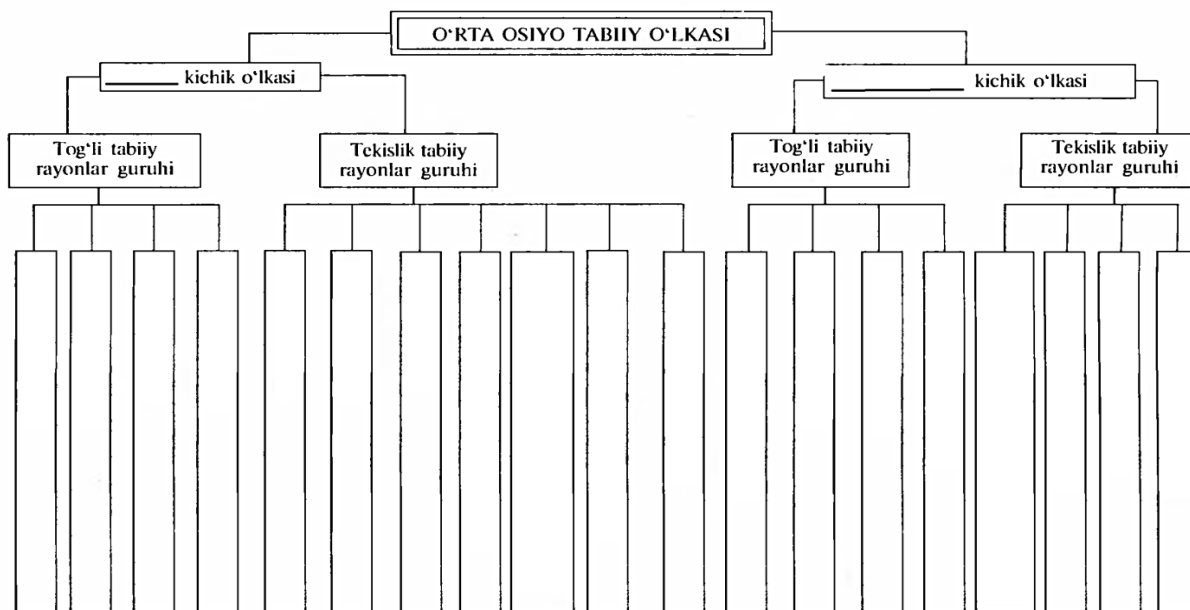
№	Табиий географик кичик ўлка номи	Географик ўрни	Қайси ҳудудларни эгаллайди?	Рельефи	Иқлими
1	Турон табиий географик кичик ўлкаси				
2	Қозоғистон табиий географик кичик ўлкаси				

Янги мавзуга ўқувчилар мустақил тайёрланишлари учун дарслик, қўшимча адабиёт ва маълумотлардан фойдаланишлари мумкин. Ўқувчилар мавзу моҳиятини ёритувчи муҳим хусусиятларни аниқлайдилар, уларни жадвал ёрдамида ифодалайдилар. Гуруҳдошлар вазифани бажариш жараёнида ҳар бир гуруҳ аъзоси томонидан билдирилаётган фикр-мулоҳазаларнинг мақбуллик даражаларини батафсил муҳокама қиладилар. Барча гуруҳ аъзолари томонидан билдирилган фикр-мулоҳазалар ва барча асосий маълумотлар жадвалга ёзиб борилади. Барча гуруҳлар ўз жавобларини тақдим этадилар.

Берилган жавоблардан бири қуйидагича бўлиши мумкин:

№	Табиий географик кичик ўлка номи	Географик ўрни	Қайси ҳудудларни эгаллайди?	Рельефи	Иқлими
1	Турон табиий географик кичик ўлкаси	Ўрта Осиёнинг табиий географик ўлкасининг 34° ш.к. дан жанубдаги қисмларида	Марказий Қозоғистон чўллари, Шимолий Устюрт, Шимолий Тяншан ва ҳ.к.	Жануби-шарқдан шимоли-ғарбга томон нишаб	Қишда арктика, ёзда мўтадил, ёғин 150-200 мм атрофида
2	Қозоғистон табиий географик кичик ўлкаси	Ўрта Осиёнинг табиий географик ўлкасининг 34° ш.к. дан шимолдаги қисмларида	Қорақум чўли, Бадхиз-Қорабел платолари, Хоразм текислиги, Жанубий Тяншан ва ҳ.к.	Жануб ва жануби-шарқдан шимоли-ғарб ва шимолга томон нишаб	Қишда мўтадил, ёзда тропик, ёғин 250-500 мм атрофида

Лидер ўқувчиларга қуйидаги топшириқни ҳам бериш мумкин:

32-мавзу: Ўрта Осиё кичик ўлкалари ва табиий районлари (1 соат, А2+: 2 соат).

Дарснинг мазмуни: Турон табиий географик кичик ўлкаси. Кичик ўлка табиатида қисқача таъриф. Кичик ўлка ҳудудида мавжуд бўлган умумийлик ва тафовутлар. Ана шу табиий тафовутлар асосида кичик ўлка доирасида иккита табиий географик районлар гуруҳларнинг ажратилиши.

Тоғли табиий географик районлар гуруҳи ва текислик табиий географик районлар гуруҳи. Табиий районлар гуруҳи таркибидаги ҳудудлар. Қozoғистон табиий географик кичик ўлкаси, унинг географик ўрни ва чегаралари. Таркибига кирувчи табиий географик районлар, уларнинг икки гуруҳга ажратилиши. Кичик ўлка табиатидаги умумий хусусиятлар ва турли қисмлардаги тафовутлар. Кичик ўлка доирасида ўлкалар гуруҳининг ажратилиши ҳамда буни асослаш.

Дарснинг мақсади: *1-вариант.* Ўқувчиларга Турон табиий географик кичик ўлкасининг географик ўрни, рельефи, ички сувлари, уларнинг хусусиятлари ҳақида тўлиқ маълумот бериш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга Турон табиий географик кичик ўлкага оид билимларни бериш.

2. Ўқувчиларда Турон табиий географик кичик ўлка бўйича билимларни шакллантириш.

3. Ўқувчиларда Турон табиий географик кичик ўлканинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиш.

4. “Турон табиий географик кичик ўлкаси” мавзуси бўйича ўқувчиларда билим, кўникма ва малака лаёқатларини шакллантириш.

5. Ўқувчилар томонидан мавзу моҳиятининг чуқур ўзлаштирилишини таъминлаш.

6. Ўқувчилар онгида Турон табиий географик кичик ўлкасининг ўзига хос белгилари тўғрисидаги тушунчани қарор топтириш.

7. Ўқувчиларни интерфаол методлар ёрдамида маълумотлар тўплашга ўргатиш.

8. Ўқув материални мустақил, чуқур ва яхлит ҳолатда ўрганишга, ижодий ёндашиб тушуниб етишга, билимларни эркин эгаллашга ҳамда нутқи равон бўлишга йўналтириш.

9. Ўқувчиларга мустақил ўқиб, ўрганиб, конспект ёзиб, тайёрланиб келишга йўналтириш, мантиқий фикрлаш лаёқатини шакллантириш.

Дарс жиҳозлари: Ўрта Осиёнинг табиий харитаси, глобус, дарслик, тарқатма материаллар, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, жадвал, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган метод: “Мантиқий чалкаш занжир” – интерфаол метод.

Дарснинг режаси:

1. Турон табиий географик кичик ўлкаси ҳақида умумий тушунча;

2. Ўлка рельефи ва иқлими.

3. Ўлканинг табиий географик районлари.

Дарснинг бориши:

I. “Мантиқий чалкаш занжир” – технологияси асосида янги мавзунинг моҳияти очиб берилади.

Ўқитувчи ўтилган мавзунини сўраб, мустаҳкамлайди. Бунинг учун ўқувчиларга ўқитувчи томонидан қуйидаги саволлар берилади:

1. Ўрта Осиё ҳудуди нечта табиий географик кичик ўлкага ажратилади?

2. Ўлканинг энг йирик дарёлари қайси кичик ўлка ҳудудидан оқиб ўтади?

3. Эфемер ва эфемероид ўсимликлар асосан қайси кичик ўлкада ўсади?

4. Қайси табиий географик кичикўлканинг иқлими нисбатан қуруқ?

Ўқитувчи ўқувчиларга Турон табиий географик кичик ўлкасининг географик ўрни, рельефи, ички сувлари, иқлими ва унинг ўзига хос хусусиятлари, табиий географик районлари ҳақида тўлиқ маълумот беради. Ўқитувчи ўқувчиларни бир нечта кичик гуруҳларга бириктиради.

Ўқитувчи ушбу технология бир неча босқичда ўтказилиши ҳақида ўқувчиларга маълумот беради, қўйилган вазифа гуруҳ билан бажарилиши кераклигини таъкидлайди. Ҳар бир ўқувчи вазифани бажариш жараёнида дарслик маълумотларидан фойдаланиши мумкин. Кичик гуруҳларга мантиқий хато ва чалкаш маълумотларни ўзида ифодалаган тарқатмали материаллар берилади ва вазифани бажаришга вақт белгилайди.

Кичик гуруҳлар тарқатма материалда ифодаланган матндаги мантиқий хато ва чалкашликларни аниқлаб, узилган занжирни улашга ҳаракат қиладилар.

Тарқатмали материалларда қуйидаги мантиқий хато ва чалкаш маълумотлар берилган:

1-карточка

Турон кичик ўлкаси шимолий қисмида жойлашган. Ўлка ғарбида Каспий денгизи соҳилларидан шарқда Тяньшань тоғларигача, шимолда Қизил Ўрдадан, жанубда Тўрғай платосигача ёйилган жуда катта ҳудудларни эгаллайди. Шимолий чегаралари Устюртнинг жанубий чинклари орқали ўтса, жанубий чегаралари Қоратоғ, Талас Олатови, Помир, Кўхитанг, Копетдоғ тоғларининг этакларидан ўтади. Ўлкада тоғлар текисликларга нисбатан анча кўп.

2-карточка

Турон кичик ўлкаси ҳудудининг тахминан ярмини ташкил этадиган шимоли-шарқий қисми ер юзасининг денгиз сатҳидан 500 м гача бўлган текисликлардан иборат. Каспий денгизи соҳиллари денгиз сатҳидан анча баланд. Ер юзаси ғарбга қараб кўтарилиб борган ва Помир тоғларида 7690 м га (Исмоил Сомоний чўққиси) етади. Ер юзасининг баландлигида деярли фарқлар йўқ. Ўлка иқлими мўътадил иқлим характериға эгаллиги билан ажралиб туради.

3-карточка

Турон табиий географик кичик ўлкаси ҳудудида дашт ва чалачўл ландшафтлари анча баландликка (1000-1200 м) кўтарилади, янада

баландликка кўтарилганда эса ландшафтлари деярли ўзгармайди. Текислик ландшафтлари билан тоғ ландшафтлари орасидаги чегарани шимолда 500 м дан, жанубда 1500 м баландликлардан ўтказган маъқул. Турон табиий географик кичик ўлкаси ҳудудида 3 гуруҳ табиий географик районлар ажратилади: тоғлар, текисликлар ва тоғ оралик ботиқлари.

Белгиланган вақт тугагач ҳар бир гуруҳдан бир нафар вакил тарқатма материалда ифодаланган матндаги мантикий хато ва чалкашликларни аниқлаб айтиб беради, узилган занжирни улашга ҳаракат қилади, жамоани топшириқ мазмуни ва жавоблари билан таништиради.

Дарснинг мақсади: 2-вариант. Ўқувчиларда Қозоғистон табиий географик кичик ўлкасининг тоғли ва текислик табиий районлари, уларнинг таркибий қисмлари ва географик жойлашуви ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни шакллантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга Қозоғистон табиий географик кичик ўлкаси оид билимларни бериш.

2. Ўқувчиларда Қозоғистон табиий географик кичик ўлкаси бўйича билимларни шакллантириш.

3. Ўқувчиларда Қозоғистон табиий географик кичик ўлкасининг ўзига хос хусусиятлари ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиш.

4. Қозоғистон табиий географик кичик ўлкаси бўйича ўқувчиларда билим, кўникма ва малака лаёқатларини шакллантириш.

5. “Зинама-зина” методи ёрдамида, ўрганилаётган мавзунини кичик қисмларга ажратган ҳолда расм, тасвир, жадвал ёки слайд асосида ўрганиш кўникмаларини шакллантириш.

6. Ўқувчилар томонидан мавзу моҳиятининг чуқур ўзлаштирилишини таъминлаш.

7. Ўқувчиларда Қозоғистон табиий географик кичик ўлкасининг ўзига хос белгилари тўғрисидаги тушунчани қарор топтириш.

8. Ўқувчиларни интерфаол методлар ёрдамида маълумотлар тўплашга ўргатиш.

9. Ўқув материалини мустақил, чуқур ва яхлит ҳолатда ўрганишга, ижодий тушуниб етишга, эркин эгаллашга ҳамда нутқи равлон бўлишга йўналтириш.

10. Ўқувчиларга ўз ғояларини, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда ихчам баён этишга, ҳимоя қилишга имкон яратиш.

11. Ўқувчиларни берилган топшириқлар юзасидан хулоса чиқаришга ўргатиш.

Дарс жиҳозлари: Ўрта Осиё ва Қозоғистоннинг табиий харитаси, алоҳида районларнинг табиий хариталари ёки харита-схемалари, дарслик, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган метод: “Тоифалаш” – интерфаол метод.

Дарснинг режаси:

1. Қозоғистон табиий географик кичик ўлкаси ҳақида умумий тушунча.

2. Қозоғистон табиий географик кичик ўлкаси ҳудудини табиий географик районлаштириш схемаси.

3. Қозоғистон табиий географик кичик ўлкасининг кичик табиий географик районлари ва уларнинг таркибий қисмлари.

Дарснинг бориши:

I. «Инсерт» график органиайзери асосида билимларни мустаҳкамлаш.

Ўқувчилар гуруҳларга бўлиниб, гуруҳлар номланади. Ўқитувчи ҳар бир гуруҳдан мавзуга оид иккитадан фикр билдиришини сўрайди. Гуруҳлар навбати билан фикр билдиради (бу жараёнда гуруҳнинг барча аъзолари фаол иштирок этишларини таъминлаш мақсадга мувофиқ). Баён этилган фикрлар ёзув тахтасига ёзилади. Фаолият якунлангач, ўқитувчи “Қозоғистон табиий географик кичик ўлкаси” мавзусини ёритишга хизмат қиладиган матнни ўқувчиларга тарқатади. Сўнггра шундай топшириқ берилади:

1. Матн билан танишиб чиқинг!

2. Матннинг ҳар бир қаторига қуйидаги белгиларни қўйиб чиқинг:

Z – матнда гуруҳлар томонидан билдирилган фикр ўз аксини топган бўлса;

S – матнда гуруҳлар томонидан билдирилмаган фикр ёритилган бўлса;

D – матнда бир-бирига зид фикрлар мавжуд бўлса;

? – матн билан танишишда тушунмовчиликлар юзага келса.

Сўнггра гуруҳ аъзолари шахсий қарашларини ўзаро ўртоқлашиб, гуруҳ бўйича белгилар сони умумлаштирилади. Лидерлар бошчилигида ҳар бир белгининг миқдори баён этилади ва изоҳланади. Ўқитувчи гуруҳлар томонидан қайд этилган сонларни уларнинг номлари ёзилган устунга ёзиб боради. Мисол учун:

№	Ўлкашунос	Лидерлар	Хоразмий	Беруний	Зукколар
1.	18	18	20	21	18
2.	10	10	16	10	19
3.	10	14	11	5	13
4.	8	11	5	6	9

Ўқитувчи ҳар бир гуруҳ лидери фикрини тугатгач, юзага келган карама-қаршилик, тушунмовчиликларнинг ўқувчилар томонидан тўғри ҳал этилиши ва тўғри тушуниб олишларига ёрдам беради. Шундан сўнг,

гуруҳлар дарсликда берилган матн билан танишиб чиқиб, асосий тушунчаларни ажратадилар ва улар ўртасидаги мантиқий муносабатларни очиб беришга ҳаракат қиладилар (моделлаштиради). Гуруҳлар томонидан илгари сурилган фикрлар умумлаштирилиб, лидерлар томонидан синф жамоасига етказилади.

II. Саволлар асосида ташкил этилувчи суҳбат.

Ўқувчиларга қуйидаги саволлар берилади:

1. Қозоғистон табиий географик кичик ўлкаси иккита табиий географик районга ажратиладими? (Ҳа)

2. Қозоғистон кичик ўлкасига ғарбда Устюрт ясси қирларининг Каспий бўйи текисликлари қирадими? (Ҳа)

3. Қозоғистон кичик ўлкасига ғарбда Савир тоғининг Музтоғ чўққиси қирадими? (Йўқ)

4. Устюрт платоми, Манғишлоқ ярим оролми? (Ҳа)

5. Шарқий Қозоғистон, Шимолий Тяньшань, Марказий Тяньшань, тоғлари кичик ўлканинг тоғли табиий районлар гуруҳига қирадими? (Ҳа)

6. Тўрғай супасимон ўлкаси, Орол бўйи қумли чўллари, Жанубий Қозоғистон чўллари кичик ўлканинг тоғли табиий районлар гуруҳига қирадими? (Йўқ)

7. Тяньшань тоғида баландликлар 7439 м гача етадими? (Ҳа)

III. “Тоифалаш” – график органайзери асосида янги мавзунинг моҳияти очиб берилади.

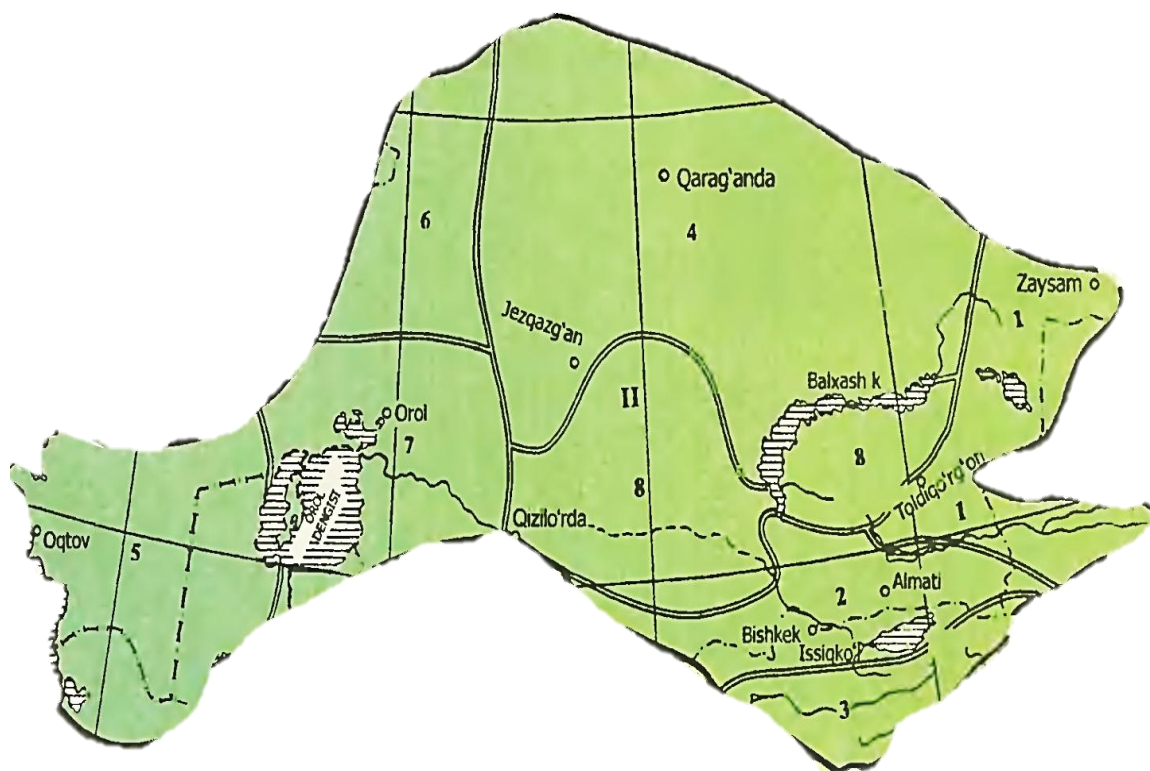
Ўқитувчи машғулот бошланишидан олдин ушбу технология бир неча босқичда ўтказилиши ҳақида ўқувчиларга маълумот беради. Ўрганиладиган мавзу бир-неча қисмларга ажратилиб, алоҳида қоғозларда ифодаланади. Гуруҳларга вазифалар тарқатади (ҳар бир гуруҳга муайян қисмдаги матн тақдим этилади), қўйилган вазифа гуруҳларда бажарилиши кераклигини таъкидлайди ва муайян вақт белгилайди. Вазифа жадвал шаклида бўлиб, у тахминан қуйидаги кўринишда бўлади:

ҚОЗОҒИСТОН ТАБИЙ ГЕОГРАФИК КИЧИК ЎЛКАСИ							
Тоғли табиий районлар гуруҳи				Текислик табиий районлари гуруҳи			
Тупроғи, ўсимлиги ва ҳайвонлари				Тупроғи, ўсимлиги ва ҳайвонлари			

Янги мавзуга ўқувчилар мустақил тайёрланишлари жараёнида дарслик, қўшимча адабиёт ва янги маълумотлардан фойдаланадилар. Ўқувчилар мавзу моҳиятини ёритувчи муҳим хусусиятларни аниқлайдилар, уларни юқоридаги жадвал кўринишида ифодалайдилар.

Гурухдошлар вазифани бажариш жараёнида ҳар бир гуруҳ аъзоси томонидан билдирилаётган фикр-мулоҳазаларнинг мақбуллик даражаларини батафсил муҳокама қиладилар. Барча гуруҳ аъзолари томонидан билдирилган фикр-мулоҳазалар ва барча асосий маълумотлар жадвалга ёзиб борилади. Барча гуруҳлар ўз жавобларини тақдим этадилар.

Шундан сўнг ўқувчилардан қуйида берилган харитадаги рақамлар билан кўрсатилган табиий географик районлардан қайсилари тоғли, қайсилари текислик табиий районлари таркибига кириши сўралади:

Ўқитувчи янги мавзунини умумлаштиради, мустаҳкамлайди ва хулоса қиладди.

Амалий топшириқ:

1. Ўрта Осиёнинг ёзувсиз харитасига Ўрта Осиё табиий географик ўлкаси, Қозоғистон, Турон табиий географик кичик ўлкалари чегараларини атласдан фойдаланиб тушириш.

Ўқувчиларда шаклланган фанга оид умумий компетенциялар:

Табиий, ижтимоий-иқтисодий жараён ҳамда ҳодисаларни кузатиш, аниқлаш, тушуниш ва тушунтириш компетенцияси:

A2

Ўрта Осиё ўлкасининг жойлашган ўрни, чегаралари ва табиатининг хусусиятлари, табиатини ўрганилиш тарихи, аҳолиси, сиёсий-маъмурий тузилишини тушунади ва тушунтириб бера олади. Ер юзида вақт ўлчови ва

соат минтақалари, унга доир топшириқларни бажара олади. Геологик вақт ҳисоби, ўлканинг ер юзаси тузилиши, сейсмиклиги, фойдали қазилмалари ҳақида билади ва моҳиятини тушунади. Ўлка иқлимини ҳосил қилувчи омилларни, иқлим элементларининг ҳудуд бўйича тақсимланиши, Ўрта Осиёда Қозоғистон ва Турон типигаги иқлим шаклланиши ва унинг сабабларини тушунади. Дарё ва кўлларини, дарёларнинг тўйиниш манбаларини, кўлларнинг ҳосил бўлишига кўра турлари, дарё ва кўлларнинг ҳўжаликдаги аҳамиятини тушунади ва тушунтира олади. Тупроқ, ўсимлик қоплами ва ҳайвонот оламининг географик тарқалишини, табиат комплексларининг вужудга келиш қонуниятларини, табиий географик районлаштиришнинг моҳиятини тушунади ва ўлкада бўладиган табиий жараён ва ҳодисаларни кузатади ва тушунтира олади.

A2+

Ўз ўлкасининг тупроқ, ўсимлик қоплами ва ҳайвонот оламининг географик тарқалишини, табиат комплексларининг вужудга келиш қонуниятларини, табиий географик районлаштиришнинг моҳиятини тушунади ва ўлкада бўладиган табиий жараён ва ҳодисаларни кузатади ҳамда тушунтира олади.

Географик объектлар, жой номларини тўғри қўллай олиш компетенцияси:

A2

Ўрта Осиё давлатлари, пойтахтларининг номларини тўғри айтади ва ёза олади. Фойдали қазилма конларининг номларини тўғри қўллай олади. Ўлка иқлимига таъсир этувчи циклон ва антициклонларнинг, дарёлар, кўллар, канал ва сув омборларининг номларини тўғри қўллай олади.

A2+

Ўзи яшайдиган (вилоят (шаҳар), туман, қишлоқ, маҳалласи)даги жой номларини топонимини айта олади.

Глобус, географик атлас ва хариталардан амалиётда фойдалана олиш компетенцияси:

A2

Глобус ва табиий, сиёсий-маъмурий хариталардан фойдаланиб, Ўрта Осиё географик ўрни, чекка нуқталари ва уларнинг географик координаталарини давлат чегараларини ва пойтахтларини аниқлайди ва кўрсата олади. Картографик андозалар турларини билади ва фарқлай олади. Хариталарнинг таснифланишини тушунади ва тушунтира олади; топографик хариталарнинг мазмуни, уларда рельефни тасвирлаш усуллари, улар ёрдамида ориентирлаш тартиби ҳақида билади ва уларни тушунтира олади. Атлас ва харита масштабларидан фойдаланиб, географик объектлар орасидаги масофани, иқлим (жойлардаги ҳаво ҳарорати, ёғинларни тақсимланишини), тупроқ, ўсимлик ва зоогеографик хариталарининг мазмун-моҳиятини тушунади, аниқлайди ва ёзувсиз

харитага тушира олади. Хариталарининг мазмун-моҳиятини тушунади, уларни ёзувсиз хариталарда акс эттира олади.

A2+

Ўз ҳудудини (жойлардаги ҳаво ҳарорати, ёғинларнинг тақсимланишини), тупроқ, ўсимлик қопламини аниқлай олади ва таҳлил қилади.

Табиатни муҳофаза қилиш ва экологик маданият компетенцияси:

A2

Инсоннинг рельефга ва жойнинг сейсмиклигига (жойлардаги zilzilalar мисолида) антропоген zilzilalarнинг келиб чиқиш омилларини англайди. Инсоннинг сувдан тўғри фойдаланмаслик оқибатида келиб чиқаётган салбий оқибатларни, жумладан, Орол фожиасининг келиб чиқиш сабабларини, сув танқислиги ва унинг аҳоли турмуш тарзига таъсирини англаб етади ва ўз фикрини айта олади.

A2+

Инсоннинг сув, ўсимлик ва ҳайвонот оламига кўрсатадиган таъсирининг салбий оқибатларини ва уни олдини олиш мақсадида олиб борилаётган табиатни муҳофаза қилиш ва экологик тадбирларида иштирок эта олади.

33-мавзу: Ўрта Осиёнинг экологик муаммолари ва табиатини муҳофаза қилиш (1 соат, A2+: 1 соат).

Дарснинг мазмуни: Табиий шароит ва табиий ресурслар инсон ҳаётининг манбаи экани. Ўрта Осиёда табиий муҳитни ифлослантирувчи антропоген омиллар, саноат таъсирида бузилган ерлар. Табиат ифлосланишининг аҳоли ва ҳўжалик учун салбий оқибатлари. Ўлкада сувни муҳофаза қилишнинг зарурлиги. Орол фожеаси. Ўрта Осиё ҳудуди табиий географик жиҳатдан бир бутунлигининг табиатдан фойдаланиш ва муҳофаза қилишдаги аҳамияти. Камайиб кетаётган ўсимлик ва ҳайвонлар, тури ва сони, уларни ҳамда ноёб табиат ёдгорликларини сақлаб қолишда Ўрта Осиёдаги қўриқхона, миллий боғ ва буюртмахоналарнинг аҳамияти. Айрим қўриқхоналар ҳақида маълумот, улардаги органик дунё ва ландшафтларнинг ноёблиги.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларда табиий шароит ва табиий ресурслар инсон ҳаётининг манбаи экани, Орол фожеаси, Ўрта Осиё ҳудуди табиий географик жиҳатдан бир бутунлигининг табиатдан фойдаланиш ва муҳофаза қилишдаги аҳамияти ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиб, бу борадаги билимларни шакллантириш.

Дарс жараёнида ҳал этилиши зарур бўлган **вазифалар:**

1. Ўқувчиларга табиий шароит ва табиий ресурслар инсон ҳаётининг манбаи экани оид билимларни бериш.

2. Ўқувчиларда Орол фожеаси ҳамда Ўрта Осиё худуди табиий географик жиҳатдан бир бутунлигининг табиатдан фойдаланиш ва муҳофаза қилишдаги аҳамияти бўйича билимларни шакллантириш.

3. Ўқувчиларга ўлкада сувни муҳофаза қилишнинг зарурлиги ва унинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида умумий тасаввурни ҳосил қилиш.

4. Ўрта Осиёда табиий муҳитни ифлослантирувчи антропоген омиллар, саноат таъсирида бузилган ерлар ҳақида ўқувчиларда билим, кўникма ва малака лаёқатларини шакллантириш.

5. “Тоифалаш” методи ёрдамида, ўрганилаётган мавзунини кичик қисмларга ажратган ҳолда расм, тасвир, жадвал ёки слайд асосида ўрганиш кўникмаларини шакллантириш.

6. Ўқувчилар томонидан мавзу моҳиятининг чуқур ўзлаштирилишини таъминлаш.

7. Ўқувчиларда камайиб кетаётган ўсимлик ва ҳайвонлар, тури ва сони, уларни ҳамда ноёб табиат ёдгорликларини сақлаб қолишда Ўрта Осиёдаги қўриқхона, миллий боғ ва буюртмахоналарнинг аҳамияти ўзига хос белгилари тўғрисидаги тушунчани қарор топтириш.

8. Ўқувчиларни интерфаол методлар ёрдамида маълумотлар тўплашга ўргатиш.

9. Ўқув материалини мустақил, чуқур ва яхлит ҳолатда ўрганишга, ижодий тушуниб етишга, эркин эгаллашга ҳамда нутқи равлан бўлишга йўналтириш.

10. Ўқувчиларга ўз ғояларини, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда ихчам баён этишга, ҳимоя қилишга имкон яратиш.

11. Ўқувчиларни берилган топшириқлар юзасидан хулоса чиқаришга ўргатиш.

Дарс жиҳозлари: Ўрта Осиё табиий харитаси, алоҳида районларнинг табиий хариталари ёки харита-схемалари, дарслик, 7-синф атласи ва ёзувсиз харитаси, интернет маълумотлари, қўшимча адабиётлар.

Дарс жараёнида қўлланиладиган методлар: “Тоифалаш”, “Ажурли арра”, “Муаммоли”- интерфаол методлар.

Дарснинг режаси:

1. Ўрта Осиёда табиий муҳитни ифлослантирувчи антропоген омиллар, саноат таъсирида бузилган ерлар.

2. Ўлкада сувни муҳофаза қилишнинг зарурлиги.

3. Орол фожеаси.

4. Ўрта Осиё худуди табиий географик жиҳатдан бир бутунлигининг табиатдан фойдаланиш ва муҳофаза қилишдаги аҳамияти.

5. Камайиб кетаётган ўсимлик ва ҳайвонлар, тури ва сони, уларни ҳамда ноёб табиат ёдгорликларини сақлаб қолишда Ўрта Осиёдаги қўриқхона, миллий боғ ва буюртмахоналарнинг аҳамияти.

Дарсинг бориши:

I. “Бумеранг” – стратегияси асосида янги мавзунинг моҳияти очиб берилади.

Ўқитувчи томонидан ўқувчилар ҳар бир гуруҳда ўқувчилар сони тенг бўлган гуруҳларга бўлинади (масалан ҳар бирида 6 тадан ўқувчи бўлган 5 та гуруҳ) ва ҳар бир гуруҳ ҳамда унинг ҳар бир аъзосига мустақил ўқиб ўрганиш, фикрлаш ва ёдда сақлаб қолиш учун алоҳида-алоҳида аниқ вазифалар берилади:

Ўқувчиларга янги мавзунинг мустақил ўқиб, ўрганишлари, тайёрланишлари учун ўқитувчи томонидан тарқатма материал берилади. Ҳар бир гуруҳ аъзоси маъруза матнидан фақат ўзига берилган қисминигина ўқиб ўрганади. Қуйида гуруҳларга берилган маъруза матнларидан қисқача наъмуналар келтириб ўтамиз:

1-гуруҳ. Ўзбекистонда баландлик минтақаларининг вужудга келиши ва уларнинг сабаблари, улар билан боғлиқ бўлган қонуниятларни ўрганади.

2-гуруҳ. Чўл минтақаси ўсимликларининг хилма-хил экологик шароити ва ўзига хос хусусиятларини ўрганади.

3-гуруҳ. Тошлоқ чўллар Устюртда ва Марказий Қизилқумдаги қолдиқ тоғлар атрофида кенг тарқалган бўлиб, ўсимлигининг асосини ксерофит буталар ва чала буталар ташкил этганлигини ўрганади.

4-гуруҳ. Ўзбекистонда ўсимликларнинг баландлик минтақалари бўйлаб тақсимланишини кўриб чиқади.

5-гуруҳ. Тоғ минтақаси ўсимликлари тоғларда 1500-2000 метр баландликларда кенг тарқалганлиги кўриб чиқади.

Белгиланган 10 дақиқадан сўнг олдиндан ўқитувчи томонидан тайёрланган, рақамлар ёзилган қоғозлар ўқувчига берилади ва ўқувчилар хоҳлаган рақамларини танлаб олади. Қоғоздаги рақамлар гуруҳдаги ўқувчилар сонига боғлиқ, иложи борица гуруҳларда ўқувчилар сони бир хил бўлиши керак. 1-6 гача бўлган рақамлардан биттадан танлаб олишади, 1 рақамини танлаганлар 1 столга, 2 рақамини танлаганлар 2 столга ва ҳоказо, 6 столга келиб жойлашади. Столларда 5 та мавзу бўйича гуруҳ аъзолари йиғилди, янги гуруҳ ташкил этилади.

Ҳар бир гуруҳ аъзоси ўрганиб чиққан матн маълумоти бўйича қолган гуруҳ аъзоларига тўлиқ маълумот беради. Бунга ҳам ўқувчиларни ўзлаштиришларига қараб регламент белгиланади. Бу вазифани бажаришда ўқувчидан ҳам ўқитувчилик, ҳам ўқувчи ролини бажариш талаб қилинади. Аввало, ўқитувчи сифатида у ўрганган маъруза матнини курсдоши тушунадиган қилиб гапира бера олиши, ўзи мустақил ўрганган маъруза матнининг асосий жойларига барчанинг эътиборини ва диққатини қарата олиши, бошқа гуруҳ аъзоларини тушуниш ва ўзлаштириш қобилиятларини текшириб кўриш имкониятига эга бўлади. Ўқувчи сифатида курсдошларини ҳурмат қилиш, сабр-тоқат ва эътибор билан эшита олиши,

тахлил қилиши ва фикрлаши, эшитганларини ёдда сақлаб қолиши талаб қилинади.

Гуруҳдагилар бир-бирларига ўз матнларини гапириб бериб, барчалари ушбу матнларни билиб олишгач, ўқитувчи ўрганилган материал гуруҳ аъзолари томонидан қанчалик ўзлаштириб олинганини текшириб кўриш учун ҳар бир гуруҳ аъзоси бир-бирларига ўз матнларидан келиб чиққан ҳолда саволлар беришлари мумкинлигини тушунтиради. Шундай қилиб, гуруҳ ичида ички назорат савол-жавоб орқали ўтказилади. Бу эса, гуруҳдаги тингловчиларни бир-бирларига сўзлаб берган материалларини бошқалар томонидан ўзлаштирилганлик даражасини аниқлашга, мустаҳкамлашга ёрдам беради.

Ўқитувчи томонидан ҳамма ўқувчиларнинг ўзлари аввал эгаллаган жойларига қайтиб келишлари сўралади. Ўқитувчи аудиториядаги ўқувчиларнинг барчасини янги мавзу материаллари билан таниш эканликлари, улар ҳақида тўлиқ маълумотга эга бўлганликларини ҳисобга олган ҳолда, синф хонасидаги ҳар бир ўқувчидан хоҳлаган маъруза матни бўйича сўраши мумкинлигини айтади. Ўқитувчи “Блиц-саволлар” ёки тест ёрдамида ўқувчиларнинг билим даражаларини баҳолаши мумкин. Ўқитувчи ўқувчиларни фаолиятини баҳолайди, қуйидаги саволлар билан уларга мурожаат қилади ва берилган жавобларга ўз фикрини билдиради:

✚ бугунги машғулотдан нималарни билиб олдингиз?

✚ нималарга ўргандингиз?

✚ нималар сизлар учун янгилик бўлди?

✚ яна нималарни билишни истар эдингиз?

II. “Муаммоли” стратегияси асосида билимларни мустаҳкамлаш.

Ўқитувчи машғулот бошланишидан олдин мунозара, таҳлил учун мавзуга оид бирор муаммони белгилайди. Ушбу технология бир неча босқичда ўтказилиши ҳақида ўқувчиларга маълумот беради, гуруҳларга вазифалар таркатади, қўйилган вазифа аввал якка ҳолда бажарилиши, сўнгра гуруҳларда бажарилиши кераклигини таъкидлайди, муаммонинг ҳал этилиши, у борада энг мақбул ечимни аниқлашга муайян вақт белгилайди. Қўйилган вазифа кераклигини таъкидлайди. Ўқитувчи берилган вазифаларга тўлиқ жавобни ёзма ҳолда берилган тарқатма материалга ёзиш керак эканлигини айтади. Ўқувчилар янги мавзунини мустақил ўқиб, ўрганиб келганликлари сабабли, ўқитувчи томонидан тайёрланган қуйидаги тарқатма материал билан ишлайдилар.

1-вариант.

Муаммо тури	Келиб чиқиш сабаблари	Муаммони олдини олиш чора-тадбирлари

2-вариант.

Муаммо тури	Келиб чиқиш сабаблари	Кутиладиган оқибатлар	Муаммонинг ечими
--------------------	------------------------------	------------------------------	-------------------------

Муаммо турини ўқувчи янги мавзунини ўқиб ўрганиши жараёнида тўплаган маълумотларидан келиб чиқиб, эркин танлаши ёки ўқитувчи томонидан берилиши мумкин. Ҳар бир ўқувчи биттадан муаммо ечимини таклиф қилади. Гуруҳ муаммо ечимини аниқлаш жараёнида гуруҳларнинг ҳар бир аъзоси томонидан билдириладиган вариантларнинг мақбуллик даражаларини батафсил муҳокама қилади. Ҳар бир муаммо ечимининг афзаллик ва камчилик жиҳатлари ёзиб борилади. Барча гуруҳ аъзолари энг тўғри деб ҳисоблаган муаммо ечимини берилган гуруҳлар вазифасига ёзишади. Гуруҳ тақдимотини тайёрлашади.

Ўқитувчи вазифанинг жавоби бўйича гуруҳ аъзоларидан бир вакил чиқиб, муаммо ечимини асослаб, тақдимот қилиб беришини талаб қилади. Ўқувчиларнинг тақдимоти, вазифа жавоблари, баҳс-мунозаралари, савол беришлари, жавоблардаги иштироклари, ижодий ёндашувлари ва ишчанликлари ўқитувчи томонидан шарҳланади ва баҳоланади.

Муаммо тури	Келиб чиқиш сабаблари	Кутиладиган оқибатлар	Муаммонинг ечими
Сув танқислиги	- қурғоқчил континентал иқлим; - чўл, чала чўл ва тоғ олди даштлар; - чўл массивларининг деҳқончилик учун ўзлаштирилиши; - экин майдонларининг муттасил кенгайиши; - сув омборлари ва каналлар қурилиши; - сувдан оқилона фойдаланмаслик.	- янги антропоген чўллар вужудга келади; - табиий, геоэкологик ва ижтимоий-иқтисодий вазият юзага келади; - озик-овқат муаммоси юзага келади; - юқумли касалликлар кўпаяди; - ўсимлик ва ҳайвонот дунёси оламида салбий оқибатлар юзага келади; - демографик	- сув ресурсларини тежаш ва уларнинг ифлосланиши ҳамда минераллашиш даражаси устидан назоратни кучайтириш; - айрим кимё корхоналарининг ҳозирги технология даражасида деярли тозалаб бўлмайдиган сувларини алоҳида ҳавзага йиғиб буғлатиб юбориш;

		сиёсатга салбий таъсир этади.	- тоза сувни тежаш учун водопроводларни 2-3 тизимли фойдаланишга ўтказиш зарур.
--	--	-------------------------------	---

III. “Тоифалаш” график органайзери асосида билимларни мустаҳкамлаш.

Жамият ривожланишида ижтимоий-иқтисодий, демографик жараёнлар ҳудуднинг табиий хусусиятлари билан узвий боғлиқ ҳолда содир бўлади ва ривожланишнинг асосий омилларидан бирини ташкил этади. Жамият тараққиётини мукаммал ўрганиш биринчи навбатда табиий географик хусусиятлар ва жараёнларни чуқур, илмий таҳлил этишни тақозо этади. Шу боис, «Ўзбекистон ҳайвонот дунёси, ҳамда уларнинг ландшафт минтақалари бўйича тарқалиши, хўжаликдаги аҳамияти ва муҳофазаси» мавзусини «Тоифалаш – жадвали» методи асосида ўрганиб чиқиш кўпроқ ижобий натижа беради. Тоифа-хусусият ва муносабатларни муҳимлигини намоён қилувчи умумий тушунча. Ажратилган тушунчалар асосида олинган маълумотларни бирлаштиришни таъминлайди, тизимли фикрлаш, маълумотларни тузилмага келтириш, тизимлаштириш кўникмаларини ривожлантиради.

Ўқитувчи машғулот бошланишидан олдин мунозара, таҳлил учун мавзуга оид бирор муаммони белгилайди. Ушбу технология бир неча босқичда ўтказилиши ҳақида ўқувчиларга маълумот беради, гуруҳларга вазифалар таркатади, қўйилган вазифа гуруҳларда бажарилиши кераклигини таъкидлайди, муаммонинг ҳал этилиши борасида афзаллик ва камчиликларини кўрсатишлари ва сўнгида хулоса чиқаришлари кераклигини таъкидлайди ва муайян вақт белгилайди. Бериладиган вазифалар қуйидаги кўринишда бўлади:

1-гуруҳ вазифаси:

Чўл ҳайвонот дунёсининг ландшафтлар бўйича тарқалиши		
Яшаш жойи (шароити)	Ҳайвонлар номи	Ўзига хос хусусиятлари

2-гуруҳ вазифаси:

Воҳа ҳайвонот дунёсининг ландшафтлар бўйича тарқалиши		
Яшаш жойи (шароити)	Ҳайвонлар номи	Ўзига хос хусусиятлари

3-гуруҳ вазифаси:

Адир ҳайвонот дунёсининг ландшафтлар бўйича тарқалиши		
Яшаш жойи (шароити)	Ҳайвонлар номи	Ўзига хос хусусиятлари

4-гуруҳ вазифаси:

Тоғ ҳайвонот дунёсининг ландшафтлар бўйича тарқалиши		
Яшаш жойи (шароити)	Ҳайвонлар номи	Ўзига хос хусусиятлари

5-гуруҳ вазифаси:

Яйлов ҳайвонот дунёсининг ландшафтлар бўйича тарқалиши		
Яшаш жойи (шароити)	Ҳайвонлар номи	Ўзига хос хусусиятлари

Тоифали шарҳлашни тузиш қондаси билан танишадилар. Янги ўқув материали билан танишишдан сўнг, кичик гуруҳларда, олинган маълумот лавҳаларини бирлаштириш имконини берадиган тоифаларни излайдилар. Тоифаларни жадвал кўринишида расмийлаштирадилар. Ғояларни, маълумотларни тоифага мос равишда бўладилар. Иш жараёнида тоифаларнинг айрим номлари ўзгариши мумкин. Янгилари пайдо бўлиши мумкин. Гуруҳнинг барча аъзолари ҳамкорликда келишиб тайёрлаган “Тоифалаш – жадвали” ни гуруҳ сардори тақдимот қилиб беради. Гуруҳлар тақдимоти қуйидаги кўринишда бўлиши керак.

Чўл ҳайвонот дунёсининг ландшафтлар бўйича тарқалиши

Яшаш жойи (шароити)	Ҳайвонлар номи	Ўзига хос хусусиятлари
- Орол денгизининг ши-молий кенгликлари; - чўл минтақасининг майдони катта; -шимолдан жанубга катта масофага чўзилган; - мутлақ баландлик ҳар хил; - пастки чўл ва юқори чўлга бўлинади; - пастки чўл мутлақ баландлиги 250 метргача; - юқори чўл мутлақ баландлиги 250-400 м; - қумли чўлларда тупроқ таркибининг 80-90 % и қумлардан иборат; - у сувни яхши ўтказади; - қумли чўлларда ёзда тупроқнинг 50 см гача бўлган юза қисми қуриydi; - ундан пастдаги 60-120 см қалинликдаги қатламида нам сақланади; - Устюртда, Марказий Қизилқумдаги қолдиқ тоғлар атрофида тошлоқ чўллар кенг тарқалган; - Сирдарё, Амударё, Зарафшон, Чирчиқ, Оҳангарон дарёлари қайирларида тўқайлар	- юмронқозик; - қум сичқон; - қўшоёқ; - тулки; - чиябўри; - хонгул; -саксауул тўрғайи; - хўжасавдогар; - саксовул чумчуғи; - ёввойи қўй; - тошбақа; - тўнғиз; - буғу; - тўқай мушуги; - хонгул; - қуён; - сув каламуши; - сичқон; - қирғовул; - қарқуноқ; - чумчук; - бўри; - ўрдақ; - ғоз; - лойхўрак; - пуночка; - оқ каклик; - қутб бойқуши; - балиқчи қуш-баклан; - сақоқуш; - қизил ғоз; - бўз эчкиэмар; -Ўрта Осиё ағамаси; - курак бармоқли геккон;	- сувни ниҳоятда оз талаб этади; - баъзилари бутунлай сув ичмайди; - авжи ёз иссиғидан қочиб уйқуга киради; - иссиқдан қочиб, инларидан чиқмайдилар; - кечаси фаол ҳаёт кечирадилар; -тез югирадилар; - кўзлари ўткир; - ранглари қумникига ўхшаш бўлади; - калтакесак гавдаси чўзиқ; - ингичка; - қўл-оёқлари узун; - панжалари кенг; - қумда тез югуришади; - кавлаб киришга мослашган; - ёзда жанубдан иссиқ-севар ҳайвонлар, қушлар кириб келади; - иссиқсевар ҳайвонлар, қушлар қишда жанубга қайтиб кетади; - қишда инларига кириб кетадилар; - қишда шимолдан қушлар учиб келади; - калтакесаклар рангини ўзгартиради; - иссиққа ва сувсизликка турлича мослашган; - умуман сув ичмайди; - кечаси ҳаёт кечирадиди; - салқин жойларда яшайди;

учрайди; - Қорақум; - Қизилқум; - Устюрт; - қурғоқчил; - жазирама иссиқ; - қумли; - гилли; - континентал; - тошлоқ; - Устюрт чинклари; - қумли чўллар - шўрҳок ерлар.	- чопқир чипор калтакесак; - қулон; - оққурай; - жайрон; - калта қулоқли думалоқ ва қум калтакесаклари; - ёввойи мушук.	- қумли чўллар-судралиб юрувчилар макони; - узунлиги 1,5 метргача; - кундузи иссиқда жуда ҳаракатчан бўлади; - ҳарорат 15 ⁰ га тушганда бадани увишади; - 10 ⁰ да эса совиб қотиб қолади; - ранги қум тусида бўлиши душмандан сақлайди; - илдизларни еб, ундаги сув билан қаноатланади.
---	---	---

2-гурух

Воҳа ҳайвонот дунёсининг ландшафтлар бўйича тарқалиши		
Яшаш жойи (шароити)	Ҳайвонлар номи	Ўзига хос хусусиятлари
- Ўзбекистоннинг жануби; - йирик воҳалар жойлашган; - энг кўп майдонни пахта эгаллайди; - пахта билан беда, маккажўхори, буғдой, арпа, шоли алмашиб экилади; - аҳоли яшаш жойи; - уй атрофи; - далалар.	- кўк бақа; - ҳар хил рангли калтакесак; - Туркистон яйдоқ бармоқли геккони; - дала чумчуқлари; - туя қалдирғочи; - дала қалдирғочи; - мусича; - майна; - қарқуноқ; - кўршапалак; - кулранг каламуш; - Туркистон каламуши; - уй сичқони; - кўрсичқон; - сариқ илон; - қорачипор илон.	- сувни ниҳоятда кўп талаб этади; - баъзилари бутунлай сув ичмайди; - авжи ёз иссиғидан қочиб уйқуга киради; - иссиқдан қочиб, инларидан чиқмайдилар; - кечаси фаол ҳаёт кечирадилар; - кўзлари ўткир; - судралиб юрадилар; - осмонда учадилар; - ранглари қумникига ўхшаш бўлади.

3-гурӯх

Адир ҳайвонот дунёсининг ландшафтлар бўйича тарқалиши		
Яшаш жойи (шароити)	Ҳайвонлар номи	Ўзига хос хусусиятлари
- денгиз сатҳидан 500-700 м дан 1200-1600 м гача; - баланд тоғолди қирларда - республика жанубида 1600 м гача бўлган тоғ олди текисликларда; - рельефи нотекис; - тупроғи бўз тупроқ; - чўлга нисбатан ёғин бирмунча кўп ёғади; - ер ости сувлари кўпроқ; - юқори адирларда; - деҳқончилик қилинадиган жойлар атрофида;	- қўшоёқ; - юмронқозиклар; - суғур; - дала сичқонлари; - тулки; - бўри; - бўрсиқ жайра; - бўрсиқ; - типратиконлар; - сўфитўрғай; - бўздак; - кўк қарға; - каклик каби қушлар.	- чопқир; - йиртқич; - осмонда учади; - ўтхўр; - шоҳли; - тўда-тўда бўлиб яшайди; - ўз ҳаётининг кўп қисмини уйқуда ўтказади; - қанотли.

4-гурӯх

Тоғ ҳайвонот дунёсининг ландшафтлар бўйича тарқалиши		
Яшаш жойи (шароити)	Ҳайвонлар номи	Ўзига хос хусусиятлари
- денгиз сатҳидан 1200 м дан 2000 м гача; - Писком дарё; - Угам дарё; - Оҳангарон дарёларининг юқори қисмида; - Чотқол тоғ; - Писком тоғ; - Угам тоғ; - Фарғона тоғ; - Қоржантоғ; - Ҳисор тоғ тизмалари; - Ғарбий Тяншан,	- кўк суғур; - суғур; - жайра; - бўрсиқ; - олмахон; - ўрмон сичқонлари; - қўнғир айик; - бўри; - оқ сувсар; - силовсин; - арча болтатумшуги; - сариқ тирноқ читтак;	- чопқир; - йиртқич; - осмонда учади; - ўтхўр; - шоҳли; - тўда-тўда бўлиб яшайди; - ўз ҳаётининг кўп қисмини уйқуда ўтказади; - қанотли.

Зарафшон, Туркистон тоғ-ларида 1500-2000 метр баландликларда кенг тарқалган; - 2700-2800 метргача; - гумид иқлим; - тоғ ўрмонларида; - арчазор ўрмонларида; - қояларда.	- қизилбош чумчук - косуля бургут; - Туркистон ағамаси; - тоғ фотмачумчуғи; - каклик; - тоғ сувсари; - Сибирь эчкиси; - бурма шохли эчки.	
--	--	--

5-гурӯх

Ҳайвонот дунёсининг ландшафтлар бўйича тарқалиши		
Яшаш жойи (шароити)	Ҳайвонлар номи	Ўзига хос хусусиятлари
- Субальп ва альп минтақаси иқлими совуқ; - рельефи мураккаб; - 2000-4500 м баландликда; - Альп, Ҳимолай минтақасида; - доимий қорлар; - музликлар чегараси.	- архар; - буғу (элик); - кийиклар; - суғур қор қоплони; - оқ тирноқли айиқ; - қизил суғурдир; - Альп зағчаси; - илвирс; - қор қоплони; - тоғ эчкиси ва б.	- тўда-тўда бўлиб яшайди; - чопқир; - йиртқич; - осмонда учади; - ўтхўр; - шохли; - ўз ҳаётининг кўп қисмини уйқуда ўтказди.

Гуруҳлар тақдироти, ўқувчиларнинг жавоблари, баҳс-мунозаралари, савол беришлари, жавоблардаги иштироклари, ижодий ёндашувлари ва ишчанликлари ўқитувчи томонидан шарҳланади ва баҳоланади.

34-мавзу: Такрорлаш (1 соат, А2+: 1 соат).

ХОТИМА

Талаба-ўқувчининг дарсга қатнашиши, фаоллиги, ўзлаштириш даражасининг юқори бўлиши педагогик маҳоратга тўғридан-тўғри боғлиқ. Педагогик технология – психологик ва педагогик маслаҳатлар йиғиндиси, шакллар, услублар, усуллар, ўқитиш йўллари, тарбия воситаларининг махсус тўпламидир. Педагогик технология шу билан бирга таълим шаклларини жадаллаштириш вазифасини кўзлаган ўқитиш, билим беришнинг ўзлаштиришни барча жараёнларини технология ва инсон омилларини ташкил этишнинг изчил методидир.

Интерфаол методлар ўз моҳиятига кўра таълимий ёки тарбиявий мақсадларни амалга оширишда маълум даражада самарадорликка эришишни таъминласа-да, бироқ, уларнинг ҳар бири таълим ёки тарбия жараёнида маҳсулдорликни таъминлаш бўйича турли имкониятларга эга. Ҳар бир педагогнинг ўзига хос шахсий иш услуби ва маҳорати мавжуд. Унинг хусусий фанлар асосларини ўқитишга йўналтирилган машғулотлар жараёнини ноанъанавий шаклларда ташкил этиши, таълим жараёнини мукаммал андоза асосида лойиҳалашга эришиши ва бу лойиҳадан тўғри ва самарали фойдалана олиши таълим олувчиларнинг билимларининг пухта, чуқур бўлиши, амалий кўникма ва малакаларни эгаллаш учун кафолат бўлади.

Услубий қўлланмада кўрсатиб ўтилганидек, ҳар бир интерфаол метод таълим-тарбия сифатини яхшилаш, самарадорлигини ошириш, ўқитувчи ва таълим олувчилар, талаба-ўқувчи ва ўқувчилар гуруҳи, шунингдек, жамоа ўртасида ўзаро ҳамкорликни қарор топтириш, ғоявий ва руҳий бирликка эришиш, ягона мақсад сари интилиш, ҳар бир таълим олувчининг ички имкониятларини рўёбга чиқариш, шахс сифатида намоён бўлиши учун зарур шарт-шароит ҳамда муҳитни яратишда катта имкониятларга эга.

Шу нуқтаи назардан қараганда, ҳар бир дарс, мавзу, ўқитувчининг ўзига хос хусусиятга эга бўлган, талаба-ўқувчининг эҳтиёжидан келиб чиққан, маълум бир мақсадга йўналтирилган, олдиндан лойиҳалаштирилган, ижобий натижа беришга кафолатланган ижодий асари бўлиши керак.

Таълим ва тарбия жараёнида замонавий интерфаол методлардан фойдаланиш, талаба-ўқувчиларнинг ўз фикрларини эркин, мустақил, илмий асосланган ҳолда ифодалашларига, ахборотларни танқидий қабул қилишларига, жамоада ишлаш ва ўз мавқеини мустаҳкамлашга, фикрларини ҳимоя қилишга ўргатади.

Фойдаланилган адабиёт ва манбалар:

1. Ўзбекистон Республикасининг “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”. //Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. –Т.: Шарқ, 1997, –64 б.
2. Баратов П., Маматкулов М., Рафиқов А. Ўрта Осиё табиий географиси. –Т.: Ўқитувчи, 2002. – 440 б.
3. Букатов В.М. Педагогические таинства дидактических игр / 2-е изд., испр. и доп. – Москва: Центр инноваций и развития, 2003. – 152 с.
4. Geografiya: O'rta Osiyo tabiiy geografasi. O'zbekiston tabiiy geografiyasi: 7-sinf uchun darslik/ P.Q'ulomov [va boshq], . – Т.: "O'qituvchi", 2013. – 160 б.
5. Geografiya: O'rta Osiyo tabiiy geografasi. O'zbekiston tabiiy geografiyasi: 7-sinf uchun darslik/ P.Q'ulomov [va boshq], . – Т.: "O'qituvchi", 2017. (Электрон вариант. <http://xtv.uz>)
6. Никадамбаева Х.Б. «Ўзбекистон табиий географияси» фанини ўқитиш жараёнига компьютер ва педагогик технологияларни татбиқ этиш бўйича услубий қўлланма. – Т.: ЎЗМУ, 2011. – 115 б.
7. Никадамбаева Х.Б. «Ўзбекистон табиий географияси» фанини ўқитишда компьютер технологияларидан фойдаланиш методикаси (олий таълим тизими мисолида). -Т.: Мумтоз сўз. 2016. – 264 бет.
8. Панина Т. С., Вавилова Л.Н. Современные способы активизации обучения / Учебное пособие. Под ред. Т.С.Паниной. – 4-е изд., стер. – Москва: Издательский центр “Академия”, 2008. – 176 с.
9. Панфилова А.П. Инновационные педагогические технологии. Активное обучение / Учебное пособие. – Москва: Издательский центр “Академия”, 2009. – 192 с.
10. Психолого-педагогическое сопровождение реализации инновационных образовательных программ / Под ред. Ю.П.Зинченко, И.А.Володарской. – Москва: Изд-во МГУ, 2007. – 120 с.
11. Рўзиева Д, Усмонбоева М, Ҳолиқова З. Интерфаол методлар: моҳияти ва қўлланилиши/ Методик қўлланма. – Тошкент: Низомий номидаги ТДПУ, 2013. –116 бет.
12. Ситуационный анализ или анатомия Кейс-метода / Под ред. Ю.П.Сурмина. – Киев: Центр инноваций и развития, 2002. – 286 с.
13. Современные образовательные технологии / Учебное пособие. Под ред. Н.В.Бордовской. – 2-е изд., стер. – Москва: КНОРУС, 2011. – 432 с.
14. Ступина С.Б. Технологии интерактивного обучения в высшей школе / Учебно-метод. пособие. – Саратов: Издательский центр “Наука”, 2009. – 52 с.
15. Толипов Ў.Қ., Усмонбоева М. Педагогик технология асослари // “Мактаб ва ҳаёт” журнаliga илова. – Тошкент: ЎзПФТИ, 2003. – 32 б.

16. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбикий асослари. – Тошкент: Фан, 2006. – 260 б.
17. Толипов Ў.Қ., Усмонбоева М. Педагогик технология: назария ва амалиёт. – Тошкент: “Фан”, 2005. – 205 б.
18. G'ulomov P.N. Geografiyadan qisqacha ruscha-o'zbekcha terminlar va tushunchalar lug'ati. – Toshkent: “O'zbekiston milliy entsiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2013. – 80 b.
19. Ҳасанов И.А., Ғуломов П.Н. Ўзбекистон табиий географияси. 1-қисм. –Т.: Ўқитувчи, 2007. – 162 б.
20. Umumiy o'rta ta'limning tabiiyot va geografiya fanidan davlat ta'lim standarti va o'quv dasturi. O'zbekiston respublikasi xalq ta'limi vazirligi respublika ta'lim markazi. -T.: 2017. – 88 b.
21. Physical Education Model Content Standards for California Public Schools. Kindergarten Through Grade Twelve. Adopted by the California State Board of Education January 2005.
22. http://pedsovet.org/component/option,com_mtree/task,viewlink/link_id,1733/Itemid,118.
23. <http://planeta.tspu.ru/?ur=810&ur1=863&ur2=1037>.
24. <http://www.openclass.ru/communities/6134>.
25. http://ru.wikipedia.org/wiki/Методы_обучения.
26. <http://www.anovikov.ru/artikle/forms.htm>.
27. http://letopisi.ru/index.php/Интерактивные_методы_обучения.
28. <http://paidagogos.com/?p=124>.

МУНДАРИЖА

	СЎЗ БОШИ.....	3
I БЎЛИМ.	ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАР ВА УЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ.	4
	“Ажурли арра” стратегияси.....	6
	“Аквариум” стратегияси.....	7
	“АЖИЛ” (“Амалий жамоавий ижодий лойиҳалар”) стратегияси	8
	“Асалари галаси” стратегияси.....	10
	“Ақлий ҳужум” стратегияси	10
	“Балиқ скелети” график органайзери	12
	“Барча омилларни ҳисобга ол!” (Боҳо) методи	13
	“Баҳс-мунозара” стратегияси.....	13
	“Бешинчиси (олтинчиси, еттинчиси, ...) ортиқча” стратегияси.....	14
	“Биламан. Билишни хоҳлайман. Билиб олдим” (БББ) график органайзери.....	15
	“Блиц-сўров” методи	16
	“Бумеранг” стратегияси.....	17
	“Венн диаграммаси” график органайзери.....	18
	“Видеотопишмоқ” стратегияси.....	19
	“Галерея” стратегияси.....	20
	“Гугурт доналари” стратегияси	21
	“Ягона давра” стратегияси.....	22
	“Дебат” технологияси	23
	“Дельфи” стратегияси.....	24
	“Елпиғич” стратегияси.....	24
	“Ёзма иш” стратегияси	25
	“Жадвал” график органайзери.....	26
	“Заковатли зукко” стратегияси	27
	“Зиг-заг” стратегияси	27
	“Зинама-зина” стратегияси	28
	“Ижодий иш” методи	30
	“Инсерт” график органайзери.....	30
	“Интервью” стратегияси.....	31
	Имак (“Ишонтириш мактаби”) стратегияси	33
	КБИ (“Кузатиш, баҳслашиш, ишонтириш”) стратегияси	34
	“Кейс-стади” (ёки “Ўқув кейслари”) методи.....	36
	“Кичик эссе” стратегияси	38
	“Кластер” график органайзери.....	39
	“Концептуал жадвал” график органайзери	40
	“Кубик” график органайзери.....	41
	“Кунгабоқар” стратегияси.....	42
	“Кундалик” стратегияси.....	43
	“Кўргазма” стратегияси.....	43
	“Лабиринт” стратегияси.....	44
	“Ўқув лойиҳаси” стратегияси.....	45
	“Мантиқий чалкаш занжир” стратегияси.....	46
	“Мусбат, манфий, қизиқарли” (ММК) стратегияси.....	47
	“Менга сўз беринг!” стратегияси.....	48

“Моделлаштириш” методи	49
“Муаммоли вазият” стратегияси.....	49
“Муносабат” методи	50
“Музёра” стратегияси.....	53
“Мулокот” тренинги	54
“Муқобил имкониятлар танлови” (МИТ) стратегияси	54
“Нима учун?” график органайзери.....	55
“Нилуфар гули” технологияси	56
“Олмос” технологияси	58
“Режа” методи	59
“Резюме” стратегияси	61
“Ротация” стратегияси.....	63
“Савол-жавоб” методи	63
“Сад” (учлик – самарали, ахлокий, дидли) стратегияси.....	64
“SWOT-таҳлил” стратегияси	66
“Сценарий” технологияси	67
“Синквейн” стратегияси	68
“Скарабей” стратегияси	69
“Синдикат” стратегияси	70
“Сухбат” методи	70
“Схема” стратегияси	71
“Тавсиянома” стратегияси	72
“Танишув” тренинги	73
“Ташвиқот гуруҳи” стратегияси	74
“Такдимот” стратегияси	75
“Тест” технологияси	76
“Т-жадвал” график органайзери.....	76
“Тоифалаш” график органайзери.....	77
“ФСМУ” стратегияси	78
“Чархпалак” стратегияси	79
“Юмалокланган қор” стратегияси	81
“Ялпи фикрий ҳужум” стратегияси	82
“Қандай?” график органайзери.....	82
“Қарама-қарши муносабат” стратегияси.....	84
“Қарорлар шажараси” (“Қарор қабул қилиш”) стратегияси.....	85
“Қора кути” стратегияси	86
“6х6х6” стратегияси	87
“3х4” стратегияси	88
“Олтита фикрловчи қалпоқча” (“Олтита ўқ”) стратегияси.....	89
II БЎЛИМ. ЎРТА ОСИЁ ТАБИИЙ ГЕОГРАФИЯСИ” НИ ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАРДАН ФОЙДАЛАНИБ ЎҚИТИШ ИМКОНИАТЛАРИ.....	91
ХОТИМА.....	220
ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТ ВА МАНБАЛАР.....	221